

2000

26.9.61

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము

*

డాక్టరు దివాకర్ల వేంకటాచలదాని,

యం. ఏ. (ఆనర్సు), పి. హెచ్. డి.

*

949
R98

శారస్వత పరిషత్తు,

లక్నో, హైదరాబాదు.

సర్వస్వామ్యసంకలితము

ప్రథమ ముద్రణ 1958.

ద్వితీయ ముద్రణ 1981.

Acc. No. 3164
494.81309
VEN

వెల : రూ. 2.50

ముద్రణ :

శివాజీ ప్రెస్, సికింద్రాబాదు.

తొలి పలుకు

హైదరాబాదు నందలి ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తువారి పరీక్షల కాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర మొక పాఠ్యభాగముగా నున్నది. ఆ విషయమును గూర్చి విద్యార్థుల కుపయుక్తమగునట్లుగా వ్రాయఁబడిన సమగ్ర గ్రంథము లేమియు లేకపోవుటచే వా రట్టిగ్రంథ మొకటి వ్రాయుమని నన్నుఁ గోరిరి. పరిషత్పరీక్షలకే కాక ఇతర పరీక్షలకుఁ గూడఁ బోవు వారి కుపయోగకరముగా నుండునను నుద్దేశముతో సంగ్రహమైన యీ వాఙ్మయచరిత్రను వ్రాసితిని. ఇందాంధ్రవాఙ్మయముయొక్క స్వరూపము దిజ్ఞాత్రముగా వివరింపఁబడినది.

విస్తర భీతిచే నిందుఁ గొన్ని చోట్లఁ గావ్యములయు, గావ్య కర్తలయుఁ బేర్లు మాత్ర మొసంగితిని. కొన్ని గ్రంథములను గూర్చి యూరక పేర్కొనుటకుఁ గూడ నవకాశము లేకపోయినది. అట్టివానిలో వరదరాజు ద్వీపద రామాయణము, ద్వీపద భారతము, పలువు రాధుని కులు రచించిన కావ్యములు ముఖ్యములైనవి. భగవద్గీత యుండుచో నచిర కాలముననే సమగ్రమైన యాంధ్రసారస్వతచరిత్రము ప్రకటించి, యం దాంధ్రకావ్యము లన్నింటిని గూర్చి విమర్శలు రచించి, గ్రంథ కర్తల ఋణము తీర్చుకొందును.

హైదరాబాదు నుండి ప్రచురింపఁబడుచున్న సంగ్రహాంధ్ర విజ్ఞానకోశమున నాంధ్రవాఙ్మయ మను శీర్షికను గూర్చి నేను గొంత వఱకు వ్రాయుట సంభవించినది. చిటుమార్పులతో నున్నంతవఱ కందలి భాగమునే యిందు గ్రహించితిని.

ఈ గ్రంథమును వ్రాయుటకుముం దాంధ్రవాఙ్మయమును గుఱించి వ్రాయఁబడిన గ్రంథము లన్నియుఁ జూచితిని. ఏతద్రచనమున నవి యన్నియు నాకుఁ జాల తోడ్పడినవి. శ్రీ పాటిబండ మాధవశర్మగా రాధునికాంధ్రవాఙ్మయమును గూర్చియు, శ్రీ పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు, పోతుకూచి సాంబశివరావుగార్లు రూపకములను గూర్చియు,

శ్రీ బి. వి. కుటుంబరావుగారు నవలా కథానికలను గూర్చియు నాకుఁ గావలసిన విషయ మంతయు సేకరించి యిచ్చిరి. జానపదగేయ వాఙ్మయ మను సభ్యాయమిందుఁ గ్రొత్తగాఁ జేర్చితిని. దీనిని వ్రాయుటకు శ్రీ డా. బి. రామరాజుగారి వ్యాసమెంతయుఁ దోడ్పడినది. వారందఱికిని నా కృతజ్ఞతానమస్కృతు లర్పించుచున్నాను.

(శ్రీ) దేవులపల్లి రామానుజ రావుగారును, గడియారం రామకృష్ణ శర్మగారును ఈ గ్రంథరచన విషయమున నన్నుఁ బోత్సహించిన వారిలో ముఖ్యులు. వారికిని, దీనిని నిర్దుష్టముగా ముద్రించి యిచ్చిన 'శ్రీ శివాజీ ప్రెస్' వారికిని నా కృతజ్ఞతలు. విద్వాంసు లిందలి దోషములు తెలిపినచో సవరించుకొందును.

ఇది యచిరకాలముననే ద్వితీయ ముద్రణ మందఁ జాలుటకు విద్యార్థులును, ఆంధ్ర వాఙ్మయ జిజ్ఞాసువులైన పెద్దలును దీని యెడఁ జూపిన యపారమైన యాదరమే కారణము.

ఇట్లు

గ్రంథకర్త.

విషయ సూచిక :

1.	ప్రవేశకము	1
2.	ప్రాజ్ఞాన్నయయుగము	7
3.	భాషాంతరీకణయుగము	17
4.	కావ్యయుగము	33
5.	ప్రబంధయుగము	44
6.	దక్షిణాంధ్రయుగము	70
7.	ఆధునికయుగము	111
8.	శతకములు	133
	నీతిశతకములు	137
	భక్తిశతకములు	140
	వ్యాజస్తోత్రశతకములు	145
	తత్త్వశతకములు	148
9.	జానపద గేయ వాఙ్మయము	152
10.	నాటకములు	163
11.	నవలలు - కథానికలు	183
12.	వ్యాసములు, విమర్శలు, పరిశోధనలు	195

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

ప్రవేశకము

సాహిత్యము, సారస్వతము, వాఙ్మయము అను పదములు మూఁడును ఇప్పుడు కొంచె మించు మించుగా సమానార్థకములుగానే వాడఁబడుచున్నవి. కాని సూక్ష్మముగాఁ బరిశీలించినచో వాని యర్థ విస్తృతిలోఁ గొంత భేదము కనిపించును. ఈ మూఁడు పదములలో వాఙ్మయ మనునది మిగిలినవానికంటెఁ గొంత విస్తృతతరమైనది. వాగ్యూపమైన సర్వమును ఈ జాతికిఁ జెందునని చెప్పవచ్చును. దీనిని బట్టి సంభాషణ ములు, ఉపన్యాసములు కూడ వాఙ్మయ భాగములుగానే పరిగణింపఁ దగియుండును. సారస్వత మనుపద మింత విశాలమైనది కాదు. లిఖితమైన లేక ముద్రితమైన గ్రంథజాలమంతయు ఈ జాతికిఁ జెందును. దీనినిబట్టి శాస్త్ర గ్రంథములను నైతము సారస్వత మని పిలువవచ్చును. సాహిత్య మను పదము వైశాల్యమునఁ బై రెండింటికంటెను సంకుచితమైనది. రస ప్రధానములును, ఆనందప్రదములు నగు కావ్యములను మాత్రమే ఈ నామముతోఁ బిలువవచ్చును. ఇట్టి పదముల కర్థవైశాల్యమునఁ గొంత భేదమున్నను సామాన్యజన వ్యవహారముననివి పర్యాయపదములుగానే వాడఁబడుచున్నవి.

సంస్కృతలాక్షణికులు కావ్యమును బలు విధముల నిర్వచించి యుండిరి. వా రొసంగిన నిర్వచనము లన్నిటిలో రసాత్మకమైన కావ్యమే కావ్య మను నిర్వచనము కొంతవఱకు సమంజసముగాఁ గానవచ్చును. రసప్రధానములైన యిట్టి కావ్యముల సమూహమునకే సాహిత్య మని పేరు. హితముతోఁ గూడినది సహితము. దాని భావము సాహిత్యము.

సాహిత్యమున కానందప్రదానమే పరమ ప్రయోజనమయ్యును అది ఉపదేశ ప్రధానమైకూడ నుండుట దానికి మఱింత వన్నె చేకూర్చును. సంస్కృతలాక్షణికులు కావ్యమునకుఁ బరనిర్వృత్తితోపా టుపదేశమును గూడఁ బ్రయోజనముగాఁ జెప్పుట యిందుచేతనే. కాని యుపదేశము లేనంతమాత్రమున రసానందసంధాయకములైన కావ్యములను అకావ్యములుగాఁ జరిగఁజింపరాదు. కావ్యము లుపదేశప్రదములైనను, గాక పోయినను దురుపదేశప్రదములు మాత్రము కాఁగూడ దని కొందఱభిప్రాయ పడియున్నారు. కావ్యాలాపములను వర్జింపవలె నను స్మృతి వాక్యము కూడ నొక విధముగా నీ విషయమునే సూచించుచున్నది.

చరిత్రకును గావ్యమునకును గొంత భేదమున్నది. చరిత్ర సత్య విషయ ప్రధానమైనది. కావ్యము రస ప్రధానమైనది. చరిత్రకారుఁడు జరిగిన విషయములను జరిగినట్లు చెప్పును. అం దాతఁడు సొంతభావములను ప్రవేశపెట్టుటకు వీలులేదు. కావ్యమునఁ గవి సత్యముననే చెప్పవలయు నను నియమములేదు. అది జరిగిన విషయములపైఁ గాక కవి భావనపై నాధారపడియుండును. చరిత్ర ఆ యా కాలములందలి వ్యక్తులను గూర్చి విశదముగాఁ జెప్పుచుండును. ఒక వ్యక్తిని గూర్చి చెప్పిన విషయము లా వ్యక్తికే కాని యితరుల కేవిధముగను అన్వయింపవు. కావ్యములందుఁ జెప్పఁబడు విషయము లట్లుగాక విశ్వజనీనములును, సార్వకాలికములునై యుండును. ఉదాహరణమునకుఁ జరిత్రకారుఁడు శివాజీ చరిత్రము చెప్పెననుకొందము. అది యొక్క శివాజీకిఁదప్ప నింకెవ్వరికి నన్వయింపదు. కావ్య మట్లు గాక దేశకాల వ్యక్తిభేదములు లేక యెల్లరకు నెల్లదేశములందు, నెల్లకాలములందు నన్వయించును. రామాయణాది మహాకావ్యము లెన్నో యేండ్ల క్రింద రచింపఁబడిన వయ్య నేటికిఁ గూడ నొక్క భారతీయులకే కాక యెల్లదేశము లందలి యెల్లమానవులకు నన్వయించుచుండుటయే యిందుకుఁ దార్కాణము. కావ్యములందుఁ గవు లొసంగు నామములు జాతి సూచకములు మాత్రము.

కావ్యమునకును జరిత్రకునువలెనే కావ్యమునకును శాస్త్రమునకును భేదమున్నది. శాస్త్రము జ్ఞానప్రధానము. కావ్యము రసప్రధానము. శాస్త్రము బుద్ధిని రంజింపఁజేయును; కావ్యము హృదయమును రంజింపఁజేయును. శాస్త్ర మా యా విషయములం దభినివేశముకల వారికి మాత్రమే పనికివచ్చును. కావ్యము సర్వజనులకును బనికివచ్చును. శాస్త్రోక్త విషయములు స్థిరములు కావు. అవి పరిశోధనలు జరిగిన కొలంది మార్పు చెందుచుండును. కావ్యము నందలి సత్యములు స్థిరమైనవి. దేశకాలములు మాఱినను అవి మాఱవు.

సాహిత్య చరిత్రమునఁ గవుల జీవితములు, తత్కాల పరిస్థితులు, వారు రచించిన కావ్యములు, అందలి మంచి చెడ్డలు చెప్పఁబడును. భాషా చరిత్రమం దట్లుకాక భాషయందలి శబ్దములు, వాని వ్యుత్పత్తులు, శబ్దముల యంతమునఁ గానవచ్చు ప్రత్యయములు, వాని చరిత్రము, ఒక భాష కితర భాషలతోఁ గల సామ్య వైషమ్యములు, పదములు క్రమ క్రమముగాఁ బొందుచుండు పరిణామము చెప్పఁబడును. సాహిత్య మర్థ భావములకు సంబంధించినది. భాష పదప్రత్యయములకు సంబంధించినది. ఈ చిన్న గ్రంథమున నాంధ్రసాహిత్య చరిత్రము సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ - యుగవిభజనము

రచనాసౌలభ్యమునకై వాఙ్మయ చరిత్రను కొన్ని యుగములుగా విభజించుచుందురు. ఈ యుగవిభజనము చేయుపట్లఁ బలువురు పలు మార్గముల నవలంబించియుండిరి. కీ. శే. వీరేశలింగం పంతులుగారు కవులను ప్రాచీనకవులు, మధ్యయుగకవులు, ఆధునిక కవులు అని మూడు తెఱఁగులుగా విభజించిరి. వారు రచించినది కవుల చరిత్రయే కాని వాఙ్మయ చరిత్ర కాదు. అందుఁ గవుల జీవితచరిత్రము, వారి కాలము, వారు రచించిన గ్రంథములు, వాని పౌర్వాపర్యము మున్నగు విషయ

ములు విపులముగాఁ జర్చింపఁబడినవి. కావ్యములందలి రసవస్తుభావాదులను గూర్చిన విమర్శ యందుఁ జాల స్వల్పము. వారు కావించిన విభజనము కాలమునుబట్టి సామాన్యదృష్టితోఁ జేయఁబడినది.

కొందఱు దేశమును బరిపాలించిన రాజవంశములను బట్టి వాఙ్మయ యుగములను విభజింతురు. దీనినిబట్టి చాళుక్యయుగము, రెడ్డిరాజ యుగము, విజయనగరయుగము, నాయకరాజయుగము, ఆంగ్లేయరాజ యుగము, ప్రిజాయుగము అని యుగము లేర్పడును. ఇందుఁ గవులకును దత్కృతగ్రంథములకును గాక దేశమును బాలించిన రాజులకుఁ బ్రాధాన్య మీయఁబడును. కొందఱు యా కాలములందు బయల్పడలిన కావ్య ప్రక్రియాభేదమునుబట్టి యుగవిభజనము కావించురు. దీనినిబట్టి పురాణ యుగము, కావ్యయుగము, ప్రబంధయుగము, గద్యగేయ యక్షగాన యుగము, ఖండకావ్య (భావకవితా) యుగము అను యుగము లేర్పడును. మఱికొందఱు యా కాలములందు దుద్భవించి ప్రతిభా సంపన్నములైన తమ రచనలచేఁ దమకాలమునందలి యితర కవులకు మార్గదర్శకులై ప్రసిద్ధికెక్కిన మహాకవుల పేర్లతో యుగములను బిల్పుచుందురు. అట్టి మహాకవులే యుగకర్తలుగాఁ బరిగణింపఁబడుచుందురు. దీనినిబట్టి నన్నయ యుగము, తిక్కనయుగము, శ్రీనాథయుగము మున్నగు యుగము లేర్పడును. పై పద్ధతులలో నే పద్ధతి నవలంబించి యుగ విభజనము కావించినను అది సమగ్రము, నిర్దుష్టము అని చెప్పటకు వీలులేదు. అందేదో యొక విధముగా నతి వ్యాప్త్యవ్యాప్తి దోషములు కన్పట్టుచునే యుండును. చాళుక్యయుగమున నా చాళుక్యరాజుల పాలనమున లేని ప్రదేశములందుఁ గొన్ని కావ్యములు రచింపఁబడుటయు, బ్రబంధయుగ మునఁ బురాణములును, పురాణయుగమునఁ బ్రబంధములును రచింపఁబడి యుండుటయు, యుగకర్త యగు నొక మహాకవి జీవితకాలముననే యతని పద్ధతికి విరుద్ధములైన కావ్యములు రచింపఁబడుటయు నిందుకు

నిదర్శనము. అందుచే యుగవిభజన మెవ్వ రెట్లు చేసినను అది కావ్య బాహుళ్యమునుబట్టి చేయఁబడినదే యని గ్రహింపవలయును.

ఈ గ్రంథమునఁ గావ్యప్రక్రియాభేదములనుబట్టి యుగవిభజనము చేయఁబడును. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నన్నయకుఁ బూర్వ మసలు కావ్యములు రచింపఁబడెనో లేదో, రచింపఁబడినచో నెట్టి కావ్యములు రచింపఁబడెనో తెలిసికొనుట కాధారములు లేకున్నవి. అందుచే దానిని జ్ఞాత యుగ మని పేర్కొనవచ్చును. దీనినే ప్రాచీనమనఁగలదు. యుగమనియుఁ జెప్పుచుందురు. నన్నయ తరువాత సుమారు మూడు శతాబ్దాలకాలము వఱకుఁ బలువురు కవులు సంస్కృతము నందలి పురాణాదిహాసముల నాంధ్రీకరించుటకే యత్నించి యుండిరి. శైవకవు లట్లుగాక స్వతంత్ర కావ్యములను రచించిన మాట వాస్తవమే. అయినను ప్రాచీనకావ్యములను బట్టి యీ యుగమును పురాణయుగ మనికాని, భాషాంతరీకరణయుగ మని కాని పేర్కొనుట యుచితముగా నుండును. తరువాతి యుగమున విక్రమార్క చరిత్రము, భోజరాజీయము, కేయరబాహు చరిత్రము మున్నగు కావ్యములు రచింపఁబడినవి. అదియునుగాక శ్రీనాథుఁ డీ కాలమున సంస్కృతము నందలి నైషధాది కావ్యముల నాంధ్రీకరించి యుండెను. అందుచే దీనిని కావ్యయుగ మని చెప్పవచ్చును. పిమ్మట రాయలవారి పోషణమునఁ బెద్దనాదులచేఁ బ్రబంధములను కావ్యవిశేషములు రచింపఁబడినవి. ఆ కారణముచే నీ యుగమును ప్రబంధయుగ మని పిలువ నగును. అనంతర యుగమున నైతము కొన్ని ప్రబంధములు రచింపఁబడినను అప్పుడు యక్షగానములు గద్యకావ్యములు గేయరచనలు విస్తారముగా వెలువడినవి. అందుచే నీ యుగమును (గద్యగేయ) యక్షగానయుగ మని చెప్పవచ్చును. ఈ కాలమునఁ బెక్కుకావ్యములు దక్షిణ దేశమున వ్రాయఁబడియుండుటచే దీనిని దక్షిణాంధ్రీయుగ మనియుఁ బిలుచుందురు. తరువాత నాథునిక కాలమునఁ బెక్కు ఖండకావ్యములు, గద్యగేయకావ్యములు, నవలలు, కథలు, నాటకములు రచింపఁబడినవి.

కవితాప్రాధాన్యమునుబట్టి దీనిని ఖండకావ్యయుగ మని కాని భావకవితా
యుగ మనికాని చెప్పవచ్చును.

ఏ వాఙ్మయము నందలి యుగములనైనను ఈ దృష్టితోడనే విభ
జింపవలయునను నియమములేదు. వాఙ్మయచరిత్రకారులు తమ యభి
రుచినిబట్టి సౌకర్యమునకై యే విధముగానైనను యుగవిభజనము
కావింపవచ్చును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

ప్రాజ్ఞన్నయ యుగము

మన భాష యిప్పు డాంధ్రము, తెనుఁగు, తెలుఁగు అను పేర్లతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. దీని కీ పేరు లెప్పుడు కలిగెనో చెప్పఁజాలము. ఆంధ్రుల లాక్షమించుటకుఁ బూర్వము కృష్ణా గోదావరి నదుల నడిమి ప్రదేశమునకు తెలుఁగు దేశమనియే పేరు. ఆంధ్రుల పాలనము క్రిందికి వచ్చినపిమ్మట నిది యాంధ్రదేశ మయ్యెను. ఆంధ్రదేశము నందలి తెనుఁగుభాషకుఁ దదనుగుణముగా నాంధ్రభాష యనునామ మేర్పడెను. ఆంధ్రులును మొదటినుంటియు తెనుగుదేశమున నుండిన తెనుఁగువారును గలసి యాంధ్రులై రనియు, నాంధ్రభాషమాత్ర మిట్లు రెండు భాషల కలయికచే నేర్పడినది కాదనియు, తెనుఁగే యాంధ్రులీ దేశము నాక్రమించుకొన్న పిమ్మట నాంధ్రమయ్యె ననియు విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. నన్నయభట్టు కాలమునాఁ టికి దీనికి తెనుఁగు, ఆంధ్రము అను పేరులుండె ననుటకు నిదర్శనములున్నవి.

తెలుఁగుభాష ద్రావిడజన్యమా లేక సంస్కృత పాకృతజన్యమా అను విషయమున భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. తమిళము, మలియాళము, కన్నడము, తెలుఁగు మున్నగు భాషలు ద్రావిడభాషా కుటుంబమునకుఁ జెందినవనియు నివి కొన్ని శతాబ్దాలకుఁ బూర్వ మేకాకారముగనే యుండి క్రమముగా నొండొంటి నుండి విడివడి ప్రత్యేక పరిణామము నొందినవనియు నొక పక్షమువారి వాదము. ఈ వాదమునకు డాక్టరు కార్టైల్ మార్గదర్శకుఁడు. తెలుఁగు సంస్కృత పాకృతజన్య మనియు భాగుగాఁ బరిశీలించినచోఁ దెలుఁగుపదము లన్నిటికి సంస్కృతమందో, పాకృతమందో మూలరూపములు గోచరించు ననియు రెండవ పక్షము వారి వాదము.

ఈ వాదమును బ్రతిపాదించినవారు కీ. శే. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు. ఆంధ్రీకవులును వైయాకరణులునుగూడ నీ యభిప్రాయమునే వెల్లడించియుండిరి. ఈ రెండు వాదములలో దేశమున ద్రావిడ వాదమునకే అధికమైన ప్రచారమున్నది. కాని తెలుఁ గితర ద్రావిడ భాషలనుండి విడివడి యెప్పటినుండి ప్రత్యేక పరిణామ వికాసముల నంద మొదలిడెనో నిశ్చితముగాఁ జెప్పట కాధారములులేవు.

బుద్ధఘోషుఁడు తాను వినయపిటకమునకు వ్రాసిన సమస్త పసాదిక యను వ్యాఖ్యలో నంతకు మున్నున్న వ్యాఖ్యానములను గొన్నిటిని జేర్కొనియుండెను. మిగిలినవానిలో ఆంధ్రకఅట్టకథ యనున దొకటి కూడ నుండెనని కొన్ని టీకలవలన తెలియుచున్నది. డాక్టరు బి. సి. లా గారు పాళీవాఙ్మయ చరిత్రలో ఆంధ్రకఅట్ట కథ బహుళః దక్కను నందలి యేదో యొక దేశభాషలో వ్రాయఁబడియుండవలె నని తెల్పియున్నారు. ఆ అట్ట కథ యిప్పు డుపలభ్యమాన మగుట లేదు. పేరునుబట్టి అది ఆంధ్రీభాష యందు వ్రాయఁబడినదో లేక ఆంధ్రీదేశమునఁ బ్రచారము చేయఁబడిన దోయై యుండవలయును. ఈ అట్టకథల నశోకునికుమారుఁడైన మహేంద్రుఁడు సింహళద్వీపమునకుఁ గొనిపోయి ఆ ద్వీపమునందలి భాష లోని కనువదించెనని ప్రతీతి దీనినిబట్టి యవి క్రీ. పూ. 3 వ శతాబ్దికి పూర్వమువై యుండవలయును. ఆంధ్రఅట్టకథకును ఆంధ్రభాషకును నేదైన సంబంధమే యుండుచో ఆంధ్రము క్రీ. పూ. 3వ శతాబ్దికిఁ బూర్వమే యితర ద్రావిడభాషల నుండి వేఱయ్యెననియు, నప్పటికే కొంత పరిణామము పొందెననియుఁ జెప్పవచ్చును. కాని యా అట్టకథ లభింపకపోవుట చేతను, అందలి భాష ద్రావిడ ప్రాంతమున వాడఁబడుచుండిన వైశాచీ పాళివంటి యార్య భాషలో వ్రాయఁబడి యుండునని కొందఱు విమర్శకులు తలంచుచుండుటచేతను ఈ విషయమును నిశ్చితముగాఁ జెప్పటకు మీలులేకున్నది.

భరతుఁడు నాట్యశాస్త్రమున నాటకములం దేయే జాతుల పాత్ర లేయే భాషల నుపయోగింపవలెనో చెప్పుచు బర్బర కిరా తాంధ్ర ద్రవిడాది జాతులందు నాట్యప్రయోగమున కావ్యము భాషా సమా శ్రియము కావింపరాదనియు, శుద్ధములైన యీ సర్వజాతుల విషయ మున శౌరసేని నుపయోగింపవలె ననియు చెప్పియున్నాఁడు. భరతుని కా ల ము ను గూర్చి భిన్నాభిప్రాయము లున్నమాట నిజమే కాని యాతఁడు క్రీస్తుపూర్వముండె ననుటకు మాత్రము సందేహింపఁ బనిలేదు. ఆతఁడు చెప్పిన పై విషయములనుబట్టి క్రీస్తు పూర్వమే ఆంధ్ర ద్రవిడ జాతులవలె దద్యాపలుకూడ వేత్తెయుండెననియు, వానికి బదు లొకప్పుడు శౌరసేని వాడఁబడుచుండెననియు, నందుచే నవి శౌరసేనికంటె భిన్నము లనియుఁ తెలియుచున్నది. ఈ విధముగా క్రీస్తు పూర్వమే ఆంధ్రభాష యుండెనని ఊహించుటకే వీలుకలుగుచున్నదికాని నిశ్చితముగాఁ జెప్పటకు విలులేకున్నది.

క్రీ. శ. ప్రథమ శతాబ్దిలో గుణాధ్యుఁడను కవి వైశాచీ ప్రాకృత ములో బృహత్కథ యను పెద్ద కథాకావ్యమును నిర్మించియుండెను. ఈతఁడు శర్వవర్మకును తనకును జరిగిన వాగ్వివాదములో శర్వవర్మ రాజు నాటుమాసములలో సంస్కృతభాషానిష్ఠాతునిఁ గావింపఁజాలినచోఁ దాను సంస్కృతప్రాకృత దేశ భాషలను బరిహరింతు నని చెప్పియుండెను. ఈ వివాదము వైతక్ నగరమున జరిగియుండెను. అది యిప్పుడు మహా రాష్ట్ర ప్రాంతమున నున్నను అప్పు డాంధ్రసామ్రాజ్యమున కొక రాజు ధానిగా నుండెను. గుణాధ్యుఁడు పేర్కొన్న దేశభాష యేదో నిశ్చిత ముగాఁ జెప్పట కాధారములేదు; కాని అప్పటి కింకను ఆధునిక మహా రాష్ట్ర భాష యేర్పడియుండని కారణమున నది తెలుఁగేయై యుండునని తలంచుట కవకాశము కలుగుచున్నది.

హాలుఁడు తన యాస్థానమునకు వచ్చి ప్రాకృతకవులు వినిపించిన గాథలలో రసవత్తరములైన యేడువందల గాథల నేరి గాథాసప్తశతి

యను పేర నొక ముక్తకకావ్యమును సంకలనము చేసియుండెను. ఆ పాకృతగాథలను రచించినవారిలోఁ గొందఱాంధ్రులై యుండుటచేతనో లేక యాంధ్రభాష యప్పుడు జనవ్యవహారమున నుండుటచేతనో అందెడ నెడ కొన్ని తెలుఁగు పదములు ప్రవేశించినవి. అత్తా, పాడి, పొట్ట, పిలుక (పిల్ల), కరణి, బోడ్డి (పంది), మోడి కులుఱుఱిణ, మున్నగు శబ్దము లిందుకుఁ దార్కాణము. దీనినిబట్టి గాథాసప్తశతి కాలమునాటికే, అనఁగా క్రీ. శ. ప్రథమ శతాబ్దినాటికే, తెలుఁగుభాష సుస్థిర రూపమునంది ప్రత్యేక పరిణామమునొంద మొదలిడె నని చెప్పటకు పీలుగుచున్నది. ఒక భాష బహుళప్రచారమున నుండినచేకాని యందలి శబ్దములు కొన్ని యన్య భాషాప్రవిష్టము లగుటకు పీలులేకపోవుట యీ విషయమునకు బలము చేకూర్చుచున్నది.

క్రీ. శ. ప్రథమశతాబ్దికిఁ జెందిన అమరావతీస్తూపము నందలి యొక రాతిపలకమీఁద నాగబు అను మాట కానవచ్చుచున్నది. అది యందు వాక్యగతమైన కాక ప్రత్యేకముగాన్నది. నాగశబ్దము సంస్కృత శబ్దమే యైనను దాని చివరఁగల 'బు' అను నక్షర మది తెలుఁగు మాటయే యని స్పష్టముగాఁ దెల్పుచున్నది. ఈ బు వర్ణమే క్రమముగా మ్ము, ంబు, మ్ము, ము అను రూపములను బొంది తెలుఁగున నమహద్వాచక ప్రథమైకవచనముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది దీనినిబట్టి కొన్ని సంస్కృత శబ్దములు తత్సమీకరింపఁబడునప్పు డిప్పటి మువర్ణమునకుఁ బూర్వరూపమైన బువర్ణమును వాని చివరఁజేర్చు నాచార మప్పటికే యేర్పడెనని తెలియుచున్నది.

శాతవాహనుల తరువాత ఆంధ్ర సామ్రాజ్యము చిన్నచిన్న భాగములుగాఁ జీలి వేటువేటు వంశములవారి యేల్పడిలోనికి వచ్చినది. వారిలో ఇక్ష్వాకులు, బృహత్పలాయనులు, శాలంకాయనులు, ఆనంద గోత్రీకులు, విష్ణుకుండినులు, పల్లవులు అనువారు ముఖ్యులు.

వారి రాజ్యకాలము లందలి శాసనము లన్నియు సంస్కృతము నందో పాకృతమునందో వ్రాయఁబడినవి కాని యం దొక్కటియు నాంధ్ర భాషలో వ్రాయఁబడియుండలేదు. వానియందుఁ జేర్కొనఁబడిన గ్రామ నామములును, పత్తిగ్రహీతల నామములును, వాడఁబడిన కొన్ని అక్షరములును ధ్వనులును, బదములును బ్రిత్యయములును కీ. శ. మొదటి యైదాఱు శతాబ్దాలయందలి తెలుఁగుభాష పరిణామస్వరూప ములను గూర్చి కొన్ని విశేషములను వెల్లడించుచు నా భాష కీర్తిస్తూ శకారంభము నుండియు జనవ్యవహారమున నుండె ననుటకు దృష్టాంతము లుగా నున్నవి.

పై శాసనములందలి గ్రామనామములు పెక్కు ఊరు, పర(పట్టు) కొన్ఱ (కొండ), చెరువు, కోడు, కుదురు, రేవు, పాక, పల్లి, వాడ, చేడు, వట్టి, ముడి (మూడి, పూడి) అను వానిలో నేదో యొక పదముతో ముగియుచున్నవి. ఇందుఁ జెక్కు దేశ్యపదములగుటయేకాక యితర ద్రావిడభాషా సామాన్యములై యున్నవి. ఇవి యిప్పటికిని తెలుఁగు దేశమునందలి కొన్ని గ్రామముల చివరఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇట్లే గోలకర్మ, కొట్టికర్మ, దొడ్డిస్వామి మున్నగు బ్రాహ్మణులనామము లందలి పూర్వభాగములు తెలుఁగు శబ్దములే. కురువాడ, చిన్నపురి, చెఱ్ఱెరువు, తెల్లవల్లి, పెరువాటకము మున్నగు గ్రామనామము లందలి పూర్వ భాగములు తెలుఁగు విశేషణపదము లని చెప్పుటకు సందేహింప నక్కఱ లేదు. కొన్ని గ్రామనామముల మొదట రావి, కొండ, రా, ఇరు, మూగ, తాణ్ణి (తాడి), రే అను శబ్దములు కానఁబడుచున్నవి. చూరదాన శాసన ములో మేఱ్ఱితాపకి, ముదిటి తటాక అను పదములున్నవి. కొన్ని శాసన ములలో మహాతలవర, మహాతగవర అను శబ్దములు కనఁబడుచున్నవి. ఈ శబ్దములన్నియు ప్రాకృతకృత్యయుగమున తెలుఁగుజహుళ ప్రచారమున నుండెననుటకుఁ దార్కాణముగా నున్నవి. అట్లవి జనవ్యవహారమున నుండనిచో శాసనములందుఁ బ్రయోగింపఁబడుట సంభవింపదు.

వై శాసనములందుఁ బెక్కుచోట్ల అ, ట్ట అను అక్షరములును స్ట్రీ అను వింత ధ్వనియుఁ గనిపించుచున్నవి. ఇవి ద్రావిడభాషలందే కాని సంస్కృతపాకృతములందుఁ గానరావు. ఇవి వ్రాయవలసినచోట్ల నా లిపిలో ప్రత్యేక చిహ్నములులేని కతమున నాంధ్ర కర్ణాట లిపియందలి గుర్తులే వ్రాయఁబడుచుండెను. దీనినిబట్టి యా ధ్వనులుగల ద్రావిడభాష లప్పుడు వాడుకలో నుండెనని యూహింపవచ్చును.

చెఱ్ఱెఱువు అను గ్రామనామము నందలి చెమ్, చెఱువు అను రెండు పదములును తాలిప్రకరణముచే నేర్పడినట్టివే. ఈ పద్ధతి ననుసరించి కకారము చకారముగా మాటుటకు తెలుఁగు సోదరభాషల నుండి విడివడినవిమ్మటఁ జాలకాలము పట్టియుండును. ఇట్లే అప్పటి కొన్ని శాసనములలో అనుస్వారము వాడఁబడిన పద్ధతికూడ నప్పుడు ద్రావిడ భాషలు పఠనలేఖన వ్యవహారమున నుండె ననుటకు దృష్టాంతముగా నున్నది.

విక్రమేంద్రవర్మ చిక్కుళ్ల శాసనమున క్రీ. శ. (రి వ శతాబ్ది) సంస్కృతపదముల నడుమ విజయరాజ్య సంవత్సరంబుళ్ అను పదము కానవచ్చుచున్నది. నాగబు అను పదమునందలి బువర్ణమే యిచ్చట ంబు అను రూపముతో కానవచ్చుచున్నది. చివరనున్న ళ్ అనునది బహువచన మును దెలుపుచున్నది. ద్రావిడమునందలి కళ్ అను బహువచన ప్రత్యయమే అనుచిత విభాగముచే ళ్ అనుదానిగాను, తరువాత ళు, లు అను రూపములుగాను మాఱినట్లు తోచుచున్నది. ఈ మార్పు జరుగుటకుఁ దప్పక కొన్ని శతాబ్దాలకాలము పట్టియుండును. దీనినిబట్టి క్రీస్తుశకారంభ మునకే తెలుఁగు మూలద్రావిడమునుండి వేఱై జనులచే మాటాడఁబడుచుండె నని యూహింప వీలగుచున్నది.

ప్రాకృతకృతశాసనములు కొన్నింటిలో చిన్నపురము, రేగొన్టమ్, ఇర్బులి, ముయూర్ కూటువ మున్నగు ద్వితీయపదఘటిత సమాసములు

కనబడుచున్నది. ఇట్టి సమాసము లేర్పడుట అంతకుఁ బూర్వమే తెలుఁగు చాల శతాబ్దాల నుండి వాడుకలో నుండెననుటకుఁ దార్కాణ మగు చున్నది.

ఈ విధముగ ప్రాకృతకృతయుగమునఁ దెలుఁగు జనవ్యవహారమున నుండె నని దృఢముగాఁ జెప్పటకు వీలగుచున్నది. కాని యప్పుడేదైన వాఙ్మయముండెనో, ఉండినచో నెట్లుండెనో చెప్పట కాధారము లేమియుఁ గానరావు. అప్పటి తెలుఁగు భాషనుగూర్చి యింతకంటె నేమి చెప్పటకును అవకాశములేదు.

క్రి. శ. 6 వ శతాబ్ది యందలి పూర్వార్థముతో తెలుఁగుభాషా పరిణామము నందలి రెండవ దశ యారంభించుచున్నది. అంతవఱకును తెలుఁగు జనవ్యవహారమున నుండెనేమో యని యనుమానించుటకు వీలు కలుగుచున్నదే కాని గ్రంథములందో, శాసనములందో లిఖితమైన తెలుఁగు రూపము మాత్రము కనిపించుటలేదు. తరువాత తెలుఁగు దేశము నందలి భాగములను పరిపాలించిన రాజులు కొందఱు కొన్ని శాసనము లను సంస్కృతభాషయందే వ్రాయించినను గొన్నింటిని దేశ భాష యగు తెలుఁగునఁ గూడ వ్రాయించుట కారంభించిరి. అట్టి వారిలో రేనాటిచోళులును, తూర్పు చాళుక్యులును మొదటఁ జేర్కొనఁ దగినవారు. వారు వ్రాయించిన తెలుఁగుశాసనములే ఆ భాషయొక్క లిఖితరూప మునకుఁ బ్రథమ నిదర్శనములు. మొన్న మొన్నటివఱకును క్రీ. శ. 641 వ సంవత్సరము నందలి జయసింహవల్లభుని విష్ణుర్లశాసనమే తెలుఁగు నందలి మొదటి శాసనముగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండెను. కాని రేనాటి చోళుల శాసనములు బయలుపడిన తరువాత నంతకు ముందుకూడఁ గొన్ని తెలుఁగుశాసనము లున్నట్లు తెలియవచ్చినది. వానిలో క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్ది చరమపాదము నందలి ధనంజయుని కలమశ్లశాసనము మొదటిది.

పూర్వ చాళుక్య యుగమునందు లభించు నాంధ్రీవాఙ్మయ మంతయు శాసనాత్మకమైనదే. శాసనములు సాధారణముగా నే దేవునికో దేవాలయమునకో బ్రాహ్మణునకో మతాచార్యునకో యొసంగబడు దానములను సూచించుటకును, రణనిహతులైన మహావీరుల పరాక్రమము లను వర్ణించుటకును వ్రాయించబడుచుండును. వీనిలోఁ బెక్కు దేవాలయ కుడ్యములందో స్తంభములందో కానవచ్చును. వీనిలో దాతృప్రతిగ్రహీతల వంశములయు గుణగణములయుఁ బ్రశస్తలును, దత్తములైన గ్రామముల సీమాదులును వివరింపబడియుండును.

క్రీ. శ. 7, 8 శతాబ్దాలందలి తూర్పుచాళుక్యుల శాసనములలో పాత్రకృతభాషా సంస్కర్మము కొంత అధికముగా కానవచ్చును. తరువాత క్రమముగా ఆ ప్రాకృతపదముల స్థానమును సంస్కృత సమాసము లాక్రమించినవి. గుణగవిజయాదిత్యుని ప్రథమరాజ్య సంవత్సరమునకుఁ (క్రీ. శ. 848) జెందిన పండరంగుని అద్దంకిశాసనములో ఒక తరువోజయు పిమ్మట కొంత వచనమును వ్రాయఁబడినవి. కొంచెమించుమించుగా ఆ కాలమునకే చెందిన కందుకూరు ధర్మవర శాసనములలో సీసపద్యములు కనబడుచున్నవి. తరువాత క్రీ. శ. 984 నాటి యుద్దమల్లుని బెజవాడ శాసనములో ఐదుమధ్యాక్కరా పద్యములు చూపట్టుచున్నవి. క్రీ.శ. 1000 ప్రాంతమునాటిదని తలపఁబడు విరియాల కామసాని గూడూరుశాసన ములో మూడు చంపకమాలలును రెండుత్పలమాలలును వ్రాయఁబడినవి. నన్నెచోడుఁడు కుమారసంభవములో వ్రాసిన

మునుమార్గకవిత లోకం

బున వెలయఁగ దేశికవిత పుట్టించి తెనుం

గును నిల్పి రంధ్రవిషయం

బునఁ జన జాళుక్యరాజు మొదలగు పలువుర్.

అను పద్య మంతకుపూర్వమే తెలుఁగున కవిత్వముండెనను విషయమును వ్యక్తముచేయుచున్నది. ఇరుగు పొరుగు దేశములందు కన్నడము

మున్నగు భాషలలో మార్గకవిత్వము వ్రాయఁబడి ప్రచారము నొందు చుండఁగా గుణగవిజయాదిత్యుఁడో మఱి చాళుక్యరాజో తెలుఁగుదేశమున దేశికవిత్ పుట్టించి తెలుఁగును నిలిపెనని ఈ పద్యమున కర్థము చెప్పవలయును. దీని కనుగుణముగా కీ. శ. 9, 10 శతాబ్దాలలో వ్రాయఁబడిన శాసనములలో సంస్కృతవృత్తము లేమియు లేక కేవల దేశపద్యములే గోచరించుచున్నవి. సంస్కృతాభిమానులైన పండితు లీ దేశికవిత్వము నంతగా నాదరింపని హేతువున తరువాత తెలుగుదేశమున కూడ మార్గ కవితా పద్ధతియే అవలంబింపఁబడినట్లు తోచుచున్నది. కామసాని గూడూరుశాసనము నందలి పద్యము లిందుకు దృష్టాంతములు. లభించిన ఈ పద్యముల సంఖ్య యధికముగా లేకపోవుటచేతను, పై శాసనము లందలి పద్యములు వ్యక్తుల వీరావదానములను, దానములను మాత్రమే వర్ణించునట్టివగుటచేతను వానియందలి సారస్వతగుణము నెత్తిచూపుట కవకాశములేకున్నది. కాని దేశిమార్గములు రెండింటి చెప్పఁబడిన ఏదో యొక రకమైన కవిత్వమును, తరువాత నన్నయ భారతమున నవలంబించిన చంపూ పద్ధతియు అంతకుముందే ప్రచారమున నుండెననుట కివి నిదర్శనములుగా నున్నవి. (అద్దంకి, ధర్మవరముశాసనములు గద్యపద్యములతో కూడియుండుటచేత చంపూ పద్ధతికి చెందినవని చెప్పవచ్చును.) పైని పేర్కొనఁబడిన పద్యములే కాక దేశిమార్గమునకు చెందిన పలురకముల పదములుకూడ నప్పుడు వ్రాయఁబడుచుండెనని తెల్పుటకు కొన్ని ఆధారములు లభించుచున్నవి. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున భక్తులు తుమ్మెద పదములు, వెన్నెల పదములు, ప్రభాత పదములు మున్నగు పదములు పాడుచుండి రని వ్రాసియుండెను. మఱియు నతఁడు తాను రచించిన బసవపురాణమునకు “ఆతత బసవపురాతన భక్తగీతార్థసమితియే మాతృక” యని తెల్పియుండెను. ఆతనినాటి కంత బహుళ ప్రచారములో నుండిన పదములును, గీతములును, తత్సదృశములైన యితర పద గీతాదులును అంతకు పూర్వముకూడ ప్రచారములో

నుండె ననుకొనుటలో విప్రతిపత్తి ఉండదు, కీ. శ. 11 వ శతాబ్దిలో రచింపబడిన యాష్టరంగలక్ష్మ అను తమిళ-ఛందోగ్రంథమున తత్కర్త వాంచయ్య వ్రాసిన తెనుగు ఛందమును పేర్కొనెను. (వాంచయ్య వడఘుచందపుష్) కొందఱు వాంచయ్య అను శబ్దమును రేచియ్య అని చదువుచున్నారు. అదే సత్యమైనచో సతఁడు కవిజనాశ్రయక ర్తయైన రేచనకావచ్చును. అప్పటికే తెలుఁగున ఛందోగ్రంథ మొకటి వెలువడి యుండుట, అంతకు పూర్వమే ఆ భాషలో ఛందోబద్ధమైన రచన విరివిగా నుండెనని చెప్పక చెప్పుచున్నది. కాని ఆ కవిత్వము గ్రంథస్థము కాక పోవుటచేతను, గ్రంథస్థమైనను మతవైషమ్యాది కారణములచే నష్టమై పోవుటచేతను దాని గుణగణములను నిర్ణయించుటకు వీలులేక పోవుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

భాషాంతరీకరణ యుగము

ఇట్లు నన్నయకు పూర్వమే కొంత కవిత్వ ముండెనని నిశ్చయముగా తెలియవచ్చుచుండ నాతఁడు రచించిన భారతమే తెలుగున ఆదికావ్యమనుటకు హేతువేమి? అను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. అతనికి పూర్వముండిన కవిత్వము ప్రధానముగా దేశిమార్గమునకు చెందినది. భాషాచ్ఛందో విషయముల నది దేశీ పద్ధతి నవలంబించి సంస్కృత లక్షణమునకు విరుద్ధమై యుండుటచే పండితాదరమును బడయక ప్రాకృత జనైకరంజకమై యొప్పారెను. అట్లుగాక సలక్షణమైన భాషతో దేశిమార్గములు రెండింటికీ చెందిన పద్యములతో నుదాత్తవస్తుకమైన మహాకావ్యమును గ్రచించి నన్నయ పండితపామరులందఱికిని ప్రీతి నాపాదించఁ జాలెను. ఇంతవఱకు లభ్యములైన వానిలో నట్టి రచనతోఁగూడిన ప్రథమకావ్యమాతని భారతమే. అందుచేతనే దాని కాండ్రమున నాదికావ్యమను ప్రసిద్ధి కలిగినది.

ఆ యారంభ దినములలో నన్నయ ఆంధ్రభాష కొనరించిన సేవ యింతిం తనరానిది. అతఁడు జనవ్యవహారము నందలి పదజాలము నంతను పరిశీలించి, సంస్కరించి, సంస్కృత పదములను తెలుఁగునవాడు పద్ధతి నిర్ణయించి, ధారాళమైన నడకగల కొన్ని సంస్కృత వృత్తములను గ్రహించి, తన నాటికే ఉత్తమ కావ్యములతో నొప్పారుచుండిన కన్నడ వాఙ్మయమునుండి ప్రశస్త లక్షణములు సేకరించి, తెలుఁగున నుత్తమమైన కావ్యరచనామార్గము తీర్చిదిద్దెను. ఇది అనన్య సామాన్యమైన అతని ప్రతిభా మహత్త్వమునకు తార్కాణము.

నన్నయ ఆంధ్రభారతమునం దాది సభాపర్వములను అరణ్య పర్వమునందు మూఁడాశ్వాసములపై 142 పద్యములను మాత్రమే

రచించెను. అతఁడు వ్యాసుని సంస్కృత భారతము నందలి కథ ననుసరించిన మాట నిజమేయైనను అందు తన కనవసరము లని తోచిన భాగములను తగ్గించి, అవసరము లని తోచినవట్లు పెంచి, యాచిత్య దృష్టితో కొన్ని మార్పు లొనరించి, తన కృతిని సర్వవిధముల నొక స్వతంత్ర కావ్యమా అనునట్లు సాగించెను. అతని కవిత్యము, ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తికిని, అక్షర రమ్యతకును, నానా రుచిరార్థసూక్తి సంపదకును నెలవై వీనుల విందు చేకూర్చుచుండును. ఉదంకోపాఖ్యానము, శకుంతలోపాఖ్యానము, నలోపాఖ్యానము, సౌగంధికాపహరణము, రురుప్రమద్యరల కథ మున్నగు వృత్తాంతముల రచించుటలో నాతఁడు చూపిన నేర్పు అప్రీతి మానమైనది. అతని కవిత్యము సంస్కృత పద బహుళమయ్యును క్లిష్టాస్వయములు లేక ధారాశుద్ధికిని ధ్వనిగాంభీర్యమునకును నిధానమై చదువరుల కానందము కూర్చుచుండును. ఆంధ్రమున గురుపద్య విద్యకు వలెనే గద్య విద్యకును నన్నయయే ఆద్యుడని చెప్పవచ్చును. అతని వచనము సులలితపదఘటితమై, అతి ధారాళమై ఒప్పారుచుండును. అతడు చంపకోత్పలమాలాది వృత్తములనేకాక తరువోజ, మధ్యాక్కర మున్నగు దేశిపద్యములను గూడ వాడియుండెను. ఆంధ్రమున కావ్యములను వ్రాసిన తరువాతి కవులెల్లరు నాతని గురుప్రాయునిగా భావించి కొనియాడియుండిరి.

రాజరాజు మరణించిన విమ్మట కొన్ని రాజకీయ మత సాంఘిక కారణములచే ఆంధ్రభారతరచన కొనసాగుట కంతరాయ మేర్పడెను. రాజరాజు కుమారుడైన కులోత్తుంగ చోడుఁడు తండ్రి తరువాత వేంగి సామ్రాజ్యమును పాలింపక మాతామహారాజ్యమైన చోళరాజ్యమున కధిపతి యయ్యెను అది తమిళభాషా ప్రచారము గల దేశమగుటచే నాతఁడచ్చట నుండి ఆంధ్రభాషను పోషించుట కవకాశము లేకపోయెను. క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది ఆరంభమున కన్నడదేశమున బసవేశ్వరుఁ డవతరించి వీరకైవ మతమును స్థాపించెను. ఈ క్రొత్త మతము వర్ణాశ్రమ

వ్యవస్థను గాని, వేదప్రామాణ్యమునుగాని అంగీకరింపక భక్తిప్రధానమై యుండెను. దీని ప్రభావము కన్నడదేశమునుండి క్రమముగా దక్షిణమునం దంతటను ప్రాకెను. ఇట్లాకవంక వీరశైవము వ్యాప్తి చెందుచుండ ఆంధ్ర దేశమున దానికి ప్రతియోగముగా రామానుజ స్థాపితమైన వైష్ణవము కూడ పెంపొంద నారంభించెను. భక్తిప్రధానములైన ఈ మతముల నవలంబించి తత్ప్రచారమునకై యత్నించుచుండిన కవులు వైదికమత ప్రధానమైన భారతమును కొనసాగింప పూనినవారు కాకపోయిరి.

నన్నయ తరువాత చెప్పదగిన తెలుగుకవి నన్నెచోడుడు. ఈతఁడు నన్నయకు పూర్వుఁడని కొందఱును, సమకాలికుఁడని కొందఱును తిక్కన తరువాతి వాడని కొందఱును, నన్నయ తిక్కనల నడిమికాలము వాడని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. ఇందేది సత్యమో నిశ్చయముగా చెప్పటకు తగిన ఆధారములు లేవు. కాని చివరి వాదమే కొంచెము యుక్తి యుక్తముగా కనబడుచున్నది. దీనినిబట్టి ఆతఁడు క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది ఆరంభమువాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈ కవిరాజశిఖామణి వ్రాసిన కావ్యము కుమారసంభవము. ఇందు పండ్రెండొకాశ్వాసము లున్నవి. శివ పురాణము, కాళిదాసోద్భటుల కుమారసంభవములు చదివి అందలి పార్వతీ పరమేశ్వరుల ప్రణయవృత్తాంతమునకు తారకాసురవధ యను వీర రసప్రధానమైన కథ నంగముగాచేసి, యాతఁడు రసాలంకారవర్ణన పరిపూర్ణముగా నీ కావ్యమును నిర్మించినాడు. ఇందు కాళిదాసాదుల భావము లచ్చటచ్చట గోచరించుచున్నను మొత్తముమీఁద నిది స్వతంత్ర కావ్య మనియే చెప్పవలెను. ఇందు కన్నడ కవితా సంప్రదాయములు హెచ్చుగా గోచరించును. తిక్కనాదుల రచనలలో తరువాత కానవచ్చు షష్ట్యంతములను తెలుఁగున తొలుదొల్త వ్రాసినవాఁ డీ నన్నెచోడుఁడే. ఇతనికి వర్ణన ప్రీతి హెచ్చు. ఇతని వర్ణనలు సహజములును, దేశీయ సంప్రదాయానుకూలములునై మనోహరముగా నుండును. తిక్కన యుద్ధ

వర్ణనల కీతని కావ్యముతుదనున్న యుద్ధవర్ణనమే మేలుబంతియై యుండవచ్చును. రతిమన్మథుల సంభాషణము, పార్వతీ కపటవటువుల సంభాషణము, ఈతని సరస సంభాషణ రచనాసామర్థ్యమునకు తార్కాణములు. ఈ విధముగా నీతని కావ్య మాండ్ర మందలి మొట్టమొదటి ప్రబంధమని చెప్పఁదగియున్నది. దేశిమర్గములు, వస్తుకవిత్వ మున్నగు పదముల నాంధ్ర వాఙ్మయమున మొట్టమొదట వాడినవాఁ డీతఁడే. వాని నీతఁడు కన్నడ వాఙ్మయమునండి గ్రహించియుండెను. ఇట్టితఁడు తమిళ వాఙ్మయము నుండి గ్రహించిన దేశీయ సంప్రదాయములును కొన్ని గలవు. ఇతఁ డీ గ్రంథమును తన గురువైన జంగమ మల్లికార్జునున కంకితము చేసి అపారమైన గురుభక్తిని ప్రకటించెను. ఈతని శైలి నన్నయ శైలికంటె నించుక భిన్నమైనది. ఇతఁడు సంస్కృత సమాసములను సాధ్యమైనంత వఱకు తగ్గించి జూను తెనుఁ గను పేరుతో చమత్కార గర్భితములైన తెలుగు పలుకుబళ్ళ నెక్కువగా ప్రయోగించెను. ఇతని కావ్యమున నర్థశబ్దాలంకార ప్రితియే కాక బంధకవిత్వమును, ఛందోవైవిధ్యమును గూడ కానిపించును. అట్లయ్యి నీతని పద్యముల నడకలో భంగపాటెచ్చటను గోచరింపదు. ఇతని రచనలో లాక్షణికులు వ్యాకరణ విరుద్ధములుగా పరిగణించు వైరి సమాసములవంటి కొన్ని ప్రయోగము లచ్చటచ్చట కానబడును. కాని పదభావసంపదను, రచనా ప్రౌఢిమను, ధారాశుద్ధిని పరికించిచూడ నీతనికిఁగల కవిరాజ శిఖామణి యను బిరుద మన్వర్థ మనుటకు సందేహింపఁ బనిలేదు.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు (1120-1180) శివతత్త్వసారము, లింగోద్భవ గద్యము, రుద్రమహిమ, గణసహస్రీమాల, అమరేశ్వరాష్టకము, పర్వతవర్ణనము మున్నగు కావ్యములను రచించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్ర వలన తెలియుచున్నది. ఈతఁడు కన్నడ సంస్కృతము లందు కూడ పండితుఁడగుటచే నిందు కొన్ని ఆ భాషలలో రచింపఁ బడినవికూడనై యుండవచ్చును. శివతత్త్వసారము శివా! అజా!

రుద్రా! మహేశా! అను సంబోధనములతో కూడిన కందపద్యములతో రచించఁబడినది. ఇందలి పద్యముల సంఖ్య కొన్ని వందలున్నను స్వభావమునుబట్టి దీనిని శతక మనియే చెప్పవచ్చును. సోమనాథుఁడు దీనిని శతకమనియే పేర్కొనెను. పండితుఁ డిందు శివదీక్షనుగూర్చియు, పాశుపత శైవసిద్ధాంతములను గూర్చియు విపులముగా వర్ణించినాఁడు. ఇంద్రదైవతుల మాయావాద మనేక యుక్తులచే ఖండి పఁబడినది. ఇతఁ డచ్చటచ్చట వేదములనుండి కూడ ప్రమాణములను చూపుచు అద్వైత పరములైన వాక్యములకు నైతము ద్వైతపరముగా నర్థముచెప్ప యత్నించెను. శివ తత్త్వసారము నందలి శైలి లక్షణానుగుణమై పెక్కు విధముల నన్నయ శైలినే పోలియుండును, వలపలగిలక పోసము, కొన్ని వింతశబ్దనల ప్రయోగము ఈ గ్రంథమునఁ గానిపించును. కాని మొత్తముమీఁద పండితుఁడు మతమునవలెనే రచనమునకూడ సంప్రదాయాను రక్తినే యెక్కువగా ప్రకటించెను.

దేశిమార్గమునకు చెందిన ద్విపదకవిత్వమునకేకాక శివకవినమూ హమునకును వీరశైవ మతసిద్ధాంతములకును గురుపీఠ మనిచెప్పఁదగిన వాఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. (కీ). శ. 13 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థము) ఇతఁ డాంధ్ర సంస్కృత కర్ణాటభాషలు మూఁడింటను గ్రంథములు రచించెను అందు బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, సోమనాథ స్తవము, అనుభవసారము, చెన్నమల్లు సీసములు, వృషాధిప శతకము బసవోదాహరణము అనునవి తెలుఁగుకృతులు. వీనిలో బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలకును, వృషాధిప శతకమునకును విశేష ప్రఖ్యాతి కలదు. బసవపురాణము వీరశైవ ప్రతిష్ఠాపకుఁడైన బసవేశ్వరుని జీవిత చరిత్రము. ఇందు ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా పలువురు శివభక్తుల చరిత్రలు కూడ వర్ణితములైనవి. సోమనాథుఁ డిందలి వస్తువును వృద్ధులనుండియు పోచిన శివభక్తులు బసవేశ్వరునిగూర్చి రచించిన గీతముల నుండియు గ్రహించినట్లు తెలియున్నాఁడు. శివతత్త్వసారమున సంగ్రహముగా

చెప్పబడిన శివభక్తుల చరిత్రములు బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రము లందు విపులముగా వర్ణింపబడినవి. బసవవేశ్యరుడును ఇతర భక్తులును గావించిన లోకోత్తరములైన కార్యము లెన్నో ఇందు వివరింపబడినవి. ఇందలి బెజ్జమహాదేవి కథ, కన్నప్ప కథ, సూరసానమ్మ కథ, చిరుతొండనంబి కథ మిక్కిలి రసవంతములై ఉండును. శ్రీనాథుని హరవిలాసము నందలి సిరియాళుని కథ కిందలి చిరుతొండనంబి కథయే మాతృక. ఆంధ్రదేశము ననేకాక కర్ణాటదేశమునకూడ మత గ్రంథముగా బసవపురాణమున కమితమైన ప్రచారముకలదు. ఇది కన్నడ తమిళములలోనికేకాక సంస్కృతమునకుఁ గూడ పరివర్తనము చేయబడినది. దీనికి తెలుఁగున మూఁడు పద్యరూపానువాదములు కలవు. పండితారాధ్య చరిత్రము నందు కైవమతమున కాచార్యుఁ డని చెప్పఁదగిన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని జీవితచరిత్రము వివరింపబడినది. ఇది సోమనాథుని రచనలలోని కెల్ల కడపటిదైనను కవితాపాటవమునం దగ్రగణ్యమైనది. పండితుఁడు వెలవాటిచోడుని సభలో జైన బౌద్ధచార్యాకాది మతముల ఖండించి వీర కైవమును ప్రతిష్ఠించిన వృత్తాంత మిందలి ప్రధాన విషయము. ఇందు దీక్షా పురాతన వాద మహిమ పర్వత ప్రకరణములు అను నైదు ప్రకరణము లున్నవి. ద్విపద చ్ఛందోబద్ధమైనను మహాకావ్యలక్షణ సమ గ్రతయందును, నవరసపరిపోషణము నందును ఈ కావ్యము మిక్కిలి వాసి కెక్కియున్నది. ఇందు పెక్కుచోట్ల పండితారాధ్యుని కృతులలోని భాగములు యథాతథముగా నుద్ధరింపబడియున్నవి. సంగీతము, నాట్యము వైద్యము, రసవాదము మున్నగు విషయములును, వివిధ దేశాచారము లును ఇందు వివరింపబడియున్నవి. దీనిని శ్రీనాథుఁ డాంధ్ర పద్య కావ్య ముగను, గురురాజకవి సంస్కృత కావ్యముగను సంతరించియుండిరి. వృషాధిపశతకము బసవా, బసవా, బసవా, వృషాధిపా! అను మకుటముతో రచితమైన శతకము. ఇందు బసవేశ్వరాదులగు శివభక్తుల చరిత్రములు సంగ్రహముగా వర్ణింపబడినవి. ఇందున్న తమిళ కన్నడ మహారాష్ట్ర

మణిప్రవాళ భాషా పద్యములు సోమనాథుని బహుభాషా పాండిత్యమును వెల్లడించుచున్నవి. మనకు లభ్యము లగుచున్న శతకములలో మకుటపద్య సంఖ్యానియములతో కూడిన ప్రథమశతక మిదియే. ద్విపద చ్చందమును మహాకావ్యోపయోగిగా తీర్చిదిద్దిన మహాకవి సోమనాథుడు. ఇతఁడును నన్నెచోడునివలె జాను తెనుఁగుపై నభిమానము ప్రకటించియున్నాడు. పాఠకుల భావన కించుకైనను విడిచిపెట్టక ఈతఁడు దేనివైనను విస్తృతతరముగా వర్ణించుచుండును. అందును శివునో, బసవునో, వర్ణించు సందర్భమున ఇతని రచన ఆ వేశ పూరితమై గిరినదివలె ఉరవడితో ప్రివహించుచుండును. ఇతఁడు కొన్ని ద్విపదలలో పొసఁగుతనిని వాడెను. ద్విపదకు ద్విపదకు తెగచెప్పవలె నను నియమమును పాటించక వాని నేక ధారగా నడపించెను. లాక్షణికులు దోషముగా పరిగణించు పదములును, సంధులును, సమాసములును ఇతని రచనలో నచ్చటచ్చట కాననగును. అయ్యు వస్తుచ్ఛందోభాషా విషయముల కనవచ్చు దేశీయతయు, వర్ణనాదుల గోచరించు తన్మయతయు, దాని కొక అసాధారణ సౌందర్యమును చేకూర్చుచున్నవి. ద్విపదను రోకంటి పాటగా కాక బహుభంగుల వైవిధ్యముతో నడపించి అతఁడా ఛందము నకఖండమైన పృతిష్ఠ సంపాదించెను. అందుచేతనే ద్విపదకావ్యకర్తలలో కాలముచేతనే కాక కవితా ప్రతిభచే కూడ నీతని కగ్రస్థానము లభించెను.

క్రి. శ. 12 వ శతాబ్దిలో నాంధ్రదేశమున శైవ వైష్ణవమతములు రెండును వ్యాప్తిచెంది పలువు రనుయాయుల నాకర్షించెను. వారనోన్యన్య దర్శన స్పర్శన భాషణాదులనుకూడ నుజ్జగించి ఒండొరుల ద్వేషించు కొనుచు సంఘమున కొంత అలజడి కలిగించిరి. ఆదిచూచి ఆ రెండు మతములవారికి సామరస్యము కలిగింప యత్నించినవారిలో తిక్కన సోమయాజి ప్రథమగణ్యుడు (క్రి. శ. 1210-1290). ఈతని వంశము పండితులకును, మంత్రి దండనాథులకును నెలవై వన్నెవాసి గాంచినట్టిది. ఇతని

తాత భాస్కరమంత్రి రామాయణము రచించినట్లు ప్రతీతి. కాని ఆ కావ్యమిప్పుడు లభించుటలేదు తిక్కన క్రీ. శ. 13వ శతాబ్ది పూర్వార్థమున నెల్లూరును పరిపాలించిన మనుమసిద్ధికి మంత్రియు, అష్టానకవియునై అలరారెను. అతఁడు తన తొలికృత్యైవ నిర్వచనోత్తర రామాయణమును ఆ మనుమసిద్ధికి అంకితము కావించెను. ఆ కావ్యము నాతఁడు చంపూ పద్ధతినిగాక నిర్వచనముగా రచించెను. ఇందారంభమున నాతనికి కవితారచనమునఁగల వివిధములైన అభిప్రాయములు వెల్లడింపఁబడినవి. ఇది హాస్మీకిరచిత రామాయణోత్తరకాండ కనువాదము, ఇందు జనాప వాదభీతిచే రాముఁడు సీత నడవికిపంపించుట, సీత కుశలపులను ప్రసవించుట మున్నగు వృత్తాంతములును, రావణాదుల జననవర్తనాదులును వర్ణింపఁబడినవి. అనువాద విషయమున తిక్కన యిందు చాల స్వతంత్రత వహించెను ఇందు విష్ణువు రాక్షసుల వధించిన ఘట్టమున వీరరసమును, సీతాపరిత్యాగ సదర్శమున కరుణరసమును చక్కగా పోషింపఁబడినవి. ఇందలి కైలి భారతములోని దానివలె న త పరివక్యము కాకపోయినను మిక్కిలి రసవంతముగానే యుండును తిక్కన యిందు రామనిర్యాణ కథ నెందుచేతనో తెనిగింపక విడిచివైచెను. తరువాత దానిని జయంతి రామభట్టరు నాతఁ డేకాశ్వాసముగా రచించి భద్రాద్రిరామున కంకితము కావించెను. తిక్కన రచించిన రెండవ గ్రంథము భారతము. ఇందాతఁడు విరాటపర్వము మొదలుకొని పదునైదు పర్వములు తెనిగించెను. ఆంధ్రీకరణవిధానమున నింరాతఁడు నన్నయ పద్ధతినే అవలంబించెను. పాత్రరసౌచిత్యపోషణమున నాతఁ డిందు ప్రదర్శించిన ప్రతిభ అపారమైనది కీచకుఁడు ద్రౌపదిని వలచిన సందర్భమున శృంగార రసమును, ఉత్తరగోగ్రహణమునందును, యుద్ధపర్వములందును వీర రసమును, స్త్రీపర్వమునను అభిమన్యు వధ ఘట్టమునకు కరుణరసమును శాంత్యను శాసనములందు శాంతరసమును అతఁ డెంతో నిపుణముగా వర్ణించియుండెను. ఉద్యోగ పర్వమున కృష్ణుని ముఖమున నాతఁడు ప్రదర్శించిన రాజనీతి నైపుణ్య

మద్విశీయముగా నుండును. పాండవులయు, ధృతరాష్ట్ర దుర్యోధనులయు, కర్ణశకునులయు, భీష్మ విదుర ద్రోణాదులయు, కుంతి ద్రౌపదులయు పాత్రముల నాతఁడు సుస్పష్ట రేఖలతో తీర్చిదిద్దెను. అతఁడు చిత్రించిన కుంతి ద్రౌపదులలో ఊత్తియకాంతోచితమైన మనస్విత నిండారియుండును. కీచకు నాతఁడు పాశవమైన కామమునకు వశుడైన మోహంధుఁడుగాఁగాక విషాదనాయకునిగా చిత్రింప యత్నించి కృత కృత్యుడయ్యెను. మంత్రీయు, యుద్ధనీతి విశారదుఁడును అగుటచే నాతని యుద్ధవర్ణనములు, సహజములును, గంభీరములునై నిజముగా యుద్ధము జరుగుచున్నప్పటి వివిధ పరిస్థితులను పరితలకు సాక్షాత్కరింపఁ జేయును. తిక్కన కైలి ప్రధానముగా సంవాదకైలి. పాత్రల సంభాషణద్వారముననే అతఁడు కథను రమ్యముగా నడపించుచుండును. అలఁతి అలఁతి దేశ్యపదములు వాడుటయందును రసోదిత పదవృత్త ప్రయోగము నందును అతఁడు మిక్కిలి నిపుణుఁడు. ఆంధ్రులందఱును మోదమును పొందవలె నను ఉద్దేశముతో నాతఁడు దీర్ఘ సమాసములను తగ్గించి దేశిమార్గము నవలంబించెను. ఆ కారణముచే నతని రచన తెలుఁగు తనమున కునికిపట్టై సరస సుందరమై ముద్దుగొల్పు చుండును. క్లిష్టములైన ఆధ్యాత్మిక విషయములను కూడ స్పష్టముగా వ్యక్తము చేయఁగల శక్తి తెనుఁగుభాష కున్నదని మొట్టమొదట ప్రదర్శించినవాఁడతఁడే. అతడు తన భారతమును హరిహరనాథదేవుని కంకితము కావించి, తద్వారా శివ కేశవాభేదమును ప్రచారముచేసి, ధర్మాదైవ్యతమును స్థాపింప యత్నించెను.

అభినవదండి బిరుదాంకితుడైన మూలఘటిక కేశవ తిక్కనకు సమ కాలికుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతమున దండి రచించిన దశకుమార చరితమును చంపూకావ్యముగా ననువదించెను. ఇది శృంగారహాస్యముల కాల వాలమైన చక్కని సాహస కథలతో నిండారియుండును. కేశవ కథా కథన నైపుణ్య మిందు సర్వతోముఖముగా గోచరించును. ఇదిగాక

ఈతఁడు విజ్ఞానేశ్వర మను ధర్మశాస్త్ర గ్రంథమును, ఆంధ్రభాషా భాషణ మను వ్యాకరణ గ్రంథమును గూడ రచించెను. తెలుఁగు వ్యాకరణమును తెలుఁగుభాషలో రచించిన మొదటి లక్షణకర్త ఇతఁడే. ఇతఁడు దళకుమార చరితమును తిక్కన కంకితముచేసి యందాతని వంశమును, పూర్వులను చక్కగా వర్ణించెను. కవితచెప్పి ఉభయకవిమిత్రు మెప్పించితి నని ఇతఁడు సగర్వముగా చెప్పుకొనియుండెను.

మారన తిక్కన సోమయాజి శిష్యుఁడు. ఇతఁడు మార్కండేయ పురాణమును తెనిగించి గోన గన్నారెడ్డి కంకితము చేసెను. ఇతని కైలి ఆడంబర రహితమై సరసముగా నుండును. తెలుఁగున తరువాత వెలసిన మనుచరిత్రము, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, కువలయాశ్వ చరిత్రము మున్నగు ప్రబంధములందలి కథావస్తువు లిందుండియే గ్రహింపఁబడినవి.

ఈ యుగమున వెలసిన పండిత కవులలో అధర్వణాచార్యు డొకఁడు. ఇతఁడు భారతము నాంధ్రీకరించె నని ప్రతీతి. ఇది యిప్పుడు లభ్యమగుటలేదు. దొరకిన కొలఁది పద్యములనుబట్టి ఈతని రచన విరాట పర్వము నుండి ఆరంభింపఁబడిన దనియు, మిక్కిలి ప్రౌఢమైన దనియు తెలియుచున్నది. అధర్వణకారికావళి అను తెలుఁగు వ్యాకరణము నీతఁడు సంస్కృత శ్లోకములుగా రచించెను. ఇతఁడు త్రిలింగశబ్దానుశాసన మను చిన్న వ్యాకరణమును గూడ రచించె నందురు.

కీ. శ. 1260 పాఠమున బద్దె భూపాలుఁడు నీతిపార ముక్తావళి అను నీతి పద్యములతోఁ గూడిన గ్రంథమును రచించెను. సుప్రసిద్ధమైన సుమతి శతకమును గూడ నీతఁడే రచించినట్లందు చెప్పఁబడినది. ఇది ఎంతవఱకు సత్యమో తెలియదు. ఇతని పద్యములు సరళసుందరములై పండిత పామర హృదయరంజకములుగా నుండును.

తెలుఁగున వెలసిన మొదటి రామాయణము రంగనాథ రామాయణము. దీనిని రంగనాథుఁ డనుకవి వ్రాసి, గోన బుద్ధారెడ్డి పేర

ప్రకటించె ననియు, తండ్రి యుపదేశముచే బుద్ధారెడ్డియే రచించె ననియు ఏతత్కర్తృత్వ విషయమున రెండు వాదము లున్నవి. ఆశ్వాసాంతము లందు గోన బుద్ధారెడ్డియే (1200-1250) తండ్రియైన విట్టలజ్ఞానాధుని పేర నీ గ్రంథమును రచించినట్లు స్పష్టముగా చెప్పబడియుండుటచే ఆ వాదమునే పలువురు విమర్శకు లంగీకరించుచున్నారు. ఇది వాల్మీకి రామాయణము ననుసరించి తెలుఁగున వ్రాయఁబడిన ద్వీపదకావ్యము. ఇందు కవి జనశ్రుతి నుండి గ్రహించి చొప్పించిన అవాల్మీకములయిన గాథలును కొన్ని గలవు. ఇందు జంబుమాలి, కాలనేమి, సులోచన అను వారి వృత్తాంతములు ముఖ్యులైనవి. ఇందలి కథాభాగములు మూలమున కెంతో మెఱుఁగు చేకూర్చుచు రసవంతములై యున్నవి. రావణ విభీషణ కుంభ కర్ణాదుల శీలములును, చిత్తవృత్తులును ఇందు చక్కగా వర్ణింపఁ బడినవి. ఇందలి వర్ణనములు మిక్కిలి గంభీరములై ఉదాత్తములుగా నుండును. ఇందలి శైలి లాక్షణికమును ప్రసన్నమునై ద్వీపదయయ్యు నెచ్చటను విసువు గొల్చుక చాల మనోహరముగా నుండును. ద్వీపదకావ్య ములలో శైలిపాటవముచేతను, కథా గౌరవము చేతను రంగనాథ రామాయణమున కొక విశిష్టస్థానము చేకూరినది. ఇందలి ఉత్తరకాండమును బుద్ధారెడ్డి ఆనతిచే ఆతని కుమారులైన కాచవిట్టలవిభులు రచించి రామాయణమును పూర్తికావించిరి. వీరి రచన తండ్రి రచన యంత ఉత్తమము కాకపోయినను రసవంతముగానే ఉండును.

తిక్కన తరువాత యుగకర్త అని చెప్పఁదగినవాఁడు ఎఱ్ఱాప్పగడ్డ. ఈతని యుగమున వెలసిన తొలి కావ్యము భాస్కర రామాయణము. ఇదియును భారతమువలె నైకకవికర్తృక మగుట సంభవించినది. హళకర్ణి భాస్కరుఁడు, ఆతని కుమారుడైన మల్లికార్జునభట్టు, శిష్యుడయిన కుమారరుద్రదేవుఁడు, మిత్రుడయిన అయ్యలార్యుఁడు దీనికి కర్తలు. వీరిలో వయఃపాండిత్య ప్రతిభలచే పెద్దయైనవాఁడు భాస్కరుఁ డగుటచే కావ్య మాతనిపేరనే వెలయింపఁబడినది. ఈ రామాయణమున తిక్కన

తాత అగు భాస్కరుని రచన కూడ మన్నదని కొందఱి తలంపు. అతఁడు వాల్మీకి రామాయణమును చాల సంగ్రహముగా రచించె ననియు, దానితో తృప్తినొందక హుళక్కి భాస్కరాదు లచ్చటచ్చట వెంచి ఈ రామాయణ మునకు రూప మొసంగి రనియు వారి వాదము. వారు చెప్పు పాతుపులను బట్టి చూడ నీ వాదము కొంత యుక్తియు క్రముగానే కానవచ్చుచున్నది. మంత్రి భాస్కరుని రచన సుందర కాండము వఱకుఁగల అన్ని కాండము లందు నెంతో కొంత కలదని దీనివలన తెలియుచున్నది. హుళక్కి భాస్కరుఁ డారణ్యకాండమును, యుద్ధకాండమున 1133 పద్యములను రచించెను. ఈతని రచన రెండవ ప్రతాపరుద్రుని ఆశ్వినేర కథ్యక్షుడైన సాహిణి మారస (1295-1323) కంకితము చేయఁబడినది. ఈతనికైలి సమాస భూయిష్ఠమయ్య సుబోధమై నన్నయ కవితను బోలియుండును. యుద్ధ కాండమున నతని రచనలో తిక్కన అనుకరణములు గోచరించుచున్నవి. మల్లికార్జునభట్టు తండ్రి యంత కవి కాకపోయినను ప్రతిభావంతుఁడు. ఇతని రచన బాలకాండమునకంటె కిష్కింధా సుందర కాండములతో మేల్తరముగా నుండును. వాలిభార్య ఐన తార శోకము నీకఁడు కరుణరస నిర్భరముగా వర్ణించెను. కుమారరుద్రదేవునికి సంగ్రహరచనపై ప్రీతి మెండు. ఇతఁడు రచించిన యోధ్యాకాండము భావ సంగ్రహమునకును భాషామాధుర్య మునకును నెలవై మనోహరముగా నుండును. అయ్యలార్యుఁడు భాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలిన యుద్ధకాండమును పూర్తిచేసెను. ఇతఁడు పౌరణసమాసములతో కూడిన కైలియు దభిమానము చూపెను. వీరరస ప్రధానమయిన యుద్ధకాండమున కా కైలి అనుగుణముగానే ఉన్నది. మొదటినుండి తుదిదాఁక నొక చేతిమీఁద సాగమిచే భాస్కర రామాయణము నందలి కైలి ఏకధారగా నుండక సమవిషమముగా గోచరించును.

ఎఱ్ఱన రెడ్డిరాజుల ఆస్థానమున నుండిన మహాకవి. (క్రి. శ. 14 వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) ఇతఁడు ప్రతిభా సాండిత్యములందు నన్నయ తిక్కనల కెన్నఁ బారతారణ్యపర్వ శేషమునేకాక హరివంశమునుగూడ

సమర్థతతో నిర్వహించి కవిత్రయముతో స్థానము సంపాదించు జాలెను. ఇతఁ డారణ్యపర్వశేషమును నన్నయ పేరుమీఁదుగనే తెనిగించి రాజరాజు నకే అంకితము చేసెను. ఇది ఆతనికి సహజమైన వినయమును నన్నయపైఁ గల భక్తిని చాటుచున్నది. ఈతఁ డారణ్యపర్వ శేషమును నన్నయ శైలితో నారంభించి తిక్కన శైలితో ముగించెను. అందుచే నీతని రచన నన్నయ తిక్కనల రచనలను మహాసముద్రములను కలుపు జలసంధివలె గోచరించును. అరణ్యపర్వము నందలి ఘోషయాత్ర, రామోపాఖ్యానము, సావిత్రి పాఖ్యానము, యక్షప్రశ్నలు అను భాగములు మిక్కిలి పేరుగాంచినవి. అరణ్యపర్వశేషమున ఎఱ్ఱన సంస్కృతాంధ్రములను సమభాగములుగా వాడియుండెను. ఎఱ్ఱన రామాయణమును గూడ రచించి తన ప్రభువైన ప్రోలయ వేమారెడ్డి కంకితము కావించెను. అది యిప్పుడు లభ్యమగుట లేదు. హరివంశమున నీతని శైలి పరిపక్వత నొందినది. ఇందు శ్రీకృష్ణుని చరిత్రము సుపూర్ణముగా వర్ణింపఁబడినది. గోకులమును వర్ణించువట్ల ఎఱ్ఱన జానపద జీవితము నెఱిఁగి రమ్యముగా చిత్రించెను. హాగమైన అను రాగమున కాలంబనమైన సాత్త్విక శృంగారమును వర్ణించుటలో ఎఱ్ఱన మేటి, ఉపానిరుద్దుల చరిత్రము, రుక్మిణీ కల్యాణము ఇందు మిక్కిలి రసవంత ములుగా నుండును. అనువాద విషయమున ఎఱ్ఱన నన్నయ తిక్కనలమార్గ మునే అవలంబించెను. ఎఱ్ఱన రచించిన స్వతంత్ర కావ్యము లక్ష్మీనృసింహ పురాణము. బ్రహ్మాండ పురాణము నుండి వస్తువును గ్రహించి ఎడనెడ చక్కని వర్ణనలు చేర్చి దాని నాతఁ డొక హృద్యమైన ప్రబంధముగా సంతరించెను. ప్రహ్లాద చరిత్ర మిందలి కథ. భక్తివర్ణనమున నీతఁడు పోతన కిడుకాకపోయినను ప్రహ్లాద చరిత్ర వర్ణించువట్ల నాతని కీతని రచన విజ్ఞబంతియయ్యె ననుటలో నతిశయోక్తి ఉండదు. ఈతని శైలి సత్త్వశుద్ధికి నెలవై సత్త్వప్రధానమైన యితనిశీలమున కాదర్శమువోలె గోచరించును. శ్రీనాథుఁ డీతని సూక్తివైచిత్రిని ప్రశంసించెను. ఇతనికి ప్రబంధపరమేశ్వరుఁ డనియు శంభుదాసుఁ డనియు బిరుదనామములుకలవు.

విక్రమసేన మను కావ్యమును రచించిన చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుఁ డీ కాలమువాఁడే. పలువు రాంధ్రకవు లీతని మహాకవిగా స్తుతించియుండిరి. ఈతని కావ్య మిప్పుడు లభించుటలేదు.

విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకార చూడామణి యను లక్షణ గ్రంథమును రచించి రాజరాజు వంశీయుడైన చాళుక్య విశ్వేశ్వరరాజున కంకితముచేసెను. ఇందు సాహిత్య విషయములతోపాటు వ్యాకరణచ్ఛందో విషయములు కూడ నున్నవి. లక్ష్యముల నిచ్చు సందర్భమున నీతఁడు కృతిపతిని గూర్చి రచించిన పద్యములు రసవంతములుగా నున్నవి.

ఉద్దండ రచనా ధురంధరుఁ డని ప్రశంసించఁబడిన వేములవాడ భీమకవి ఈ కాలమునందే ఉండెను. ఇతఁడు కవిజనాశ్రయమును ఛందో గ్రంథమును రచించె నని ప్రతీతి. కాని యిటీవలి పరిశోధనలవలన దాని కర్తృత్వము రేచనకే ఆరోపించఁబడుచున్నది. భీమకవి రాఘవ పాండవీయ మను ద్వ్యర్థికావ్యమును, నృసింహపురాణము, శతకంధర రామాయణము, హరవిలాసము మున్నగు బహుగ్రంథములను రచించె నని చెప్పుదురు. కాని ఆవి యిప్పుడు లభ్యములగుటలేదు. ఈతని చాటువులు మాత్రము కొన్ని లభించుచున్నవి. వానివలన నీతఁడు ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన కవియే అనియు, శాపానుగ్రహసమర్థుఁ డనియు తెలియుచున్నది. ఇతఁడు గోదావరీ మండలము నందలి ద్రాక్షారామమునకు చెందినవాఁ డని కొందఱును, తెలంగాణమునందలి కరీంనగరమండల మందలి వేములవాడకు చెందినవాఁ డని కొందఱును చెప్పుచున్నారు.

సంస్కృతమున రాజశేఖరుఁ డను కవి రచించిన విద్ధసాలభంజిక అను నాటకము ననుసరించి మంచన (1850) కేయూరబాహు చరిత్రమను కావ్యమును రచించి నందూరి గుండయామాత్యుని కంకితము చేసెను. విద్ధశాలభంజిక యందలి పెక్కు పేర్ల నీతఁడు మార్పుటయే కాక ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా పంచతంత్రమునందలి కథలను బోలిన కథలనిందు

చొప్పించెను. ఈతనిది క్లిష్టాన్వయములుకాని, దీర్ఘసమాసములు కాని లేని మనోహరమైన కథనశైలి. నీతిమంతములైన కల్పితకథలనింత మనోహరముగా వ్రాసినవారు పూర్వులలో కానరాదు.

ఈ యుగము నందలి కవిమండలిలో నెఱ్ఱనతో సాటికి పోటికి నిల్వజాలువాఁడు నాచన సోమనాథుఁడు (1390). ఈతఁడు హరివంశము నందలి ఉత్తరభాగమును ఉత్తర హరివంశ మను పేర రచించి హరిహర నాథున కంకితముచేసెను. ఈతఁడు పూర్వ హరివంశమును వ్రాసెనో లేదో తెలియదుకాని ఉత్తర హరివంశము నందలి యారంభమును జూచిన దానిని కూడ రచించినట్లే తోచును. ఇతఁడు వసంత విలాసమును, హర విలాసమును గూడ రచించెనని చెప్పుదురు. కాని అవి లభ్యములగుటలేదు. ఉత్తర హరివంశము ఆ తాత్పర్యముల ప్రబంధము. మూలము నందలి రసవత్తరములైన భాగములను మాత్రమే గ్రహించి కొన్ని మార్పు చేర్పు లొనరించి అతఁ డీ గ్రంథము నొక స్వతంత్రకావ్యముగా సంతరించెను. ఎఱ్ఱన విడిచిన హంసడిభకోపాఖ్యానము నీతఁడు విస్తరింపగా వర్ణించెను. రసపోషణమున నీతఁడు మిక్కిలి నేర్పరి. ఊర్వశీ నరకాసురుల సంభాషణము, ఉపానిరుద్ధులకథ యీతని శృంగార రసపోషణాభివేళమునకు నిదర్శనములు. రసావేళ పరవశుడై ఈతఁ డొక్కొక్కయెడ ఒచిత్యము నకు భంగముకలిగించు నని చెప్పినను దోషముండదు. నరకాసుర సంహారమున వీరశృంగారముల కీతఁడు ఉచితమైన మేళనము కల్పించెను. యుద్ధ వర్ణనములం దీతఁడు తిక్కనను తలపించును. వీరశృంగారములనేకాక రాద్ర కరుణ హాస్యములనుకూడ నీతఁడు చక్కగా పోషించెను. ఇతనికి సర్వజ్ఞ, సకలభాషాభూషణ, సాహిత్యరసపోషణ, సంవిధాన చక్రవర్తి, నవీనగుణ సనాధ బిరుదము లున్నవి. కథాకల్పన మందును, వర్ణనము లందును ఇతఁడు పురాణపద్ధతిని విడిచి ప్రబంధమార్గము ననుసరించెను. ఈతనికై లి శబ్దార్థాలంకార భూయిష్టమును, దీర్ఘ సమాసబంధురమునై ఓజోగుణమున కాదర్శముగా నుండును. ఎడనెడ ఈతఁడు వాడు లోకోక్తులు, సామెతలు

మిక్కిలి మనోహరములుగా నుండును. ఇతని ధారాశుద్ధి చాల గొప్పది, ఇతని వచనములు కొన్నిచోట్ల దీర్ఘతరములై యమకాను ప్రాసాదులతో కూడి క్లిష్టముగా నుండును. రసపోషణమున నీతఁ డెట్లునతో సమానుఁడే ఐనను ఔచిత్యపోషణమునందును, ఆవేశ నిగ్రహము నందును అతని కీడు కాఁజాలఁడు.

రావిపాటి తిరురాంతకుఁ డను కవికూడ రెండవ ప్రతాపరుదుని కాలమున నుండెనని విమర్శకులు తలచుచున్నారు. ఇతఁడు సంస్కృతమున ప్రేమాభిరామ మను వీధినాటకమును, తెలుఁగున అంబికా శతకము, చంద్రతారావళి, మదన విజయము, తిరురాంతకోదాహరణము అను గ్రంథములను రచించెను శ్రీనాథుని కీర్తిదాభిరామమునకు మూల మీతని ప్రేమాభిరామమే ఇతఁడు శివభక్తిపరాయణుఁడు. అంబికాశతకమున నీతఁడు శివ పార్వతుల శృంగారమును భక్తిసమ్మిళితముగా వర్ణించెను. మదనవిజయము కామశాస్త్రమునకు సంబంధించిన గ్రంథముగా కాన వచ్చుచున్నది. ఇతని తిరురాంతకోదాహరణమునకు అజాతి వాఙ్మయమున అత్యుత్తమస్థానమున్నది. ఇందీతఁడు సమాసాడంబరములేని చక్కని శైలిలో కుమారగిరి మందిరుఁడైన శివుని ప్రస్తుతించియుండెను.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

కావ్య యుగము

ఆంధ్రవాఙ్మయమున ఎఱ్ఱనయుగముతో పురాణ పరివర్తనము సన్నగిల్లినది. తరువాతి యుగమున కొందఱు కవులు సంస్కృతకావ్య నాటకానువాదమునకును, కొందఱు స్వతంత్ర కావ్యరచనకును ఆరంభించిరి. ఈ యుగమునకు కర్త అని చెప్పఁదగినవాఁడు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు. ఆంధ్రమున కవిత్రియమువారి తరువాత సమానమైన కీర్తి ప్రశస్తలను సంపాదించినవాఁ డీ మహాకవియే. దీని కీతని బహుగ్రంథకర్తృత్వమును, అసామాన్య పాండితీ ప్రతిభలును, నిరర్గళ ప్రౌఢశైలియు కారణములు. ఇతని రచనలలో మరుత్తరాట్పురిత్రము, సప్తశతి, పండితారాధ్యచరిత్రము నష్టములై పోయినవి. శృంగారనైషధము, భీమఖండ కాశీఖండములు, హర విలాసము, కీర్దాభిరామము, శివరాత్రి మాహాత్మ్యము, పల్నాటివీరచరిత్రము అనునవి లభించుచున్నవి. శృంగారనైషధము సంస్కృతమునందలి శ్రీహర్షుని నైషధకావ్యమున కనువాదము. ఔచిత్యము పాటించుచు, అనౌచిత్యము పరిహసించుచు నీతఁ డీ అనువాదమున చూపిన నేర్పు అనితరసామాన్యమై ఉన్నది. ఈ కావ్య మా మహాకవి ప్రౌఢశైలికిని, పాండిత్య ప్రకర్షకును నికపోపలమని చెప్పఁదగియున్నది. ఇందలి వస్తువు నల దమయంతుల పరిణయ వృత్తాంతము. భీమఖండమున గోదావరీమండలము నందలి ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరక్షేత్రమాహాత్మ్యము వర్ణింపఁబడినది. దీనికి మూలము స్కాందపురాణము. శ్రీనాథుఁ డిం దా క్షేత్రమును, తత్పరిసర ప్రదేశములను ఎంతో విశదముగా వర్ణించి తన ఆంధ్రాభిమానమును ప్రకటించినాఁడు. వ్యాసుఁడు కాశి విడిచిన వృత్తాంతము, హాలా హల భక్షణము సరసముగా వర్ణింపఁబడినవి. కాశీఖండమున సుప్రసిద్ధ శైవ

క్షేత్రముయిన కాశీక్షేత్ర మాహాత్మ్యము వివరింపఁబడినది. ఇదియు స్థాంద పురాణము నుండియే గ్రహింపఁబడినది. శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటివేము నితో కాశీయాత్ర కేగి అందలి తీర్థదేవతాదులను నిశితముగా పరిశీలించి యుండుటచే నిందలి వర్ణనలకుఁగూడ నెంతో సహజత్వ ములవడినది. క్షేత్ర మాహాత్మ్యరూపములై పురాణప్రాయములైన ఈ రెండు గ్రంథములకును శ్రీనాథుఁడు తన ప్రతిభాపాటవముచే సుందరమైన కావ్యత్వము నాపా దింపఁజాలెను. కాశీఖండమున వింధ్య గర్వావహరణము, గుణనిధి చరిత్ర, వ్యాసుఁడు కాశిని బాసిన కథ, సుశీల కథ రసవంతముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఇందీతని శైలి ప్రౌఢతాపరాకాష్ఠను చెందినది. హరవిలాసము శివుని విలాసములను వర్ణించు కావ్యము. చిటుతొండనంబి కథ, పార్వతీ పరిణయము, దారుకావనవిహారము. హాలాహల భక్షణము, కిరాతార్జునీయము ఇందు వర్ణింపఁబడిన విలాసములు. చిటుతొండనంబి కథను శ్రీనాథుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణము నుండి గ్రహించి ఎంతో సరసముగా వర్ణించెను. పార్వతీ పరిణయము కాశిదాసుని కుమారసంభవము నందలి 3, 4, 5 సర్గములందలి భాగములకు సంగ్రహింపఁబడెను. మిగిలిన వాతని స్వతంత్ర రచనలే. శ్రీనాథుని స్వతంత్ర రచనా సామర్థ్యమును, శైలి సౌష్ఠ్యమును హరవిలాసము నందే హెచ్చుగా కాంచవచ్చును. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమున సుకుమారుని కథ కలదు. పల్నాటిపీఠచరిత్ర పల్నాటిపీఠుల శౌర్యమును వర్ణించు జాతీయ ద్విపద కావ్యము. బాలచంద్రుని శౌర్యమిందు విశదముగా వర్ణింపఁబడినది. శ్రీనాథుఁడు పండితరంజకమైన ప్రౌఢరచనయందువలెనే పామర రంజకమైన దేశీయ రచనయందు కూడ మహానిపుణుఁడనుట కీ కావ్యము నిదర్శనము. కీర్తిదాభిరామము గోవింద మంచనశర్మ, టిట్టిభస్మి అను మిత్రుల సంభాషణ రూపమున వెల్వడిన శృంగార వర్ణనలతో కూడిన వీధిరూపకము. ఇందు రావిపాటి త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామము ననుసరించి ఆ నాటి ఓరుగంటి నగరము చక్కగా వర్ణింపఁబడినది. ఇది వినుకొండ వల్లభరాయకృతమని అందున్నదికాని

ప్రతి పద్యమునందు శ్రీనాథుని ముద్ర స్పష్టముగా కానవచ్చుటచే నతడే దానిని వ్రాసి వల్లభరాయని పేర ప్రకటించియుండునని యూహింప వచ్చును. శ్రీనాథుడు వివిధ దేశములను, వివిధ రాజాస్థానములను దర్శించినప్పుడు చెప్పిన చాటువు లెన్నో ఉన్నవి. అవి అతని నిశితపరిశీలన మును పరిహాసప్రియత్వమును స్వేచ్ఛావర్తనమును వ్యక్తముచేయుచున్నవి. శ్రీనాథుని శైలి ప్రౌఢగంభీరమైనది. ఈతని పద్యముల నడక మత్తే భయానమునకెన్నయై చదివినకొలంది చవులూరించుచుండును. ఈతడు కావించిన బహుప్రయోగము లీతనికి వ్యాకరణాది శాస్త్రములందుగల పాండిత్యమును వెల్లడించుచున్నవి. ఈతని కావ్యములు పెద్దనాదుల కొజ్జ బంతులై ప్రబంధ నిర్మాణమునకు దారి చూపిన వనుటలో నతిశయోక్తి లేదు.

మహాభక్తుడును కవిశిరోమణియు నైన బమ్మెర పోతరాజు శ్రీనాథునికి సమకాలికుడేకాక బంధువుకూడ నని చెప్పదురు (1400-1450). ఇతడు రచించిన గ్రంథములు మూడు. భోగినీదండకము, వీరభద్ర విజయము, శ్రీమదాంధ్ర మహాభాగవతము. వీరభద్ర విజయ కర్తృత్వ విషయమున భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. కాని భాగవత శైలికిని అందలి శైలికిని గల సామ్యమునుబట్టి విమర్శకు లది అతడు బాల్యమున రచించిన కవితవై ఉండునని భావించుచున్నారు. ఇది దక్షాధ్యధ్వరధ్వంసమును వర్ణించు ప్రబంధము. భోగినీదండకము నందలి శైలి సర్వథా పోతనదానివలెనే యున్నది. ఇందలి వస్తువునుబట్టి ఇది అతని యావనమందలి రచన యని చెప్పవచ్చును. ఇంక మూడవది అగు భాగవతము ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు అలంకారప్రాయమైనది. ఆంధ్రమున మహాభారతమునకు కూడ దీని కున్నంత ప్రచారమును విశ్వజినీనతయు లేవని చెప్పవచ్చును. దాని కందలి మధురమంజులమైన శైలియు భక్తి రసమయమైన వస్తువును కారణములు. ఇది సంస్కృతమున వ్యాసుడు రచించిన భాగవత పురాణమున కాంధీకరణము. ఆంధ్రీకరణమున

పోతనయు కవిత్రయమువారి పద్ధతినే అవలంబించెను. కాని ఈతఁడు సహజముగా భక్తుఁడగుటచే భక్తుల చరిత్రములను వర్ణించునప్పుడును భక్తితత్త్వాదులను వివరించునప్పుడును ఆ వేళ పరుఁడై గ్రంథమును మూలముకంటె విస్తృతతరము కావించియుండెను. ఇందు పండ్రెండు స్కంధము లున్నవి. కాని పోతరాజు రచించిన గ్రంథమున కొంతభాగము శిథిలమైపోవుటచే నాశిథిలభాగముల నితరులు పూరించిరి. వీరిలో ఏర్పూరి సింగన ప్థ స్కంధమును, గంగన పంచమ స్కంధమును, వెలిగందల నారయ ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములను రచించినట్లు తెలియుచున్నది. తృతీయ చతుర్థ దశమస్కంధోత్తర భాగములందుఁ గూడ నచ్చటచ్చట నారయ రచనమున్నదని చెప్పుదురు. భాగవతమున విష్ణుని ఏకవింశత్యవ తారములు వర్ణింపబడినవి. ఇందా దేవుఁడు భక్తులను రక్షించిన గాథలును, రాక్షసులను సంహరించిన వృత్తాంతములును, సర్గ ప్రీతినర్గ రాజవంశ మన్వంతరముల చరిత్రములును విపులముగా వర్ణింపబడినవి. గజేంద్ర మోక్షము, ప్రహ్లాద వామనచరిత్రలు, ధృతి వాంబరీషుల ఉపాఖ్యాన ములు, దుక్కిణి కల్యాణము మున్నగు నిందలి భాగము లాంధ్రమున నాబాలవిదితములైనవి. ఇందు కర్మజ్ఞాన మార్గములప్రసక్తికూడ లేక పోలేదు; కాని భక్తిమార్గప్రశంస పాచ్చు. ఇందలి దశమస్కంధమున శ్రీకృష్ణుని బాల్మీకిదాదు లెంతో మనోహరముగా వర్ణింపబడినవి. పోతన ఇందు గోపికల మధురభక్తిని హృదయరంజకముగా వర్ణించెను. ఇందు పోతన అద్భుత్యాంశ మెక్కువగా గోచరించును. అందుచేతనే ఈ భాగ మద్భుతమైన ఒక గీతకావ్యము (lyric) వలె కానవచ్చును. పోతన వర్ణనలు మిక్కిలి విశదములై వర్ణ్యమును పఠితలకు సాక్షాత్కరింపఁ జేయు చుండును. ఇతని కైలి అతి మధురమైనది. తెలుఁగుభాషకు నిసర్గమైన సంగీతమాధుర్యము లీతని కావ్యమున సర్వతోముఖముగా గోచరించును. ఇతని కలంకార ప్రీతిమెండు. వర్ణన సందర్భముల నీతఁ డుత్కృష్ట ప్రాస ముల నధికముగా వాడుచుండును. అందుచే నీతని కవిత మృదంగ ధ్వన్యను

గతమయిన మృదుల సంగీతమువలె వినిపించును. పండితు లనక పామరు లనక, వృద్ధు లనక బాలు రనక, స్త్రీలనక పురుషు లనక, ఎల్ల ఆ ధ్రుల ప్రీతిని చూఱుగొన్న మహాకావ్యము భాగవతము. నారయాదులు తమ రచనలందు పోతననే అనుకరింప యత్నించిరి కాని అందు కృతప్రతులు కాఁజాలకపోయిరి. వీరు మువ్వరిలో సింగన మిగిలిన ఇరువురికంటె సమర్థుఁడుగా కానిపించును.

జక్కన విక్రమార్కు చరిత్ర మను కథా కావ్యమును వ్రాసి దేవ రాయల కడ గణకుఁడుగా నుండిన సిద్ధనామాత్యున కంకితము చేసెను. (1406-1422). ఈతఁడు మంచి పండితుఁడేకాక అవధాన నిర్వహణాది ప్రజ్ఞలు కూడ కల్గిన వాఁడు. ఈ కావ్యమున శకప్రవర్తకుఁడైన విక్రమార్కుఁ డను మహారాజు చేసిన అద్భుత కృత్యములు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి పీరాద్భుత రసమయములైన విచిత్ర కథా వృత్తాంతము లప్పటివారి కట్టి గాథలవైఁ గల మక్కువను వ్యక్తము చేయుచున్నవి. ఇందలి కైలి సరళమై రసవంతముగా నుండును. ఋతువులను వర్ణించు పట్ల జక్కన సూక్ష్మపరిశీలనము ప్రకటించును. ఇందుఁ గల శ్రీకైలాది పుణ్యక్షేత్రముల వర్ణనము జక్కన భక్తితత్పరతను వ్యక్తముచేయు చున్నది.

అనంతామాత్యుఁడు రసాభరణము, అనంతుని ఛందస్సు, భోజ రాజీ యము అను గ్రంథములను రచించెను. ఇందు మొదటి రెండును లక్షణ గ్రంథములు. అనంతుఁడు రసాభరణమును శా.శ. 1356 లో (క్రి.శ. 1434) ముగించినట్లు తెల్పియున్నాఁడు. ఇతఁడు గురుదేవతా భక్తితత్పరుఁడు. తన భోజరాజీయమును గురూపదేశము ననుసరించి అహోబిలదేవుని కంకితము కావించెను. ఇందు విక్రమార్కు చరిత్రమందువలెనే భోజునిగూర్చిన కథలు వర్ణింపఁబడినవి. ఈ కథ లన్నియు నీతి ప్రధానములై ఉన్నవి. ఆంధ్రదేశమున సుప్రసిద్ధమై సత్య ప్రభావమును నిరూపించు గోవాఙ్మయసంవాద మీ గ్రంథములోనిదే. ఇందు కరుణరసము చక్కగా పోషింపఁబడినది.

ఇతని శైలి ద్రాక్షాపాకమై మిక్కిలి మృదుమధురముగా నుండును. ఇతఁ డక్కడక్కడ గృహజీవితమును, స్త్రీల సంభాషణాదులను చక్కగా వర్ణించియున్నాఁడు.

గౌరన (కీ). శ. 15 వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) తెలుఁగున హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, నవనాథ చరిత్రము అను ద్విపదకావ్యములను, సంస్కృతమున లక్షణదీపిక అను ఛందోగ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు పద్మనాయక రాజులు పాలించిన రాచకొండ రాజ్యమున నివసించెను. ఇతఁడు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవుని భక్తుఁడు. ఇతని హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నందలి కథకు మూలములు స్కాంద మార్కండేయ పురాణములు. తెలుఁగున ఈ కథను స్వతంత్ర పరిబంధముగా రచించిన మొదటి కవి ఈతఁడే. ఇందితఁడు వివిధ పాత్రలను విస్పష్టరేఖలతో తీర్చిదిద్దెను. ప్రకృతి వర్ణనలను, రూపవర్ణనలను సొగసుగా నిర్వహించుటలో ఇతఁడు మిక్కిలి దిట్ట. నవనాథ చరిత్ర సిద్ధి నొందిన శివయోగుల చరిత్ర. ఈ నవనాథులలో మీననాథుఁ డనువాఁ డపార మహిమాన్వితుఁడు. రాజరాజు కుమారుఁ డని లోకమున ప్రసిద్ధుఁడైన సారంగధరుని కథ ఇందు మాలవ దేశమున జరిగినట్లు వర్ణింపఁబడినది. ఖండితాంగుఁ డైన సారంగుని మీననాథుఁడు కాపాడి సిద్ధులలో కలుపుకొనెను. గౌరనశైలి మృదువై జాతీయోక్తులకును, సామెతలకును ఆలవాలమై మిక్కిలి సరసముగా నుండును. హాస్యరసపోషణమున ఈతఁ డందెవేసిన చేయి. నవనాథచరిత్రము నందలి వంచక పురోహితుని కథయు, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమందలి కలహకంఠీ కాలకౌశికుల వృత్తాంతమును ఇందుకు తార్కాణములు.

మడికి సింగన పద్మపురాణోత్తరఖండము, వాసిష్ఠ రామాయణము, భాగవత దశమస్కంధము అను వానినేకాక సకలనీతి సమ్మత మను సంకలన గ్రంథమును గూడ రచించెను. పద్మపురాణోత్తర ఖండము సంస్కృతము నందలి యా పురాణ భాగమున కనువాదము. ఇందు

మాఘసాన మాహాత్మ్యమును గుఱించిన కథలును, శ్రీకృష్ణ చరిత్రమును మనోహరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఈ కథలను వసిష్ఠమహర్షి దిలిపునకు చెప్పియుండెను. ఈ కావ్యము తెలంగాణము నందలి సబ్బిమండలమునకు పోవువైన ముప్పయ భూపాలునిమంత్రి అగు వెలిగండల కందనమంత్రి కంకితము చేయఁబడినది. వాసిష్ఠ రామాయణము సంస్కృతమునందలి జ్ఞానవాసిష్ఠమునకు తెలుఁగు. వసిష్ఠమహర్షికిని శ్రీరామునికిని జరిగిన ఆధ్యాత్మిక సంవాదము లిందు సరళశైలిలో వర్ణింపఁబడినవి. భాగవతదశమస్కంధము ద్విపదకావ్యము. ఇతర స్కంధముల నీతఁడు తెలిగించినట్లు లేదు. ఇతని ద్విపదరచన మిక్కిలి సరసముగా నున్నది. సకలనీతి సమృతమున పంచతంత్రము, నీతిసారము, కామందకము, బద్దెన నీతి, భారతము మున్నగు పూర్వగ్రంథముల నుండి చక్కని నీతి పద్యములు సంగ్రహింపఁబడినవి. నడుమ నడుమ సింగన స్వయముగా వ్రాసిన పద్యములు కూడ నిందుఁ గలవు. ఈతనిశైలి సరళమై సర్వజన నుబోధముగా నుండును.

దగ్గుపల్లి దుగ్గయ్య తాను శ్రీనాథుని బావమఱచి ననియు, తన కా మహాకవి వలననే కవిత్వమలవడె ననియు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. కఠోపనిషత్తు నందును, భారతానుశాసనికపర్వము నందును గల వాచికేతుని కథను వస్తువుగా గ్రహించి ఈతఁడు చక్కని ప్రబంధమును సంతరించెను. ఇందు శాంతరసము ప్రధానమై యున్నది. ఇందలి శైలి సులభ జాతీయపదములతోడను, సామెతలతోడను గూడి చాల రమణీయముగా ఉండును. ఇందలి కథయు అది వెల్లడిచేయు నీతులును మిక్కిలి ఉదాత్తములైనవి. ఈ యుగమునందలి ప్రశస్తరచనలలో ఇది యొకటి.

కొఱవి గోపరాజు (క్రి. శ. 15వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) సింహాసన ద్వాత్రింశిక అను కథాకావ్యమును రచించెను. భోజరాజు విక్రమార్కుని

సింహాసనము నధిరోహింప వచ్చునప్పు డిందలి సాలిభంజిక ల త ని ని వారిందుచు చెప్పిన ముప్పదిరెండు చక్కని కథ లిందు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు గోపరా జా యా సందర్భములం దా కాలము నందలి విద్యల స్వభావమును ఆచారములను ప్రదర్శించి తన సర్వజ్ఞతను సూక్ష్మపరిశీలన మును వ్యక్తము చేసినాఁడు. ఇందలి శైలి సహజమై కథనమార్గమున నడచుచుండును.

జగత్ప్రసిద్ధమయిన సంస్కృత పంచతంత్రమును దూబగుంట నారాయణకవి అనువదించి (1470) మాధవశర్మ వంశీయుడైన బసవభూపాలున కంకితము కావించెను. ఈ కావ్యము ప్రపంచము నందలి ఎల్లభాషలలోని కనువదింపఁబడియుండుటయే దీని అప్రతిమాన ప్రశస్తికి తార్కాణము. ఇందు మిత్రభేదము, సుహృద్భాగము, సంధి విగ్రహము, లబ్ధినాశము, అవిస్మృత్యకారిత్యము అను ఐదు భాగము లున్నవి. ఇందలి పాత్రలు మాలవఱకు పశుపక్ష్యాదులే. అవి యొనరించు సంభాషణలు నీతి ధర్మము లతో నిండారి అద్భుతములుగా నుండును. వీని మూలమున కవి మానవుల మానసములకు నొప్పి కలుగకుండ నీతి ధర్మములే కాక జీవిత రహస్యములను, రాజనీతి విశేషములను గూడ బోధించియున్నాఁడు. నారాయణకవి శైలి కథాకథన శిల్పమునకు నెలవై మనోహరముగా నుండును.

ఈ యుగమునకు చెందిన విద్యత్కవులలో పిల్లలమఱ్ఱి పినవీర భద్రుఁ డొకఁడు. (1490) ఇతఁడు పెక్కు గ్రంథములను రచించినను వానిలో శృంగార శాకుంతల మను శకుంతలా పరిణయము, శైమిని భారతము అను రెండు కావ్యములే ఉపలభ్యములగుచున్నవి. ఇందు శృంగార శాకుంతము శకుంతలా దుష్కర్తుల వివాహమును వర్ణించు శృంగార ప్రబంధము. పినవీరభద్రుఁ డిందు భారతము నందలి కథనే కాక కాళిదాసుని అభిజ్ఞాన శాకుంతలము నందలి కథను కూడ అనుస

రించెను. ఆ నాటకము నందలి పెక్కు శ్లోకము లిందు సందర్భానుసారముగా ననువదింపఁబడినవి. సంస్కృతము నందలి నాటకము ప్రబంధరూపము నొందుట కిది రెండవ ఉదాహరణము. శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము వలె శృంగార శాకుంతలము కూడ తరువాత వెలసిన ప్రబంధరచనకు మార్గదర్శకమయ్యె నని చెప్పవచ్చును. కైమినిభారతమున భారతాశ్వ మేధపర్వము నందలి కథయే విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. ఇంద్రద్యుతము లైన కథ లనేకము లున్నవి. అశ్వమేధాశ్వముతో నేగిన భీమార్జునులు దాని నరికట్టినవారి నోడించి దిగ్విజయము కావించుట ఇందలి ప్రధాన వృత్తము. ప్రేమిల కథ, బభ్రువాహనుని కథ, చంద్రహాస చరిత్ర, ఉద్దాలకమహర్షి కథ, కుశలవోపాఖ్యానము మున్నగున విందలి కథలలో ప్రసిద్ధములైనవి. వినవీరభద్రుని కైలి ఈ కావ్యమున పరిపక్వత నందినది. దీనిని రచించు సందర్భముననే అతఁడు వాణి నా రాణి అని చెప్పెనందురు. ఈ కావ్యము విజయనగరము పాలించిన సాళువ నరసింహరాయల కంకి తము చేయఁబడినది. ఈతని రచనలో శ్రీనాథుని ఛాయలు పెక్కుచోట్ల గోచరించును.

నంది మల్లయ ఘంట సింగనలు తెలుఁగు నందలి మొదటి జంట కవులు. (క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థము). ప్రబోధ చంద్రోదయము, వరాహపురాణము అనునవి వీరి రచనలు. ఇందు ప్రబోధ చంద్రోదయము సంస్కృతమున కృష్ణమిత్రుఁ డనుకవి రచించిన ఆ పేరుగల వేదాంతబోధక మైన నాటకమునకు ప్రబంధరూపమైన అనువాదము. ఇందలి ప్రధాన రసము శాంతము. కామ కోప లోభ మోహ వివేకాదులు, శ్రద్ధా విష్ణుభక్తుపనిషదాదులు ఇందలి పాత్రలు. మానవుని అంతరంగమున నుండు ఉత్తమ ప్రకృతులకును దుష్టప్రకృతులకును జరుగు నైతికసంగ్రామ మిందు వర్ణింపఁబడినది. తాఘస ప్రకృతుల ఓటమియు, వివేకుని గెలుపును, ప్రబోధచంద్రుని ఉదయమును చివర చక్కగా నిరూపింపఁబడినవి. క్లిష్టమైన వేదాంత విషయమును కూడ నీ జంటకవులిందు రమణీయముగా సర్వజన

సుబోధముగా వర్ణించుటలో తమ ప్రతిభను ప్రదర్శించినారు. ఈ ప్రబంధమును నాచికేతూపాఖ్యాన కృతిభర్తయైన అనంతామాత్యుని గంగయకే అంకితము చేయబడినది. వరాహపురాణము నందలి విశేషభాగము ప్రతమహిమలతో నిండియుండును. అందుచే మల్లయ సింగన లందలి రసవంతములైన భాగములను మాత్రమే గ్రహించి వర్ణనాదులను బెంచి ఈ పురాణమును ప్రబంధమార్గమున రచించిరి. ఇందు దుర్జయరాజు వృత్తాంతమున శృంగార రసము చక్కగా పోషింపబడినది. మృగయావిహారాదు లిందు ప్రబంధోచితముగ వర్ణింపబడినవి. ఇందున్న అర్జునకి అను భిల్లాంగన కథయు, గౌతమ మహర్షి కథయు, గౌరీ కల్యాణ వృత్తాంతమును మిక్కిలి హృద్యములుగా నుండును. ఈ కావ్యము కృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన సరసరాయల కంకితము చేయబడినది. కవులు శివభక్తి తత్పరులైనను వైష్ణవావతారకథా ప్రధానమైన పురాణమును వర్ణించుట వారి సమబుద్ధికి తార్కాణముగా ఉన్నది. ఈ జంట కవుల రచన బాగుగా కలసి, హెచ్చుతగ్గులు లేక ఏకకవి కర్తృకమువలెనే భాసిల్లుచుండును. వీరి కావ్యములలో కథా సందర్భమునుబట్టి ప్రాధమికమైన సంస్కృత శైలియు, సరళమైన యచ్చ తెనుగు రచనయు కూడ కానవచ్చుచుండును. ఘంట సింగనకు మలయమారుతకవి యను బిరుదు కలదు. నంది తిమ్మన ఇతని మేనల్లుడు.

వెన్నెలకంటి సూరన విష్ణుపురాణము నాంధ్రీకరించి గుడ్లూరున కథిపతియైన రావూరి రాఘవరెడ్డి కంకితముచేసెను. (కీ॥ శ. 16 వ శతాబ్ది పూర్వార్థము). విష్ణుపురాణము సంస్కృతమున పరాశరకృత మని సూరన్న తెల్పియుండెను. ఇందు పూర్వభాగమున విష్ణుని అవతార కథలును, ప్రతీతర్థ వేదాంతజ్యోతిశాస్త్రములకు సంబంధించిన విషయములును వర్ణింపబడియుండును. అందుచే సూరన రసవద్రీచన కనుకూలమైన పూర్వభాగమును మాత్రమే ఆంధ్రీకరించెను. ఇందలి కథలు పెక్కు భాగవతమునం దున్నట్టివే. ప్రహ్లాదుడు తన విష్ణుభక్తి మహిమచే హిరణ్య

కళిపుని కూడ విష్ణుభక్తునిగా మార్చెనని ఇందు వర్ణింపబడినది. భాగతము వలెనే ఇందును శ్రీకృష్ణుని చరిత్రము మిక్కిలి రమణీయముగా నుండును. సూరన జడభరతోపాఖ్యానము, మాంథాత్మ చరిత్రము, తారా శశాంక వృత్తాంతము అను వాని నిందు నేర్పుతో వర్ణించెను. కృష్ణరాయ లాముక్తమాల్యద యందలి ఖండిక్య కేశిధ్వజోపాఖ్యానము నిందుండియే గ్రహించెను. సూరనకైలి పురాణకైలి. ఇతని రచన దీర్ఘశృంగార వర్ణనల జోలికి పోక ఔచిత్యమును విడువక సంగ్రహమై సరళముగా నుండును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

ప్రబంధ యుగము

క్రి. శ. 15 వ శతాబ్ది చివరవఱకు వెలసిన ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఎడనెడ కొన్ని స్వతంత్ర కావ్యములు కూడ కనబడుచున్నను బాహుళ్యముమీఁద అప్పటి రచనలు పెక్కు సంస్కృతము నుండి అనువదింపఁబడినవే తరువాత పెద్దనాదులు పురాణముల నుండి ఇతివృత్తమును గ్రహించి, వర్ణనాదులచే దానిని పెంచి, ధీరోదాత్తనాయకములును, శృంగారరసప్రధానములును, పంచషాశ్వాస పరిమితములును ఐన కావ్యములను ఆలంకారికమైన శైలిలో వ్రాయుట కారంభించిరి. వీనికే ప్రబంధము అని పేరు. ఉత్పత్తినిబట్టి చూచినచో ప్రకృష్టమైన బంధము (కూర్పు) గల ఏ కావ్యమునైనను ప్రబంధమని చెప్పవచ్చును. తిక్కన తాను రచించిన భారత భాగమును ప్రబంధమండలి యని పేర్కొనెను. ఎఱ్ఱన తన నృసింహ పురాణమును ప్రబంధ మని వ్యవహరించెను. నన్నెచోడుడు, నాచన సోమన, శ్రీనాథుడు, పినవీరభద్రుడు మున్నగు వారి రచనలలో ప్రబంధ లక్షణములు పెక్కు కానవచ్చును. కాని అట్టి కావ్యముల సంఖ్య ఆ రోజులలో రచింపఁబడిన ఇతర రచనల సంఖ్యతో పోల్చి చూచినచో మిక్కిలి స్వల్పమగుటచేతను, క్రీ. శ. 1500 తరువాత అట్టి కావ్యములే విరివిగా రచింపఁబడుట చేతను, ఈ యుగమునకు (1500-1800) ప్రబంధ యుగ మను రూఢినామ మేర్పడినది. దీనిని రాయల యుగము, నాయక రాజ యుగము లేక దక్షిణాంధ్రయుగము అని రెండు భాగములుగా విభజింపవచ్చును.

ఆష్టదిగ్గజము అని ప్రసిద్ధిపడసిన మహాకవుల నాదరించి, వారిచే రసవత్తరములయిన మహాప్రబంధములు రచింపఁజేసి, ఆంధ్రవాఙ్మయమున

తన కాలము సువర్ణయుగమై యలరారు నట్లొనర్చిన సాహితీసమరాంగణ సార్వభౌముఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1509 మొదలు 1530 వఱకును విజయనగర సామ్రాజ్యమును పాలించెను. సంస్కృతము నకు భోజమహారాజువలె నాంధ్రమున కీ మహారాజునన్య సామాన్యమైన అభ్యుదయమును గలిగించుటచే ఇతని కాంధ్రభోజుఁ డను సార్థక నామము కలిగినది. ఇతఁడు పలువురు పండితులను, కవులను పోషించుటయే కాక తానుకూడ విద్యత్కవియై సంస్కృతాంధ్రముల బహు గ్రంథముల రచించుట యితని కావ్యగీతీ ప్రియత్వమునకు తార్కాణము. ఇతఁడు స్వరచితమైన ఆముక్తమాల్యద యను ఆంధ్ర ప్రబంధము నవ తారికలో మదాలస చరిత్ర, సత్యావధూపీఠము, సకల కథాసార సంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి, రసమంజరి మొదలయిన సంస్కృత గ్రంథములను రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కాని యందేవియు నిప్పుడు లభ్యములగుట లేదు.

రాయలు రచించిన ఆంధ్రప్రబంధము ఆముక్తమాల్యద. గోదాదేవీ శ్రీరంగేశ్వరుల స్రవణయవృత్తాంత మిందలి ప్రధానవస్తువు. గోదాదేవి మొదట ధరించిన పూలమాలలు తరువాత శ్రీరంగేశున కర్పింపబడిన హేతువుచే ఆమెకు ఆముక్తమాల్యద అను పేరు కలిగినది. రాయలు సహజముగా వైష్ణవమతమునం దభిమానముకలిగి తన్మత ప్రచారమునం దాసక్తి వహించినవాఁ డగుటచే ఆముక్తమాల్యదయందు ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా విష్ణుపారమ్యమును ప్రదర్శించు సుపాఖ్యానములు కొన్ని చేర్చియుండెను. ఖండిక్యకేశిధ్వజోపాఖ్యానము, యామునాచార్య చరిత్ర, మాలదాసరి కథ అందు ముఖ్యములై నవి. అవాంతర ప్రవేశితములయిన ఈకథలచేతను, యామునాచార్యునిచే కుమారునికి చెప్పించిన రాజనీతి విస్తారముచేతను, అతి దీర్ఘములయిన ఋతువర్ణనలచేతను, చివరి రెండాశ్వాసములతో తప్ప మిగిలినవానిలో ప్రధాన కథకు సంబంధించిన వృత్తాంతము స్పష్టమై యుండుట చేతను ఈ ప్రబంధమున వస్త్రైక్యమున కించుక భంగము

వాటిల్లిన దని చెప్పవచ్చును. ఇందలి కథావర్ణన పరిపాటిని పరికించినచో నిదియొక చిన్న విష్ణుపురాణమువలె కనిపించును.

ఉపాఖ్యానవర్ణనావిస్తృతులచే ప్రధానకథ మఱుగుపుచ్చబడినను ఆముక్తమాల్యదకు ప్రబంధవాఙ్మయమున నున్నతస్థానము కల్పించు గుణవిశేషములందు పెక్కున్నవి. రాయలు వర్ణించిన గోదాదేవి విరహ మితర ప్రబంధము లందలి విరహవర్ణనకంటె విశిష్టమై యైహికమును నీచమునైన మోహమును కాక హార్దమును పవిత్రమునైన అనురాగ మును ప్రకటించుచున్నది. ఇందలి ఋతువర్ణనములు సూక్ష్మాతి సూక్ష్మ వివరములతో కూడి ఆ యా ఋతువులను పఠితలకు ప్రత్యక్షముచేయుచు రాయల ప్రకృతి పరిశీలన పాటవమును ప్రకటము కావించుచున్నవి. ఋతు వుల నింత విస్తృతముగను, సహజమనోహరముగను వర్ణించినకవు లాంధ్ర వాఙ్మయముననేకాక సుస్కృతమునకూడ లేరనినచో నతిశయోక్తికాఁ జాలదు. రాయల రాజనీతివర్ణనము కేవల గ్రంథపఠనజన్యము కాక అనుభవసిద్ధ మగుటచే మిక్కిలి సహజమై అలరారుచున్నది.

ఉపాఖ్యానములను రచించుటలో రాయలు గొప్ప నేర్పు ప్రదర్శించెను. ఖండిక్యకేశిధ్వజో పాఖ్యానమును, మాలదాసరి కథయు కథా నిర్మాణ శిల్పమునకును, పాత్ర చిత్రణమునకును, సంభాషణ నైపుణ్య మునకును నెలవులై మిక్కిలి హృద్యములుగా నున్నవి. ఖండిక్యకేశిధ్వజులయు, మాలదాసరి యొక్కయు, పాండ్యరాజు భార్య యొక్కయు శీలము లతి పవిత్రములై ఆదర్శప్రాయములుగ నున్నవి. రాయలు మహారాజయ్యు నిందు సామాన్యప్రజల గృహజీవితమును, సుఖదుఃఖములను ప్రకృతి యందలి వివిధ ప్రాణుల స్వభావములను చక్కగా వర్ణించి యుండెను. అనాటి ప్రజాజీవితమున కాముక్తమాల్యద ఆదర్శమై భాసిల్లుచున్నది.

ఆముక్తమాల్యదలో పలుచోట్ల రాయలకు వేదవాఙ్మయము తోడను, ఉపనిషత్తులతోడను, జ్యోతిరాదిశాస్త్రములతోడను, పురాణముల తోడను గల గాఢపరిచయము వ్యక్తమగుచున్నది. విష్ణుచిత్తుఁడును, యామునాచార్యుఁడును, అన్యమతములను ఖండించుచు విష్ణుమహాత్మ్యమును ప్రదర్శించునపుడు రాయలు బ్రహ్మసూత్రముల నుండియు, నుపనిషత్తుల నుండియు పెక్కు వాక్యముల నుద్ధరించియుండెను వైష్ణవమత రహస్యముల నెఱుంగుటకై అతఁడు ప్రస్తానత్రయమునే కాక దివ్యప్రబంధములను కూడ తుణ్ణముగా పఠించినట్లు తోచును. ఆ యా సంకర్షణములం దాతఁడు ప్రదర్శించిన కవినమయపురాణకథాపరిజ్ఞాన మచ్చెరువు కలిగించుచుండును.

ఆముక్తమాల్యద యందలికైలి మిక్కిలి ప్రౌఢముగా నుండును. రాయలు దీర్ఘసమాసములను వాడుటయే కాక పలుచోట్ల వాక్యయోజన యందును సంస్కృతభాషా సంప్రదాయమునే యనుసరించుచుండును. ఎడనెడ ద్రావిడ పదములును, మాఱుమూల పదములును గూడ గోచరించును. అతఁడు చిన్న సమాసమున గంభీరమయిన యర్థము నిమిడింపయత్నించినచోట్లు పెక్కు గలవు. అందుచేతనే ఈ కావ్యము పండితైక వేద్యమై సామాన్యులకు దురవగాహమగుట సంభవించినది. ఇట్లని రాయలాముక్తమాల్యదలో సులభ జాతీయపదముల రమణీయకముగా నుపయోగించినచోట్లు కొన్ని లేకపోలేదు. 'కుంపటిలో తామర' 'గుమ్మడికాయంత ముత్తెము' 'ఇంటిలో నేదుముల్లు' 'జక్కులబోనంబులు' మొదలగు చక్కని జాతీయముల తోడను, సరస సరళ సంభాషణముల తోడను, నిస్సర్గవర్ణనలతోడను గూడిన పద్యములు బెక్కుతఁడు రచించియుండెను. కాని మొత్తముమీద ఆముక్తమాల్యద యందలి పాకము నారికేళపాకమనియే చెప్పవగును. తెలుఁగు నందలి ప్రౌఢప్రబంధములలో నాముక్తమాల్యద ఉత్తమస్థానము నాక్రమించి, ప్రత్యేక గౌరవము నార్జించినదనుటలో నత్యుక్తి యుండఁజాలదు.

రాయల ఆస్థానమున అష్టదిగ్గజము లను పేరుతో ఎనమండుగురు మహాకవులుండెరిని ప్రసిద్ధి. వీ రందఱును తెలుగుకవులేయని నిశ్చయముగా చెప్పజాలము. అప్పటి తెలుగుకవులలో వయసుచేతను, పాండిత్యముచేతను మొదట శేర్మీనదగినవాడు అల్లసాని పెద్దన్న (1475-1535). ఇతఁడు స్వారోచిష మనుసంభవ మను మనుచరిత్రను, హరికథాసార మను మఱియొక గ్రంథమును రచించెను. హరికథాసార మింత పఱకు ముద్రితముకాలేదు. పెద్దన మనుచరిత్రమును రాయల వారికే అ కితము కావించెను రాయలు పెద్దనను సమ్మానించిన విధము అనన్య సామాన్యమైనది. *తఁ డా మహాకవిని కోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారము లొసంగియు, గండపెండేరమును స్వయముగా కాలికి తొడిగియు, ఎదురైనచో తన మదకరింద్రము డిగ్గి కేలూత యొసఁగి ఎక్కించుకొనియు, పలువిధముల మన్నించుటయే కాక ఆంధ్రీకవితా పితామహ యను బిరుదము నొసంగి యాదరించెను. ఆంధ్రీదేశమున భారత భాగవతముల తరువాత మనుచరిత్రమునకే ప్రజాదరము పొచ్చు. అందుకు పెద్దన అందు ప్రదర్శించిన రచనాకౌశలమును, పాత్రోపాఘా విధానమును కారణములు అతఁడు మనుచరిత్రము నందలి కథను మార్కండేయ పురాణము నుండి గ్రహించి, వర్ణనాదులచే పెంచి చక్కని ప్రబంధముగా రూపొందించెను. ఇందు మొదటి రెండాశ్వాసము లందును శృంగారసాభాసముతో కూడిన వరూధినీ ప్రవరాఖ్యుల కథయు, తరువాత వరూధినీ గంధర్వుల సంభోగశృంగారమును, విమృత స్వరోచివృత్తాంతమును వర్ణింపఁబడియుండుటచే నీ ప్రబంధమున వర్ణనాత్మకము కొఱవడియున్నదని విమర్శకులు తలంతురు. ద్వితీయాశ్వాసమున శోభిత్రియుఁడు, జితేంద్రియుఁడు యన ప్రవరుని శాంతప్రవృత్తికిని స్వేచ్ఛా చరిత్రయైన వరూధిని కామప్రవృత్తికిని సంఘర్షణము చక్కగా వర్ణింపఁబడినది. వరూధినీ ప్రవరుల పాత్రలను సజీవములుగా వర్ణించుటలో పెద్దన చాల నేర్పు ప్రదర్శించెను. ఈతని శైలి ప్రౌఢమై ధారశుద్ధి శోభితమై, ఎడనెడ జాతీయములతోడను,

సామెతలతోడను గూడి అల్లసానివాని అల్లిక జిగిబిగి అను ప్రసిద్ధిని గడించినది. హిమవత్సర్వతమును, స్వరోచివేటను, స్వరోచికిని రాక్షసునికిని జరిగిన యుద్ధమును వర్ణించుటలో పెద్దన ప్రకృతి పరిశీలనమును, సహజ వర్ణన పాటవమును, భావనాశక్తియు వెల్లడి యగును. యుద్ధవర్ణన సందర్భమున పెద్దన రసానుగుణముగా శబ్దాలంకార ప్రీతిని, ఛందోవైవిధ్యమును ప్రకటించెను. మానవహృదయమున జరుగు వివిధ భావసంఘర్షణములను వర్ణించుటలో నితఁడు దిట్ట. రాయల యాస్థానమున గండపెండేరమును గ్రహించుటకు ముందు చెప్పిన యుత్పలమాలికనుబట్టి యితఁ డాశుధారా కవిత్యమునకూడ నేర్పరి యని తెలియుచున్నది.

రాయల దేవేరులలో నొకతెయ్యిన తిరుమలదేవితో నంది తిమ్మన అరణముగా వచ్చెనని చెప్పదురు. ప్రస్తుతము వసుచరిత్రలో కనవచ్చు 'నానాసూనవితానవాసనల' అను ముక్కును వర్ణించు పద్యమును భట్టు మూర్తి యితనినుండియే గ్రహించెననియు, అందుచే ఇతనికి ముక్కు తిమ్మన యను పేరు కలిగెననియు, ప్రవాదముకలదు. కాని యిందెంత సత్యమున్నదో చెప్పజాలము. ఇతఁడు రచించిన ప్రబంధము పారిజాతాపహరణము. ఇందవతారికలో మనుచరిత్రలో వలెనే కృతిభర్తయైన కృష్ణదేవరాయలయు, తత్పూర్వులయు, గుణ గణములు, పరాక్రమాదులు విపులముగా వర్ణింపఁడినవి. ఈ రెండు గ్రంథములలో కావింపఁబడిన రాయల దిగ్విజయములనుబట్టి మనుచరిత్రముకంటె పారిజాతాపహరణమే ముందు రచింపఁబడియుండు నని (1515) విమర్శకు లూహించుచున్నారు. పారిజాతాపహరణము నందలి కథ సంస్కృత హరివంశమునుండి గ్రహింపఁబడినది. తిమ్మన కథలో చేసిన మార్పులు చాల తక్కువ. అందు కృష్ణుఁడు సత్యభామ ననునయించుచు నామెకు నమస్కరింపఁగా నామె తన యెడమకాలితో నతని తల తన్నుటయు, నట్టి సందర్భమున కూడ కృష్ణుఁడు కుపితుఁడుకాక, రసజ్ఞుఁడై ఆమెతో సందర్భించి తన సరస సల్లాపము లొనరించుటయు ముఖ్యములైనవి. రాయ లేదో కారణమున

తిరుమలదేవిపై కోపించి ఆమెతో మాటాడుట మానివేయఁగా నతనికి ప్రియానునయ విధానమున ప్రబోధము కావించుటకై తిమ్మన అమూలకమైన యీ ఘట్టములను కల్పించె నని చెప్పుదురు. పారిజాతాపహరణము నందలి ప్రథమాశ్వాసము శృంగారరసపూరితమై మిక్కిలి మనోహరముగా నుండును. ఇందు సత్యభామ ప్రౌఢత్వమును, మానినీత్వమును చక్కగా వర్ణింపఁబడినవి. తక్కిన ఆశ్వాసములలో చంద్రోదయ, సూర్యోదయ, ప్రయాణ, వనవిహార, యుద్ధాదులు ప్రబంధోచితముగా వర్ణితములై యున్నవి. ప్రకృతి వర్ణనమున తిమ్మన చాల మెఱుకువ చూపెను. పారిజాతాపహరణ ప్రబంధమున చివర పుణ్యకవిత వృత్తాంతము కలుపుట అనావశ్యకమని కొందఱుందురు. తిమ్మనకైలి మృదుచుధురమై, ఎక్కడను కుంటుపడక, మ క ర ం ద ప్రవాహమువలె సాగిపోవును. అందుచేతనే 'ముక్కు తిమ్మనార్య ముద్దుపలు' కను నానుడి కలిగినది. ఈతని వర్ణనలు భావగంభీరములును, జౌచిత్యశోభితములునై యుప్పారును. కాని ద్వితీయ తృతీయాశ్వాసములందలి వర్ణన లతిదీర్ఘములై కథాగమనమున కించుక ఆటంకము కలిగించుచున్నవి. మృదువులైన శృంగారభావములను రసానుగుణమైన కైలిలో మనోహరముగా వర్ణించుటలో ముక్కు తిమ్మన కృతహస్తఁడు.

మాదయగారి మల్లన కూడ రాయలవారి యాస్థానమందే యుండినట్లు రాయవాచకము వలన తెలియుచున్నది. ఇతఁడు రాజశేఖర చరిత్రమును ప్రబంధమును రచించి తిమ్మరుసుమంత్రి కల్లుడైన నాదెండ్ల అప్పామాత్యుని కంకితముచేసెను. పేమధన్వుని కుమారుడైన రాజశేఖరుఁడు సింధురాజు కూతురైన కాంతిమతిని వివాహమాడుట యిందలి యితివృత్తము. ఇందలి కథాకల్పనలో వైచిత్రీ అంతగా కానరాదు. కాని రాజశేఖరునకును కాంతిమతికిని కాళికాదేవి ఇచ్చిన చిలుక నడపిన రాయబారము రమ్యముగా నుండును. పింగళి సూరనార్యుని ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము నందలి శుచిముఖ ఈ చిలుకకు శిష్యురాలని చెప్పవచ్చును.

రాజశేఖరచరిత్ర) పరిమాణమున చిన్నదయ్యును మిక్కిలి రసవంతముగా నుండును. రసవంతముగా కవిత్వము చెప్పఁజాలనిచో నసలు కవిత చెప్పకయే యుండుటమేలని మల్లిన వాక్కుచెను. ఈతని గ్రంథమున వర్ణనలు నాతిదీర్ఘములును, జౌచిత్య పూరితములునై యుండును. శృంగారరసవర్ణనమున కూడ ఇతఁడు చాల నిగ్రహము ప్రదర్శించెను. ఈతనికైలి ప్రసాదగుణ భూయిష్టమై ముద్దు లోలుకుచుండును. పాత్రోచితముగను సహజముగను భావములను వర్ణించుటలో నితఁడు కడునేర్పరి.

‘స్తుతమతియైన అంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేలకల్గె నీ యతులిత మాధురీ చుహిమ’ అని రాయలవారిచే ప్రశంసించఁబడిన ధూర్జటి మహాకవి శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్య మను షేత్ర మాహాత్మ్యమును రచించెను. శ్రీ కాళహస్తిశ్వర శతక మితఁడు రచించినదా? కాదా? అని కొందఱు సందేహించుచున్నారు. కాని కవితా ధోరణినిబట్టి చూడ నది ఈతని కృతియే యని తోచుచున్నది. ఈ శతక మాంధ్రీశతక వాఙ్మయమునకు తలమానిక మని చెప్పఁదగినది. ఇందు కవి పూర్వజీవితమున తాను గడపిన వర్తనమును గూర్చి యనుతాపమును వెల్లడించుచు ఆత్మ పరీక్ష కావించుకొనియున్నాఁడు. మదాంధులైన రాజుల యుద్ధఠిని, వార వనితాసక్తిని, భోగభాగ్యములను అందఁడు సీరసించిన విధము చూడ వయస్సు పరిణతమగుకొలంది నతఁడు విషయపరాఙ్ముఖుడై వైరాగ్య తత్పరుడగుట తోచుచున్నది. ఇందలికైలి ప్రాధమ్య, యెడనెడ స్వతంత్ర ప్రయోగములతోఁగూడి అత్యంత రమణీయముగా నున్నది. ఇందలి పెక్కు పద్యములు ధూర్జటి శివభక్తి విశేషమును వెల్లడించుచున్నవి. తాను రచించిన శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము నీతఁడు శివునికే అర్పించెను. అందు దక్షిణకైలాస మని ప్రసిద్ధిగన్న శ్రీ కాళహస్తి షేత్ర మాహాత్మ్యమును దెల్పు కథలు వర్ణింపఁబడినవి. సంస్కృతమున స్కాంద పురాణమునఁ గల శ్రీ కాళహస్తిమాహాత్మ్యమే దానికి మూలము. ఇందు మానవులేకాక తిర్యక్కులు కూడ శివభక్తిని ప్రదర్శించి యెట్లు

తై వల్యమునందఁజూలెనో వర్ణింపఁబడినది. ఇందలి కథలలో భక్తిపరవశుడై శివునికి తన రెండు కన్నులను పెఱికి యిచ్చిన తిన్నఁడను పుళింద రాజు కుమారుని కథయు, మహాకవియై శివుఁడు వ్రాసిన పద్యములో కూడ తప్పుపట్టిన నత్కిరుని కథయు, రసపూరితములై యతి మనోహరములుగా నుండును. ధూర్జటి శైలి సమాసభూయిష్ఠమయ్యు నెడనెడ లలితపద కోమలమై, రసానుగుణ పదప్రయోగముతో కూడి సహృదయరంజకముగా నుండును. ఈ కావ్యమునందలి వర్ణనలు మిక్కిలి సహజములై కవి ప్రకృతి పరిశీలనా పాటవమును వెల్లడించుచున్నవి. తిన్నని కథ యందలి ఆటవిక జీవిత వర్ణనమును, నత్కిరుని కథయందలి దుర్భిక్ష వర్ణనమును, స్వర్ణమణి ప్రవాహ వర్ణనమును, ఇందుకు నిదర్శనములు. ధూర్జటి పోతనాదులవలె కవిత్వ మొక దివ్యకళా విశేషమనియు, దాని నీశ్వరాధనమునకే వినియోగించుట యుక్తమనియు తలంచిన మహనీయుడు.

అయ్యలరాజు రామభద్రకవి రామాభ్యుదయమును కావ్యమును వ్రాసి రామరాయల మేనల్లుడైన గొబ్బూరి నరసరాజున కంకితము కావించెను. ఇతఁడు రాయలు సంస్కృతమున వెలయించిన సకల కథాసార సంగ్రహమును తెలిగించి యాతనికి యంకితము చేయఁదలచెనని చెప్పుదురు. ఆ గ్రంథమిప్పుడు లభ్యమగుట లేదు. రామభద్రుఁడు రామాభ్యుదయమున రామాయణ కథను ప్రబంధ రీతిని రచింపఁదలచిన వాడగుటచే అందు ఉద్భావనవిహార పుష్పాపచయ జలక్రీడాదులగు ప్రబంధోచితములగు వర్ణనలు ప్రవేశపెట్టెను. అవి మనోహరముగనే యున్నను కొన్నిచోట్ల నౌచిత్య దూరములుగా నున్నవి. విశ్వామిత్ర మహర్షి సీత సౌందర్యమును వర్ణించుపట్లను, ఋష్యశృంగుని కథలో వేళ్ళల మాయలను విభ్రమములను వర్ణించు పట్లను, ఇతఁడు కొంచెము మేర మీఱినట్లు కాని పించును. ఇతని రచన ప్రౌఢమైన సంస్కృత సమాసములకును, లలిత కోమలములైన తెలుగు పదములకును నెలవై మనోహరముగా నుండును.

ఇతనికి శ్లేషయమకానుప్రాసాది శబ్దాలంకారములందును, చిత్రకవిత్వ మందును పీఠిమెండు.

పింగళి సూరనార్యుడుకూడ అష్టదిగ్గజములలోని వాడే అని లోకమున వాడుక. కాని అతఁడు క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్దమున జీవించెనని కొందఱును, 17 వ శతాబ్ది మొదటి పాదమువఱకు ఉండెనని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. రాఘవపాండవీయము, కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము అను నితని మూఁడు రచనలు మాత్రమే ఇప్పుడు ఉపలభ్యమగుచున్నవి. ఇతఁడు తాను వ్రాసినని చెప్పుకొన్న గరుడ పురాణము నష్టమైనది. సూరన మిక్కిలి ప్రతిభావంతుడు. ఇతని కావ్య ములు మూఁడును క్రొత్తఁదనముతో విలసిల్లుచు అతని పాండిత్య ప్రతిభా కళాభిజ్ఞతలను చాటుచున్నవి.

రాఘవ పాండవీయము ద్వ్యర్థికావ్యము. వేములవాడ భీమకవి యిట్టి కావ్యమొకటి వ్రాసెనని ప్రతీతి కలదు. కాని యది లభ్యమగుట లేదు. ఇందు రామాయణ భారత కథలు రెండును జోడింపఁబడినవి. ఇది చదువునప్పుడు పఠిత యెట్టి శ్లేశమును లేకుండఁగనే ఒకసారి రామాయణ కథను, ఒకసారి భారత కథను స్పష్టముగా గ్రహింపఁ జాలును. సూరన ఇందు వివిధములయిన శ్లేషలనువాడి సంస్కృతాంధ్రములందు తనకుఁ గల పాండిత్య విశేషమును ప్రకటించెను. సామాన్యముగ ద్వ్యర్థికావ్య ములందు రసభావోన్నత్యము ప్రకటించుట కంతగా నవకాశముండదు. కాని సూరన యందు కావించిన కొన్ని వర్ణనములందును, ప్రకటించిన భావములందును సామాన్య కావ్యములందు వలెనే కవితాచమత్కార మెంతో కానఁబడుచున్నది. ఈ కావ్యము నతఁడు ఆకువీటి పెద్ద తిమ్మ రాజున కంకితము కావించెను.

సూరన కీర్తి సాధమునకు మూలస్తంభమని చెప్పఁదగినది కళా పూర్ణోదయము. ఇది కల్పిత కథావస్తుకమైన అద్భుత కథా కావ్యము.

ఇంతకు పూర్వము ప్రఖ్యాత వస్తుకములైన కావ్యములనే కాని ఇట్లు కల్పిత కావ్యములను వ్రాసిన కవులెవ్వరును లేరు, ఇందు కలభాషిణియను వేళ్య నాయిక. ఇందలి కథాకల్పనాచాతుర్య మప్రతిమానమైనది. సూరన కథాకథనమున నిందు కాలక్రమ పద్ధతినిగాక నవలలోవలె కార్యకారణ పద్ధతి నవలంబించి కథా మధ్య వృత్తాంతముతో కావ్యము నారంభించెను. ఇందాతఁడు శృంగార రసమునకు సంబంధించిన వైవిధ్యమును, వివిధ మనఃప్రవృత్తులను చక్కగా ప్రదర్శించెను. ఈతఁడు రచించిన సుగాత్రీ శాలీనుల కథ అమలిన శృంగారమున కాలవాలమై అతిరమణీయముగా నుండును. మాయా, సత్యరంభా నలకూబరుల కథలో నీతఁడు చూపిన చమత్కార మద్భుతావహముగా నుండును. మాయాసత్యరంభల వాగ్వివాద మెంతో సహజమై, సవతుల స్వభావమును స్పష్టము చేయుచున్నది. ఇచ్చటి సంఘటన మాంగ్లనాటక కవిసార్వభౌముడైన షేక్స్పియరు 'కామెడీ ఆఫ్ ఎట్టర్సు' లోని సంఘటనమును పోలి యుండునని విమర్శకుల అభిప్రాయము. పాత్ర నిర్మాణమునను, రసపోషణమునను ఇందు సూరన చూపిన నేర్పనన్యసామాన్యమైనది. ఇట్లు కల్పిత కథా కావ్యము నద్భుతముగా సృష్టించియు నతఁడు చివరి ఆశ్వాసములలో మధురలాలసా కళాపూర్ణుల శృంగారమును వర్ణించుపట్ల సాధారణ ప్రబంధ పద్ధతినే అవలంబించెను. ఈ కావ్యము నతఁడు నంద్యాల కృష్ణరాజున కంకితము చేసెను.

ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమున శ్రీకృష్ణుని కుమారుడగు ప్రద్యుమ్నుఁడు వజ్రినాథుఁ డను రాక్షస రాజుకుమార్తెయగు ప్రభావతీని వలచి పరిణయమాడిన కథ వర్ణింపఁబడినది. ఇది శ్రీవ్యప్రబంధమే యయ్యును ఇందలి కథ యంతయు పాత్రల సంవాద రూపమున సాగుటచే ఒక దృశ్య కావ్యమువలె కనిపించును. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నుల నడుమ ప్రాణయ దౌత్యము నడపిన శుచిముఖి యను రాజహంసి వాక్పాతుర్యమును కార్య సాధన కౌశలమును వర్ణించుటలో సూరన అప్రతిమానమైన నేర్పు

ప్రదర్శించెను. అతఁడీ చక్కని ప్రబంధమును దన తండ్రిపేర సంకీర్తము కావించి యపూర్వమైన పితృభక్తిని వెల్లడించెను.

సూరన మహా పండితుఁడు. కథారసానుగుణముగ నితని శైలి ప్రౌఢత్వము నొందుచుండినను అది సాధారణముగా మృదు మధురమై, సరళగతి నే నడచుచుండును. జాతీయములను, సామెతలను వాడుటలో ఇతఁడు కడు నేర్పరి. సంభాషణముల నడపుటయందును, పాత్రల చిత్త వృత్తుల చిత్రించుట యందును ఈతఁడు తిక్కన సోమయాజికి సాటి కాఁ జాలును. శ్లేష రచనయందీతఁ డద్వితీయుఁడు. ప్రతిభావంతులైన యాంధ్ర మహాకవుల శ్రేణిలో సూరన కున్నతమయిన స్థానము కలదు.

రామరాజభూషణుఁడను బిరుద నామముగల భట్టుమూర్తి కూడ అష్టదిగ్గజములలో నుండెనో లేదో చెప్పఁజాలము. కృష్ణదేవరాయల అల్లుడైన అళియ రామరాయలకొలుపున కీతఁడు భూషణమై ఉండుటచే ఇతనికి రామరాజ భూషణుఁడను బిరుదు కలిగినది. ఇతని మొదటి పేరు మూర్తి అనియు, భట్టుకులము వాడగుటచే భట్టుమూర్తి యను ప్రచారము కలిగెననియు చెప్పదురు. ఇతఁడు గొప్ప పండితుఁడు. అపధానములందును, అశు కవిత్వమునందును ఆరణ్యత వాడు. ఇతఁడు మొదట హనుమంతునికిని తరువాత శ్రీరామచంద్రునికిని భక్తుఁడు. సంగీత కళా రహస్యనిధి. ఇతని రచనలో నితనికిఁగల బహుశాస్త్ర పాండిత్యము వ్యక్తమగును.

ఇతఁడు సరసభూపాలీయమును నామాంతరముగల కావ్యాలంకార సంగ్రహమును, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యాన మను ద్వ్యర్థికావ్యమును, వసుచరిత్ర మను మహాప్రబంధమును రచించెను. ఇందు మొదటిది సంస్కృతమున విద్యానాథుఁడు రచించిన ప్రతాపరుద్రయశోభూషణము ననుసరించి వ్రాయఁబడిన లక్షణగ్రంథము. ఇందు కావ్యధ్వని రసాలంకా

రములను గూర్చియు, నాయికా నాయకులను గూర్చియు, గుణదోషములను గూర్చియు వివరింపఁబడినది. ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణమున నున్న నాటక ప్రకరణ మిందులేదు. అందు లక్ష్యములన్నియు ప్రతాపరుద్ర వర్ణన పూర్వకములై యుండ నిందు ఆశియ రామరాయల మేనల్లుడును ఓబయరాజు కుమారుఁడునగు నరసభూపాలుని వర్ణించు నట్టివిగా నున్నవి.

భట్టుమూర్తి రచనలలో శ్రేష్ఠమైనదియు, అంధ్ర వాఙ్మయమున కలంకారమని చెప్పఁదగినదియు అగు ప్రబంధము వసుచరిత్రము. ఇది రామరాయల తమ్ముడును, తాళికోట యుద్ధమైన పిమ్మట విజయనగర రాజ్యము నేలిన వాఁడును అగు తిరుమలరాయల కంకితము చేయఁబడినది. వసు మహారాజు శుక్తిమతీ కోలాహల పర్వతముల పుత్రికయైన గిరికను వలచి పెండ్లియాడిన వృత్తాంత మిందలి వస్తువు. భట్టుమూర్తి కథను మహాభారతము నుండి గ్రహించి యెడనెడ వర్ణనములను చేర్చి ఈ మహా ప్రబంధమును నిర్మించెను, ఇందు కథారామణీయకమంతగా కానరాదు. కాని కవితాసౌండిర్యప్రకర్షయందును, భావోన్నత్యముందును, రసపోషణము నందును, శ్లేషధ్వని కల్పనమందును ఇది అద్వితీయముగా నుండును. ప్రబంధ లక్షణములన్నియు ఇందు కాననగును. ద్వితీయాశ్వాసమున శుక్తిమతీ కోలాహలల వృత్తాంతము వర్ణించుపట్ల భట్టుమూర్తి చూపిన కవితా చమత్కారమును నాయికానాయకత్వారోపణమును అద్భుతములుగా నుండును. తృతీయాశ్వాసమునందలి విరహాది వర్ణన లనన్య సామాన్యములు. లలికా సంవృతగాతుడైన వసురాజు కపటముని వేషధారియగు తన నర్మసఖుని సూచన ననుసరించి బయల్పడు పట్టున దృశ్యకావ్య లక్షణములు గోచరించును. ఇందలి ప్రకృతి వర్ణనలు సహజ సుందరములై యుండును. భట్టుమూర్తి శైలి ప్రౌఢమయ్యు మృదుమధురమై సంగీతమున కనువుగా గోచరించును. లలసాజవాపాంగేత్యాది సస పద్యముల నడక యత్యంత హృద్యముగా నుండును. వసుచరిత్ర

సంస్కృతమునకుకూడ ననువదింపబడుటయే దాని యాత్మకృష్టమునకు తార్కాణము. ఆంధ్రప్రబంధ వాఙ్మయ తారహారమున కిది నాయకమణి యని చెప్పవచ్చును. తరువాతి కవులందఱో దీని ననుకరించి యుండుటచే వారి రచనలకు పిల్ల వసుచరిత్రలను పేరు కలిగినది.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన మను ద్వ్యర్థికావ్య మీతని తుది రచన. ఇందు నల హరిశ్చంద్ర మహారాజుల కథలు చక్కగా జోడింపబడినవి. రామాయణ భారత కథలకువలె ఈ రెండు కథలకు నన్నివేళ సామ్యమంతగా లేకపోయినను భట్టుమూర్తి తన యపూర్వ పాండిత్య ప్రతిభా విశేషములచే అద్భుతమైన శ్లేషకూర్చి వాని నేక సూత్రమున సంధింపజాలెను. ఇతని శ్లేషసంఘటన వైఖరిని, పాండితీ వైభవమునుచూచి యచ్చెరువు పొందనివారుండరు. శ్లేష కావ్యమయ్యు నిందలి వర్ణనలు సహజ సుందరములును రసవంతములునై యుప్పారును. ఈ కావ్యము పౌరంభమున భట్టుమూర్తి భక్తి భావము లెన్నగా వ్యక్తము చేయబడినది.

ఆష్టదిగ్గజముల లోనివాఁడుగా ప్రసిద్ధినందియు రాయల కాలమున ఉడెనాలేదా అను సందేహము కలిగించు వారిలో తెనాలి రామకృష్ణుఁ డొకఁడు. ఈతని చాటువులును, హాస్యోక్తులును ఆంధ్రదేశమున చాల ప్రచారము పొందినవి. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములు రెండు - ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము, పాండురంగ మాహాత్మ్యము. ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము శైవ ప్రబంధము. దీనిని రచించిన రామలింగకవి రామకృష్ణునికంటె భిన్నుడని కొందఱుందురు. కాని ఇతఁడే మొదట రామలింగఁడయ్యు తరువాత వైష్ణవమును స్వీకరించి రామకృష్ణుఁడయ్యెనని తోచుచున్నది. అప్పుడుకూడ శైవ మన్న నాతనికి వైముఖ్యము లేదు.

పాండురంగ మాహాత్మ్యము బైమీ నదీ తీరమునందలి పుండరీక షేత్రము మహాత్మ్యమును వర్ణించు షేత్ర మాహాత్మ్యము. ఇందలి కథ స్కాండపురాణమునుండి గ్రహింపబడినది. షేత్రము, తీర్థము, దైవము

అను మూఁడును ఉదాత్తములై యుండు ప్రదేశమేదీ? యను ప్రశ్న కుత్తరముగా ఇందలి కథ చెప్పబడినది. ఇందలి ద్వితీయాశ్వాసము నందలి పుండరీకుఁ డను పరమభక్తాగ్రేసరుని వృత్తాంత మతిరమణీయముగా నుండును. పాండురంగక్షేత్ర మాహాత్మ్యమును సూచించు నితర కథ లెన్నియో యిందుఁ గలవు. వానిలో విగమశర్మకథయు, సుశీల కథయు ముఖ్యములైనవి. వీనియందును అయుతనియతుల కథయందును రామ కృష్ణుఁడు చూపిన కథా కథన కౌశలము మిక్కిలి రమ్యముగా నుండును. పాండురంగ మాహాత్మ్యము కడుంగడు పౌఢమైన ప్రబంధము. దీర్ఘ సంస్కృత సమాసములతోడను, అపరిచిత పదప్రయోగముతోడను కూడి ఇందలి శైలి పఠితకు కొంత క్లేశము కలిగించును. ఇట్లని రామకృష్ణుఁ డచ్చటచ్చట ముచ్చటగొల్పు తెలుఁగు రచన సాగింపక పోలేదు. ఈ కావ్యమున పెక్కు సామెతలును జాతీయములును సందర్భోచితముగా పొదుగఁ బడినది. గంభీర భావప్రకటనమందును, రసపాత్రపోషణము నందును రామకృష్ణుఁడు మిక్కిలి నేర్పరి.

అష్టదిగ్గజ కవులలోని వాఁడు కాకపోయినను రాయలవారి కాలమున నుండిన మహాకవులలో సంకుసాల నృసింహ కవి యొకఁడు. ఇతఁడు కవికర్ణరసాయన మను నామాంతరముగల మాంధాత్య చరిత్రమును రచించి శ్రీరంగేశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు భట్టపరాశరుని శిష్యుఁడు. ఈ పరాశరుఁడు క్రీ. శ. 15వ వ సంవత్సరములో నుండెననుటకు శాసన సాక్ష్యము కలదు. అందుచే నృసింహకవి క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది పూర్వార్థమున నుండెనని చెప్పట కవకాశము కలుగుచున్నది.

కవికర్ణరసాయన మాతాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధము. ఇందు మాంధాత్య చక్రవర్తి చరిత్రమును, అతఁడు విమలాంగిని వివాహమాడిన వృత్తాంతమును చక్కగా వర్ణింపఁబడినవి. తన కావ్యమునందలి శృంగార రసవర్ణనమును విన్న యతి విటుఁడు కాకపోడనియు, అందలి వైరాగ్య

వృక్షాశ్చోష్ణమున విటుఁడు యతి వానపీఠీనియు ఆతఁడు చెప్పుకొని యుండెను. అందు తొలిర అతిశయోక్తి విన్నను ఈ కవి ప్రతివాకారి యనుటకు నిండేవాఁడు లేదు. ఈతని వర్ణనలు గుఱివ భావశోభితములై మిక్కిలి మనోహరములుగా నుండును. తనకు కావ్యావంశమున రాజులను నరకృష్టిని నిరసించి యుండెను. ఈతని శైలి సంస్కృత సమాస మాయుష్మనుయున్నను, భారాళమై మిక్కిలి రసవంతముగా నుండును.

తెలుఁగు కవిత్వము వ్రాసి పేరుగన్న కవి తాకవ్వుములలో ఆరుసారి మెల్ల మున్నెన్నడోయున్నది. ఈమె కాలమును చరిత్రా నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు. కాని పూర్వకవిస్తుతిలో సీమె శ్రీనాథుని తమకాల మండిన కవీంద్రుల చెప్పరిని పేర్కొనియుండమిచే ప్రబంధకవుల కాలముననే యుండెనని యూహించ వలగుచున్నది. ఈమె తాను గోప వరపు శ్రీకంఠ మల్లేశుని వయచే కవితా కాళలము నేర్పితని చెప్పుకొని యున్నది. ఈమె మిక్కిలి వినయము కలది. తనకు నిఘంటువులు, వ్యాకరణాంకరాది శాస్త్రములు నేమియు తెలియవనియు, శ్రీరామచంద్రుని పేర్కొనచే తా నివాసర సాధనమునకై రామాయణము రచించితినియు నవినయముగ తెల్పియున్నది. తెలుఁగు కవిత్వము దుర్బోధములైన సంస్కృత సమాసములతో కూడి యుండక భవని ప్రధానమై యుండవలె ననియు, తేనె సోకినంతనే నోరు తీయన యగురీతిని విన్న తోడనే యర్థ మెల్ల తోడకుండ గూఢ శబ్దములతో కూర్చిన కావ్యము మూగ చెవిటి వారి ముచ్చటవలె నుండుననియు నామె కవిత్వమును గూర్చి తన యభిప్రాయము వెల్లడించెను. ఈమె తన రామాయణమును శ్రీరామునికే యంకితము కావించెను. మెల్ల తా నంత విద్యాసంపన్నురాలు కాదని చెప్పుకొనియున్నను ఈమె కావ్యమున పాండిత్యలోప మెచ్చటను కాని పింపదు. ఈమె వర్ణన లన్నియు ప్రబంధోచితములయిన మిక్కిలి ప్రౌఢముగా నుండును. అందును సాకేత నగరవర్ణనము క్లేష శబ్దాలంకార పూరితమై యామె పాండితీ విశేషమును పలువిధముల సూచించుచున్నది.

అయోధ్యాకాండము మొదట నీమె కావించిన ప్రకృతి వర్ణనము మిక్కిలి రమణీయముగా నున్నది. ఈమె సుందర, యుద్ధకాండములను కొంచెము విస్తృతముగ వ్రాసినను మిగిలిన కాండములను చాల సంగ్రహించి వ్రేచినది. ఈమె రామాయణమున కథ మిక్కిలి వేగముగా సాగి పోయినది. సీతాపహరణానంతరము రాముడు పొందిన దుఃఖము నీమె కరుణారస నిర్భరముగా వర్ణించినది. అట్లే సుందరకాండమున హనుమంతునితో సీత తన వృత్తాంతమును చెప్పుకొన్న ఘట్టముకూడ మిక్కిలి జాలి గొల్పునదై మొల్ల స్త్రీ హృదయమును వెల్లడి చేయుచున్నది. ఔచిత్య పోషణమున నీమె అందెవేసిన చేయి. ఈమె శైలి మృదుమధురపద గుంభితమును, భావబంధురమునై సర్వజన రంజకముగా నుండును.

తెలుఁగున సంకీర్తనము లనఁబడు భక్తి గేయములను వ్రాసిన వారిలో మొదటివాఁడు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుఁడు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది యుత్తరార్థమున జీవించియుండెను. ఇతఁడును ఇతని సంతతి వారును శ్రీ తిరువతి వేంకటేశ్వరస్వామి వారి సన్నిధిని సంకీర్తనాచార్యులుగ నుండిరి. ఇతఁడు భక్తి శృంగారమయములైన కీర్తనలెన్నో రచించి స్వామి సన్నిధిని పాడుచుండెడి వాఁడట. ఇతని గేయములు భావపూరితములును మృదుమధుర పదబంధురములునై మిక్కిలి హృద్యముగా నుండును. ఇతఁడు తన గేయములలో సందర్భోచితముగ వ్యావహారిక భాషనుగూడ వాడియుండెను. ఇతనికి పదకవితా పితామహుఁడను సార్థకమైన బిరుద నామము కలదు.

అన్నమాచార్యుని కుమారుఁడు పెద తిరుమలాచార్యుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయలకు సమకాలికుఁడు. తెలుఁగున వచనైక రచనలు వెలయించిన వారిలో సింహగిరి వచనములను రచించిన కృష్ణమాచార్యులు మొదటివాఁడు. రెండవవాఁడు పెదతిరుమలాచార్యుఁడు. ఇతఁడు రచించిన వచనములకు వెంకటేశ్వర వచనము లని పేరు. ఇవియును

సింహాగిరి వచనములవలెనే భక్తుడు భగవంతునికి కావించిన విన్నపములు, ఇవి ఛందోరహితములైనను తాళరాగ సమన్వితముగ పాడుట కనువైనవి. ఆత్మనివేదన రూపములును, ప్రపత్తి పూరితములునైన ఈ వచనములు భక్తిభావభరితములై శతకము లందలి పద్యములను పోలియున్నవి. ఇందలి రచన యలఱితి యలఱితి వాక్యములతోఁ గూడి నిర్దుష్టమై మిక్కిలి శ్రవణానందకరమై యుండును. ఇదికాక యితఁడు శృంగార కీర్తనలు, శృంగారదండకము, శృంగారవృత్తశతకము, వేంకటేశ నీతిశతకము, వేంకటేశోదాహరణము, చక్రవాళమంజరి యను కృతులను కూడ రచించియుండెను. ఇతిని కవిత ధారాశుద్ధికలిగి, ద్రాక్షాపాకమై విరాజిల్లుచుండును.

తాళ్ళపాక తిమ్మక్క (తిరుమలాంబ) సుభద్రా కల్యాణ మను ద్విపదకావ్యమును రచించెను. ఈమె పెదతిరుమలాచార్యునకు సవతితల్లి. ఈ సుభద్రా కల్యాణము పరిమాణమున చిన్నదయ్యు రసవంతముగా నుండును. సుప్రసిద్ధుడైన చేమకూర వేంకటకవి తన విజయవిలాసమందలి సుభద్రాపరిణయమున నీమె కావ్యమును పెక్కుచోట్ల ననుసరించినట్లు కనఁబడుచున్నది. సుభద్రా పాత్రను చిత్రించుటలో వేంకటకవి కంటె తిమ్మక్కయే ఎక్కువ నేర్పు చూపెనని విమర్శకుల అభిప్రాయము.

తాళ్ళపాక చిన్నన్న పెదతిరుమలాచార్యుల తనయుడు. ఇతఁడు అష్టమహిషీ కల్యాణము, వరమ యోగివిలాసము, శిషాపరిణయము, అన్నమాచార్య చరిత్రము అను నాలుగు ద్విపదకావ్యములను రచించెను. “చిన్నన్న ద్విపద కెరగు” నను పద్యమున పేర్కొనఁబడిన చిన్నన్న ఈతఁడే. మధుర మంజులములగు పదములతో ద్విపదలనుకూడ విసువు జనింపకుండ రచించుటలో ఈ కవి చాల నేర్పరి. యెనమునకు వేయిద్విపదలు రచింపఁగలనని యీతఁడు చెప్పుకొనియున్నాడు. అష్టమహిషీ కల్యాణారంభమున ఈతఁడు ద్విపదరచనలో అవలంబించిన లక్షణములను వివరించియున్నాడు.

చిన్నన్న అన్నయైన చినతిరుమలాచార్యులుకూడ కవియే. ఇతఁడు అధ్యాత్మ శృంగారకీర్తనలు, అష్టభాషాదండకము, సంకీర్తనలతఱు మను పద్యకావ్యము రచించెను. ఈ సంకీర్తనలతఱు మీతని తాతయయిన అన్నమాచార్యులు సంస్కృతమున రచించిన గ్రంథమునకు తెలుఁగు చేత. ఇతఁ డష్టభాషాదండకమున తనకు సంస్కృతప్రాకృతా ద్యష్టభాషలయందుఁగల పాండిత్యమును ప్రదర్శించెను. ఇతని కుమారుఁడైన తిరువెంగళప్ప మమ్మ టుని కావ్యప్రకాశికకు సుధానిధి అను వ్యాఖ్యానమును, అమరకోశము నకు బాలప్రబోధిక అను తెలుఁగుటీకను రచించెను. ఆంధ్రామరుకము కూడ ఇతని రచనమే అని కొందఱి అభిప్రాయము.

వెలగపూడి వెంగయామాత్యుఁడు (క్రీ. శ. 1530) బిల్వమంగళుఁ డను నామాంతరముగల లీలాశుకుఁ డనుకవి సంస్కృతమున రచించిన శ్రీకృష్ణ కర్ణామృత మను మూఁడువందల శ్లోకములను మూలము నందలి భావములు చెడకుండ సతిమధురముగ ననువదించియుండెను.

కాసె సర్వప్ప సిద్ధేశ్వర చరిత్రమును చారిత్రక కావ్యము రచించెను. దీనికే ప్రతాపచరిత్రము, కాశీయ రాజవంశావళి అని నామాంతరములు కలవు. సర్వప్ప కాల మిదమిత్థ మని నిర్ణయింపటకు వీలులేదుకాని యీతఁడు ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానమునందలి కవులను పేర్కొనుచు కుమ్మరి మొల్లను కూడ పేర్కొనియుండుటచే ఆమె కర్వాచీనఁడై యుండెనని ఊహింపవచ్చును. దీనినిబట్టి ఇతఁడు క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది పూర్వార్థమున నుండెనని చెప్పవగును. ఏకామ్రనాథుఁడు చెప్పిన కథ ననుసరించియు, నాగనాథుని అనుమతిపడసియు, తానా రాజవంశావళిని రచించెనని సర్వప్ప చెప్పియుండెను. పార్వతీ పరమేశ్వరులు కైలాసమును వీడి పద్మాక్షి సిద్ధేశ్వరులుగా అవతరించిన వృత్తాంతముతో ఈ గ్రంథ మారంభ మగుచున్నది. సోమదేవరాజు కుమారుఁడైన మాధవవర్మ కటకబల్లహు నోడించి శా.శ. 230 వ సంవత్సరమున సింహాసనము నధిష్ఠించినట్లు సిద్ధేశ్వర

చరిత్ర చెప్పుచున్నది. ఈతని వంశముననే భువనైక మల్లుడు జనించెను. అతని కుమారుడు త్రిభువనమల్లుడు. ఇతని సుతుడు కాకతి ప్రోలరాజు. ఇతడు క్రీ. శ. 1068 ప్రాంతమున ఓరుగల్లు పట్టణము స్థాపించెను. రుద్రదేవుడు, మహాదేవుడు అనువారు ప్రోలయరాజు కుమారులు. సిద్ధేశ్వర చరిత్రనుబట్టి గణపతిదేవుడు రుద్రదేవునికుమారుడేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. నెల్లూరు నుండి తిక్కన సోమయాజి వచ్చి గణపతిదేవుని దర్శించినట్లును, గణపతిదేవుడు సేనలను పంపి మనుమసిద్ధిని రాజ్యస్థాపితుని కావించినట్లును ఈ గ్రంథము చెప్పుచున్నది. రుద్రమ్మ గణపతిదేవునిభార్య యని ఈ గ్రంథమున చెప్పబడినది. ఇట్టివే యింకను పెక్కు పొర పాట్లందుకలవు. ప్రతాపరుద్రుని చరిత్ర మిందు విపులముగ వర్ణించబడినది. ఈ సందర్భమున అద్భుతములు, పుక్కిటి పురాణములు మెండుగా నున్నవి. ఇందు ఓరుగల్లునగరము సవిస్తరముగా వర్ణితమైనది. ఆ నగర వైభవము, అందలి గుడులు, గోపురములు, వివిధ వర్ణముల ప్రజలు, ప్రతాపరుద్రుని ముఖ్యోద్యోగులు, అప్పుడు ప్రసిద్ధికెక్కిన కవులు మున్నగు విషయము లెన్నో యిందు వివరింపబడినవి. మహమ్మదీయు లేడుసారు లోరుగల్లు నగరమును సుట్టించియు ప్రతాపరుద్రుని ప్రతాపమున కాగలేక పాటి పోయి రనియు, పద్మాక్షిదేవి కాకతీయవంశమున కొసంగిన వేయిఏండ్ల పరిమితి నిండిపోవుటచే చివరి యుద్ధమున ప్రతాపరుద్రుడు చెఱ పెట్టబడె ననియు, తరువాత నతడు విడువబడి గోదావరీనదియం దైక్యమయ్యె ననియు సిద్ధేశ్వర చరిత్రము నుడుపుచున్నది. సిద్ధేశ్వరచరిత్రమున కొంత భాగము వచనరూపమునను, కొంత భాగము ద్విపద రూపమునను వ్రాయబడినది. ద్విపదభాగముకంటె వచనభాగమే సరసముగా నున్నది. మొత్తము మీద రచన అపొధమును, బహుదోషదూషితమునై యున్నది. ఈ గ్రంథమున విషయప్రాధాన్యమేకాని కవితాప్రాధాన్య మంతగా కానరాదు.

అందుగుల వెంకయ్య యనుకవి (క్రీ. శ. 1630) నరపతివిజయమును నొక చారిత్రక కావ్యమును వ్రాసి అలియ రామరాయల మనుమడైన

కోదండరామరాజున కంకిత మిచ్చెను. ఈ గ్రంథమునకు రామరాజీయ మను నామాంతరము కలదు. ఆ కాలమున విజయనగర రాజులకు నరపతులను పేరుండెను. అందుచేతనే కవి తన గ్రంథమునకు నరపతివిజయ మని పేరుపెట్టెను. ఇం దాస్వీటివంశమువారి విక్రమ వైభవములు వర్ణింపఁబడినవి. తాళికోట యుద్ధమున రామరాయలు మరణించిన వృత్తాంత మీ గ్రంథమున చెప్పబడియుండలేదు. రామరాయల తమ్ముడైన తిరుమలరాయలయు, అతనికిమారుడైన వీర వేంకటపతిరాయలయు పరిపాలనము లిందు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు చెప్పబడిన చారిత్రకాంశములు పెక్కు సత్యయుక్తములుగానే కానఁబడుచున్నవి. ఇందలి వస్తువు చరిత్ర ప్రధానమైనను వెంకయ్య దీనిని కడు సరసముగ రచింపఁజాలెను. ఇం దాతఁడచ్చటచ్చట గర్భకవిత్వమును కూడ వ్రాసియుండెను. ఇతనికైలి సులభ సుందరమైన సర్వజన సుబోధముగ నున్నది.

ఈ కాలమున రచింపఁబడిన మఱియొక చారిత్రక కావ్యము కృష్ణరాయవిజయము. దీనిని రచించినవాఁడు వేంకటాద్వైతుడు. ఇతనికి కుమార ధూర్జటి అను నామాంతరముకలదు. శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము రచించిన ధూర్జటి తన పెదతాతయని యీతఁడు చెప్పుకొనెను. ఇతఁడు నరపతివిజయ కృతిపతియైన కోదండరామరాజు కుమారుడయిన అర్విటి చినవేంకటరాయని ప్రేరణముచే ఈ గ్రంథమును రచించి, శ్రీరాముని కంకితముకావించెను. దీనినిబట్టి ఇతఁడు క్రీ. శ. 1650 సంవత్సరము పూర్వమున ఉండెనని చెప్పవచ్చును. ఇందు కృష్ణరాయల పరాక్రమమును, పరిపాలనక్రమమును విపులముగా వర్ణింపఁబడియున్నవి. రాయలు తిమ్మరుసు సాయమున రాజ్యము నందలి అంతరవ్యవస్థను చక్కఁపెట్టి తరువాత దండయాత్రలకు బయలుదేఱెను. ముం దాతఁడు దక్షిణమున కేగి ఉమ్మత్తూరు, శివసముద్రముల నేలు గంగరాజు నోడించెను. పిమ్మట రాయచూరు, ముదగల్లు కోటలను స్వాధీనము చేసికొని, కృష్ణానదీ తీరమున మహమ్మదీయుల సంయుక్త సేనల పరాభవించెను. తరువాత

నతఁడు కటకము జయించి కళింగరాజు కూతురైన తుక్తాదేవిని పెండ్లియాడెను. ఈ విధముగా నిందు శృంగార రసమునకు కూడ సుంత ప్రవేశము లభించుటచే కుమార ధూర్జటి ఈ సందర్భమున ప్రబంధోచితములైన వర్ణనలను కావించెను. వీరరసపోషణమున నీతఁడు మిక్కిలి నేర్పు ప్రదర్శించెను. ఇతనికైలి సులభమును, సరసమునై యుష్కారును. కావ్యారంభమున నీతఁడు కావించిన విద్యానగర నిర్మాణ వృత్తాంతమును, ఆ నగర వర్ణనమును మిక్కిలి రమణీయములుగా నున్నవి. ఇతని గ్రంథమున చారిత్రకముగా చూచిన కొన్ని పొరపాట్లు కానఁబడుచున్నవి. తుళువ నరసనాయకుని తరువాత వీరనరసింహరాయలుకాక కృష్ణదేవరాయలే సింహాసనము నధిష్ఠించె నని ఈతఁడు వ్రాసెను. ఈ గ్రంథము నందలి అంశములు పెక్కు రాయవాచము నందలి వానితో సరిపోలుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయ విజయమునకు ముందు కుమార ధూర్జటి సావిత్రి చరిత్రము, ఇందుమతీ వివాహము అను కావ్యములను కూడ రచించియుండెను.

కందుకూరి రుద్రీకవి క్రి. శ. 17 వ శతాబ్ది పూర్వార్థమున నుండెనని కొందఱును, క్రి.శ. 1550 నుండి 1580 వఱకు పాలించిన ఇబ్రహీంషా వలన చింతలపాలెము నగ్రహారముగాఁ బడసిన రుద్రకవి ఈతఁడే యగుటచే క్రి. శ. 16 వ శతాబ్ది యుత్తరార్థమున నుండెనని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. ఇతఁడు సుగ్రీవవిజయ మను యక్షగానమును, నిరంకుశోపాఖ్యాన మను ప్రబంధమును రచించెను. సుగ్రీవ విజయ మింతవఱకు లభించిన యక్షగానములలో మొదటిది. ఇది సీతాన్వేషణ పరాయణులై వచ్చిన రామలక్ష్మణులను హనుమంతుఁడు దర్శించుట తో మొదలిడి క్రమముగా వారి వధానంతరము, సుగ్రీవుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడగుటతో ముగియుచున్నది. వారి మరణమఃఖతయై తార శ్రీరాముని దూరిన ఘట్ట మిందు కరుణరసభరితమై, హృదయద్రావకముగా నున్నది. ఇట్లే వారి సుగ్రీవుల యుద్ధము, సప్తతాళభంజనము మున్నగు ఘట్టములందు వీరరసము పోషింపఁబడినది. ఇందు ద్విపదలు, దరువులు, అర్థచందికలు, పలలు మున్నగు దేశీరచనలు కలవు. నిరంకుశోపాఖ్యానము కందుకూరు గ్రామమున

వెలసిన సోమేశ్వరుని కంకితము చేయఁబడినది. ఈ కథ పెక్కు విధముల తెనాలి రామకృష్ణుని నిగమశర్మ కథను పోలియుండును. సంభోగ వ్యసనమున తగుల్కొనియు పాపము నొందనివాఁడు కలఁడా యని ధర్మశీలుఁడను రాజుగ దానికి సమాధానముగా పులస్త్యమహర్షి యీ కథ నెఱింగించెను. వేశ్యమాత క్రౌర్యమును, నిరంకుశుఁడు జీర్ణ దేవాలయమున శివలింగమును చూచి, తనతో జూడమాడ రమ్మని బలవంతపెట్టిన ఘట్టమును నిందు మిక్కిలి రమణీయముగా వర్ణింపఁబడినది. పురవర్ణనాదుల సందర్భమున నిందు వసుచరిత్ర రీతులు స్ఫుటముగా కనిపించును. రుద్రీకవి ఈ కథద్వారా ప్రకటించిన షరమార్థ మేమియి లేకపోయినను సరసమైన శైలిచేతను, అందందు కానఁబడు ప్రాధసంస్కృత రీతుల చేతను, జాతీయములయిన నానుడులచేతను ఈ ప్రబంధమును పరితృప్తనానంద సంధాయకము కావింపఁజాలినాఁడు.

ఈ యుగమున తెలంగాణమునందు కొన్ని ఉత్తమకావ్యములు వెలువడినవి. అందు పెక్కు మహమ్మదీయరాజులయు, వారి సామంతులయు పోషణము నందియుండుట గమనింపఁదగినది. చరిగొండ ధర్మన్న చిత్ర భారతమును వ్రాసి, చిత్తాపుఖానుని మంత్రియైన ఎన్మలపల్లి పెద్దామాత్యుని కంకితము చేసెను. ఓరుగల్లులో దొరకిన యొక శాసనమునుబట్టి చిత్తాపుఖానుఁడు ఆంధ్రీవీరశేఖరుఁ డనియు, క్రీ. శ. 1504 సంవత్సరము ప్రాంతమున మహమ్మదీయుల నుండి ఓరుగల్లు కోటను వశపఱచుకొని, సమర్థతతో పాలించె ననియు తెలియుచున్నది. చిత్ర భారతము నందలి కథ బ్రహ్మాండ పురాణము నుండి గ్రహింపఁబడినది. పేరునకు తగిన ట్లిది మిక్కిలి చిత్రముగా నుండును. ఇం దెడనెడ చిత్ర కవిత్వము కూడ కాననగును. కీ. శే. చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారు రచించిన ప్రసిద్ధమైన గయోపాఖ్యాన నాటకము నందలి కథకు మూలములైన గ్రంథములలో ఇదియు నొక్కటి. ఇందు వీరరసము మిక్కిలి నిపుణముగా వర్ణింపఁబడినది.

హరిభట్టను కవి (క్రి. శ. 1530) వరాహ పురాణము, మత్స్యపురాణము, భాగవతము నందలి పక్షికాదశ ద్వాదశస్కంధములు, నరసింహ పురాణము లను గ్రంథములను రచించెను. ఇందు మత్స్య, నరసింహ పురాణములు మాత్రమే ముద్రితములైనవి. వరాహపురాణము నిజాము రాష్ట్రమునందలి కంబమైట్టు గ్రామమునకు కరణమైన కొలిపాక ఎఱ్ఱాయా మాత్యున కంకితము కావింపబడెను. హరిభట్టు మత్స్యపురాణమును పూర్తిగా అనువదించి యుండలేదు. అందలి విష్ణుధర్మోత్తరఖండములను మాత్రమే దాశాస్వాసములలో రచించెను. ఇందు విష్ణుపూజాఫలము, తులసీ మాహాత్మ్యము మొదలగు భక్తిప్రధానములగు కథలు వర్ణింపబడినవి. ఈ గ్రంథము శ్రీరంగేశుని కంకితము చేయబడినది. ఎఱ్ఱాపెగడ నరసింహ పురాణము నందలి పూర్వభాగమును మాత్రము రచించి యుండుటచే హరిభట్టు ఉత్తరభాగమునుగూడ అనువదించియుండెను. ఈ గ్రంథము వచనకావ్యమని పేర్కొనబడినది. నిజమున కిది పద్య గద్యాత్మకమైన చంపూకావ్యమే కాని వచనకావ్యము కాదు. హరిభట్టు రచన సమసంస్కృతాంధ్రపదభూయిష్ఠమై మిక్కిలి మధురముగా నుండును.

తెలుగు నందలి మొదటి అచ్చతెలుగు కావ్యము యయాతి చరిత్ర. దీనిని రచించినవాడు పొన్నికంటి తెలగన్న (క్రి. శ. 16 వ శతాబ్ది ఉత్తరభాగము). ఇతఁ డీ కావ్యమును ఇబ్రహీం కుతుబ్షాకు సామంతుఁడైన అమీనుఖా నను మహమ్మదీయ సరదారున కంకితము చేసెను. ఇట్లు మహమ్మదీయ ప్రిభువన కంకితము చేయబడిన మొదటి గ్రంథ మిదియే. ఇందలి కథ భారత భాగవతముల నుండి గ్రహింపబడినది. తెలగన్న యయాతి చరిత్రము నందలి శృంగార భావములకే ఎక్కువ ప్రాధాన్య మిచ్చెను. అచ్చ తెలుగు పేరున్నను ఇందు తదృశములైన పదములును, కృత్రిమములైన సమాసములును పెక్కు కానిపించును. తెలుగున అచ్చతెలుగు కవిత్వమును ప్రత్యేక సంప్రదాయమునకు దారి చూపి దానిని

సాధ్యమైనంతవఱకు రసోత్తరముగా వెలయించిన తెలగన్న ఎంతయు ప్రశంసనీయుఁడు. ఇతని ప్రకృతి వర్ణనలు రమణీయములును, ఉదాత్త భావ పూరితములునై మనోహరములుగా నుండును.

అద్దంకి గంగాధరకవి తపతీ సంవరణోపాఖ్యాన మను శృంగార ప్రబంధమును రచించి గోలకొండనవాడైన ఇబ్రహీం కుతుబ్షా కంకితము చేసెను ఇందలి కథ భారతము నుండి గ్రహింపఁబడినది. ఈ ప్రబంధము సరసబంధురములైన కల్పనలతో కూడి వసుచరిత్రను తలపించుచుండును.

వై జయంతీవిలాస మను పేర విప్రీనారాయణ చరిత్ర మను ప్రబంధమును రచించిన సారంగు తమ్మయ మహమ్మదు కుతుబ్షా కాలములో గోలకొండకు కరణముగా నుండెను. ఇతఁడు వైష్ణవమతాభిమాని. తన కావ్యమును శ్రీరాముని కంకితము చేసెను. ఈ ప్రబంధ మతిశృంగార మయమై యచ్చటచ్చట సభ్యతామర్యాదను కూడ సతిక్రమించునట్లుండును. ఐనను ఇందలి కథ రమ్యము; భావములు గంభీరములు; రచన మధురము. వేశ్యాలోలత్వమువలని కీ శ్చిందు చక్కగా ప్రదర్శింపఁబడినవి.

మల్లారెడ్డి అను కవి కీ. శ. 16 వ శతాబ్ది అంతమున మొదకు సమీపము నందలి బిక్కనవోలు రాజధానిగా రాజ్యము చేసిన రెడ్డిరాజుల పంశమునకు చెందినవాఁడు. ఇతఁడు పట్టుక్రవర్తి చరిత్రము, శివధర్మోత్తరము, పద్మపురాణము అను గ్రంథములను రచించెను. పట్టుక్రవర్తి చరిత్రమున హరిశ్చంద్రాదులగు నాగ్గురు చక్రవర్తుల కథలు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు ప్రబంధ సామాన్యములగు వర్ణన లన్నియు గోచరించును. ఇందలి రచన శ్లేషశబ్దాలంకారములతో కూడి వసుచరిత్ర రచన ననుకరించుచుండును. శివధర్మోత్తరము, శివపారమ్యమును బోధించు గ్రంథము. ఇందు శైవమతధర్మము, వేదాంతము, శైవాచారములు వర్ణితములై యున్నవి. మల్లారెడ్డి శ్లేషాదులకై యంతగా యత్నింపని కతమున అతని పద్మపురాణము నందలి కవిత్వము సులభమును, సహజమునై అలరారు

చుండును. ఇందలి నాల్గవ ఆశ్వాసమున రామాయణకథ చెప్పబడినది. వాల్మీకి రామాయణము నందలి కథకును ఇందలి కథకును కొన్ని భేదములు కానవచ్చుచున్నవి. మల్లారెడ్డియు నతని వంశీయులును, శిష్యభక్తిపరాయణులు. ఈతని సోదరులలో కామిరెడ్డి, ఎల్లారెడ్డి అను వారు సాహిత్యప్రియులై కవులను పోషించి వారి వలన కావ్యము లంకితము పొందినట్లు తెలియుచున్నది. మల్లారెడ్డి కావ్యముల దతని వినయశీలమును, భార్యభక్తియు చక్కగా వెల్లడి చేయబడినవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

దక్షిణాంధ్ర యుగము

ఈ యుగమున ఆంధ్రదేశముననే కాక మధుర, తంజావూరు, పుదుక్కోట, చెంజి, మైసూరు మున్నగు దక్షిణ దేశపు రాజ్యములందు కూడ ఆంధ్ర వాఙ్మయము వర్ధిల్లినది. ఇందు ముఖ్యముగా పేర్కొనఁ దగినవి మధుర, తంజావూరు నాయక రాజ్యములు. ఈ రాజ్యముల స్థాపనమును గూర్చి శ్రీ డా. నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారిట్లు చెప్పుచున్నారు. విజయనగరరాజు లారంభము నుండియు మహమ్మదీయ రాజులతో పోరాడవలసి వచ్చుచుండెను. అందుకై వారికి విస్తృతమైన సేనలు ధనమును అవశ్యకములగుచుండెను. భూమినుండి వచ్చు ఆదాయమును సైన్యపోషణమునకై వినియోగించు విషయమున రాయ లొక పద్ధతి నవలంబించెను. దేవదేయ బ్రాహ్మదేయములు కాక మిగిలిన గ్రామములన్నింటిని ఆతఁడు భండారవాడ గ్రామములు, అమర గ్రామములు అని రెండు రకములుగా విభజించెను. రాజు దళనాయకులకు కొన్ని నిబంధనలమీఁద ఇచ్చు గ్రామములకు అమర గ్రామము అని పేరు యుద్ధము సంభవించునపుడు నిర్ణీత సంఖ్యగల గజాశ్వ బలముతో వచ్చి సాయము చేయుట, ఏలేట నిర్ణీతమైన కొంత ధనమును కప్పముగా నొసంగుట అను రెండును ఈ అమర పద్ధతయందలి ముఖ్య నిబంధనలు. రాయల మరణాంతరమును రాక్షసతంగడి యుద్ధానంతరమును విజయనగర సామ్రాజ్యమున వర్తిల్లిన అరాజక పరిస్థితుల నవకాశముగాఁ గైకొని యామర నాయకులు పరిసరములందలి అమర రాజ్యముల నాక్రమించుకొని నూతన సంస్థానములను స్థాపించిరి ఇట్టి వానిలో మధుర, తంజావూరు, టిండి రాజ్యములు ముఖ్యములైనవి. ఈ రాజ్యములు దక్షిణమున నుండు

టచే, వీనికి శత్రుభయ మంతగా లేకుండెను. అందుచే సారవంతములైన రాష్ట్రములనుండి వచ్చు ఆదాయమును యథేచ్ఛముగా అనుభవించుచు సంగీత సాహిత్యములతో కాలక్షేపము చేయుట కా రాజుల కవకాశ మేర్పడెను. రాక్షసతంగడి యుద్ధానంతరము విజయనగర సామ్రాజ్యము మహమ్మదీయుల దుండగములకు నెలవయ్యెను. ఆ జాధ పడలేక పలువురు బ్రాహ్మణులు, కవిగాయక నర్తకాదులు తమ నివాసములను వీడి దక్షిణమునకు వలసపోయిరి. రసికులైన నాయక రాజులు వారి కాశ్రయ మిచ్చి పోషించిరి. ఈ విధముగా దక్షిణదేశ మాంధ్ర వాఙ్మయాభివృద్ధి కాస్తదమగుట సంభవించెను.

దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యమును గూర్చి ముఖ్యముగా మూడవ వాదములు కలవు. అప్పటి కవులు భాషావిషయమున వ్యాకరణ సంప్రదాయమును సరిగా ననుసరింపలేదనియు, వారు సభ్యతా మర్యాద నతిక్రమించి దుర్మితకరమును జుగుప్సకరమునగు శృంగార రసమును పాచ్చుగా వర్ణించిరనియు, ఈ యుగమున స్తుత్యమైన ప్రతిభ క్షీణించి పోయిన అనుకరణమే ప్రబలినదనియు ఆ మూడవ వాదములు. నిజమున కి యపవాదము లప్పటి సాహిత్యమునందలి యేక దేశమును బట్టియే యేర్పడినట్టివి కాని సర్వవ్యాపకము లనఁదగినవి కావు. మఱియు సాహిత్యమున రసమునకే ప్రాధాన్యము కాని కేవల భాషకు కాని ఉపదేశమునకు కాని అంత ప్రాధాన్యము లేదను విషయమును దృష్టియందొడిగొని చూచినచో నివి తొలఁగిపోవును. ఈ కాలమునందలి కవులు సృజించిన వివిధ నూతన కావ్యప్రక్రియలను పరికించువారికి వారు ప్రతిభాహీనులు కారని స్పష్టముకాక మానదు. ప్రబంధములే కాక యక్షగానములు గేయములు వచనములు ఈ కాలపు సాహిత్యమునకు వైవిధ్యమును పుష్టిని చేకూర్చినవి. మఱియు మధురమంజులమైన భాష, సంగ్రహములు భావబంధురములునై కథాగమనమున కాటంకము కల్పింపని సుందర వర్ణనములు, రమణీయ కల్పనతో కూడిన కథా నిర్మాణము తత్పూర్వ

సాహిత్యముతో పోల్చి చూచినచో ఈ కాలపు సాహిత్యమునకు వైశిష్ట్యము చేకూర్చుచున్నది. అందుచే దక్షిణాంధ్రవాఙ్మయము ఆంధ్ర భారతి కలంకారమే కాని అపవాదము కా దనుటలో సందేహము లేదు.

మధుర నాయక రాజ్యము రాక్షసతంగడి యుద్ధానంతరమును తంజావూరు నాయకరాజ్య మంతకు పదునై దేండ్ల పూర్వమును స్థాపింపఁ బడి నట్లీటీవలి పరిశోధనలవలన తెలియుచున్నది. మొట్టమొదట ఆంధ్ర వాఙ్మయము దక్షిణ దేశమున ప్రవేశించుట కీ నాయక రాజులే కారణ భూతులని పలువురు తలంతురు. కాని అంతకు ముందే వాఙ్మయము అచ్చట అడుగుపెట్టె ననుటకు నిదర్శనము లున్నవి. అచ్యుత దేవరాయలు (1529-42) ఆంధ్ర భాషాభిమానియై ప్రతి సంవత్సరము శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామికి సత్కావ్యప్రబంధపుష్పమునను సమర్పించెడివాడట. అతని అడుగుజాడల ననుసరించి మంత్రినాయక సామంతాదులు కూడ కవులను పోషించి వారిచే రసవంతములైన కావ్యములు రచింపఁజేసి భాషాసేవ కావింప మొదలిడిరి. అట్టి వారిలో రామనాథపురమండలము నందలి శివపురి ప్రాంతమును రాయల పక్షమున పాలించుచుండిన గోళ్ళవంశపు నాయకులు ముఖ్యులు. వారు గోళ్ళ బసవేంద్రుని కుమారులు. వారిలో చినరామప్ప అను సతఁడు తన అన్న యగు పెదరామప్ప పేర పచ్చకప్పు రపు తిరువేంగళ కవిచే తమ యిలువేల్పైన చొక్కనాథుని చరిత్రమును ద్విపద కావ్యముగా చెప్పించెను. ఈ కారణముచే ఆంధ్ర సరస్వతిని తొలుఁ దొల్ల దక్షిణమున కాకర్షించిన గౌరవ మీ గోళ్ళ నాయకులకే చెందవలసి ఉన్నది. కాని ఆమె నచ్చట స్థిరముగా ప్రతిష్ఠించి వివిధ కావ్యపుష్ప హారములచే నారాధించిన వారు మధుర తంజావూరు నాయకులే యనుటకు సందేహింప నవసరము లేదు.

దక్షిణాంధ్ర యుగమున వాఙ్మయ వాహిని వివిధ వేణికలతో ప్రవహించినది. అందు పద్యములు, గేయములు, వచనములు, యక్షగాన

ములు ముఖ్యములైనవి. అప్పటి పద్యకావ్యములు ప్రబంధములే. గేయ రచన మిప్పుడు విరివిగా సాగుటకు యక్షగానములలో అవి ప్రధానస్థాన మాకృ మించుటయే కారణము. సంకీర్తనలు, అధ్యాత్మ కీర్తనలు, వీలులు, దరువులు, పదములు అందు ప్రధానములైనవి. అప్పుడు కొఱవంజి, దేశి, చౌపదము, జక్కిణి, జోగి, చిందు మున్నగు నాట్యభేదముల కనుగుణముగా ప్రత్యేకములైన గేయములను పాడుచుండెడివారు. శ్రేత్రయ, విజయరాఘవుడు, రంగాజమ్మ, సీనయ్య మున్నగువారు పదరచన యందును, త్యాగరాజు సంకీర్తన రచనయందును వాసికెక్కిరి.

వచనైకరచనలు 15 వ శతాబ్దికి ముందుకూడ ఒండు రెండు వెలసిన మాట సత్యమే యైనను అవి కొల్లలుగా రచింపబడుట దక్షిణాంధ్ర యుగముననే. ఇప్పటి వచన రచనలు రెండు తెఱఁగులు: వాడుక భాషలో వ్రాయఁబడినవి. గాంధికములు, రాయవాచకము వంటి చారిత్రక వచనములలో వాడుక భాష వాడఁబడినది. గాంధిక రచనలు పెక్కు పురాణములకును ప్రబంధములకును వచనీకరణములు. ఇది అప్పటి వారికి ప్రాచీన గ్రంథములపైఁగల అభిమానమును తేటతెల్ల మొనరించుచున్నది.

యక్షగాన మొక నాటక విశేషము. విజయరాఘవుడు మున్నగు వారు తమ యక్షగానములను నాటకము లనియే వ్యవహరించిరి. ఇవి క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది నుండియు ప్రచారమున ఉన్నను అప్పకవికి పూర్వపు లాక్షణికు లెవ్వరును వానిని పేర్కొని యుండలేదు. ద్రావిడ భాషలందలి దృశ్యరచనలు కుఱవంజు లనఁబడుననియు, కుఱవలను ఆటవిక జాతి వారు ముందు వానిని ప్రదర్శించెడివార నియు, పిమ్మట జక్కులు లేక యక్షులు అనువారు వానిని చేపట్టుటచే వానికి యక్షగానము లని పేరు వచ్చెననియు క్రీ॥ శే. ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు తెల్పియున్నారు. కొఱవంజిని అనగా ఎఱుకతను మొదట యక్షగానములలో ప్రవేశ పెట్టినవారు తంజావూరి వారే యగుటచే కొఱవల మూలమున యక్షగానము లుత్పన్నము

లయ్యె ననుట యుక్తము కాదనియు, అవి మతప్రచారము నిమిత్తమై ప్రభవించి తొలుత కొయ్యబొమ్మల మూలమునను, తోలు బొమ్మల మూలమునను ప్రదర్శింపఁబడి, తరువాత మనుజులే ప్రదర్శించిన మూగ నాటకములై, పిమ్మట గద్యపద్య గేయములతోకూడి యక్షగానము లయ్యెననియు, బౌద్ధయుగము నుండియు ఆంధ్ర దేశమున జక్కులు లేక యడుగును ఒక తెగవారు నివసించుచుండిరనియు, వారికిని, యక్షగానముల యుత్పత్తికిని సంబంధ ముండుననియు, ఇట్టివి సంస్కృతమున కూడ నుండెననుట కాధారములుండుటచే నివి కేవల దేశి రచనలని చెప్పటకు వీలులేదనియు, తెలుఁగు యక్షగానములను చూచి తమిళులును, కన్నడులును తమతమ భాషలలో నట్టి వానిని రచించిరనియు, తంజావూరు కవులు వానిలో పెక్కు మార్పులుచేసి వానికి వన్నె కలిగించిరనియు, యక్షగానములలో పాత్రాసోషణమునకే కాని కథా కల్పనమున కంతగా ప్రాధాన్యము లేదనియు శ్రీ డా. వేంకటరమణయ్యగారి భిప్రాయపడుచున్నారు.

తంజావూరు నాయక రాజ్యము మాట విన్నచే తడవుగా స్మృతి కథమున తోచువాఁడు రఘునాథనాయకుఁడు. (1614-1633). ఇతఁడు సర్వవిధముల రాయలవారి కెనయని చెప్పఁదగినవాఁడు. ఇతఁడు సుమారు పంద గ్రంథములు రచించెనట, వానిలో రామాయణము, వాల్మీకి చరిత్రము అను రెండు గ్రంథములు మాత్రమే లభించుచున్నవి. ఈ రామాయణమైనను సమగ్రముగా లేదు. ఇందు బాలకాండమున నాలవ అశ్వాసములో కొంతభాగము మాత్రమే కానఁబడుచున్నది. కథ కోసల దేశవర్ణనతో నారంభమై పుత్రాకామేష్టితో ముగియుచున్నది. ఇందలి కవిత్వము రసవంతములైన వర్ణనలతోడను, మధురమంజులమైన పదప్రయోగముతోడను కూడి మనోహరముగా నున్నది. రఘునాథుఁడిందలి ద్వితీయాశ్వాసమున ఋశ్యశృంగుని కథను చాల హృద్యముగా రచించి యున్నాడు. మధురవాణి తాను రఘునాథుని రామాయణము

శాక దానిని సంస్కృతీకరించినట్లు చెప్పకొన్నది. అది పరిమాణమున చాల చిన్నదగుటచే వై రామాయణ మగునో కాదో అని సందేహముదయించుచున్నది వాల్మీకి చరిత్రము మూఁ డాశ్వాసములతో కూడిన ప్రబంధము. ఇం దాది కవియైన వాల్మీకి మహాముని పూర్వజీవితము వర్ణింపఁబడినది. ఇందు వస్త్రైక్యము కొఱవడినట్లు కానిపించును. గ్రంథారంభమునందలి తీర్థాదుల వర్ణన మతిదీర్ఘమై కొంత విసువు కలిగించుచున్నది. తృతీయాశ్వాసమునందలి రంభోర్వశీ పరాభవ వృత్తాంతము రమ్యముగా నున్నది. శృంగార సావిత్రి యను రెండాశ్వాసముల ప్రబంధ మొకటి రఘునాథుని పేర ముద్రితమైనది. అది యాతని రచన మగునో కాదో చెప్పఁజాలము. యజ్ఞనారాయణ దీక్షితుఁడు తన సాహిత్య రత్నాకరమున రఘునాథుఁడు యాసుద్వయమున పారిజాతాపహరణ కావ్యమును చెప్పి తండ్రిచే కనకాభిషేక గౌరవము నొందెనని తెల్పు యున్నాడు. దీనినిబట్టి యీ కవిరాజు ఆశుకవిత్వమునకూడ నిపుణుఁడని తెలియుచున్నది.

వై పద్యకావ్యములనే కాక రఘునాథుఁడు అచ్యుతాభ్యుదయము, నలచరిత్ర అను రెండు ద్విపద కావ్యములను కూడ రచించియుండెను. ఇందు నలచరిత్ర ఆంధ్రభాషోల్లాసిని యను మానవత్రిక యందు ముద్రితమైనది. ఇం దెనిమిదాశ్వాసములలో నలదమయంతుల కథ సంపూర్ణముగా చెప్పఁబడినది. ఇందలి వర్ణన విధానమును, రససాత్రోపోషణచాతుర్యమును రఘునాథుని యపరిమితమైన ప్రతిభను జెప్పక చెప్పుచున్నవి. నలదమయంతులవనసంచారవర్ణనము పఠించినచో నిఃషయము తేటతెల్లమగును. అచ్యుతరాయాభ్యుదయము పేరును బట్టి రఘునాథుని తండ్రి చరిత్రను వర్ణించు కావ్య మని తెలియుచున్నది రఘునాథుఁడు రుక్మిణీ పరిణయమును యక్షగానమును కూడ రచించినట్లు యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు చెప్పి యున్నాడు. (శ్రీ రుక్మిణీ కృష్ణ వివాహ యక్షగానం ప్రబంధానపి నైక భేదాన్). కాని అది యింకను ముద్రితము కాలేదు.

రఘునాథుని ఆస్థానమునందలి కవులకే కాక దక్షిణాంధ్ర యుగము నందలి కవీంద్రులకెల్ల తలమానిక వని చెప్పదగినవాడు చేమకూర వేంకటకవి. ఇతఁడు రచించిన ప్రబంధములు రెండు. సారంగధర చరిత్రము, విజయ విలాసము. ఈ రెండు ప్రబంధములును రఘునాథ భూపాలునకే అంకితము చేయఁబడినవి. సారంగధర చరిత్రము రాజ రాజనరేంద్రుని భార్య చింతాంగి తననవతి కుమారుఁడగు సారంగధరుని వలచి వలపింప ప్రయత్నంచిన కథ. ఇది వేంకటకవి ప్రథమ రచన. ఇది శృంగార రసాభాసముతోకూడి వస్తుస్వభావమును బట్టి కొంత జుగుప్స కలిగించుచున్నది.

విజయవిలాస మాంధ్రీసరస్వతి కవూర్వమైన అలంకారము. ఇందు పాండవ మధ్యముఁడైన విజయుఁ డులూచి, చిత్రాంగి, సుభద్ర అను మువ్వురు జవ్వనుల చెట్టవట్టి కావించిన విలాసములు మూఁడొక్కానములలో వర్ణింపఁబడినవి. భారతమునందలి కథనే గ్రహించి దానిని సరస మనోహరములైన వర్ణనలతోడను, మధుర గంభీరములైన భావములతోడను, మృదుమధురములైన పదములతోడను, అద్భుతావహములైన శ్లేష చమత్కారములతోడను, ఓహో యనిపించు యమకాను ప్రాసాద్యలంకారములతోడను కూర్చి యీ ప్రబంధమున వేంకటకవి కావించిన సృష్టి అనన్య సామాన్యమై అలరారుచుండును. రసపాత్రీపోషణమునను, సాఖిప్రాయపదప్రయోగమునను, అతని కతఁడే సాటి. “ప్రతి పద్యమునందు చమత్కృతి కలుగఁగ చెప్పనేర్తు” వని రఘునాథుఁడే అనెనో, ఆతఁడే వ్రాసికొనెనోకాని యం దిశుమంతయైనను అతిశయోక్తి కానరాదు. శబ్దార్థాలంకారము లమితముగా వాడుచునే రసభావముల నద్వితీయముగా పోషించిన మహాకవుల లాంధ్రీవాఙ్మయమున నిర్దురే. ఒకఁడు భట్టుమూర్తి. రెండవవాడు వేంకట కవి. వేంకట కవి తెలుఁగు పదముల విలుపులలో భట్టుమూర్తి కన్నను మిన్న అనిపించును. ఆతని పదప్రయోగ చాతుర్యము అపూర్వమైనది. “క్షితిలో నీ మార్గ మెవరికి

రా" దనుట సత్యము. ఇంతటి మహాకవి కావుననే రసిక శేఖరుడైన రఘునాథ భూపాలుఁ డాతని నాదరించి మేదురములైన సత్కారము లొనరించినాడు.

రఘునాథుని అస్థానమున విద్యవృద్ధివియై బహుగ్రంథములు రచించి వాని నన్నింటిని ఆతనికి అంకితము చేసినవాఁడు కృష్ణాధ్వరి. రఘునాథ భూపాలీయము, నైషధ పారిజాతాపతారిక, కల్్యాణ కౌముదీ కందర్ప నాటకము, శృంగార సంజీవని, తాళచింతామణి, నైషధ పారిజాతీయము, అను నాఱు గ్రంథములను రచించితి నని ఆతఁడే చెప్పుకొని యున్నాఁడు. వీనిలో రఘునాథ భూపాలీయ నైషధ పారిజాతీయములు రెండే కాన వచ్చుచున్నవి. ఇందు రఘునాథ భూపాలీయము ప్రతాపరుద్రీయమువలె కావ్య స్వరూప రసధ్వన్యలంకారాదులను దెల్పు లక్షణ గ్రంథము. ఇందు లక్ష్యములైన పద్యములం దన్నిట రఘునాథుడే వర్ణింపఁబడి యున్నాడు. నైషధ పారిజాతీయము ద్వ్యర్థికావ్యము. ఇందు నలచరిత్రయు, పారిజాతాపహరణ కథయు జోడింపఁ బడినవి. సన్నిహిత సంబంధములేని ఈ రెండు కథలను సమానాంతరముగా సాగించుటలో ఈ కవి చూపిన నేర్పును పాండిత్యమును అనన్య సామాన్యములై యున్నవి. ద్వ్యర్థికావ్య నిర్మాణ నైపుణ్యమున నీతఁడు సూరన, భట్టుమూర్తులను కూడ మించి నాఁడని విమర్శకుల అభిప్రాయము. ఇతఁడు వ్రాసిన యితర రచనలు తెలుఁగు గ్రంథములలో, సంస్కృత గ్రంథములలో తెలియరాదు. శృంగార సంజీవని, అమరు కాహంకారహారి యని యాతఁడు తెల్పియున్నాఁడు. కల్్యాణ కౌముదీ కందర్ప నాటకము బహుళః యక్షగానమై యుండ వచ్చును. తాళ సంజీవని సంగీతశాస్త్రమునకు సంబంధించిన గ్రంథముగా తోచుచున్నది.

కాళయ్య కవి వ్రాసిన రాజగోపాల విలాసమును నైదాశ్వాసముల కావ్య మిటీవలనే ముద్రితమైనది. ఇది మన్నూరుగుడి షేత్రీమాహాత్మ్యమును తెలుపు శృంగార రసప్రధానమైన ప్రబంధము. ఇందు మొదటి

నాలుగాశ్వాసములలో శ్రీకృష్ణుని కాతని అష్టమహిషులతోడి కూటమియు, పంచమాశ్వాసమున మన్నారుగుడి జేత్రమాహాత్మ్యమును వర్ణింపఁబడినవి. కాశయ్య అష్టమహిషులను అష్టవిధశృంగార నాయికలుగ వర్ణించి యున్నాఁడు. రుక్మిణి స్వీయ, సత్యభామ స్వాధీనపతిక. కాళింది పోషిత భర్తృక, లక్షణ జారిణి, జాంబవతి విప్రలబ్ధ, ఇళిని రచనలో సంస్కృత పదములు పౌచ్చు. ఈతని సమాసములు కొన్ని యెడల శ్రీనాథుని సమాసములను తలఁపించుచుండును. ఈతని ధారాశుద్ధి మిక్కిలి మెచ్చఁదగియున్నది. మధుర తంజావూరు రాజ్యములందు వెలసిన శృంగార ప్రబంధముల కొకవిధముగా నీ రాజగోపాల విలాసము మార్గ దర్శకమని చెప్పవచ్చును.

రఘునాథుని కుమారుడైన విజయరాఘవుఁడు కూడ కవియే. ఇతఁడు ప్రహ్లాద చరిత్ర పీఠికయందు తా నేఁబది కృతులను, రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. అందు వెక్కు యక్షగానములు. పాదు కా సహస్రము, రఘునాథాభ్యుదయము అనునవి ద్విపద కావ్యములు. మోహినీ విలాసమును ద్విపద కావ్యముకూడ నితని రచనయే యని కొందఱి తలంపు. అతఁడా ద్విపద కృతిని యక్షగానముగా సంతరించిన మాట సత్యమే. కాని ఆ కృతి యితఁడే రచించినదో యితరులు రచించినదో తెలియదు. ఈ ద్విపద కావ్యములలో రఘునాథాభ్యుదయ మొక్కటే ముద్రితమైనది. ఇందు విజయరాఘవుఁడు తన తండ్రియగు రఘునాథుని రాజ్యవైభవమును, తంజాపురమును, రాజగృహమునందలి నిత్యజీవిత విధానమును విపులముగా వర్ణించియున్నాఁడు. రఘునాథుఁడు వాహ్యోళి కరుగుచుండఁగా చిత్రరేఖయను వారకాంత యొక్కతె యాతని వలచి తన కోరిక తీర్చుమని చిలుకచే వర్తమాన మంపుటయు, రఘునాథుఁడా రాత్రి ఆమె యింటి కరిగి కేళి నల్పుటయు నిందలి యితి వృత్తము. రసదృష్టికి కావ్యమంత యుత్తమముగా కనఁబడక పోయినను చారిత్రక దృష్టితో చూచినచో మిక్కిలి ఉత్కృష్టముగా గోచరించును. ఆ నాఁటి

రాజకీయ సాంఘిక విషయములును రాచనగరి యందలి మర్యాదలును, సంగీత నాట్య విద్యా వినోదములును ఇందు చక్కగా వర్ణితములై యుండుటచే నాయకయుగ చరిత్ర నిర్మాణమున కీ గ్రంథము ఎన్నియో విధముల తోడ్పడఁ జాలును.

ఈ పై ద్విపద కావ్యములే కాక విజయరాఘవుఁడు రచించినని చెప్పుకొన్న లఘుకావ్యములలో గోపికాభీమర గీతముల తెనిగింపులును, ఫాల్గుణోత్సవ గోపాల దండకములును, వీర శృంగార సాంగత్యమును సంపంగిమన్నారు సాంగత్యమును ముఖ్యములైనవి. పై గీతములు పద్మ రూపమున తెనిగింపఁబడినవో ద్విపద రూపమున తెనిగింపఁబడినవో తెలియదు. ఫాల్గుణోత్సవము రగడలో వ్రాయఁబడినది. చివరి రెండు సాంగత్యములును కర్ణాటక సాంగత్యచ్ఛందమున రచింపఁబడినవి. ఆంధ్రమున నీ ఛందములో రచన సల్పినవాఁడు ఇతఁడొక్కఁడే.

విజయరాఘవుని ప్రతిభ ఆతఁడు రచించిన యక్షగానములలో ఎక్కువగా గోచరించును. వాని సంఖ్య సుమారు ఇరువది వఱకును నుండును. అవి అన్నియు నాటకములనియే పేర్కొనఁబడినవి. వానిలో రఘునాథాఖ్యుడయ విప్రనారాయణ చరిత్రలు మాత్రము మృదితములైనవి. మిగిలినవి కొన్ని అముద్రితములు. కొన్ని నష్టములు. విజయరాఘవుఁడు వైష్ణవమతాభిమాని; వైష్ణవాపచార మాతనికి గిట్టదు. అందు చేతనే కాఁబోలు వైష్ణవ కథలలో చోళరాజు విప్రనారాయణుని శిక్షింప నాజ్ఞాపించెనని యుండఁగా నతఁడు విప్రనారాయణుని కథ తన రాజ్యమందలి మన్నారుగుడి యందే జరిగినట్లును, తాను వైష్ణవాపచార భయముచే విప్రనారాయణుని శిక్షించుటెట్లని సందేహించుచుండఁగా రాజు గోపాలస్వామి ప్రత్యక్షమై సత్యమెఱిగించి, విప్రనారాయణుని గౌరవించి తన్ను మెచ్చుకొనెననియు వ్రాసి యుండెను. ఇట్లే ఈ నాటకమున నాతఁ డితర సందర్భములందు పైత మధిక స్వాతంత్ర్యము ప్రదర్శించినాడు.

విజయరాఘవుడు సంస్కృతాంధ్ర భాషలందు మేటిపండితుడు. అతడు సంస్కృత నాటకములు బాగుగా చదివి యందలి రచనాపద్ధతులను చక్కగా నవగాహనము చేసికొన్నవాడు. ఆ కారణముచే నాతడు తన నాటి యక్షగానములందున్న కొన్ని పద్ధతులను మార్చి నూతన పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టి వాని కెంతో వన్నె చేకూర్చినాడు. యక్షగానముల యారంభమున కవియే కృతిపతిని ప్రస్తుతించి, షష్ఠ్యంతములు చెప్పి, కథాక్రమమును వివరించినట్లు వ్రాయఁబడి యుండును. ఈ పద్ధతి ప్రబంధోచితమైనదేకాని నాటకోచితమైనది కాదని గుర్తించి విజయరాఘవుడు తన యక్షగానముల యందు దేవతా స్తోత్రానంతరము మేళగాండ్రీచే కైవారము చెప్పించి వారి మూలముననే కథాక్రమమును ప్రకటింపఁ జేసినాడు. ఇది కొంచె మించుమించుగా సంస్కృత నాటకములందలి నాండీ ప్రస్తావనలను బోలి యుండును. ఇట్లే విజయరాఘవుడు తన నాటకములలో కొన్నింటి చివర భరత వాక్యమును ప్రవేశ పెట్టినాడు.

విజయరాఘవుడు తన యక్షగానములలో త్రిపుటాది తాళములను గేయములతో కూడ వ్రాసి యుండినను రగడలను విడిచి వాని స్థానమున దరువు పదము మున్నగు నూతన రచనలను ప్రవేశపెట్టినాడు. అతఁడు ప్రవేశ పెట్టిన మఱి యొక ముఖ్యమైన మార్పు సంభాషణ పద్ధతి. అంతకు ముందున్న యక్షగానములలో మధ్య మధ్య ఈ పాత్ర ఈ గీతము పాడు చున్నదను కవి వచనములు కానఁబడు చుండును. ఇదియును ప్రబంధ పద్ధతియే. విజయరాఘవుఁ డీ పద్ధతిని విడిచి సంస్కృత నాటకము లందువలె పాత్రోచితమైన భాషలో నాయా పాత్రల నొండొంటితో సంభాషింపఁ జేసినాడు. తరువాతివారు పలువురు ముఖ్యముగా రంగాజమ్మ, తమ యక్షగానములలో నీ విధానమునే యవలంబించినారు.

విజయరాఘవుని కొలువు నలంకరించిన విదుషీమణులలో రంగాజమ్మ అగ్రగణ్య. ఆమె అష్ట భాషా కవితా సర్వంకష మనీషా విశేష శారద. రాజనీతి విద్యాపితారద. విజయరాఘవ మహిపాల రచిత

కనకాభిషేక. ఈమె సంగ్రహ భారతము, సంగ్రహ భాగవతము, సంగ్రహ రామాయణము, ఉపా పరిణయము, మన్నారుదాస విలాసము, మన్నారుదాస విలాస యక్షగానము అను ఆఱు గ్రంథములు రచించెను. ఇందు మొదటి ఐదును ప్రబంధములు, తుదిది యక్షగానము. ఇవిగాక ఆమె రచించిన పాటలు పదములు పెక్కు గలవు. మన్నారుదాస విలాస ప్రబంధమున నాయకుడు విజయరాఘవుడు. అతనికి మన్నారుదాసుఁ డను నామాంతరము కలదు. ఉపా పరిణయమందలి కథ హరివంశము నుండి గ్రహింపఁ బడినది. ఇందు కథా నిర్మాణమందును, కవితా పటిమయందును, కవయిత్రి చాల నేర్పు ప్రదర్శించినది.

రంగాజమ్మ మన్నారుదాస విలాస ప్రబంధమునందలి కథనే గ్రహించి ఆ పేరుతోడనే యొక యక్షగానముకూడ రచించినది. రాజగోపాలస్వామి బ్రహ్మోత్సవముల సందర్భమున కాంతిమతి యను కన్య విజయరాఘవునిగాంచికామించి యతని పెండ్లియాడినకథ యందలి వస్తువు. ఈ కథ విజయరాఘవుడు రచించిన రఘునాథాభ్యుదయ మందలి కథకించు మించుగా ప్రతిబింబము. కథా చమత్కారమంతగా లేకపోయినను ఈ కాలమున వెలువడిన యక్షగానములలోనికెల్ల నిది మిక్కిలి ప్రశస్తి గాంచినది. ఇందు పాటలు, పదములు, దరువులు మున్నగు వానితోపాటు పద్యములుకూడ హెచ్చుగా కనిపించును. రంగాజమ్మ తన మన్నారుదాస విలాస ప్రబంధమునందలి పద్యములనే సందర్భానుసారముగ నిందుఁ జొప్పించి యుండునని పండితుల అభిప్రాయము. ఈమె సంభాషణములు హాస్యరస చమత్కారములతోడను, పాత్రోచిత భాషతోడను గూడి మిక్కిలి సహజముగా నుండును.

కోనేటి దీక్షితుఁడను శ్రీ వైష్ణవ పండితుఁడు విజయరాఘవుని కొలువుననుండి అతనికి రామాయణ ముపదేశించి వివిధములైన సత్కారములను పొందెను. అతఁడు విజయరాఘవుడు మదన మంజరిని వివాహమాడిన

వృత్తాంతమును గైకొని విజయరాఘవ కల్యాణమును యక్షగానము రచించెను.

విజయరాఘవుని పట్టంపు కవియగు కామరసు వేంకటపతి సోమయాజి విజయరాఘవ చంద్రికా విలాసమును యక్షగానమును రచించెను. విజయరాఘవుని చంద్రికా విహారమిందు మనోహరముగ వర్ణింపఁబడినది. పురుషోత్తమ దీక్షితుఁడను మఱియొక కవి సత్రమరల్ అను నామాంతరము గల తంజాపురాన్నదాన మహా నాటకమును వ్రాసెను. ఇది శృంగార హాస్యాద్భుత రసప్రధానమని కైవారమును బట్టి తెలియుచున్నది.

విజయరాఘవుని కుమారుడైన మన్నారు దేవుఁడు విజయరాఘవాభ్యుదయము, హేమాబ్జ నాయికా పరిణయము అను రెండు గ్రంథములను రచించెను. ఇందు విజయ రాఘవాభ్యుదయము ప్రబంధమో యక్షగానమో తెలియదు. రెండవది యక్షగానమే. మన్నారు దేవుఁడు ఊర సముద్రమునఁ బుట్టిన అమృతము సుగల కొసఁగి సముద్రాని కూతురగు రక్తాబ్జ యను నామెను వివాహమాడిన కథ యిందలి విషయము.

విజయరాఘవుని తరువాత తంజావూరు రాజ్యము మొదట మధుర నాయకులకును పిమ్మట మహారాష్ట్రీలకును వశమైనది. ఈ మహారాష్ట్రీ రాజులు తెలుఁగు నభ్యసించి ఆ భాషను మాటాడుటయే కాక అందుఁ గావ్యములు, నాటకములు రచించిరి. పలువురాంధ్ర కవులను బండితులను గాయక గాయనీ మణులును ఆదరించి పోషించిరి. వీరి కాలమున పెక్కుద్విపద కావ్యములును యక్షగానములును రచింపఁబడినవి.

తంజావూరు సంస్థానమునకుఁ జెందినవాఁడు కాకపోయినను విజయరాఘవునకు సమకాలికుఁడును, చెంజి రాజకుటుంబమునకుఁ జెందినవాఁడును నగు ఒక మహాకవిని గూర్చి యిచ్చట చెప్పవలసి యున్నది. అతఁడు సవరము చిననారాయణరాజు (1600-1650). ఇతఁడు రచించిన కావ్యము

కువలయాశ్వ చరిత్రము. ఇందలి కథ మార్కండేయ పురాణము నుండి గ్రహింపఁబడినది. చిననారాయణ రాజు కథయందుఁ బెక్కు మార్పులు కావించెను. ఋతుధ్వజుఁడను రాజు మదాలస యను గంధర్వ రాజు కన్యను వివాహమాడిన వృత్తాంతమిందలి ప్రధాన కథ. తాళకేతువను రాక్షసుఁడు ఋతుధ్వజుని వంచించి మదాలసను గొనిపోయిన కథ, అశ్వతరుఁడు కైలాసమునఁ దన సుగీతనైపుణ్యమునుఁ బ్రదర్శించిన కథ, తారాజయంతుల కథ, యిం దంగములుగా వర్ణింపఁబడినవి. పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయము తరువాత ఇంత కథా రామణీయకము గల ప్రబంధము మఱొకటి లేదని విమర్శకుల అభిప్రాయము. కథాకల్పనము నందును, సహజ వర్ణనములందును, ఔచిత్య పోషణమందును, సహజ సంభాషణ నిర్మాణ నైపుణ్యమునందును చిననారాయణరాజు జద్విశీయుఁడు. “ప్రతి భాతిశయమునను కల్పనాసామర్థ్యమునను వీరిరువురును (సూరన, చిన నారాయణరాజు) సమానులే ఐనను చిననారాయణ రాజు కవిత్వమందలి శిల్ప పరిపక్వతయు, ప్రసన్నతయు నిగ్గును సూరనార్యునందు కానరా” వని శ్రీ డా. నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారి అభిప్రాయము. ఇతఁడు సూరనవలె సంస్కృతమందు గొప్ప పండితుఁడే అయ్యును దీర్ఘమాసముల జ్యోతికి పోక తంజావూరు కవులకు సాధారణమైన తియ్యని తేట తెలుఁగు మాటల ప్రయోగించుట యం దెక్కువ నేర్పుఁ బ్రదర్శించెను. ఈతఁడీ కావ్యమును తన పెంపుడు తండ్రియైన నారాయణరాజున కంకితము కావించెను.

తంజావూరు నాయక రాజ్యమునందలి సారస్వతమును గూర్చి చెప్పనప్పుడు ఔత్త్రయ్య, త్యాగయ్య అను భక్తులు రచించిన పదములను గేయములను గూడ పేర్కొనవలయును. ఔత్త్రయ్య కృష్ణా మండలము నందలి మొవ్వ గ్రామ నివాసి. ఆ గ్రామమునందలి గోపాలదేవుఁ డాతని యిలువేలుపు. ఆ దేవునిఁ గూర్చి ఆతఁడు రచించిన పదములు భక్తి శృంగారములకు నిధానములు. ఇందలి భాష మిక్కిలి జాతీయమై తెలుఁగు

తియ్యడనము నొక్కఁబోయుచుండును. ఔత్ప్రయ్య పలుఔత్ప్రయ్యములను దర్శించి యా యా చోట్లఁగల దేవతలను గూర్చి భక్తి భరితములైన పదములు రచించెను. ఈ సందర్భముననే ఆతఁడు విజయరాఘవుని దర్శించి యాతనిపైఁ గూడ కొన్ని పదములు కల్పించెను, ఈతని పదములు భావ గంభీరములై అభినయమునకు మిక్కిలి అనువుగా నుండును.

త్యాగరాజు మహాభక్తుఁడు. భక్తి సంగీతము లాతని సొమ్ములు. ఆతఁడుతంజావూరు నాయకులు గఠించినపిమ్మట నారాజ్యమునాక్రమించిన మహారాష్ట్రుల కాలమున నుండెను. ఆతని కృతులందలి సహజ మాధుర్య మొక్క ఆంధ్రులనేకాక దాక్షిణాత్యులందఱిని ఆకర్షించినది. ఆతనికి ర్తన లలో నపూర్వమైన సంగీత పాండిత్యమేకాక సాహిత్య సంపదయు గోచ రించుచుండును. ఆతని భాష మార్దవ మాధుర్యములకుఁ బెట్టినది పేరు.

త్యాగరాజు భక్తి భరితములైన పెక్కు కీర్తనలనేకాక ప్రహ్లాద భక్త విజయము నౌకా విజయము అను రెండు యక్షగానములను గూడ రచించెను. మొదటి దానిలో భక్త వరేణ్యుడైన ప్రహ్లాదుని అపూర్వ భక్తియు, రెండవ దానిలో శ్రీకృష్ణుఁడు గోపాంగనలతో యమునాదిపై విహరించుటయు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి కథలను గూర్చుటలో త్యాగరాజు మిక్కిలి స్వాతంత్ర్యము వహించెను. భాగవతమునందలి కథలకును వీనికిని గల తారతమ్యమే యిందుకు దృష్టాంతము.

తంజావూరు రాజ్యమంతరించిన పిమ్మట మధుర పుదుక్కోట సంస్థానములు కవుల కాశ్రయము లయ్యెను. మధుర నాయకులలో మొదట నాంధ్ర కవుల నాదరించి సత్కరించినవాఁడు ముద్దళగిరి (క్రి. శ. 17 వ శతాబ్ది ఉత్తర భాగము). ఇతని పేర అంకితము చేయఁబడిన కృతులు మూఁడు కానఁబడుచున్నవి. అందు మొదటిది పెద్దలిలి విజయము. ఇది తంజావూరు కోట నాలుగు గోడలపై చెక్కఁబడిన 530 పాదములు గల ఉత్పలమాలిక. ఇం దళగిరి మహారాష్ట్రుడైన ఏకోక్షి నోడించి పొందిన విజయములు వర్ణింపఁబడినవి.

ఆశగిరి కంకితమైన రెండవ గ్రంథము తిరుకామకవి యను నామాంతరముగల లింగనమఖ కామేశ్వరకవి రచించిన సత్యభామా సాంత్యనము. ఇందలి కథ నరకాసుర సంహారము. కృష్ణుడు పదునాఱు వేల స్త్రీలను బెడ్డియాడిన పిమ్మట సత్యభామ కోపింప నతఁ డామె నోదార్చుటతోఁ గావ్యము ముగియు చున్నది. కామేశ్వరకవి యుభయ భాషా పాండిత్యము కలవాడే యయ్యుఁ దన కావ్యమునఁ బెక్కు వ్యాకరణ స్థానిత్యములకుఁ దావొసంగినాఁడు. మఱియు నతఁ డసభ్య శృంగారముతోఁ గూడిన పద్యము లనేకములు రచించి యందలి యాచిత్య మునకుభంగముఁ గలిగించినాఁడు, అతఁడు నాలుగైదు చోట్ల నంది తిమ్మన పారిజాతాపహరణము నందలి పద్యముల ననుకరింప యత్నించెను. కాని యందు సంపూర్ణముగఁ గృతార్థుఁడు గాఁజాలక పోయెను. కామేశ్వరకవి ధేనుకా మాహాత్మ్యము, అచార్య విజయము నను రెండు వచన కావ్యము లను గూడ రచించెను. ఇందు మొదటి గ్రంథ మొక్కటే కనఁబడుచున్నది. “ధీరులు పాకవైరి లోక వికచ కల్పక స్తబక గంధ ధురంధర సూక్తియుక్తి నౌ నవునని మెచ్చనావుల మహాత్వ మొనర్పితి” నని యాతఁడే చెప్పుకొని యున్నాఁడు.

ముద్దళగిరి కృతినందిన మూడవ కృతి విద్యావతీ దండకము. దీనిని రచించినవాఁడు గణపవరపు వేంకటకవి. (క్రీ. శ. 17వ శ.) ఇతఁడు బహు గ్రంథకర్త. అపారమైన పాండిత్యము, ఆద్వితీయమైన శాస్త్రవిజ్ఞానము, అనంతమైన లోకానుభవముగల్గి యీతఁడు కర్ణాట తుండీర చోళ పాండ్య మండల ప్రముఖాఖిల మండలాఖండలులచే సత్కారములంది యుండెను. ఇతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో లక్షణ గ్రంథము లెక్కువ. బాల రామాయణ ద్వీపద, జాంబవతీ విలాస చిత్రకావ్యము, పరమ భాగవత చరిత్ర, పురాణసారము, కృష్ణ మల్లకథ అను పేర్లుగల యీతని కావ్యము లిపుడు అభించుట లేదు. లభ్యము లగుచున్న వానిలోఁ బ్రబంధ రాజ వేంకటేశ్వర విజయ విలాసమునందలి 808 వ సీసపద్యమున నటువదికిఁ

జై గా వృత్తాదులు గర్భితములై యున్నవనియు, అట్టి పద్యమును దెనుఁగు కల్పములలో నెవ్వరును రచించి యుండలేదనియు కీ, శే. పూండ్ల రామ కృష్ణయ్యగారు ప్రశంసించి యున్నారు. లింగానుశాసనము, తెనుఁగు ప్రాంతాపరుదీయము, రసమంజరి, వేంకటేశాంధ్ర మనబడు నభినవాంధ్ర నిఘంటువు, ఆంధ్ర కాముది, గణయతిప్రాస సీసమాలిక, రేఫ అకార నిర్ణయ పద్ధతి, షట్ప్రత్యయ ప్రస్తార సరళి, అలంకార సారము, ఆంధ్ర ప్రయోగ రత్నాకరము, ఇర్వదారు ఛందముల వచనము, ఆంధ్ర ద్వీరూప కోశము, ఆంధ్రప్రకీయా కాముది అనునవి యీతఁడు రచించిన లక్షణ గ్రంథములు. సర్వలక్షణ శిరోమణి యను గొప్ప లక్షణ గ్రంథమును గూడ నీతఁడు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇది పది యుల్లాసములకుఁ దక్కువకాని వివిధ లక్షణ లక్షితమైన యమూల్య లక్షణ కావ్యము, నిజము నకు దీనిని లక్షణ రత్నాకరమని చెప్పవగును. వైని పేర్కొనఁబడిన లక్షణ గ్రంథములలో పెక్కిందలి యుల్లాసములే. వేంకటేశాంధ్ర మందలి ద్వితీయోల్లాసము. ఆంధ్రకాముది తృతీయోల్లాసము. ఆంధ్ర ద్వీరూప కోశము దశమోల్లాసము. ఈ మహాకవి కవితా విశేషముల నెఱంగుట కీ గ్రంథ మంతగా నుపయోగపడక పోయినను ఇతని పాండితీ పాటవము నకు నికషోపలమని చెప్పటకు సందేహింప నక్కఱ లేదు. ఈ గ్రంథము సమగ్రముగా లభింపక పోవుట విచారకరము. ఇది వేంకటేశ్వరున కంకితము.

విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు కవిపండిత పోషణ మొనరించుటయే కాక తాను స్వయముగా మాఘమాహాత్మ్యము, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము అను వచన గ్రంథములను రచించెను. ఇవి వాడుక భాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఇతని సంస్థానము నందలి కవులలో మొదట పేర్కొనఁదగిన వాఁడు సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుఁడు. ఇతఁడు అహల్య సంత్రందనము, రాధికా సాంత్యనము అను పద్యకావ్యములను, జైమిని భారతమును వచన కావ్యమును రచించెను, రాధికాసాంత్యనము ఏకా

శ్వాస ప్రబంధము. ఇం దసభ్యములైన శృంగార పద్యము లెన్నియో కలవు. ఇందలి పద్యము లన్నియు ముద్దుపళని రాధికా సాంత్యనమునందు కూడ నున్నవట. ఆమె వానికి మఱి కొన్ని పద్యములు చేర్చి నాలుగా శ్వాసములుగా విభజించి యున్నదట. ఇదే సత్యమైనచో ముద్దుపళని వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుని పద్యములను హరించినదని చెప్పవలసి వచ్చును. ఈ పద్యము లెవరు రచించినవైనను ఇందలి కవిత్వము మాత్రము మృదు మధురమై తేట తెలుగు తియ్యదనమున కాలవాలమై యలరారు చున్న దనుటలో సతిశయోక్తి లేదు. నీతి బాహ్యములైన కొన్ని శృంగార పద్యములను పర్జనలను తొలగించినచో నిట్టి సుకుమారకావ్య మాంధ్రమున మఱొక్కటి లేదని చెప్పవచ్చును.

అహల్యా సంక్రిందన, మింద్రాహల్యల శృంగార వృత్తాంతమును వర్ణించు ప్రబంధము. వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు పురాణమందలి మూల కథను కొంత మార్చి శృంగార రసమున కెడ నెడ హాస్యమును గూడ జోడించి ఈ ప్రబంధమును నిర్మించినాడు ఇందలి శృంగారము రాధికా సాంత్యనమందలి దానివలె నౌచిత్యమర్యాద నతిక్రమింపక మిక్కిలి సభ్యముగా నున్నది. ఇందలి కవిత్వము మృదుపద సంకలితమై యచ్చటచ్చట శబ్దాలంకారములతోఁ గూడి కడు రసవంతముగా నున్నది.

వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుడు రచించిన జైమిని భారతము సారంగధర చరిత్ర అను వచనకావ్యములు రెండింటిలో రెండవ దింకను ముద్రితము కాలేదు. జైమిని భారతము నాతఁడు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీర భద్రుని పద్యకావ్యము ననుసరించియే వ్రాసెను. అందలి పదములు, సమాసములు పెక్కు యథాతథముగ నిం దనువదింపఁ బడినవి. ఈ కావ్యము విజయరంగ చొక్కనాథున కంకితము చేయఁబడినది. ఇందాశ్వా సాద్యంతములందుఁ బద్యములు కూర్చబడినవి. సారంగధర చరిత్రము శ్రీరంగనాథుని కంకితము చేయఁబడినది. ఇందు మూఁడాశ్వాసము

లున్నవి. ఇది వేంకటకవి సారంగధర చరిత్ర ననుసరించి వచనీకరింపఁబడి యుండునని విమర్శకుల తలంపు. ఇతరుల గ్రంథములందలి పదముల నెక్కువగా గ్రహింప యత్నించుటచే కాఁబోలు ఈతని వచన కావ్యము లలో పద్యకావ్యములందున్నంత సౌకుమార్యము కానరాదు.

శేషము వెంకటపతి తారాశశాంకుల ప్రణయగాథ నైదాశ్వాస ముల ప్రబంధముగా రచించి విజయరంగ చొక్కనాథుని మంత్రియగు పంగల సీనయామాత్యుని కఠితము చేసెను. ఈ సీనయ మంత్రి కూడ కవియే యనియు, రామానుజ చరిత్రను, మన్నారు రంగాంకిత గేయమును రచించి యుండెననియు వేంకటపతి చెప్పియున్నాఁడు. దాక్షిణాత్యాంధ్ర కవులలో చేమకూర కవి తరువాత చెప్పదగినవాఁడు శేషము వెంకటపతి. ఈతఁడు తారాశశాంక విజయమున శృంగారమును స్వేచ్ఛగా వర్ణించుట చేతను, పరాంగనా ప్రణయమును సమర్థించు పద్యములు కొన్ని రచించుట చేతను ఆధునిక విమర్శకు లీతని కాచిత్య దృష్టి లేదని తెగడు చుందురు. ఆ కాలపు పరిస్థితులను దృష్టిలో నుంచుకొని చూచినచో నా కావ్యము నందలి శృంగార వర్ణన మంత మితి మీఱలేదనియే తోచును. మఱియు గ్రంథస్థ పాత్రల నోటఁ జెప్పించిన భావముల నన్నింటిని గ్రంథకర్త కంటఁ గట్టుటయు నంత యుక్తము కాదు. ఇందలి కథ కొంత నీతి బాహ్యమును మాట సత్యమే యైనను కవిత్వము మాత్రము మృదు మధురమై, లలిత పదఘటితమై, గంభీర భావశోభితమై, సహృదయ హృదయానంద సంభాషకముగా నుండుననుట కాంధ్రదేశమున ఆ గ్రంథమునకుఁగల బహుళ ప్రచారమే తార్కాణము.

వెలగపూడి కృష్ణయ్య మాలతీ మాధవము, గౌళికాశాస్త్రము, భానుమద్విజయము అను పద్య కావ్యములను, చతుర్విధ కందశతకమును, వేదాంతసార కావ్యసంగ్రహమును వచన కావ్యమును రచించెను. ఇందు భానుమద్విజయ మొక్కటే లభించుచున్నది. భానుమంతుడను విప్ర

యువకుఁ డుజ్జయినీ రాజకుమారిని వివాహమాడిన వృత్తాంత మిందలి వస్తువు. ఇందై దాశ్వాసములు గలవు. ఇందలి ఐదవ ఆశ్వాసమున యోగ శాస్త్రము వివరింపఁబడినది. ఇది కై వమత ప్రతిపాదకమైన గ్రంథము. ఆ మత ప్రాధాన్యముచేతనే కాబోలు ఇది తమిళభాషలోనికి కూడ అనువదింపఁబడినది. ఇందలి కవిత్వము ప్రాథమముగా నుండును, బ్రౌన్ దొర ఈ కావ్యమును మిక్కిలి ప్రశంసించి యుండెను.

విజయరంగ చొక్కనాధుని ఆస్థానమున కథాశుకవినని చెప్పకొన్న కుందుర్తి వేంకటాచలవతి మిత్రవిందా పరిణయము, భారత భాగవత వచన కావ్యములు, పెక్కు నాటకములు, చాటుకృతులు రచించి యుండెనని తెలియుచున్నది. ఇందు మిత్రవిందా పరిణయ మొక్కటే లభించుచున్నది. ఇది ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. శ్రీకృష్ణుఁ డష్టమహిమ లలో నొకతెయైన మిత్రవిందను పరిణయ మాడుట ఇందలి విషయము. ఇందు ప్రబంధ లక్షణములన్నియుఁ గానిపించును. ప్రబంధోచితములైన సర్వవర్ణనలను జొప్పించుట కనువుగా కవి కథను కల్పించెను. అందుచే గథ యుఁ గవిత్వమునుగూడ జీవకళకు దూరమై కృత్రిమములుగా కనిపించును.

ఈ కాలమున వ్రాయఁబడిన చారిత్రక వచన కావ్యములలో రాయవాచకమును మొదట పేర్కొనవలెను. ఇందు కృష్ణరాయల చరిత్రము వాడుక భాషలో చెప్పఁబడినది. ఇది విశ్వనాథ నాయకునకు అజ్ఞాత నామకైన అతని స్థానాపతి వ్రాసిన విన్నపమని అందుఁగలదు. తాను సుజనులచే విన్న సూన్యత వాక్కులను రచించితి నని గ్రంథకర్త చెప్పి యున్నాఁడు. ఇందు పేర్కొనఁబడిన విశ్వనాథ నాయకుఁడు మధుర రాజ్య స్థాపకుఁడైన విశ్వనాథ నాయకుఁడు కాఁడనియు, క్రీ. శ. 1595 నుండి 1601 వఱకుఁ జాలించిన రెండవ కృష్ణప్ప తమ్ముడనియు శ్రీ. డా. నేలూరి వెంకటరమణయ్య గారభిప్రాయ పడుచున్నారు. కృష్ణరాయల కాలమున అధికార వర్గమునందు వాడుకలో నుండిన భాషయే ఈ గ్రంథ

మున ఉపయోగించబడినది. పార్శ్వ భాష ఎందులీ రాజకీయ పారిభాషిక పదములు వెక్కిరించుచు వ్రేవేళించి యున్నవి. వాక్యము లతిద్వీర్షములుగా నుండుట చేతను వాక్యయోజన ప్రాతఃపద్ధతిని సాగుట చేతను అచ్చటచ్చటఁ గొంత ఆర్థక్లేశము కల్గు మాట సత్యమేయైనను మొత్తముమీఁద ఇందలి భాష వ్యర్థ పదములు కాని అనవసరాడంబరము కాని లేక సరళమై మిక్కిలి శక్తిమంతముగా నున్నది.

రాయవాచకము వంటి చారిత్రక వచన గ్రంథమే మఱొకటి గలదు. దాని నాంధ్రీ సాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించి యున్నారు. ఇందలి భాషయు రాయవాచకమందలి భాషయు నొకేవిధమున నున్నవి. కాని యిందలి చారిత్రకాంశముల యాధార్యము సందేహోన్నదముగా నున్నది. ఇది యత్కర్తృకమో సరిగా తెలియదు.

చొక్కనాథుని భార్యయైన రాణి మంగమ్మ మనుమఁడగు విజయ రంగ చొక్కనాథుని పతనమున మధుర రాజ్యమును 1689 నుండి 1706 వఱకును పాలించి యుండెను. ఆమెను గర్హించుచు ఆమె మన్మథ క్షీడలను వర్ణించుచు అశ్లీల పదములతోఁ గూడిన యొక వచన గ్రంథము కానఁ బడుచున్నది. దాని పేరు మధుర మంగా పుంశ్చలీ విలాసము. దీనిని రచించినవారెవ్వరో తెలియదు. ఆతఁ డే కారణముననో రాణికోపమునకు గుఱియై అందందుఁ దిరుగుమఁ గని దీర్చుకొనుటకై బూతుల బంగయైన ఈ గ్రంథమును రచించినట్లు తోచుచున్నది. అప్పటి దేశపరిస్థితులకొన్ని ఇందు వర్ణితములగుటచే ఇది చరిత్రకారులకు మిక్కిలి ఉపయోగకరముగా ఉండును. ఇందలి భాష రాయ వాచకము నందలి భాషనే పోలియున్నది. ఇందందందు కొన్ని ద్విపద పంక్తులు గలవు.

రాయవాచకము వంటిదే తంజాపురాంధ్రీ రాజుల చరిత్ర అను వచన గ్రంథ మింకొకటిగలదు. దీని కర్తకూడ అజ్ఞాతుఁడే. తంజావూరు రాజ్యము నాక్రమించి ఏలుటకు మధుర నాయకులకు హక్కు కలదని

నీరూపింప యత్నించుటచే అతఁడు మధుర నాయకుల కాశ్రితుఁడై ఉండు నని తోచుచున్నది. తనపై తిరుగఁబడిన నాగమ నాయని తండ్రియని చూడక బంధించి తెచ్చిన విశ్వనాథ నాయకునికి రాయలు చోళ పాండ్య రాజ్యములు పంచి యిచ్చెననియు, తరువాత అచ్యుతరాయలు తన మఱు దలై న మూర్తమాంబను చెప్పప్పకిచ్చి పెండ్లిచేసి విశ్వనాథనాయకుని ఏల్పడి నుండి చోళరాజ్యమును గ్రహించి ఆమె కరణముగా నిచ్చెననియుఁ బై గ్రంథమున వ్రాయఁబడి ఉన్నది. ఇందు చెంగమలదాసు మనుమఁడు విజయమన్నారప్ప నాయఁడు తన చెల్లెలిని విజయరంగ చొక్కనాథుని (1708-1782) కిచ్చి పెండ్లి చేసిన వృత్తాంతము వ్రాయఁబడి యుండుటచే ఈ గ్రంథము క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది మధ్య భాగమున రచింపఁబడినట్లు గోచరించుచున్నది. ఇందలి రచనా విధానము, చిన్న చిన్న వాక్యముల కూర్పు, స్పష్టమైన భాష ఇది రాయవాచకముకంటె అర్వాచీనమని చెప్పక చెప్పుచున్నది. ఇందు అన్య భాషా పదములింతగా కానరావు. భాష చాల వఱకు దోష రహితమై యున్నది.

తుపాకుల కృష్ణప్ప నాయకుని కుమారుఁడును, మధుర రాజుల నొద్ద దళవాయిగా ఉండినవాఁడును అగు అనంత భూపాలుఁడు పెక్కు వచన గ్రంథములు రచించెను. (క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము) ఇతఁడు భారత వచన రచనమున కళువె వీరరాజునకుఁ గొంత తోడ్పడి యుండెను. ఇతఁడు విష్ణు పురాణము, మహాభారతానుశాసనిక పర్వము, రామాయణ సుందరకాండము, భగవద్గీత అను వచన గ్రంథములు విరచించెను. ఇందు విష్ణు పురాణ మొక్కటే ముద్రితమైనది. అనంత భూపాలుఁడు సంస్కృతాంధ్రములందు గొప్ప పండితుఁడు. ఇతని విష్ణు పురాణము సంస్కృత గ్రంథమును చక్కగా అనుసరించుచున్నది. ఇందలి రచన సంస్కృత సమాన భూయిష్ఠమును, ప్రౌఢమునునై నిర్దుష్టముగా నున్నది. దాక్షిణాత్యగ్రాంధి కాంధ్ర రచయితలలో ఇతఁ డగ్గి గణ్యుఁడు.

మధుర సంస్థానాశ్రితులు కాకపోయినను విజయరంగ చొక్కానాథుని కాలమునందే యుండిన శ్యామరాయకవి వేంకటసుబ్బయ్యకవి అనువారు వచనమున రచించిన రామాయణముల నిచటఁ జేర్చినవలయును. రామభద్రకవి అను నతఁడు హాలాస్య మాహాత్మ్యమును వచనకావ్యముగా వ్రాసియుండెను.

పుదుక్కోటను పరిపాలించిన రాజులు ఆంధ్ర నాయకులు కాకపోయినను, ఆంధ్రభాషపై అభిమాన మూని ఆంధ్రకవులను, పండితులను పోషించుటయే కాక స్వయముగా గ్రంథ రచనకూడఁ గావించిరి. క్రీ. శ. 1662 నుండి 1730 వఱకు పరిపాలించిన రఘునాథునిపై ఆంధ్ర కవులు రచించిన చాటువులు వెక్కుకానఁబడుచున్నవి. అతని తమ్ముని కుమారుఁడైన రామస్వామి నృపాలుని నాయకు నొనర్చి ఉద్ధండ విద్వత్కవియైన శేషయార్యుఁడు శృంగారిణీదండకమును రచించెను. అతని పుత్రుడైన తిరుమల నాయకుఁడును, మనుమఁడైన రాజగోపాల నాయకుఁడును బలుపురాంధ్ర కవులను పోషించిరి. విజయరఘునాథుఁడు (1730-69) నుదురుపాటి కవులనాదరించి వెంకన రచించిన ఆంధ్ర భాషార్ణవ మను నిఘంటువును కృతి పొందెను.

నుదురుపాటి వెంకన పై నిఘంటువునే కాక రాజవంశ ప్రకాశి, మల్లు పురాణము, రఘునాథీయము అను గ్రంథములను గూడ రచించెను. ఇందలి తుది రెండు గ్రంథములును అముద్రితములు. ఇతఁడు విద్వత్కవి. ఇతని తండ్రి మహోద్ధండకవి యని ప్రకాశి పొందిన సీతారామార్యుఁడు. ఇతని రచన లేమియు లభించుట లేదు.

రఘునాథుని పుత్రుడగు రాయరఘునాథుఁడు (1769-89) వేద వేదాంతముల తోడను వాత్సాగ్ర్యమునాది శాస్త్రములతోడను పరిచయము గల వాఁడును, సిరంకుళ ప్రతిభా భాసురుఁడునై పార్వతీ పరిణయమును ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు ఉద్ధండకవి సీతారామార్యుని శిష్యుఁడు.

వెంకనకు సత్తిర్దుండను. ఇతని పార్వతీ పరిణయము నూతనములై న కల్పనలతోడను, మధురమంజులములై న పదములతోడను, లోకోత్తరములై న వర్ణనములతోడను కూడి మిక్కిలి సరసముగా నుండును. ఇందెడ నెడ కాళిదాసుని కుమార సంభవ శ్లోకముల కనువాదములు కానవచ్చును. అచ్చటచ్చట వ్యాకరణ మర్యాద సతిగమించు ప్రయోగములు కూడ నున్నవి. ఈ కావ్యము నుదురుపాటి వెంకనయే రచించి రాయరఘునాథుని పేర ప్రకటించె నను ఐతిహ్య మొకటి కలదు. కాని దానిని సమర్థించుటకు తగిన ఆధారములు లేవు.

రాయరఘునాథుని తరువాత పుదుకోట సింహాసనము నధిష్ఠించిన విజయరఘునాథుడుకూడ కవి పండిత పోషకుడే. వెంకన కుమారుడగు సాంబకవి ఈతనికి సమకాలికుడు. రఘునాథుని గురువును మహా పండితుడు నగు గొనసూరి నారాయణయ్యంగారు భానుమిశ్రుని రసమంజరియను శృంగారశాస్త్ర గ్రంథమును దెనిగించెను. ఇందలి కవిత్వము ప్రౌఢమై మిక్కిలి సరసముగా నుండును.

విజయరఘునాథుని తమ్ముడైన రఘునాథుడును (1835-39) కవులను పోషించి వారి ప్రశంసలకుఁ జాతుండయ్యెను. ఇతనికి His Excellency అను బిరుదము కలదు. ఇతని కుమారుడగు రామచంద్రుడు వెంకన మనుమడైన చిదంబర కవిని పోషించెను. ఇతడు రామచంద్రుని పేర చంద్రాననా దండకమును రచించెను.

విజయనగర రాజ్య మంతరించిన పిమ్మట స్వతంత్రులైన సామంత రాజ్యములలో మైసూరు రాజ్యమొకటి. ఇచ్చటకూడ కొందఱు కవులు పద్యగద్య కావ్యములు రచించి అంధ్రవాణి నలకరించిరి. ఇచటి పద్య కావ్యములలో ప్రధానమైనది శుకసప్తతి. దీనిని రచించినవాడు పాలవేకరి కదిరిపతి, (1680) ఇతని పూర్వులు కోలారు ప్రాంతమున సామంత రాజులుగా నుండిరి. శుకసప్తతి చక్కని కథాకావ్యము. చిలుక చెప్పిన

కథలగుటచే దీనికి పేరు కల్గినది. సప్తతి యనగా డెబ్బది. కాని యిందు పూర్తిగా డెబ్బది కథలు లేవు. స్త్రీల మనశ్శాంతిచల్యమును ప్రదర్శించుటకై ధామ్యుడీ కథలను చిలుకచే ధర్మరాజునకు చెప్పించెను. ఇందు కొన్ని కథ లతిశృంగారమయములై నీతి బాహ్యములుగ నున్నవి. పూర్వ కావ్యములందలి కథలు కూడ కొన్ని యిందు కానవచ్చును. లీలావతి అను రాకుమారి కథ గౌరన నవనాథ చరిత్రమునుండి గ్రహింపబడినది. చపల యను విప్రయువతి కథకును కళాపూర్ణోదయము నందలి సుగాత్రీ శాలీనుల కథకును పోలిక ఉన్నది. వసుమంతుడను వణిజుని కథ నీతిమయమై రమ్యముగా నున్నది. కదిరిపతి కథా కథనమున మిక్కిలి నేర్పరి. క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దిలో కొఱవి గోపరాజు వ్రాసిన సింహాసన ద్వాత్రింశిక యందలి కథలకంటె ఈతని కథలు సహజతరములుగ ఉన్నవి. సులభమైన శైలిలో సహజ వర్ణనములు కావించుట యందును, స్త్రీ పురుషుల చిత్తవృత్తుల వర్ణించుట యందును, ఇతఁడు చాల సమర్థుఁడు. ఈతని గ్రంథమువలన తత్కాల ప్రవృత్తులును లోకస్వభావమును చక్కగా తెలియచ్చును.

మైసూరు రాజ్యమున పద్యగ్రంథములకన్న గద్యగ్రంథము తెక్కువగా వెలసినవి. వీనిని రచించిన కళువె వంశపు దండనాథులు పేర్కొనఁదగినవారు. అందు కళువె వీరరాజు భారతమును వచనముగా వ్రాసెను. ఇతని తండ్రి దొడ్డరాజు చిక్కదేవరాయల కడ దళవాయిగా నుండెను. (1673-1704) వీరరాజు కన్నడమునను, సంస్కృతమునను కూడ గ్రంథ రచన కావించెను. ఇతని వచన భారతమునందలి సభాభిష్ట పర్వములు మాత్రమే ఇప్పుడు లభించుచున్నవి. ఈతని రచన సంస్కృత భారతమునకు సరియైన అనువాదము. ఇందలి వాక్యములు కొంచెము దీర్ఘతరములుగా నున్నను ఇతని శైలి సరళమై మనోహరముగా నుండును. ప్రథమా విభక్తి యందలి మువర్ణమును బిందు పూర్వక బువర్ణముగా వ్రాయుట ఈతని కలవాటు. భారత వచన రచనమున వీరరాజునకు విష్ణు పురాణ వచన

కర్తయగు తుపాకుల అనంత భూపాలుడు తోడ్పడి యుండెను. వచన భారతము మైసూరు రాజ్యములోని కళువె గ్రామమందలి గోపాలకృష్ణునికి అంకితము చేయబడినది.

వీరరాజు కుమారుడైన నంజరాజు కూడ ఆంధ్ర కర్ణాట భాషలలో కావ్యములు వ్రాసెను. ఇతడును తండ్రివలెనే మైసూరు రాజ్యమున దండనాథుడుగా ఉండెను. (1724) ఇతని కన్నడ వచన భారతమును తెనుగ ను హోలాస్య మా హోత్యము ను లభించుచున్నది. హోలాస్య మహోత్యము శైవ గ్రంథము. ఇందు దక్షిణ మధురాపురి మహిమ వర్ణింపబడినది. ఇందలి రచన సులభమై సలక్షణముగా నుండును.

ఇంతవఱకును దక్షిణాంధ్ర యుగమున దక్షిణ దేశమున రచింపబడిన ఆంధ్ర వాఙ్మయము చరిత్ర చెప్పబడినది. ఈ కాలమున తెలంగాణమునను ఆంధ్రదేశమునను కూడ పలువురు కవులు పలురకములైన కావ్యములను రచించి యుండిరి. విస్తర భీతిచేపారిలో ముఖ్యులను ప్రతిభా వంతులు నైనవారి కావ్యములను గూర్చియే ఇచ్చట చెప్పబడు చున్నది.

దామెర్ల వేంగళనాయకుడు (క్రి. శ. 17 వ శతాబ్ది నడుమ) కృష్ణ చరిత్రము, బహుళాశ్వ చరిత్రము అను గ్రంథములను రచించెను. ఇందు బహుళాశ్వ చరిత్రము ప్రాథమైన ప్రబంధము. ఇందలికథ కడుస్వల్పము. శ్రీకృష్ణుడు తన భక్తుడైన బహుళాశ్వుని ఇంటికి విందారగింపఁ బోవుట ఇందలి ఇతివృత్తము. కృష్ణుని పరోక్షమున ద్వారక యందలి గోపికలు పొందిన విరహమును కవి విపులముగ వర్ణించెను. ప్రబంధోచితములైన వర్ణనలన్నియు నిందు కనిపించును. బహుళాశ్వుడు చేసిన విందును వర్ణించు సందర్భమున ఆ కాలమందలి రాజకుటుంబములలోని భోజన మర్యాదలు సవిస్తరముగా వివరింపబడినవి. సంచమాశ్వాసమందలి కళానిధి అను వైశ్య యువకుని కథలో వేశ్యాలోలత వలని యనర్థములు వర్ణితములైనవి. కళానిధి వలపుకత్తయైన మణిమంజరి నృత్యనైపుణ్య

మునువర్ణించుపట్ల కవికిఁగలనాట్యకళాపరిచయము వెల్లడియగుచున్నది. కవి రామభక్తుఁడగుటచేఁ గావ్యముననెట్లో పోన క్తి కల్పించుకొని రామభక్తిని వర్ణించెను. ఈ కావ్యము శ్రీరామునికే అంకితము చేయఁబడినది. వేంగళ నాయకుఁడు సంస్కృతాంధ్రములలో మంచి పండితుఁడు. కవిత్వమున కాళిదాసాదులు తప్ప నితరులు తన కీడుకారని యీతఁడు వాసికొనెను. శ్లేషశబ్దాలంకార ఘటనమున నీతనికిఁ బ్రితి మెండు.

ఈ కాలపు కవులలో బహు గ్రంథములు రచించి కవిసార్వ భౌముఁడని ప్రశస్తిగాంచినవాఁడు కూచిపూరి తిమ్మనకవి (1700-1756). రుక్మిణీ పరిణయము, రాజశేఖర విలాసము, నీలా సుందరి పరిణయము, అచ్చ తెనుఁగు రామాయణము, రసికజన మనోభిరామము, సాగర సంగ మాహాత్మ్యము, సర్పపుర మాహాత్మ్యము, శివలీలా విలాసము, సర్వ లక్షణసార సంగ్రహము, సారంగధర చరిత్రము, కుక్కుఁలేళ్ళర శతకము మున్నగునవి యీతని కృతులు. ఇందు సర్పపుర మాహాత్మ్యము సర్పపుర మందలి భావనారాయణ స్వామికిని, మిగిలినవి పితాపురమునందలి కుక్కుఁలేళ్ళర స్వామికిని అంకితము చేయఁబడినవి. ఈ కవి బమ్మెర పోతనవలెఁ దన కావ్యములను ననులకు కృతి యిచ్చుట కంగీకరింపక భగవంతునికే యొసంగెను. ఇతఁడు శివభక్తి తత్పరఁడయ్యును పరదైవతములను ద్వేషింపక యద్వైత భావముతో మెలంగెను.

ఇతని రాజశేఖర విలాసమునకే భళ్ళాణ రాజ చరిత్రమని నామాంతరము. జంగము లడిగిన దేదియైన నిత్తునని గురువు నెదుటఁ బ్రతిజ్ఞ చేసి యుండుటచే భళ్ళాణరాజు మాయాజుగమ వేషమున వచ్చిన శివునకుఁ దన పట్ట మహిషియైన చల్లమాంబ నర్పించుటయు, శివుఁడామె చేతులలో శిశువుగా మాటి యా దంపతుల ననుగ్రహించుటయు, నిందలి విషయములు. రసికజన మనోభిరామము శృంగార రస ప్రధానమైన ప్రబంధము. ఇందు స్త్రీ వర్ణనము విపులముగాఁ చేయఁబడినది. వసు చరిత్ర నాదర్శముగా గ్రహించి కవి యీ ప్రబంధము రచించెను. ఋతు

ధ్వజుడను రాజు శ్యామ యను గంధర్వ కన్యను మోహించి పరిణయ
మాడుటయు, వారికి జనించిన కుమార్తె గౌతమ మహర్షిని పెండ్లి
యాడుటయు ఇందలి ప్రధాన కథాంశములు. ఈ కావ్య వస్తువు బ్రహ్మ
పురాణమందలి గోదావరీ ఖండము నుండి గ్రహింపఁబడినదని తిమ్మకవి
తెల్పియున్నాడు. తిమ్మకవి వర్ణన ప్రియుఁడే యయ్యును నౌచిత్యము
నెచ్చటను నతిక్రమించి యుండలేదు.

నీలాసుందరీ పరిణయము, అచ్చ తెనుఁగు రామాయణము అనునవి
అచ్చ తెలుఁగున వ్రాయఁబడిన కావ్యములు. నందుని బావయగు
కుంభకుని గోష్ఠమునం దుండిన వృషభములు కొన్ని మదించి చెలరేగి గ్రామ
స్థులను బాధింపఁ దొడంగెను. వానిని గ్రహించువానికిఁ దన కూతు
నిచ్చెదనని కుంభకుఁడు ప్రకటించెను. కృష్ణుఁడు వానిని సంహరించి నీలను
పెండ్లియాడెను. అచ్చ తెనుఁగున రచింపఁబడినదయ్యునీలాసుందరీపరిణయము
సరసమై మనోహరముగా నుండును. ఇందు మూఁడాశ్వాసము లున్నవి.
అచ్చ తెనుఁగు రామాయణముకూడ సహజములైన వర్ణనలకును, సరస
మైన పదప్రయోగమునకును నెలవై హృద్యముగా నుండును. ఈయచ్చ
తెలుఁగు కావ్యములను రచించుటచే నితనికి అభినవవాగనుశాసనుఁ డను
బిరుదము కలిగెనని చెప్పుదురు.

రుక్మిణీ పరిణయము తిమ్మకవి ప్రధమ రచన. ఇందలి శైలి
సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠయై ప్రాధముగా నుండును. శివలీలా విలాస
మితని తుది రచన. లక్షణసార సంగ్రహము మూఁడాశ్వాసముల లక్షణ
గ్రంథము. పూర్వ లక్షణ గ్రంథములలో లేని కొత్త విషయములు
కొన్ని తానిందుఁ జేర్చినని కవి చెప్పియున్నాడు. తిమ్మకవి గ్రంథము
లందుఁ బ్రబంధ యుగచ్ఛాయలే పాచ్చుగా గోచరించును. కొత్తఁడన
మేదియుఁ గానరాదు. ఇతని కవిత్వము మిక్కిలి ధారాళమైనది.
పాండిత్య ప్రకర్షకై ఈతఁ డచ్చ టచ్చట శ్లేష యమకాదులను, గర్భ
కవిత్వమును బ్రదర్శించి యుండెను. ఈతని తొలిరచనలలో స్త్రీ వాచకా

కార సందులు మున్నగు కొన్ని దోషములు కనిపించినను, తరువాతి రచన మిక్కిలి నిర్దుష్టముగానే యుండును. బహు కావ్య రచనా ధురంధరుఁ డయ్య నీ మహాకవి రాజాశ్రయము నాశింపక భగవంతుని నమ్మి స్వతంత్ర జీవితము సాగించెను.

కూచిమంచి జగ్గకవి తిమ్మకవి సార్వభౌముని రెండవ తమ్ముఁడు. (1700-1760). ఇతఁడు జానకీ పరిణయము, ద్విపద రాధాకృష్ణ చరిత్రము, సుభద్రాపరిణయము, చంద్రరేఖా విలాసము, సోమదేవ రాజీయము మున్నగు గ్రంథములు రచించెను. సుభద్రాపరిణయమున అర్జునుఁడు సుభద్రను పెండ్లాడినవృత్తాంతము చక్కగావర్ణింపఁబడినది. ఇం దాఱాశ్వాసము లున్నవి. చంద్రరేఖా విలాసము దూషణ కావ్యము. పూసపాటి విజయ రామరాజుగారి బావమఱుది యగు చింతలపాటి నీలాద్రిరాజు సత్కారము చేసెదనని కావ్యము వ్రాయించుకొని పిమ్మట తిరస్కారము చూపుటచేఁ గోపించి యతని దూషించుచు జగ్గకవి యీ బూతుకావ్యమును రచించెను. తిట్టు కవిత్యమున నీతనికిఁగల యసమాన పాండిత్య మిందు గోచరించును. సోమదేవరాజీయము, కాసె సర్వవృద్ధేశ్వర చరిత్రము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. ఇది కాకతి ప్రతాపరుద్రుని వంశమును వర్ణించు మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము.

తిమ్మకవికి సమకాలికుఁడో, ఇంచుక తరువాతివాఁడో అని చెప్పఁ దగిన ఏనుఁగు లక్షణకవి బహు గ్రంథములు రచించి ప్రసిద్ధికెక్కినాడు. రామేశ్వర మాహాత్మ్యము, సుభాషితరత్నావళి, విశ్వామిత్రచరిత్రము, రామవిలాసము, గంగా మాహాత్మ్యము, గీర్వాణ సూర్యశతకము, విశ్వేశ్వరోదాహరణము, నృసింహ దండకము మున్నగునవి యీతని కృతులు. ఇతఁడును, ఇతని పూర్వులును పెద్దాపుర సంస్థానము నాశ్రయించి ఆ రాజులచే వివిధ సత్కారములు గ్రహించిరి. ఇతఁడు తిమ్మజగపతిరాజుగారి కాలము నందును, వారి తండ్రియైన రాయ జగపతిరాజుగారి కాలము నందును నివసించెను. రామేశ్వర మాహాత్మ్య

మున శ్రీరాముడు సేతువు నొద్ద రామేశ్వరలింగమును స్థాపించుటయు తత్పత్ర మాహాత్మ్యమును వర్ణింపఁబడినవి. ఇది కథ స్కాంద పురాణ గత రామేశ్వర ఖండము నుండి గ్రహింపఁబడినది. కవి దీనిని గురుజానపల్లి యందలి మల్లేశ్వర దేవుని కంకితముచేసియుండెను. ఈ కవి రచించిన కడపటి గ్రంథము రామవిలాసము. దీని నితఁడు తిమ్మ జగపతిరాజుగారి సన్నిహిత బంధువైన వత్సవాయ గోపరాజున (1759-1793) కంకితముచేసెను. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములలోనెల్ల మిక్కిలి ప్రసిద్ధిపొందినది సుభాషిత రత్నావళి. ఇది సంస్కృతమున భర్తృహరి యోగేంద్రుఁడు రచించిన సుభాషిత త్రిశతి కనువాదము. ఇందు నీతి శతకము, శృంగార శతకము, వైరాగ్యశతకము అను మూఁడు శతకము లున్నవి. ఒక్కొక్క శతకము పదేసి పద్యములుగా విభజింపఁబడినది. ఇది పెద్దాపురి నిలయుండైన సోమశంకరస్వామి కంకితముచేయఁబడినది. ఇది అనువాదమయ్యుచక్కని ధారాశుద్ధియు, భావసౌష్ఠవమును గలిగి ఉంధ్రదేశమున మిక్కిలి ప్రచారము నందినది. అన్వయ కాతన్యము కాని, ప్రాథదీర్ఘ సమాస బాహుళ్యముకాని లేక ఇందలి రచన ద్రాక్షా పాకమై అలరారుచున్నది. అనువాదాంతరము లున్నను దేశమున బహువాఙ్మయ గాంచుటయే దీని ప్రశస్తికి దారాణము.

సుభాషిత త్రిశతి నాంధ్రీకరించిన యితర కవులు ఎలకూచి బాల సరస్వతియు, పుష్పగిరి తిమ్మనయు. తిమ్మన (1730-90) రచనలలో నొక్క నీతిశతకమే లభించుచున్నది. ఇతఁడును దన గ్రంథమును శివార్చితమే కావించెను. ఇతఁ డన్నిశ్లోకములను చంపకోత్పలములందే తెనిగించెను. ఇట్టి నియమముపెట్టుకొన్నవాఁ డగుటచేతనే ఇతఁడు చిన్న శ్లోకముల ననువదించుపట్ల వృత్తమునకు సరిపోవునట్లందలి భావములను పెంపు చేయవలసి వచ్చెను. అయ్యును ఇతని రచన మిక్కిలి సరసమును, జాతీయమునై యొప్పుచున్నది. ఇదికాక ఇతఁడు సమీర కుమారవిజయ మను ఏడాశ్వాసముల ప్రబంధమునుకూడ రచించెను.

బాలసరస్వతి తన యనువాదము నందలి పద్యములను సురభి మల్లా నితివాచస్పతీ అను మకుటముతో రచించెను. ఈ సురభిమల్ల భూపతి జటపోళి సంస్థానాధీశుఁడని విమర్శకులు చెప్పుచున్నారు. బాల సరస్వతి కవిత్వము ప్రౌఢమై, కొంచె మర్థక్యము కలిగించును. ఇతఁడు నన్నయ రచనగా ప్రసిద్ధమైన ఆంధ్రశబ్ద చింతామణికి టీక రచించెను. ఇదికాక చంద్రికా పరిణయ మను ప్రబంధమును కూడ ఇతఁడు వ్రాసె నని చెప్పుదురు. కాశీరాజు కూతురైన చంద్రికను భీముఁడు వివాహ మాడుట ఇందలి కథ. ఈ గ్రంథము సురభి మాధవరాయల చంద్రికా పరిణయముకంటె భిన్నమైనది.

అడిదము సూరకవి విజయనగర సంస్థానమునఁ బూసపాటి (రెండవ) విజయరామరాజుగారి కాలమున (1780-1780) నుండినట్లు తెలియుచున్నది. కవిజనరంజనము, రామలింగేశ్వర శతకము, కవి సంశయ విచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము అనున వీతని కృతులు. ఇవిగాక ఇతఁడు రచించిన చాటుపులును, దూషణ పద్యములును పెక్కు గలవు. కవిసంశయ విచ్ఛేదము మూఁ డాశ్వాస ములతోఁ గూడిన చిన్న లక్షణగ్రంథము. ఆంధ్రనామశేషము అచ్చ తెనుఁగు నిఘంటువు. పైడిపాటి లక్ష్మణకవి రచించిన ఆంధ్రనామ సంగ్రహమున కిది శేషగ్రంథము. ఆంధ్రచంద్రాలోకము జయదేవకృత మైన సంస్కృత చంద్రాలోకమున కాంధ్రీకరణము. రామలింగేశ శతకము “రామలింగేశ రామచంద్ర పురవాస” అను మకుటముగల సీసపద్య శతకము. ఈ శతకమున ఆ కాలపు రాజుల దుశ్చర్య లన్నియు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి దూషణమునకు గుటియైనవాఁడు పూసపాటి సీతారామచంద్రరా జను విజయనగరసంస్థానపు మంత్రియని చెప్పుదురు. ఈతని గ్రంథములలోనికెల్ల నుత్తమమైనది కవిజనరంజనము. చంద్రమతీ పరిణయ మిందలి కథ. ఇందలి పద్యములు పెక్కు వసుచరిత్రము నందలి పద్యములను దలపించుచుండుటచే దీనికి పిల్లవసుచరిత్ర యను పేరు

కలిగినది. ఇందు మూఁడాశ్వాసము లున్నవి. ఈ కవి తన కృతుల నన్నిటిని రామచంద్రపురము నందలి రామలింగేశ్వరున కంకితము చేసెను. సూరకవి శైలి లాక్షణికమును, సమాసభూయిష్ఠమునై రమ్యముగా నుండును. ఈతని తిట్టుకవిత్వము “సూరకవి తిట్టు కంసాలి సుత్తిపెట్టు” అని ప్రసిద్ధి కెక్కినది.

క్రీ. శ. 18వ శతాబ్ది యందలి యాంధ్రకవులలో మిక్కిలి ప్రాధుఁడని పేరందినవాఁడు కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు. ఇతఁడు సూరకవికి సమకాలికుఁడు (1780). మంగళగిరి పానకాలరాయని భక్తుఁడు. ఇతఁడు అనిరుద్ధ చరిత్రము, కరాజ మనోరంజనము అను రెండు ప్రబంధములు రచించెను. ఇందు మొదటిదానికంటె రెండవది మిక్కిలి ప్రౌఢమై పిల్ల వసుచరిత్ర మని ప్రసిద్ధి గాంచినది. పురూరవశ్యకృపర్తి చరిత్ర మిందలి విషయము. “వసుచరిత్రమునకుఁ దరువాత నీతని కవిరాజ మనోరంజన ముతో సరితూగఁగల ప్రబంధము లొకటి రెంటికంటె నెక్కువగా లే”వని కీ. శే. వీరేశలింగం పంతులుగారు దీనిని గూర్చి చెప్పియున్నారు. ఈ కవి భట్టుమూర్తిపతి సాహిత్యమునందే కాక సంగీతమునందుకూడ మిక్కిలి ప్రవీణుఁడై నట్లు తెలియుచున్నది.

ఈ కాలమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కిన మఱొకకవి కంకంటి పాప రాజు. ఇతఁడు నెల్లూరు మండలము నందలి ప్రళయ కావేరి పట్టణమున అమీనుగా లౌక్యాధికారమునం దుండినవాఁడు. (1750-1800) తిక్కన సోమయాజి నిర్వచనముగా రచించిన ఉత్తర రామాయణమునే ఇతఁడు ప్రబంధరీతిని చంపూకావ్యముగా సంతరించెను. అచ్చటచ్చట కొన్ని లాక్షణికదోషము లున్నను ఇది మిక్కిలి రసవంతమై సహృదయ హృదయ రంజకముగా నుండును. దీనికి మూలము రామాయణము నందలి ఉత్తరకాండము. తిక్కన మూలమును సాధ్యమైనంత వఱకు సంగ్రహించుటకు యత్నింపఁగాఁ బాపరాజు దానిని విస్తృత మొనరించి నట్లు కాననగును. ఇందలి వర్ణనలు ప్రబంధోచితములై మిక్కిలి

ప్రాధములుగా నున్నవి. రావణ కుంభకర్ణాదుల పూర్వచరిత్రములును, శ్రీరాముఁడు జనాపవాద కారణమున సీతను పరిత్యజించుటయు ఇందు చక్కగా వర్ణింపఁబడినవి. సీతాపరిత్యాగము, రాముని అశ్వమేధాచరణము కుశఁపుల రామాయణ గానము, నిండు సభలో సీత భూగర్భము చొచ్చుట మున్నగు ఘట్టములను వర్ణించుపట్ల పాపరాజు మిక్కిలి నేర్పు ప్రదర్శించెను. గ్రంథారంభమున ఇతఁడు శబ్దాలంకారములం దెక్కువ మక్కువ చూపినను పోను పోను రసపోషణమునకే యధిక ప్రాధాన్య మొసంగి యుండెను. ఈ కావ్యమున వృత్తముల సంఖ్య పాచ్చు. రచన సంస్కృత సమాసభూయిష్టమై మిక్కిలి ధారాళముగా నుండును. ఈ కావ్యమును రచించుటలోఁ దనకుఁ బుష్పగిరి తిమ్మన సాయ మొనరించెనని పాపరాజు చెప్పుకొని యుండుటచేఁ గొందఁ టి గ్రంథమంతయుఁ గూడ నాతఁడే రచించి పాపరాజు పేరఁ బ్రకటించెనని యభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈ కావ్యము రచించుటకు ముందు పాపరాజు విష్ణుమాయా విలాస మను యక్షగానమును గూడ రచించియుండెను. ఈ రెండు గ్రంథములు ఆతని యిష్టదైవమగు మదన గోపాలస్వామి కంకితము చేయఁబడినవి.

దిట్టకవి నారాయణకవి రంగారాయ చరిత్ర మను మూఁడాశ్వాసముల చారిత్రక ప్రబంధమును రచించి (1790) బెల్లంకొండ దుర్గాధిపతియు, పద్మనాయక వంశజుఁడును అగు మల్లాజు రామారాయనింగారి కంకితము కావించెను. ఇది వీరరస ప్రధానమైన ప్రబంధము. బొబ్బిలి సంస్థానాధిపతియైన రావు రంగారావుగారి సేనలకును బుస్సీ యాధిపత్యము నందలి ఫ్రెంచి సేనలతోఁ గూడిన పూసపాటి విజయరామరాజుగారి సేనలకును కీ. శ. 1757 వ సంవత్సరమున బొబ్బిలికోట దగ్గఱ జరిగిన యుద్ధమిందు వర్ణింపఁబడినది. ఈ యుద్ధమున బొబ్బిలివారే ఓడిపోయినను వారందు ప్రదర్శించిన శౌర్యదైర్యములు నిరుపమానములు. వానివి నారాయణకవి మహోత్సాహమున వర్ణించెను. లక్షణదోషము లెడనెడ

గోచరించుచున్నను ఈ కావ్యము హృద్యమయిన రచనతోఁగూడి మిగుల రసవంతముగా నున్నది. ఇందు సందర్భానుసారముగా నా కాలమున వాడుకలో ఉన్న ఉర్దూపదములు వెక్కు ప్రియోగింపఁబడినవి.

మంగళగిరి ఆనందకవి (1760 పాఠము) బ్రాహ్మణుఁ డయ్యును క్రైస్తవమత మవలంబించి, వేదాంతరసాయన మను గ్రంథము రచించి, తనవలెనే క్రైస్తవమతము నవలంబించిన నిడిమామిళ్ళ దాసామాత్యున కంకిత మిచ్చెను. ఈ గ్రంథమున క్రైస్తవమత స్థాపకఁడైన ఏసుక్రీస్తు చరిత్రము వర్ణింపఁబడినది. ఇందలి కైలి నిర్దుష్టమై, మిక్కిలి ప్రాశముగా నుండును. వర్ణనలు ప్రబంధకవుల వర్ణనల ననుకరించుచుండును. పింగళి ఎల్లనార్యుఁ డను కవి గూడ ఇట్లే క్రైస్తవమత సంబంధియగు సర్వేశ్వర మాహాత్మ్య మను తోళ్ళ చరిత్రమును మృదుమధురవాకమున రచించి పేరు గాంచెను.

మహాకవి యను పేరు గడింపక పోయినను వేలకొలది పద్యములను రచించి సర్వాండ్రజనుల హృదయములందు స్థిరనివాస మేర్పఱుచు కొన్నవాఁడు వేమనయోగి. ఈతఁడు క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది పూర్వ భాగమున నివసించె నని శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణకర్మగారు నిర్ణయించి యున్నారు. ఇతఁడు వ్రాసిన పద్యములలో వెక్కు అటవెలఁదులు. కొన్ని కందములును, వృత్తములును కూడ ఉన్నవి. అటవెలఁదుల చివర "విశ్వదాభిరామ వినురవేమ" అను మకుటము గోచరించును. ఈతఁడు రచించిన పద్యములు శతసంఖ్యా నియమమునకు లోబడక పోయినను కథావస్తువేమియు లేకుండుట, మకుటము గోచరించుట అను పాతువులచే శతక పద్యములుగానే పరిగణింపఁబడుచున్నవి. ఈ విషయమున ఈతని పద్యములను శివతత్త్వసారము నందలి పద్యములతో పోల్చి వచ్చును. ఈతఁ డేదో గ్రంథమును వ్రాయవలెనను తలంపుతో పద్యములను వ్రాసినవాఁడు కాదు దేశము నందలి వివిధ ప్రాంతముల

స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగుచు, అడిగినవారికెల్ల నాశువుగా నాయాయి విషయము
 లను గూర్చి అతఁ డాటవెలఁదులలో సమాధానములు చెప్పియుండెను,
 వానిని శిష్యులు వ్రాసికొని వ్రచారము చేసియుండిరి. వేమన మిక్కిలి
 స్వతంత్రుఁడు. సంఘము నందును, వ్యక్తులందును దనకు గోచరించిన
 దోషములనెల్ల అతఁడు నిశితముగా విమర్శించియుండెను. ఆ కాలపు
 బ్రాహ్మణు లొనరించు దురాచారముల నతఁడు తీవ్రముగా ఖండించెను.
 మతముపేర జరుగు నత్యాచారములు చూచి యతఁ డనప్రాంచు
 కొనెను. అతని పద్యములలో నీతులు కొల్లలుగా గోచరించును. ఆ
 నీతుల కతని యనుభవమే మూలము. వేదాంతతత్త్వమును బోధించు
 పద్యములు కూడ అతఁడు పెక్కు చెప్పియుండెను. అందుఁ గొన్ని
 గూఢభావగర్భితములయి యుండుటచే దురవగాహములుగా నుండును.
 వేమన హాస్యప్రియుఁడు. ఈతని విమర్శకు గుఱియగు వారు కూడ
 విచారము నొందక వికసిత హృదయములతో నేగుట కీతని పద్యములం
 దుండు మృదుల నిర్మలమైన హాస్యమే కారణము. భావముల తీవ్రత,
 నీతి నిర్భరత, ధారాశుద్ధి, నిశిత విమర్శ ఈతని పద్యము లందలి గుణ
 విశేషములు ఈతఁ డెచ్చటను పాండిత్య ప్రదర్శనమునకై పాటుపడి
 యుండలేదు. సర్వజన సుబోధములు, జాతీయములు, సరళమంజులములు
 ఐన పదములనే ఈతఁడు వాడియుండెను, పామరులు నైత మీతని
 పద్యములయెడ ప్రీతికలిగియుండుట కీ సౌలభ్యమే ముఖ్యకారణము.
 ఇతఁడు జీవితమునందువలె గవిత్వమునఁ గూడ నాంతర్యమున కిచ్చినంత
 ప్రాధాన్యము బాహ్యవిషయముల కిచ్చియుండలేదు. అందుచే నితని
 రచనలో వ్యాకరణాది దోషము లచ్చటచ్చట గోచరించును. పండితు
 లెవ్వరును ఈతని మహాకవి యని మన్నింపకపోవుట కిదియే కారణము.
 కాని పండితులనక, పామరులనక ఆంధ్రులెల్లరు నీతని పద్యముల నాప్రాయ
 ముగా పఠింతు రని చెప్పినచో నత్యుక్తి ఉండనేరదు.

పిండిపోలు లక్షణకవి రావణదమ్మియ మను నామాంతరముగల లంకావిజయ మను ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించెను. ఇందు రెండే ఆశ్వాసములున్నవి. రావు ధర్మరాయఁ డను వెలమకులజుఁ డీతని లంక నేల కొంత అపహరింపఁగా ఇతఁ డాగ్రహమున నతనిని రావణునితోడను, క్షేత్రాపహరణ వృత్తాంతమును రామాయణ కథతోడను పోల్చి యీ ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించెను. తిట్టు కవితయం దీతఁడు దిట్ట. భీమకవి, శ్రీనాథుఁడు మున్నగువారుకూడ తనవలె దిట్టజాలరని ఈతఁడు చెప్పకొనియుండెను. ఈతని కావ్యము రాఘవ పాండవీయాదు లంక ప్రాధమ్యమైనది కాదు. ఇందు అర్థశ్లేషమే పలుచోట్ల కానిపించును. అందందు వ్యాకరణదోషములు కూడ ఉన్నవి. ఇతఁడు పెక్కుచాటుపద్యములు చెప్పినట్లు తెలియుచున్నది.

లక్షణకని సమకాలికుఁ డని చెప్పఁదగిన శిష్టు కృష్ణమూర్తి కవి సంస్కృతాంధ్రము లందు మహాపండితుఁడై పెక్కు గ్రంథములను రచించెను. సంగీతశాస్త్రమునఁ గూడ ఇతని కపారమైన పాండిత్యము కలదు. పురాణప్రవచనము నందును, అశుకవిత్వ మందును ఇతఁ డారితేరియుండెను. ఇతఁడు తన జీవితకాలమున పలువు రధికారులను, భూస్వాములను దర్శించి, వారిచే గొప్ప సత్కారములు పొందెను. సర్వకామదా పరిణయము, వేంకటాచల మాహాత్యము, వీణారణ్య మాహాత్యము, వంచతంత్రము, స్త్రీ నీతిశాస్త్రము, వసుచరిత్ర వ్యాఖ్యానము మున్నగున వీతని తెలుగు రచనలు. సంస్కృతమునఁగూడ ఇతఁడు రచించిన గ్రంథము లనేకము లున్నవి. అందు హరికారికలను వ్యాకరణ గ్రంథము పేర్కొనఁదగియున్నది. చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమునకును దీనికిని చాల పోలికయున్నది. బాలవ్యాకరణమునకుఁ గల ప్రసిద్ధి చూచి దాని నవకీర్తిపాలు చేయుటకై కృష్ణమూర్తికవియే యీ కారికలను రచించి, హరిభట్టుకృత మను శంక కలిగించుటకై హరికారిక లని పేరుపెట్టెనని విమర్శకులభిప్రాయపడుచున్నారు.

మండపాక పార్వతీశ్వరకవి (1833-97) శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి వలెనే గొప్ప విద్వాంసుడు. ఇతడు బొబ్బిలి సంస్థానమున నాస్థాన కవియై ఉండెను. రాధాకృష్ణ సంవాదము, కాంచీపుర మహాత్మ్యము, అమరుక వాఙ్మము అను కావ్యములే కాక ఇతడు పెక్కు శతకములు, దండకములు, వశచరిత్రములు రచించెను. ఇతడు సుమా రెనుబది గ్రంథములు రచించెనని చెప్పుదురు. ఇతని గ్రంథములలోనికెల్ల రాధాకృష్ణ సంవాదము సుప్రసిద్ధమైనది.

గోపీనాథము వేంకటకవి వేంకటగిరి సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండి పెక్కు గ్రంథములు రచించెను. అందు వాల్మీకి రామాయణమున కాంధ్రీకరణమైన గోపీనాథ రామాయణము, కృష్ణజన్మ ఖండము, శిశుపాలవధాంధ్రీకరణము ముఖ్యములై నవి. కృష్ణజన్మ ఖండము బ్రహ్మ వైవర్తపురాణము నందలి భాగము. భాస్కర రామాయణాదులు యథా మూలముగాలేవని వేంకటకవి దానిని మూలానుగుణముగా తెనిగించెను. ఇతని రచన సులభమును, సరళమునై మనోహరముగా ఉండును.

ఈ యుగమున ఆంధ్రదేశమున వర్తిల్లిన కవయిత్రులలో తరిగొండ వేంకమాంబ (1840) పేర్కొనఁదగినది. ఈమె వేంకటాచల మాహాత్మ్యము జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము, రాజయోగసారము అను గ్రంథములను రచించి, తరిగొండ నృసింహస్వామి కంకితము కావించెను. జ్ఞానవాసిష్ఠము ద్విపదకావ్యము తరణోపాయముగా తా నీ గ్రంథము రచించినట్లు కవయిత్రీ చెప్పుచున్నది. వైరాగ్య ప్రభావమును ఆత్మానాత్మ వివేకమును తెలుపు కథలిం దనేకము లున్నవి. గూడ వేదాంత విషయములను గూడ వేంకమాంబ మృదుమధురముగను, స్పష్టముగను వివరించియున్నది. మడికి సింగన అను కవి ఈ గ్రంథము నింతకు పూర్వమే పద్యకావ్యముగ రచించియుండెను. రాజయోగసారముకూడ ద్విపదకావ్యమే. ఇందు రాజయోగ విశేషములు చక్కగా వివరింపఁబడియున్నవి. వేంకమాంబ రచించిన

గ్రంథములలో ప్రసిద్ధమైనది వేంకటాచల మాహాత్మ్యము. ఇది వేంకటగిరి ఊత్ర మాహాత్మ్యమును వర్ణించు కావ్యము. వరాహభవిష్యోత్తర పద్మపురాణము లందలి వేంకటాచల మాహాత్మ్యము లీ కావ్యమునకు మూలములు. ఊత్రమాహాత్మ్యమును వెల్లడించుటకై యిందు చెప్పఁబడిన మాధవుఁడను జాగ్రహ్మాణ యువకుని కథ మిక్కిలి హృద్యముగా నున్నది. ఇట్లే యిందలి పద్మావతీ శ్రీనివాసుల వివాహ వృత్తాంతము కూడ రమణీయమై యుప్పురుచున్నది. శ్రీనివాసుఁ డెఱుకసాని వేషమున అంతిపురము చొచ్చుటయు, అతనికిని లక్ష్మీదేవికిని జరిగిన సంవాదమును మిక్కిలి సహజముగా వర్ణింపఁబడినవి. తన భర్త ద్వితీయ వివాహము చేసికొనఁ బోవునపుడు లక్ష్మీ అనుభవించిన వేదనను వేంకటాచల నిపుణతతో వర్ణించి, స్త్రీ హృదయమును గ్రుమ్మరించినది. ఈమె కైలి వేదాంత విషయ వివరణ సందర్భములఁ గూడ మధురమై, వ్యవహారమునకు సన్నిహితముగా నుండును. ఈమె రచనలో అచ్చటచ్చట వ్యాకరణ స్థానిత్యములు గోచరించును. ఈమె గొప్ప విద్వాంసురాలయ్యును వినయవతి. శృంగారరసమును వర్ణించుటయం దీమె వైముఖ్యము ప్రదర్శించెను. ఈమె రచన లాత్మజ్ఞానమునకును, ఔచిత్యమునకును అటవట్టులు.

ఈ యుగమున తెలంగాణమున వెలసిన కొందఱు కవిపుంగవులను గూర్చి చెప్పవలసియున్నది. జటప్రోలు సంస్థానాధిపతి యయిన సురభి మాధవరాయలు చంద్రికాపరిణయ మను ప్రబంధమును రచించెను. ఈతఁడు సర్వజ్ఞ సింగమనీని పంశమునకు చెందినవాఁడని ప్రతీతి. ఈ చంద్రికా పరిణయము పిల్లవసుచరిత్ర యని చెప్పఁదగినట్టిది. ఇందు చంద్రికా సుచంద్రుల ప్రణయము వర్ణింపఁబడినది. భట్టుమూర్తివలెనే ఈ కవియు శ్లేషయమకాదులందును, ఇతర శబ్దాలంకారము లందును ప్రీతి ప్రదర్శించెను. ఇతని శ్లేషలు వసుచరిత్రశ్లేష లంత భావ

పూరితములును, సుందరములును కాకపోయినను ఈతఁడు ప్రేమదర్శించిన పాండిత్య పాటవము అమేయ మని చెప్పటకు సందేహింప నవసరములేదు.

పరశురామ పంతుల లింగమూర్తికవి ఓరుగల్లులో జనించెను. ఇతఁడు యౌవనమున రతిమన్మథ విలాస మనెడి శృంగార ప్రబంధమును రచించినను కృమముగా భక్తివైరాగ్య భావములకు నిలయమై, సీతారామాంజనేయ సంవాద మను వేదాంత గ్రంథమును రచించెను. ఇందు జీవబ్రహ్మైక్య సిద్ధాంతము నిరూపింపబడినది. ఇందలి మూఁ డాశ్వాసములలో వరుసగా తారకయోగము, సాంఖ్యయోగము, అమనస్కయోగము అను మూఁడు యోగములు వివరింపబడినవి. గూఢమైన వేదాంతమును గూడ రసవంతమైన కావ్యముగ చెప్పఁజూలుట ఈ కవి యందలి విశేషము. సందర్భోచితములును, అనుభవసిద్ధములునైన ఉపమానములను గూర్చి ఈ కవి వేదాంతమునుగూడ సర్వజనసुఖోదముగా సంతరించెను. తెలుఁగున వెలసిన వేదాంతకావ్యములలో దీనికి సాటి వచ్చునది వేటొకటి లేదు. ఈ కవి కుమారుడైన రామమూర్తి కవి శుకచరిత్ర మను వేదాంత గ్రంథమును వ్రాసినాఁడు, దీనినిబట్టి వేదాంత విచార మీ వంశమువారి కనుశ్రుత మని తెలియవచ్చుచున్నది.

దేవరకొండలో నుండిన మరింగంటి వంశమున పలువురు పండిత కవు లుదయించిరి. వీరు వైష్ణవులు. విశిష్టాద్వైతాచార్యులుగా చిరకాలమునుండి ప్రసిద్ధి పొందినవారు. వీరిలో మరింగంటి సింగరాచార్యులను కవి దశరథరాజనందన చరిత్ర మను పేర నిరోష్ఠ్యరామాయణమును శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతాకల్యాణ ప్రబంధమును రచించెను. ఈయనకు శతఘంటావధాని యని బిరుదు కలదు. ఈయన కవితన లక్షణమై పలువురు పండితులయు, విమర్శకు లయు ప్రశస్త్య లందినది. మరింగంటి వేంకట నరసింహాచార్యుఁ డను కవి శ్రీకృష్ణ శతానందీయము, చిలువపడిగరేని

పేరణమును అను రెండు కావ్యములను రచించెను. ఇందు మొదటిదాని యందలి కథ భాగవతము నుండి గ్రహింపఁబడినది. ఈ కవి కళాపూర్ణోదయ మునుచూచి కాఁబోలు ఇందొక విచిత్రమయిన కల్పన కావించెను. శృష్టఃఙ్ఙు మాయాబ్రహ్మయై సరస్వతికడనుండ, సత్యబ్రహ్మ ఆట కరిగి అతనితో వాదించుట ఈ కల్పన యందలి ముఖ్యాంశము. రెండవది అచ్చ తెనుఁగుకావ్యము. ఇందు నాగకేతనుఁడైన దుర్యోధనుని వివాహము వర్ణింపఁబడినది. మరింగంటి వంశమునకుఁ జెందిన మఱియొక కవి సరసింహోచార్యులు. ఇతఁడు తాళాంకనందినీ పరిణయమును ప్రబంధముగా రచించెను. మేనఱికపు వివాహముల పరిస్థితి ఇందు చక్కగా వర్ణింపఁ బడినది.

పురాణము నందలి ఆంధ్రకవిత్వమున శబ్దార్థములకు సమప్రాధాన్యము కనిపించును. ప్రబంధయుగమునాటి కథభావములవైకంటె శబ్దములపై కవులకు మక్కువ పెరిగినది. దక్షిణాంధ్ర యుగమున నది మఱింత యభివృద్ధి యైనది. చివరకు క్రీ. శ. 19 వ శతాబ్దినాటికి ఆంధ్ర కవిత రసభావములందు కొఱవడి శబ్దార్థాలంకార ప్రధానమై ఔదాత్త్యమును కోల్పోవుట సంభవించినది. కవులు పలువురు స్వతంత్ర ప్రక్రియలకు పూనక పెద్దన రామరాజభూషణాదుల ప్రబంధముల ననుసరించుటే పరిపాటియైనది. ఈ కారణముచే నాంధ్ర సరస్వతి యమక శ్లేషానుప్రాసాద్యలంకారశృంఖలలలో తగుల్కొని, సహజ స్వచ్ఛంద సంచారమునకు దూరము కావలసివచ్చినది. శ్రీ వీరేశలింగం పంతులుగారు రచించిన సరస్వతీ నారద సంవాద మను ఖండకావ్యములో అప్పటి కవితా పరిస్థితి చక్కగా వర్ణింపఁబడినది. సాహిత్యరంగమున చైతన్యము లోపించి అనుకరణమే ఆధిపత్యము వహించుట చూచి ఆంగ్లభాషా నిష్ఠాతులగు పండితులును, యువకులును నూతన మార్గముల నన్వేషించి అనుసరింప యత్నించిరి. సంప్రదాయసిద్ధమైన కవితావాహిని యేదో యొకవిధముగా

ప్రసరించుచునే యున్నను, వారి అన్వేషణ ప్రయత్నములకు ఫలితముగా నూతన కవితాప్రవాహము లేర్పడి దేశము నలుమూలల వ్యాపించినవి. వాని పరిణామ వికాసముల వివరణమే ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రమున ప్రధానస్థాన మాక్రమించును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

ఆధునికయుగము

ఒక వంద యేండ్లు పరపాఠనావిషమూర్ఛితమై, నిద్రాణ స్థితిలో నుండిన భారతజాతి 1857 నాటి ప్రథమ భారతస్వాతంత్ర్య సంగ్రామముతో నాకస్మికముగ జాగృతమయినది. పాశ్చాత్య నాగరికతా వ్యామోహపరవశులై యుండిన యాంగ్ల విద్యాధికుల కది కనువిప్పయ్యెను. నాదేశము, నాజాతి, నాభాష, నా సంస్కృతి యను భావము విద్యాధికుల నావహించినది. జాతీయం దుద్బుద్ధమైన యీ నవచైతన్యము రాజకీయమత సాంఘిక సారస్వతాది సర్వరంగములందును వ్యక్తము కాఁజొచ్చినది. స్వస్థాన వేష భాషాభిమానమే యీ చైతన్యము యొక్క ఫలము. ఆధునికాంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర యనగా నా చైతన్య మాంధ్రసాహిత్యరంగమున నే యే రూపము లంది యెట్లు పరివర్తిల్లినదో పరిశీలించుటయే.

గాఢనిద్ర నుండి మేల్కొంచిన యాంధ్రజాతి యొక్కసారి తన గత చరిత్రపై దృష్టిసారించినది. కవులు కొందఱు మహోన్నతములైన తమ ప్రాచీన సాహిత్య సంప్రదాయములను బునరుద్ధరింపవలెనని దీక్ష పూనిరి. ఈ కాలముననే చిన్నయసూరి యాంధ్రభాష కొక వ్యాకరణము నిర్మించి, దానికి లక్ష్యభూతముగ నుండునట్లు నీతిచంద్రిక యను గద్యకావ్యమును రచించి, నన్నయ పద్యమునకువలె దాను గద్యమున కాద్యుఁ డనిపించుకొనెను. ఆయన యొక నిఘంటువును గూడ రచించుట కారంభించి యది ముగియకుండనే దివంగతుఁ డయ్యెను. కొంచె మించు మించుగా నీ సమయముననే ఛార్లెస్ ఫిలిప్ బ్రౌను అను ఆంగ్లేయుఁడు ఆంధ్రదేశమునకు కలెక్టరుగా వచ్చి యాంధ్రభాష కపారమైన సేవ యొనరించెను. ఆయన పలువురు పండితులను జేరఁదీసి వారిచే దాశపత్ర

రూపమున నుండిన కొన్ని పాఠములను బరిష్కరింపఁజేసి, వానికి వ్యాఖ్యానములు వ్రాయించెను. వారి తోడ్పాటుతోడనే తా నొక ఆంధ్రాగ్రన్థ నిఘంటువును గూడ నిర్మించెను. వేమన తన కభిమాన కవి యగుటచే నాయన యతని పద్యములు కొన్ని సేకరించి, వాని నాంగ్ల పరివర్తనములతో ముద్రింపించెను. చిన్నయసూరియు, జాగ్రానుదొరయుఁ గావించిన కృషి యానాఁ డాంధ్రభాషాభివృద్ధి కెంతయో తోడ్పడె ననుటలో సందేహములేదు.

చిన్నయసూరి రచించిన జాలవ్యాకరణమునకుఁ గ్రమముగా దేశమున నఖండమైన వ్యాప్తి చేకూరెను. దాని కాయన నిర్వహించు చుండిన యుద్యోగమును, దానిని రచించుటలో నాయన ప్రదర్శించిన యసమాన కౌశలమును హేతువు లని చెప్పవచ్చును. ఆయన ప్రమాణీకరించిన భాష ననుసరించి పలువురు పండితులు పాఠములను సారముగా రచనలు చేయ నారంభించిరి. అందలి వస్తువు ప్రాయశఃకముగాఁ జారాణికమే. నన్నయ భాస్కర పోతనాదు లేనాఁడో రచించిన భారత భాగవత రామాయణములను, వారు విడిచిన యితర పురాణములను బండితులు మరలఁ జేపట్టిరి. వారు మూలము నాధారముగాఁ గొని స్వతంత్ర రచనలుగా వెలయించినవానినే వీరు యథాక్షరముగా ననువదించ నారంభించిరి. అట్టి వానిలో కీ. శే. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి గారు రచించిన శ్రీకృష్ణ భారతము, కీ. శే. వావిలికొలను సుబ్బారావు గారి ఆంధ్రవాత్మిక రామాయణము, కీ. శే. జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారి జనమంచి రామాయణ బ్రహ్మాండ పురాణములు పేర్కొనఁదగినవి. ఈ పురాణముల యాంధ్రీకరణముతోపాటు వేటొకవైపున సంస్కృత నాటకముల యాంధ్రీకరణము కూడ సాగినది. పురాణము, ప్రబంధము, శతకము, నాటకము మున్నగు పాఠముల సాహిత్య ప్రక్రియ లన్నియు నీ కాలమునఁ బునరుద్ధరింపఁబడి, తండ్రిపతండుములుగా వెలసినవి.

అప్పటి భూస్వాములును, ధనస్వాములును, గవిపండితులను యథోచితముగాఁ బోషించి, వాఙ్మయాభివృద్ధికి దోహద మొనరించిరి.

పొచ్చినమార్గము ననుసరించి కవిత చెప్పిన మహాకవులలో మొదటఁ జేర్కొనఁదగినవారాంధ్ర ప్రభుత్వాస్థాన కవులయిన శ్రీ శ్రీపాదకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారు (1866 - 1961). వీరు శతాధిక గ్రంథకర్తలు. భారత భాగవత రామాయణముల నొక్క చేతిమీదుగాఁ నాంధ్రీకరింపఁ జాలుట యనన్య సాధ్యమైన వీరి యసమాన ప్రజ్ఞకుఁ దార్కాణము. వీరికి శ్రీనాథుఁ డభిమానకవి, శ్రీనాథునివలె వీరును కవిసార్వభౌమ బిరుదమును, కనకాభిషేక గౌరవమును, కవి గండపెండేరమును బడయఁజాలిరి. కృషిఁ దగినంత జనాదరణయు వీరికి రాలేదనుట విచారహేతువైన విషయము. ఆంధ్రీకృత రామాయణములలో కీ. శే. వావిలికొలను సుబ్బారావుగారి ఆంధ్రవాల్మీకి రామాయణమున కధికమైన ప్రచార మున్నది. వారు వాల్మీకి రామాయణమును మధించి మంధర మను విపులవ్యాఖ్యానమును గూడఁ బ్రచురించిరి. శ్రీ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు కూడ రామాయణము, బ్రహ్మాండ పురాణము, లలితోపాఖ్యానము, తాండవ కృష్ణ భాగవతము మున్నగు బహుగ్రంథములు రచించిరి కాని వానికిసైత మాంధ్రీదేశమున నంతగా నాదర ప్రచారములు కానరాకున్నవి.

పొచ్చిన మార్గము నవలంబించియుఁ దమ సహజ ప్రసన్నమయిన శైలిచేఁ గవిత్వమునకుఁ బ్రజాదరము సంపాదింపఁ జాలినవారు శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వర కవులు. (దివాకర్ల తిరుపతిశాస్త్రిగారు 1871 - 1919; చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారు 1870 - 1950). వీరు రచించిన శతాధిక కృతులేకాక వీరు కావించిన శతావధానాష్టావధానములు, ఆశుకవితా ప్రదర్శనములు కూడ సామాన్యప్రజలలో నపారమైన కవితాభిరుచిని గలిగించినవి. ఆంధ్రకవితను రాజప్రాసాదముల నుండి ప్రజాగృహంగణములకుఁ గొనితెచ్చినవారు శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు అనఁడు

వీరి యవధాన పద్యములు, చాటువులు తెలుఁగువారి నోట నే చోటఁ గాంచినను వినవచ్చుమఁడెడివి. వీరి పాండవ నాటకములు దేశమందంతటను బ్రదిర్పింపఁబడి, ప్రజాదరముపొందినవి. వీరి దేవీభాగవతము, శ్రీవణానందము, బుద్ధచరిత్రము పండిత పామర జనరంజకములై మించినవి. వీరి గీతము, నానారాజ సందర్శనము క్రొత్త పుంతలు తొక్కిన రసవద్రచనలు, తరువాతి కాలమున(1910 నుండి నేటి వఱకు) కవిత రచించిన వారందఱును వీరికిఁ బ్రత్యక్షముగనో, పరోక్షముగనో శిష్యులైనవారే. నేటి వఱకును “చెళ్ళపిళ్ళ వెంకన గురువంచుఁ జెప్పు కొనఁగా నది గొప్ప తెలుఁగునాడునన్,” “శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల వాణి ప్రాచీన కవితకు భరతవాక్యము, నవీన కవితకు నాందీవాక్యము” అన్న సూక్తి సత్యసమ్మతమైనది.

ఈ యుగమున చెప్పకొక దగిన పండితకవు లింకను బలువురు గలరు. కీ. శే. కొక్కొండ వేంకటరత్నం పంతులుగారును (బిల్వేశ్వరీయము), వడ్డాది సుబ్బారాయుడుగారును (భక్త చింతామణి), దాసు శ్రీరామకవియు (దేవీభాగవతము), శ్రీ ముదిగొండ నాగవీరయ్యశాస్త్రిగారును (శివపురాణము), శ్రీ చివుకుల అప్పయ్యశాస్త్రిగారును (గర్గ భాగవతము), కీ. శే. పిళుపాటి చిదంబరశాస్త్రిగారును (పద్మ పురాణము), కీ. శే. వేంకటరామకృష్ణ కవులును (కథాసరిత్సాగరము), శ్రీ అల్లంరాజు రంగశాయి, మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు, వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి (ఆంధ్ర భవిష్య పురాణము), ప్రభృతులును వారిలో ముఖ్యులు. కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు కూడఁ దొలుతఁ బ్రాచీన పద్ధతిని గవిత్యము చెప్పినవారే యయ్యుఁ దరువాతఁ దమ దృక్పథము మార్చుకొని పద్యములను గాక, గద్యకావ్యములనే యధికముగా వ్రాసి గద్య తిక్కన యను సార్థకమైన బిరుదము వహించిరి.

అథునికాంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు గారికిఁ బ్రత్యేకస్థాన మున్నది. (1848 - 1919). నవయుగ భానుఁడని యాయన గన్న ప్రఖ్యాతి సార్థకమైనది. వారు సంస్కృతాంధ్రాంగ్లభాష లతో మంచి వరిచయము గలవారు. ప్రాధికావ్యములు వ్రాయఁగల దక్షులు, అయినను బ్రజాసామాన్యము నందుఁ బ్రచారము సాగించుటకుఁ బ్రాధమైన కవిత్వముకంటె సరళమైన గద్యమే శక్తిమంతమగు సాధన మగునని తలంచి వారు గద్యమును జేపట్టిరి. తొలుత వారు చిన్నయసూరి నీతిచంద్రికనే యొరవడిగాఁ గైకొని, ప్రాధమైన కైలి నవలంబించినను గ్రమక్రమముగా సరళము, సుబోధమునైనకైలి నాదరించి యనేక గ్రంథములు రచించిరి. తిరుపతి వేంకటేశ్వర కవులు పద్యమున సాధించిన సారశ్యము నాయన గద్యమున కలవఱిచి రని చెప్పవచ్చును. నవల, కథ, ప్రహసనము, నాటకము, విమర్శ, స్వీయచరిత్రము మున్నగు పెక్కు సాహిత్య ప్రక్రియల నాంధ్రమున మొదటఁ బ్రవేశపెట్టినవారు పంతులుగారే. వారు సంస్కరణవాదులు. మత సాంఘిక సారస్వతాది సర్వరంగములందును సంస్కరణ మావశ్యక మని తలంచి వారు ప్రజలలోఁ జాదుకొనిపోయిన పెక్కు మూఢ విశ్వాసములను నిర్మూలింప సారస్వత మును సాధనముగా నుపయోగింప నుద్యమించిరి. విజ్ఞానము, వికాసము, స్వాతంత్ర్యము, సర్వమానవులకును సహజస్వత్వము లని యాయన యాశయము. సంప్రదాయము విడువని నవ్యత సాహిత్యమునం దాయన లత్యము. ఆయన శాకుంతల లానువాదము, రాజశేఖర చరిత్ర యను నవల. ఆంధ్రకవుల చరిత్ర, స్వీయ చరిత్ర, ప్రహసనములు, వ్యాసములు ఆ రోజులలోఁ దెలుగునకుఁ గలిగించిన యభ్యుదయ మింతింతనరానిది.

శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వర కవుల వలెనే ప్రబంధాధునిక యుగ ములకు నడుమ నిలిచి సంప్రదాయమును విడువకయే నూతన కవిత్వము చెప్పినవారు శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు. వారి యేకాంత సేవ

నవకవితా యుగమునకు వైతాళికియము నాలపించినదని చెప్పవచ్చును. వీరి రచనలలో భక్తిభావ మెక్కువగా స్ఫురించును. అదియే తరువాత నొక విధముగా మర్మకవిత్వమునకు దారిచూపినది.

సంప్రదాయానురక్తులైన కవిపండితు లీ విధముగాఁ జాగ్రహించిన కవులనే మేలుబడిగా గ్రహించి రచనలు సాగించుచుండ నాంగ్లవిద్యాభ్యాసము కావించి, యాంగ్ల మహాకవులైన కీట్సు, షెల్లీ, వర్డ్స్వర్థ్ మున్నగువారి రచనలచేఁ బ్రభావితములైన యువకులు వారి యడుగుజాడల ననుసరించి నూత్నకవితా మార్గముల నవలంబింపఁ దొడంగిరి. శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారు రచించిన సరస్వతీ నారద సంభాషణమును ఖండకావ్యమును జరికించినచో నంతకుఁ బూర్వముండిన కవిత్వముయొక్క యథార్థ స్వరూపము గోచరించును. దానినిబట్టి సాహిత్యమున నూత్నకవితా మార్గము నన్వేషింపవలసిన యావశ్యకమును వీరేశలింగము పంతులుగా రెంత గాఢముగా గుర్తించిరో తెలియవచ్చును. కాని వారిద్వప్తి పద్యమునుండి గద్యమునకు మరలుటచే నా కార్యము నాయనకాక యితరులు కావించుట సంభవించినది.

ఈ కాలమున నాంధ్రదేశమున రాజకీయ సాంఘిక సారస్వత రంగములందు వివిధములైన యుద్యమములు బయలుదేలి, వివిధములైన కవితా ప్రక్రియలకు దారి చూపినవి. వానిలో నాంగ్లభాషాభ్యాసమునకు ఫలితముగా నేర్పడిన కాల্পనికోద్యమమును ముందు పేర్కొనవలయును. దీనినే భావకవితోద్యమ మనియుఁ జెప్పచుందురు. దీని ప్రభావమున సృజింపబడిన కవిత్వమును లఘుకావ్యములు, ఖండకావ్యములు, ఆత్మాశ్రయ కవిత్వము, ప్రకృతి కవిత్వము, మర్మకవిత్వము అని యైదు విధములుగా వింగడింపవచ్చును. లఘుకావ్యములు కథావలంబనము కలవయ్యును అనవసర వర్ణనములకుఁ దాపీయక నూతన ప్రణయ సిద్ధాంతమునకుఁ జాగ్రహన్య మొనంగుచు వ్రాయఁబడిన చిన్న కావ్యములు. ఇవి పరిమాణమునఁ బ్రబంధము లంత పెద్దవి కాకపోయినను

సమగ్రరూపములై నట్టివే. ఖండకావ్యములు వస్త్రైక దేశవర్ణనముతోఁ గూడి పరిమిత స్వరూపములై న కావ్యభాగములు. ఇందు సమగ్రమైన కథ కానఁబడదు. ఏదో యొక సన్ని వేశమునో, ఘట్టమునో గ్రహించి కవి యా విషయమునఁ దనకుఁగల భావములను వెల్లడించును. దేశమున బయలుదేరిన వివిధ పత్రికలలోఁ దమ పద్యములను బ్రచురింపవలె నను కవుల యుత్సాహమునకు ఫలితముగా వెలువడినట్టి వివి. ఆంగ్లమునఁగూడ నిట్టి ఖండకావ్యములు పెక్కుఁ గలవు. ఆత్మభావములను, మనస్తత్త్వమును వివిరించు కవిత ఆత్మాశ్రయ కవిత్వము, ప్రకృతి సౌందర్యమును, జానపదజీవితమును వర్ణించు కవిత ప్రకృతి కవిత్వము. మర్మకవిత్వముఁ గొంత గూఢత్వము, తత్త్వజిజ్ఞాస గోచరించును. భావకవితా లత యీ యైదు విధములై న శాఖలతో వర్ధిల్లి యీ కాలమున దేశము నల్లడల వ్యాప్తిఁగొంచినది.

క్రి. శ. 1910 ప్రాంతమున కొత్త ప్రాతల మేలుకలయిక కొమ్మెఱుంగులు చిమ్మ కీ. శే. గురుజాడ అప్పారావుగారు కొత్త ఛందస్సులో, కొత్త భాషలో, కొత్త పద్ధతిలో సరళము, మధురము, చైతన్యవంతము నగు విశుద్ధకంతముతో భావకవితకుఁ బ్రస్థాన భేరి మోయించిరి. అదే సమయమున శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారు లలిత యను లఘు కావ్యమును రచించిరి. తరువాత తృణకంఠము ప్రకటింపఁబడినది. దాని పీఠికలో ఆయనయే యది వస్తువిస్తృతి లేని భావప్రధానమయిన కావ్య మని సూచించిరి. శ్రీ గాడిచర్ల హరిశర్మ తమరావుగారు దానికి భావకవిత్వ మని నామకరణము గావించిరి. 1914 వ సంవత్సరము ప్రాంతమున శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారు కలకత్తా నుండి వంగసాహిత్య సౌరభములు సంతరించుకొనివచ్చి కొన్ని ఖండకావ్యములు ప్రచురించిరి. శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు శాంతినికేతనమున కేగి రవీంద్రునికడ నాంగ్ల, వంగ సాహిత్యము లభ్యసించి కొత్త రచనలు ప్రారంభించిరి. వీరి రచనయందు శబ్ద

మాధుర్యము, అర్థ ప్రసన్నత, సంప్రదాయ పక్షపాతము గోచరించును. దేశభక్తి, ఆత్మ సౌందర్యము, ఆధ్యాత్మిక ప్రేమ యీయన కభిమాన విషయములు. శ్రీ దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు కూడ వీరివలెనే కొన్ని లఘుకావ్యములు వ్రాసి ప్రకటించిరి.

క్రీ. శ. 1917 లో శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారు, చింతా దీక్షితులు గారు మున్నగు నవ్యసాహిత్యోపాసకులు సాహితీ సమితిని స్థాపించిరి. శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారు రసికులైన పండితులు; సంస్కృత పాఠ్యతాది బహుభాషాకోవిదులు. ప్రాచీనత విడువక నవీనత నాహ్వానించిన సమన్వయ శీలురు. వీరి హృదయేశ్వరి లోపల నవ్యత, వెలుపల ప్రాచీనత గల చక్కని కావ్యసంపుటి. స్త్రీ సంసార తరణోపాయ మనియు, సర్వమును అంభా స్వరూప మనియు నీయన భావము. నవ్యకవులకుఁ బెక్కు విధముల నండదండయై, వారిని గావ్యరచనకుఁ బోత్సహించిన మనీషి యీయన.

క్రీ. శ. 1922 లో నవ్యకవితా ప్రచారము కొఱుకు సాహితీ యను పత్రిక నెలకొల్పఁబడెను. అందును అప్పటి యితర పత్రికలందును బలువురు నవకవులు రచించిన ఖండకావ్యము లనేకములు ప్రచురింపఁబడినవి. తరువాత భారతి మున్నగు పత్రికలలోఁ బ్రచురింపఁబడిన ఖండ కావ్యములు పెక్కు కాలక్రమమున ఖండకావ్య సంపుటములుగా ముద్రింపఁబడినవి. అట్టివానిలో శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారును, జామవా గారును రచించిన ఖండకావ్యములు ప్రసిద్ధములైనవి. కీ. శే. బసవరాజు అప్పారావుగారు నవ్యకవులలో మొదటి పదకర్త. ప్రేమ, వేదన, నిరాశ యను భావము లీయన కావ్యములలో నిండారీయుండును. “ప్రేమించు ప్రేమకై” యని యీయన యుపదేశము. ఈయన రచించిన గేయములు పెక్కు జనసామాన్యమున మిక్కిలి వ్యాప్తి చెందినవి.

శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి కాలముననే సాహితీసమితి
 నభ్యుత్తై, సాహితీలోఁ బద్యములు ప్రకటింప నారంభించిరి. పద్యమునం
 దైనను, పాటయందైనను ఈయన మంచి నగిషి పనివాఁడు. ఆత్మా
 శ్చయమైన భావకవిత్వమున కీయన రచన విశుద్ధమైన యుదాహరణ
 మనవచ్చును. ప్రేమసౌందర్యము లీయన రచనకు జీవాతువులు.
 అతిలోకమైన సౌందర్యము నాదర్శముగఁ గొని దానికొఱకై తహ
 తహపడి తపించిన కవిశేఖరుఁ డీయన. ఈయన యేడుపును గూడఁ
 గళగా దిద్ది, తననాఁటి యువక కవులకు గురుస్థానమై విలసిల్లినాఁడు.
 ప్రథమ ప్రపంచ సంగ్రామము వలనఁ గలిగిన విధ్వంసము ప్రపంచమం
 దొక విషాద వాతావరణము సృష్టించినది. యాంత్రిక నాగరికతా
 వ్యామోహితులకు యంత్రముల రాక్షస స్వరూపము గోచరించినది.
 లోకమంతయు శోక నిరాశా వ్యాప్తమైపోయినది. ఈ నిరాశ కవుల
 వాక్కులందుఁ గూడఁ బ్రతిధ్వనించినది లోకమున లభింపని యేవో
 సుఖానందములు కవుల యన్వేషణమునకు విషయములైనవి. వారు
 వాస్తవ జగత్తును వీడి, కల్పనా జగత్తున జీవింపసాగిరి. కృష్ణశాస్త్రి
 గారి కృష్ణసత్య మీ నిరాశకును, ప్రవాసము - ఊర్వశి కల్పనాజగత్తు
 నకును బ్రతిబింబములు. శోకమునందే యానందము నర్థించి సిద్ధి
 పొందిన కవితా తపస్వి శ్రీ కృష్ణశాస్త్రి పలుకులో, భావనలో,
 సర్వములో ఆయన కవి యనిపించుకొన్నాఁడు. సాంఘిక సాహిత్య
 శృంఖలలను చేదించి, వ్యక్తికి సుఖశాంతులు ప్రసాదింపలేని సంఘముపై
 తిరుగుబాటు చేసినాఁడాయన. నిరాశా నిస్పృహలకుఁ దావలమైన
 సంఘమును దిరస్కరించి తన సుఖ దుఃఖములనే కావ్య వస్తువులు
 కావించుకొని యాయన. “నేను శోకభీకర తిమిర లోకైకపతి” నని
 యొకమాటు, “నాలోన నేఁడు బృందావనము విరిసిన”దని యొకమాటు
 ముక్తకంఠముతో గానము చేసినాఁడు. శ్రీ వేదుల సత్యనారాయణ
 శాస్త్రిగారి కాలముననే సాహితీసమితి యందుఁ బ్రవేశించినారు.

ఆయన కాళిదాసాదుల వాఙ్మధుర్యమును నిండుగా సంతరించుకొన్న పండితుడు. కృష్ణశాస్త్రిగారి యాత్మాశ్రయ కవిత్వ మీయన సభిషముగా నాకర్షించినది. ఈయన వృత్తములపై సమితమైన ప్రాభవము గలవాడు. ఎట్టి క్లిష్టభావమునైన మిక్కిలి ప్రసన్నముగా వ్యక్తము చేయగల డట్ట. భగవంతుని గుఱించియు, స్త్రీని గుఱించియు నీయన పొందిన వేదన దీపావళిలో గాననగును. శ్రీ నాయని సుబ్బారావుగారి సౌభద్రుని ప్రణయయాత్ర కూడ నీ తెగకుఁ జెందినచే.

1926 లో విశాఖపట్టణమున కవితాసమితి ప్రారంభింపఁబడినది. శ్రీ పురిపండా ఆప్పలస్వామి, పూడిపెద్ది వేంకటరమణయ్య, తురగా వేంకట రామయ్య, శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు మున్నగువారీ సమితి సభ్యులు. వీరందఱును శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారి ప్రభావమున కెక్కువగా లోబడినవారే. శ్రీనివాసరావు షటుత్వముగల కవి. క్రమముగాఁ దా నొక నూత్నదృష్టి నలవరించుకొని యాయన నవప్రపంచ నిర్మాణమునకై యుఱుకులు పెట్టినాడు. ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామానంతర యువ కవుల కీయన గురుస్థానము.

క్రీ. శ. 1915 లో శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు, కాటూరి వేంకటేశ్వరరావుగారు కలసి జంటకవిత చెప్పనారంభించిరి. తమ గురువులగు శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల యవధాన పద్యములచే జేరితులై వీరు ప్రకృతిలోఁ దమ్మాకర్షించిన ప్రకృత్యంశమును ఖండకావ్యములలోఁ జిత్రించిరి. ప్రకృతి కవితకు వీరే ప్రత్యములని చెప్పవచ్చును. “కపురంపుం బలుకుల్ తుషార జలముల్, కల్వల్, పిక్ ధావన, మచ్చపు బంగారము, పూవుఁ దేనియలు” మున్నగు వీరి కవితా సామగ్రి యానాటికి సరికొత్తది. గురువుల సరళప్రసన్న కైలిని బుడికి పుచ్చుకొని, వారి భావములకు లోతు, భాషకు సంక్షిప్తత, యలవఱిచి వీరు చక్కని ఖండకావ్యములు రచించిరి. వీరి తొలకరి నాడు సాహిత్య ప్రియుల హృదయ కేదారము లందుఁ గొత్త యానందములు కదళింపఁజేసినది.

వీరి మార్గము నందుకొని శ్రీ దువూరి రామిరెడ్డిగారు కర్నూట జీవితమును జిత్రించుచుఁ జక్కని కావ్యములు రచించినారు. రమ్యమైన శబ్దము, శుద్ధమైన భావము, స్పష్టమైన యర్థవ్యక్తి వీరి రచన యందలి లక్షణములు. వీరి కృషీకలుఁడు దేశమున మంచి ప్రతిష్ఠ నార్జించినది. దానికిని పాశ్చాత్యుల (Pastoral Poetry) కిని చాల సాదృశ్యమున్నది.

ఇదే సమయమున శ్రీ కవికొండల వేంకటరావుగారు, శ్రీ అడవి బాపిరాజుగారు జానపద గీతములు వ్రాయనారంభించిరి, కర్నూట కావ్యక జీవితమును గావ్యవస్తువులుగా స్వీకరించిన శ్రీ వేంకటరావుగారు వారి ప్రేమలు, వినోదములు, కష్టములు, సుఖములు చిత్రించుచుఁ జక్కని ఖండ కావ్యములు రచించిరి. వీరి ఛందస్సులం దపారమైన వైవిధ్యము, స్వేచ్ఛ గోచరించును. “జానపద గీతములకంటె స్వైరమగుచు” నని యాయన తన గీతము లందలి యనియత గతిని వర్ణించుకొన్నాఁడు, ప్రపంచమున నీయన దృష్టి నాకర్షింపని వస్తువులేదు. శివరాత్రి ప్రతిభను గడ్డిపరక నాట్యమును నొకే విధమగు నుదాత్త దృష్టితో దర్శింపఁగల భావుకుఁ డీయన. ప్రాతవృత్తములలోఁ గ్రొత్త విఱుపులు, క్రొత్త ఛందములలో వింత నడకలు ప్రదర్శించు నేర్పరి. శ్రీ బాపిరాజుగారు కవి, గాయకుఁడు, చిత్రకారుఁడు. మూఁడు కళలను ముద్దచేసి యాయన యద్భుతములైన గేయములు రచించినాఁడు. గానములో స్థాయిని జేరేచి, కవితలో భావమును బోపించి, చిత్రములో రూపమును నిరూపించి సంపూర్ణమైన కళాస్వరూపమును దయారు చేసినాఁ డాయన. వాక్కున కందని రూపమును జిత్రములోఁ, జిత్రమున కందని భావమును వాక్కులోఁ బట్టి యాయఁగల నేర్పాయనకు సహజసిద్ధము. ఈయన “వఱద-గోదావరి” యద్భుతమైన ఖండకావ్యము, వైయరువురు కవులందును కూర్చే దొరగారి ప్రభావ మెక్కువగాఁ గానఁబడును.

పాశ్చాత్యుల మిస్టిక్ పోయిట్రీ ననుకరించి యువక కవులు కొందఱు తెలుఁగునఁ గూడ మర్మకవిత్వమును సాగించిరి. ఇందు

గూఢత తత్త్వజిజ్ఞాస గోచరించును. శ్రీ దువ్వారి రామిరెడ్డిగారిట్టి కవిత్వమునకు మార్గదర్శకులు. శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు, కొంపెల్లి జనార్దనరావుగారు కొంత మర్ర కవిత్వమును వెలయించిరి. శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారి కవిత్వపై రవీంద్రుని ప్రభావము పుష్కలముగా గోచరించును.

కీ, శే. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు మానవతావాదులు. వారు తమ కాలమును, గవితను, రచనలను మానవోద్ధరణముకొఱకే వినియోగించిరి. వీరి భావములపై రాజా రామమోహనరాయల సిద్ధాంతముల ప్రభావము మెండుగాఁ గలదు. శ్రీ జనోద్ధరణమునకును సంఘ సంస్కరణమునకును వారు కావించిన కృషి యుపారమైనది. శ్రీ గురుజాడ అప్పారావుగారి కన్యాశుల్కమునందే కాక “పుత్తడి బొమ్మా పున్నమ్మా” మున్నగు ఖండకావ్యములలోఁ గూడ సంస్కరణాభిలాష గోచరించును. జాతీయోద్యమము బలపడిన పిమ్మట నహింసా సత్యవాదియైన గాంధీజీ సిద్ధాంతములు దేశమున విశేష ప్రచారము పొందినవి. ఆయన సిద్ధాంతములకును గౌతమ బుద్ధుని సిద్ధాంతములకును గల సాదృశ్యము ప్రజలయొక్కయు, గవులయొక్కయు దృష్టిని బుద్ధుని మీదికిఁ బ్రసరింపఁ జేసినది. కవులు కొందఱు గౌతమ బుద్ధుని జీవితమును, గాంధీజీ జీవితమును, హరిజనోద్ధరణమును వస్తువులుగా గ్రహించి కావ్యములను ఖండకావ్యములను రచించిరి. గౌతమ బుద్ధుని జీవితమును వస్తువుగా గ్రహించి వ్రాయఁబడిన ప్రళయ కావ్యములలో శ్రీ పింగళికాటూరి కవులు రచించిన సౌందరనందము తలమానికమని చెప్పఁదగినది. గంభీరములైన భావములందును, బ్రసన్నమైన కైలియందును, ఉపదేశసామర్థ్యమునందును దీనితో సాటిచెప్పఁదగిన కావ్యము లేనో లేవు. ఈ కావ్యము పలువురు యువకవుల హృదయముల నాకర్షించి వారిని గావ్యరచనోన్ముఖులఁ గావించినది. అట్టివారిలో శ్రీ కొడవంటి బ్రహ్మజీరావుగారు, ముదివర్తి కొండమాచార్యులుగారు ముఖ్యులు. శ్రీ జంధ్యాల

పాపయ్యశాస్త్రిగారి కరుణాశ్రీ బుద్ధుని జీవితమును వర్ణించు కావ్యమే. శ్రీ కృష్ణుల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు గాంధీజీ జీవితమును బద్ధ కావ్యముగా సంతరించిరి. శ్రీ సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి జాతక కథాగుచ్ఛము కూడ నీ తెగకుఁ జెందిన కావ్యమే. ఈ కాలమున హరిజనోద్ధరణము వస్తువుగా వ్రాయఁబడిన ఖండకావ్యము లనేకము లున్నవి. వానిలో శ్రీ జాషువాగారి రచనలు పేర్కొనఁ దగినవి.

ఈ కాలమునఁ బ్రచారముగాంచిన యుద్యమములలో శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారి వ్యావహారిక భాషోద్యమ మొకటి. శ్రీ పంతులుగారి పాండిత్య మపారమైనది. వారు తెలుఁగునఁ బ్రసిద్ధములైన కావ్యము లన్నియుఁ బఠించి ప్రతిక్షణపరివర్తమాన మగుచున్న జీవద్భాషలో గ్రాంథికమే వ్రాయుదునని కంకణము కట్టుకొని కూర్చుండుట వ్యర్థ పోయెననియు, నిత్య వ్యవహారమున నుండు ప్రయోగములు జ్ఞాతముగనో యజ్ఞాతముగనో కవుల రచనలందుఁ జొరక మానవనియు, నందుచే శిష్ట వ్యవహార సిద్ధమైన భాషనే వాడుట యుక్తమనియు, వాడించి పలువురిచేఁ దమ వాదము నంగీకరింపఁ జేసిరి. ఆ యుద్యమమునకు ఫలితముగాఁ బలువురు యువకులు వ్యవహార భాషలో రచనలు సాగింప మొదలిడిరి. కవితలోఁ గూడ నిట్టి భాషను వాడిన వారిలో శ్రీ గురుజూడ అప్పారావు పంతులుగారు మొదటివారు వారి రచనలన్నియు శిష్ట వ్యవహారమున వ్రాయఁబడినవే. తరువాత గేయములు వ్రాసిన వారిలోఁ బలువురు వ్యావహారిక భాషనే గ్రహించిరి. కీ. శే. నందూరి వెంకట సుబ్బారావుగారి యెంకి పాటలు గిడుగు వారి వాదమున కింతిం తరని బలము చేకూర్చినవి. ఆ కాలమున నీ పాట లాంధ్రకవిత్వా ప్రపంచమునఁ బెద్ద దుమారము చేపినవి. జానపద జీవితమును, జానపద భాషలో, జానపదచ్ఛందస్సులలోఁ జిత్రించి శ్రీ సుబ్బారావుగారు గొప్ప సాహిత్య విప్లవమునకు నాయకులైరి. శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

గారి కిన్నెరసాని పాటలు కూడ వ్యావహారిక భాషలో వ్రాయబడి నట్టివే. శ్రీ గిడుగు సీతావతిగారు భారతీకతకమును వ్యావహారిక భాషలో రచించి యా భాష పదములకు గేయములకు మాత్రమే కాక పద్యములకుఁ గూడఁ దగియుండునని నిరూపించిరి. ఈ వాదము బయలుదేరిన తరువాత వెలువడిన కథలు, నవలలు, నాటికలు, వ్యాసములు పెక్కు వ్యావహారిక భాషా రచితములే యగుట యా వాదమునకుఁ గలిగిన యాదరమునకుఁ దార్కాణము.

క్రీ. శ. 1857 వ సంవత్సరమున ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామము జరిగినప్పటి నుండియు దేశమునఁ బరపరిపాలము నెడ వైముఖ్యము జనించినది. ప్రజలలో స్వాతంత్ర్య వాంఛ పెరిగినది. తిలక్ మున్నగు జాతీయ నాయకులచే నారంభింపఁబడిన జాతీయోద్యమము దానికి దోహద మొసంగినది. కవులు పరప్రభుత్వమును నిరసించుచు స్వాతంత్ర్యవాంఛను రగుల్కొల్పు రచనలు కావింప మొదలిడిరి. శ్రీ గరిమెళ్ళ సత్యనారాయణగారి “మా కొద్దీ తెల్లదొరతనము”, “దండాలండోయ్ బాబు దండాలండోయ్” మున్నగు గేయము లీ కాలమున రచింపఁబడినవే. శ్రీ గురుజాడ అస్వారావుగారు, రాయప్రోలు మజ్జారావుగారు రచించిన పెక్కు రచనలు దేశభక్తిని రగుల్కొల్పి ప్రజలందు స్వాతంత్ర్యాభిమాన మును జెలరేచినవని. అందుచే భారతదేశ స్వాతంత్ర్య సంపాదమునకు నాయకులొనరించిన కృషితోపాటు కవుల రచనములును గొంతవఱకుఁ దోడ్పడినవి చెప్పవచ్చును. శ్రీ బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవిగారి స్వరాజ్య రథము మున్నగు రచన లీ సందర్భమునఁ జేర్కొనఁ దగినవి.

ఒకవంక దేశ ప్రజలలో స్వాతంత్ర్యవాంఛ చెలరేగు చుండ నాంధ్రులలోఁ బ్రత్యేక రాష్ట్రవాంఛ ప్రిబలం జొచ్చినది. శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి “అమరావతీ విశ్వవిద్యాలయమున” మున్నగు పద్యములు, విశ్వనాథవారి ఆంధ్ర పౌరుషము, ఆంధ్ర ప్రశస్తి మున్నగు రచనలు, శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారి రాష్ట్రగానము,

కీ. శే. కొడాలి సుబ్బారావుగారి హంపి ఊత్రము ఆంధ్రాభిమానము పెంపొందుట కనేక విధములఁ దోడ్పడిన వనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. ఈ సందర్భమున తెలంగాణా విముక్తికై దాశరథి మున్నగు కవులు రచించిన ఖండకావ్యములు పేర్కొనఁ దగినవి.

ఈ విధముగా జాతీయ రాష్ట్రోద్యమములు రెండును సాగుచుండఁగాఁ గొండఱు కవులు జాతీయ మహా పురుషుల చరిత్రలను వస్తువులుగా గ్రహించి యుద్గ్రంథములను రచించిరి. అట్టి వానిలో శ్రీ దుర్భాక రాజశేఖర శతావధానిగారి రాణాప్రతాపసింహ చరిత్రను, శ్రీ గడియారం వేంకట శేషశాస్త్రిగారి శివభారతమును ముందు పేర్కొన వలయును. ఈ రెండు రెండే జాతీయ భావములతోఁ దోడికిసలాడుచు రస భావాలంకార పోషణమందును భాషా ప్రయోగమందును బూర్వ కావ్యముల కెందును దీసిపోని యుదాత్త రచనలు. వీనికి గుణమునకుఁ దగిన యాదరము దేశమున లభించుట ముదావహమైన విషయము. శ్రీ జుధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారి విజయశ్రీకూడ భారత కథావస్తుకము వలెనే కానిపించినను దత్కాల భారత దేశ పరిస్థితులను వ్యంగ్యముగాఁ జిత్రించుచు జాతీయ భావోజ్జ్వలభణమున కెన్నియో విధములఁ జెప్పుచేకూర్చినది. ఇటీవల శ్రీ మధునాథంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు రచించిన యాంధ్ర పురాణముకూడ భాషాభావములలో నెంతయుఁ బ్రశస్తి వహించి పూర్వాంధ్ర వైభవ విశేషములను రసవన్మార్గమునఁ బ్రచారము కావించి యున్నది.

ఆధునిక కవితా ప్రపంచమునకు మూల పురుషులైన కొండఱు కవులను గుఱించియు, వారికి దోహదము చేకూర్చిన యుద్గ్రంథములను గూర్చియు దిశ్శాస్త్రముగఁ బరిశీలించితిమి. ఆంధ్రవాఙ్మయముననతిప్రాచీన కాలము నుండియు భావ కవిత్వము యొక్క ఛాయలు కలవు. పూర్వ కవుల చాటువులను శతకములను ఇంచుమించుగా భావ కవిత్వ మన వచ్చును. శ్రీ తిరుపతి వేంకట కవుల యవధాన పద్యములు పెక్కు

భావకావ్యములే. కాని వీనిలో లోతు తక్కువ. “ఎదలోపలి యెదలో నెమ్మదిలో జీవిత రహస్యమార్గములలో” నుండి పుట్టినది భావకవిత్వ. దీని నొక ప్రత్యేక మార్గముగా ననుష్ఠించినవారు నవ్యకవులే. కనుకఁ దెనుఁగు సారస్వతమునకు సంబంధించినంతవఱకు కీ భావకవిత్వ యొక నూతన ప్రకీయ యనియు నీ యుగము యొక్క విలక్షణత యనియు నంగీకరింపక తప్పదు.

ఆంగ్ల సాహిత్యమునం దీ కవిత్వ షేక్స్పియరు నాఁటి నుండియు విశేష ప్రచారమునందున్నది. దీనికి లక్షణ నిర్దేశము కూడ జరిగినది. పాశ్చాత్యులు దీనిని లిరిక్ అనిరి. లైర్ అనునది యొక పాశ్చాత్య జంత్ర విశేషము. దానిపై గానము చేయుట కనువుగా వ్రాయఁబడినవి లిరిక్కులు. అవి ప్రాచీనముగా గాన యోగ్యములు. ఈ తలంపు తోడనే శ్రీదువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు ఆంధ్రభాష యందలి యీ జాతి కవిత్వను గీతకవిత్వ యనిరి. కాని పాశ్చాత్యుల లిరిక్కుల తత్త్వమును బరిశీలించినప్పుడు గీతకవిత్వమును పదముకంటె భావకవిత్వమును పదమే లిరిక్కునకు సమర్థమైన సమానార్థకముగ గోచరించుచున్నది. ఇందు భావములో, భావనలో, భాషలో, పరిభాషలో నొక విలక్షణత గోచరించుచున్నది. భావకవితా ప్రపంచమునఁ దేజోమూర్తులుగా గోచరించువారి కావ్యములే మన కుపాదేయములు.

భావకవులు స్వేచ్ఛాప్రియులు. కీ. శ. 18, 19 శతాబ్దు లందలి కొందఱు కవులు నియమదాస్యముపైఁ దిరుగుబాటుగా రచించిన భావకవిత్వ యందుండు నియమోల్లంఘనమును మనము నవ చైతన్యోదయముగా స్వీకరింపవలెనేకాని నియమ పరిజ్ఞాన శూన్యతగా నిరసింపరాదు. ఛందస్సు లక్షణానుగుణముగా నుండవలె ననుటకంటె భావానుగుణముగా నుండవలె ననుట భావకవులకు సమ్మతము. నిర్దోషత్వము కంటె సజీవత్వము వీరికిఁ బ్రియతరము.

పరంపరాగతములైన పాశ్చాత్య యువమానములనే యువ యోగించుట యలసత్వమును సూచించును. ఉపమాన ధర్మములను గవి స్వయముగా ననుభవించి ప్రయోగించినప్పుడే యువమానములు సజీవములగును. సజీవత కొఱకై భావకవులు కొన్ని యెడల సంప్రదాయ విరుద్ధములైన యువమానములను గ్రహించుట కలదు. “ఆమె కన్నులలో ననంతాంబరంపు నీలిసీడలు కలవు”, “వెండిలాంతరు వెలిగించి వెడలె రజని”, “ఆకాశపు తెడారిలో కాళ్ళు తెగిన ఒంటరి ఒంటె లాగుంది జాబిల్లి” ఇత్యాదులు సరికొత్త వైన సజీవోపములు.

లోకమున మానవు లే భాషలోఁ బరస్పరము కష్ట సుఖములు చెప్పుకొందురో యా భాషకు సాధ్యమైనంత సన్నిహితమగు భాషలోఁ గావ్యము రచింపవలెననుట నవ్యుల సిద్ధాంతము. భాషకావ్య మనఁగాఁ గవికిని సహృదయునికిని నడుమ నడచిన యొక యుదాత్తమైన సంభాషణ. వ్యర్థ పదములు, అప్రసిద్ధ పదములు, పాశ్చాత్య మాటలు కావ్యసౌందర్య మును భంజించును. సజీవమగు శబ్దమే కవి భావమును వ్యక్తము చేయఁగలదు. కావ్యవస్తువు విషయమందును నవ్యులు నియమము నంగీ కరింపరు. కవి నుత్తేజవటిచి భావావిష్టునిఁ గావించు ప్రత్యంశమును గావ్యమునకు వస్తువు కాదగినదేయని భావకవులు భావించిరి. కవిత్వము యొక్క యుదాత్తత వస్తువునందుఁ గాక కవియందే యుండును.

కవిత్వమున సహృదయుఁ డపేక్షించు మాధుర్యమునకు శబ్దార్థ ములు రెండును సమాన పోషకములు. కనుక సుకుమారములైన భావములను సుకుమారములైన పదములలో శ్రుతి మధురములగు ఛందస్సులలోఁ బొదుగవలెనని నవ్యులలోఁ బలువురి యాశయము. రాయప్రోలు, కృష్ణశాస్త్రి, వేదల, పింగళి, కాటూరి కవులు ఈ తెగ వారిలో ముఖ్యులు. పదబంధ చ్ఛందో మార్గములు రసానుగుణముగ నుండవలె నను వారిలో శ్రీ విశ్వనాథ, శ్రీశ్రీ మున్నగువారు ముఖ్యులు.

మహాకావ్యములందు వస్తు విస్తృతి వలన బంధ శైథిల్యము తుంతవ్యమగును, భావకావ్యములు మిక్కిలి చిన్నవగుటచే వీని బంధమున శైథిల్యము లవమైనను సహ్యము కాజాలదు.

సాధనయందలి చైతన్యము సిద్ధియందుండదు. భావకవితయందుఁ బ్రాయశఃకముగాఁ జేసినసాధనయే కాని సిద్ధి గోచరింపదు. భావకవులారాధించు ప్రేమకాని సౌందర్యముకాని లౌకికము కాదు. అతీంద్రియములైన ప్రేమ సౌందర్యముల నందుకొనుటకు భావకవులు సాధన చేయుదురు. వీరు స్త్రీయందు మాతృత్వమును, సఖిత్వమును, దేవీత్వమును దర్శించుచున్నారు. ఆదర్శ మత్యున్నతమై సులభము కానందున భావకవి కరుణమునందే శృంగారము ననుభవించుచున్నాఁడు. అతఁడు నిరాశయందే యాశను, అతృప్తియందే తృప్తిని దర్శించుచున్నాఁడు. అయోగవియోగ శృంగారములే భావకవులకఁ బ్రియతరములైనవి.

భావకావ్యములందు దపారమైన విషయ వైవిధ్యమును విషయానుగుణమైన ఛందో వైవిధ్యమును గలవు. ఆధునిక జీవితమందలి బహుముఖత్వము క్లిష్టత దీనికిఁ గారణములు. అంతర్ముఖుడైన కవికిఁ దన జీవితమునఁ గావ్యత్వము నపేక్షించు నంశములు పెక్కు గోచరించుచున్నవి. నిత్యజీవితమునఁ గవి నెన్నో సమస్య లెదుర్కొనుచున్నవి. కవి వీని యెడ నుదాసీనుఁడు కాజాలఁడు. నేఁడు రాజకీయ సాంఘిక సాంస్కృతిక కార్థికరంగములందుఁ బెక్కు మార్పులు శిఘ్రగతిని జరిగి పోవుచున్నవి. వర్తమాన మంతయు తోభా ఘూర్ణితమై యున్నది. భవిష్యత్కైట్లండునో తెలియదు ఖండ ఖండాంతరములకు, మతమతాంతరములకు, విజ్ఞాన విజ్ఞానాంతరములకు నన్నికర్షణము సంభవించినది. ప్రత్యేక సంస్కృతులు రూపు మాసి పోవుచున్నవి. విశ్వైక సంస్కృతి మాత్రమింకను రూపొంది యుండలేదు. వ్యత్యస్త యతిప్రాసములతో, విషమ పాదములతో వ్రాయఁబడిన భావగీతములు బహిరంతరముల విజృంభించుచున్న విప్లవమును జూటుచున్నవి. కవులింతదనుక సాధించిన

పహాదమున్నను లేకపోయినను బూర్వమెన్నడును లేని చైతన్యోత్సాహములు వీరి కవనలో నిండారాయున్న వారు నిర్వివాదము.

విశ్వమందలి యీ సంక్షోభము క్రొత్తసృష్టికై పుడమి తల్లి పడు ప్రసవ వేదన యని శ్రీ శ్రీ నడుపుచున్నాడు. అనేక కతాబులై యీ జాతినుండి చైతన్యము లగలి పోయినది. నేటికి మరల సుజ్ఞానతమైన చైతన్యప్రభ జ్యోతిమైన దేహమును పదలి నూతన దేహమును గాంక్షించుచున్నది. భూనమును సాస్తాపితము కావించి యువకపులు భవిష్యత్తున కభిముఖముగా యాత్మీకరించినారు. ఈ కల్లోలమునందే సవకపులలో నవ కవియైన శ్రీ శ్రీ భవిష్యద్దర్శనము కావించి యానందోన్మత్తుడై

మరో ప్రపంచం మరో ప్రపంచం
మరో ప్రపంచం పిలిచింది
పదండి ముందుకు పదండి తోసుకు
పోదాం పోదాం పైపైకి

అని యువకులను మోగదర్శియై యెలుగెత్తి యటచినాడు. ఉద్రిక్తులైన యువకులకు నిద్రిహిత భవిష్యత్తులో

అగ్ని నిరీడుపు నిగనిగలు
వజ్ర కాన్తుటా ధగధగలు
హోమజ్వాలల భుగభుగలు

గోచరించినవి. కాని మఱికొంత విశాలము గంభీరము ప్రసన్నము నగు దృష్టితో సుమార భవిష్యత్తును జూడగలిగిన పరిణతకవి దువ్వాది రామిరెడ్డి

శృంగదనాసీనయగు దేవి శాంతి శాంతి
యనుచు మంజులగానమ్ము

చేయుట నానికి చినాడు.

ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామానంతరము వర్ధిల్లిన భావకవితనే అఖ్య దయ కవితయను షేర వ్యవహరించుట పరిపాటి యైనది. భావకవు లూహ ప్రపంచమున దర్శించిన శాంతి నుఖ సమత్వాదులను సంఘమునఁ బ్రీత్య యము చేయుటకై కవితాసాధన కావలె నను వాదము బయలుదేరినది. కవి యొక స్వతంత్ర వ్యక్తియనియు, నతఁడు తన యానందము కొఱకు గానము చేసికొనుననియు భావకవులు వాదించిరి. కవి సంఘమునం దొక వ్యక్తి మాత్రమే యనియు, నతఁడు సంఘమునకు దూరముగా బ్రతుకఁ జాలఁడనియు, నతఁడు తన కవితా శక్తిని సంఘాభ్యుదయమునకై విని యోగించి తీరవలెననియు సభ్యుడయ కవుల వాదము. ఇట్లు ప్రథమ సంగ్రామానంతరము విజృంభించిన వ్యక్తి వాదము ద్వితీయ సంగ్రామానంత రము సమాజవాదముగాఁ బరిణమించినది. కవితకుఁ గేవల మానంద మొక్కటే ప్రయోజనము కాదనియు, నది సమాజాభ్యుదయమునకుఁ గూడఁ దోడ్పడ వలెననియు, నభిప్రాయము ప్రబలిినది. సామ్రాజ్య వాదము ధనిక వాదము సమాజ షేమమునకు విరోధులు. కావున ద్వితీయ సంగ్రామానంతర కవులు సర్వతోముఖ సమానత్వము నర్థించి సామ్రాజ్య ధనిక వాదులకు వినాశగీతములు పాడఁ దొడఁగిరి. ప్రపంచమందలి కర్మక కార్మికుల కడగండ్లు, ధనికుల దౌష్ట్యములు, వీరి కవితా సామగ్రి యయ్యెను. తొలి భావకవుల ప్రేమకరుణ రసముల స్థానమున రాద్ర బీభత్స భయానకములు నెలకొల్పఁబడినవి. కవిత కంకాశమయము, రక్త మాంస పూరితము, శ్రమకాన సదృశము నై నది. ఊహసౌందర్యమును ఊహ సమత్వమును జూచి తృప్తి నందుట భీరుత్వము. సమాజమునందు వానిని బ్రీతిపించుట వీరత్వము. ఈ జాతి కవులకు నాయకుఁడు శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు. ఈయన ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు విశిష్టములై నవి. ఈయన కవిత నవ్యతామూర్తి. ఈయన మార్గమున నడచినవారు నారాయణ బాబు, ఆరుద్ర, దాశరథి, కాళోజీ నారాయణరావు, పతాభి మొదలైన వారు. ఈ కాలపుఁ గవుల యంతరంగములోఁ బ్రచండమైన సంక్షోభము

గోచరించును. తొలి భావకవులు సృజించిన సుందరరూపము లన్నియు విధ్వంసము చేయఁబడినవి. స్వేచ్ఛ నైవారతగాఁ బరిణమించినది. సర్వత్ర వికృతత్వము తాండవించినది. ద్వితీయ సంగ్రామానంతర కవి యొక యుద్ధ భటునివలె గోచరించును. సర్వమును విలుగఁ దొక్కుకొనుచు ముందుకు సాగిపోవుటయే యతని పని. కవితలో బహిరంత స్సౌందర్యములు మృగ్యము లైనవి. దానికొక స్థిరమైన మార్గములేదు, ఒక్కొక్క కవి కొక్కొక్క “ఇజిమ్” బయలు దేటినది. విధ్వంసాత్మకమైన డాడా యిజిమ్, ఉన్మాదాత్మకమైన సర్రియలిజిమ్ తలయెత్తినవి. కాని వీని కంతగాఁ బ్రజ్ఞాదరము కలిగినట్లు తోఁడదు. ఈ పొంగు కొంత కొంత చల్లారుచున్న సూచనలు కనిపించుచున్నవి.

ఆధునిక కాలమున వివిధోద్యమములచేఁ బ్రేరితములై వివిధకవితా ప్రక్రియలు కొనసాగుచుండఁ జూచిన సంప్రదాయమును బూర్తిగా విడువఁ జాలక నవీన భావపూరితులైన కవులు కొందఱు “నూతనముం బ్రాగ్గుణ సమ్మితమ్ము” నగు కవిత చెప్పఁ దొడంగిరి. భావములందుఁ గొంత నూతనత్వము కానిపించినను భాషాచ్ఛందో రీతులందు వీరిలో సంప్రదాయాభిమానము గోచరించుచునే యుండును. వీరికిఁ బ్రాచీన మహాకవుల యెడ గౌరవము; నవీన కవుల యెడ వాత్సల్యము. రాయప్రోలు, తుమ్మల, గడియారం శేషశాస్త్రి, రాజశేఖర శతావధాని, జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి, సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి, మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి, దాశరథి. నారాయణరెడ్డి మున్నగువా రి కోవకుఁ జెందినవారే. వీరిలోఁ గొందఱియందు నవీన తాభిమానమును గొందఱి యందుఁ బ్రాచీనాతాభిమానమును ములు చూపుచుండును. ఈ తెగకుఁ జెందిన కవులలో గౌరీకంకర శిఖరమువలె నిల్చి, ప్రతిభా పాండిత్యములకుఁ బట్టుఁగొమ్మలై, వివిధ ప్రక్రియలలో వివిధ కావ్యములు రచించి, పలువురాధునిక కవులకు గురుపీఠమై యొప్పువారు కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు. బసవరాజు

అప్పారావుగా రన్నట్టు లాయన పట్టినదెల్ల బంగారము చేయఁగలముహూళవి. పేరేమ, దేశభక్తి, సనాతన ధర్మ పక్షపాతము ఈయన రచనలకు మూల కందములు. భాషలో, భావములో, చందస్సులో వివరీతమైన వైలక్షణ్యము సాధించిన ప్రతిభా సంపన్నుఁ డీయన. గాంభీర్యము, ఉదాత్తత, ఔచిత్యము వీకత్రపురంజీభవించిన మహనీయ మూర్తి యీయన కవిత. ఈయన నవలలు, నాటకములు, కథలు, విమర్శలు, గేయములు, ఖండకావ్యములు, మహాకావ్యములు అతినమర్థతతో నిర్వహింపఁ జాలిన ధీశాలి. శ్రీమద్రామాయణ కల్పవృక్షము వీరి కవితాభావము లన్నియు నక్షరాకృతి వహించిన యుత్తమ కావ్యము.

ఈ విధముగా నాథునిక కాలమునఁ బ్రతిభావంతులైన కవులు పలువురు నూతన ప్రక్రియలు చేపట్టి పలువిధములఁ బాటుపడి యుండిరి, వానిలోఁ గొన్ని స్వల్పకాలము మాత్రము నిల్చి నడలిపోయినవి. కొన్ని యిప్పటికిని గొన యూపిరితోఁ గొనసాగుచునే యున్నవి. నూతన మార్గము లెన్ని వచ్చినను ప్రాచీన విధానము నవలంబించువారు చెక్కు చెదరక పూర్వకవి తుణ్ణమైన ప్రశస్త మార్గము నవలంబించి బహు సంఖ్యాకములైన కావ్యములను సృజించుచునే యున్నారు. కాళిదాసు చెప్పినట్లు ప్రాచీనతదైవంత మాత్రమునఁ బ్రతి కావ్యము సాధువు, కాఁజాలదు. నవీనమైనంత మాత్రమున నవద్యమని దేనిని నిరసింపరాదు బుద్ధిమంతులు బాగుగాఁ బరిశీలించి యుత్తమము, కల్యాణ కారణమునైన పద్ధతి నాదరింపవలయును. అదియే ప్రశస్తమై యుజ్జ్వలమైన భవిష్యత్తును నిర్మింపఁ జాలును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

శతకములు

శతకము లన్ని వాఙ్మయములందు నున్నప్పటికిని ఆంధ్రమున వానికిఁ బ్రత్యేక స్థానమున్నది. వాని సంఖ్య యం దైదువందలకు మించి యుండునని పండిత వంగూరి సుబ్బారావుగారు తెల్పియున్నారు. ఇందుఁ గొన్ని యింకను అముద్రితములుగానే యుండిపోయినవి. పూర్వము కవులు ప్రాధములైన రచనలు చేయుటకు ముందు భగవదనుగ్రహ ప్రాప్తికొఱకును, గవితా సృజనాభ్యాసము కొఱకును శతకములు వ్రాయుచుండిరి. క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది నుండి నేటి వఱకును ఆంధ్రమున శతక రచన సాగుచునే యున్నది.

శతకమును పేరే యది నూఱు పద్యములతోఁ గూడిన గ్రంథ మని తెల్పుచున్నది. కాని పెక్కు శతకములలో నూట యైదు పద్యముల వఱకుఁ గానవచ్చుచుండును. భగవన్నామ స్తోత్రములందు సహస్రమో అష్టోత్తర శతమో నామములుఁడుట పరిపాటి యగుటచే శతకములు కూడ సష్టోత్తర శతపద్య పరిమితములై యుండుట సంభవించినట్లు తోచుచున్నది. నూటికి దక్కువ సంఖ్యగల పద్యములతోఁ గూడిన రచనలను గొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. వానిలో పంచరత్నములు, నవరత్నములు, తారావళులు, అక్షరమాలలు ముఖ్యము లైనవి. గ్రహములు తొమ్మిది. రాసులు పండ్రెండు. నక్షత్రము లిరువదయైదు. ఈ సంఖ్యలతోఁ గల సంబంధమునుబట్టి కూడ శతకములందలి పద్యముల సంఖ్య నూటయైదిమిదిగా స్థిరపడి యుండును. సంస్కృత ప్రాంతము లందు త్రిశతులు, పంచశతులు, సప్తశతులు, సహస్రములు కూడఁ గలవు.

శతకములు ప్రాచీనముగా భగవన్నతి పూర్వకములైన గ్రంథములు. ఇట్టి స్తోత్రములు ఋగ్వేదకాలమునుండియు గోచరించును.

ఋగ్వేదము నిండ్రాగిని రవివరుణాది దేవతల స్తోత్రముల సముచ్చయ మని చెప్పవచ్చును. లౌకిక సంస్కృతమున మయూరుని నూర్యశతకము, భర్తృహరి సుభాషిత త్రిశతి మున్నగు శతకములు కానవచ్చుచున్నవి. శ్రీ శంకరాచార్య స్వాములవారి శివానందలహరి వంటి స్తోత్ర గ్రంథములనుగూడ శతకములుగానే పరిగణింప వచ్చును. ఇవిగాక సంస్కృతమున సహస్రనామ స్తోత్రములు, ఆష్టోత్తర శతనామ స్తోత్రములు పెక్కుగలవు. పాకృతమున హాలుడు సంకలించిన గాథా సప్తశతి యేడు శతకముల సమాహారమని చెప్పఁ దగియున్నది. ఇదిగాక యవదాన శతకమను వేరొక నామముకూడఁ జాగృతమున వినవచ్చుచున్నది. ఇట్లే తమిళ కన్నడములందును, ఆంగ్లమునందును గూడ శతకములు, శతకప్రాయములునైన రచనలు పెక్కు కనవచ్చుచున్నవి. కాని శతక వాఙ్మయమూర్ధమునఁ జెంపొంది నట్లుగా మఱి యే యితర వాఙ్మయ మందును జెంపొందియుండ లేదని విమర్శకు లభిప్రాయ పడుచున్నారు.

శతకములు భగవన్నుతి ప్రధానములైన గ్రంథములని యిది వఱకుఁ జెప్పఁబడినది. ఇందు వందకాని నూటయేనిమిదికాని పద్యములుండును. ఈ పద్యముల చివర సమానమైన మకుటము కానవచ్చును. ఈ మకుటములు ప్రాయీకముగా భగవత్సంబోధన రూపములై యుండును. సంస్కృత శతకములందు మకుట నియమము కానరాదు. శతకములు సాధారణముగా నొకే ఛందమున వ్రాయఁబడుచుండును. సంస్కృత కావ్యములు దొక్కొక్క సర్గమున నొక్కొక్క వృత్త భేదము గ్రహింపఁబడుచుండు నాచారము కలదు. సర్గాంతమున మాత్ర మొందు రెండు భిన్న వృత్తములు వ్రాయఁబడుచుండును. తెలుఁగున కదరామాయణము లని గీతరామాయణము లని కొన్ని రచనలు గలవు. కాని యందలి కావ్యములలోని యాశ్వాసములు వివిధ పద్య వృత్త మయములై యుండుటయే తఱుచు. కావ్యములందువలె శతకములలో నందలి పద్యములన్నిటికిని సంబంధము సమకూర్చు కథాసూత్రము

కానరాదు. అందలి పద్యములు వేనికవే స్వతంత్రములు. అందుచే వీనిని ముక్తక కావ్యములని చెప్పవచ్చును. వన్వైక్యము లేమిచే నిందు రసపాత్ర పోషణమున కవకాశ మంతగాఁ గానరాదు. కాని శృంగార భక్తి హాస్యరస ప్రధానములైన శతకములు కొన్ని లేకపోలేదు. శతకములు సాధారణముగా గ్రంథకర్త యాత్మభావములను బ్రకటించు నవిగా నుండును. అతఁ డందు దోషములు మన్నించి, యాపదలు నివారించి, తన్ను రక్షింపవలెనని భగవంతునిఁ బ్రార్థించును. ఆత్మ పరిశీలనము చేసికొని గత జీవిత దోషములు స్మృతికి వచ్చుటచేఁ బశ్చాత్తాపము నొందును. తన మనస్సు నాకర్షించిన వేల్పు గుణ గణములను, మహిమానుభావములను వర్ణించును. ఈ విధముగా శతక ములు పెక్కాత్మాశ్రయ కవితా జాతికిఁ జెంది యుండును. అవి కవులు నిజ హృదయాంతరాళములను భగవంతునికి బయల్పఱచుటకై చేయు సుభాషణలు. కొన్ని శతకములలోఁ గవులు ప్రసక్తాను ప్రస్తకముగాఁ దమనాటి సాంఘికాది పరిస్థితులను వర్ణింతురు. కొందఱు కవులు భాగవత రామాయణ కథా సంగ్రహములను శతక రూపమునఁ జెప్పియుండిరి కాని యట్టి వాని సంఖ్య చాల తక్కువ. కొందఱు శతకముల మూల మున నీతి ధర్మ తత్త్వములను బ్రపంచించి యుండిరి.

నన్నయకుఁ బూర్వమాంధ్రమున దేశిమార్గమునకుఁ జెందిన కవిత్వ ముండెనని విమర్శకులు తలంచుచున్నారు. దాని స్వరూప మిద మిత్థమని నిర్ణయించుట కాధారములులేవు. ఆంధ్రమున మనకు లభ్యము లగుచున్న కావ్యములలో మొదటిది నన్నయభట్టారకుని యాంధ్ర భారతము. అందలి యాది పర్వమున నుదంకుఁడు నాగరాజులను స్తుతించు సందర్భమున “మాకుఁ బ్రసన్నుడయ్యెడన్” అను ప్రార్థనతోఁ గూడిన మూఁడు పద్యములు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవి శతక పద్యములను బోలి యున్నవి. అట్లే నన్నిచోడుఁడు కుమార సంభవమున రెండుచోట్ల స్తుతిపూర్వకములై శతక పద్యములను

దలపించు పద్యములు రచించియుండెను. అందు దారిద్ర్యవిద్రావణా అను మకుటము గల పద్యములు ప్రసిద్ధములైనవి. శైవమతాచార్యుడైన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు "అజా, రుద్రా, శివా" అను మకుటములు గల పద్యములు నాలుగైదు వందలు వ్రాసి వానికి శివతత్త్వ సారమని పేరు పెట్టెను. శతకమను పేరులేకున్నను ఈ పద్యములు స్వ విధముల శతక పద్యములనే పోలియున్నవి. పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితుడు రచించిన గ్రంథములు పేర్కొనుచు. "శతకంబు శివతత్త్వ సారము దీపకశిక" అని వ్రాసి యుండెను. విమర్శకు లిందలి శతకమను మాటను శివతత్త్వ సారమనకు విశేషణముగనే గ్రహించుచున్నారు. మఱి కొందఱు అవి రెండు గ్రంథముల పేర్లనియుఁ బండితుడు శివతత్త్వ సారముకాక శ్రీ గిరిమల్లికార్జున శతకమొండు రచించెననియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఎట్లయినను దెలుగున మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడే ప్రథమ శతక కర్తయని చెప్పనొప్పును. పాల్కురికి సోమనాథుడు రచించిన వృషాధిప శతకము సర్వలక్షణ సంపన్నమైన శతకమే. తరువాతఁ బలువురు కవులు తమ యిష్ట దైవతముల సంబోధించుచుఁ జెక్కు శతకములు రచించియున్నారు. ఉదాహరణాదులగు దేశిప్రక్రియల నాంధ్రమునఁ బ్రవేశ పెట్టిన శైవ కవులే యీ శతకములను గూడ రచింప నారంభించుట గమనింపఁ దగియున్నది.

సంస్కృత లాక్షణికులు శతకములను తుదొక కావ్యములుగాఁ బరిగణించి యుండిరి. ఇచ్చట తుద్రశబ్దము నీచార్థమునఁ గాక యల్పార్థమున వాడఁబడినది. తుద్ర కావ్య మనఁగాఁ జిన్న కావ్యమని యర్థము.

ఆంధ్రవాఙ్మయ మందలి శతకములను నీతిశతకములు, భక్తి శతకములు, వ్యాజస్తుతి శతకములు, వేదాంత శతకములు అని నాలుగు నిధములుగా విభజింప వచ్చును. నీతి శతకములు, సర్వజన హితకరములైన నీతులతోఁ గూడి చదువువారి ప్రసరనమును జక్కఁ జేయుటకుఁ దోడ్పడుచుండును. భక్తి శతకములలోఁ గవులకుఁ దమ యిలువేల్పుల

పైఁగల హోర్దమైన భక్తి జాలువాటుచుండును. వ్యాజస్తుతి శతకములు నిందావ్యాజమున నా యా దేవతల మహిమానుభావములను వర్ణించుచుండును. ఇట్టి వానికిఁ బోతన భాగవతాది గ్రంథములలో నుదాహరణములు కానవచ్చును. దేవనిందకులు విష్ణువును దూఱునప్పుడు పోతన సాధారణముగా నీ వ్యాజస్తుతినే యాశ్రయించుచుండును. వేదాంత శతకములు తత్త్వవేదాంతమయములై దుర్గిహములైన వేద వేదాంతముల సారమును ముముక్షువులకు సులభముగా నందఁజేయుచుండును.

నీ తి శ.త క ము లు

నీతిశతకము లందలి నీతులు మానవ సంఘము నందలి వివిధ వ్యక్తులకు సంబంధించియుండును. ఇవి పూర్వగ్రంథములను లోకానుభవమును ఆధారముగాఁ జేసికొని రచింపఁబడి నట్టివి. ఇందు రాజనీతి, గృహనీతి, లోకనీతి, ప్రవృత్తినీతి ముఖ్యములైనవి. నీతిశతకములలోఁ గాలమును బట్టియు గుణవిశేషమును బట్టియు నగ్గిగణ్యమైనది సుమతిశతకము. ఇందన్నియుఁ గంద పద్యములే. క్రీ. శ. 13వ శతాబ్ది యందలి బద్దెర యను భద్రీభూషాలుఁ డీ శతకమును రచించెనని ప్రతీతి. కూచిమంచి తిమ్మకవి వేములవాడ భీమకవి యొక సుమతి శతకమును రచించెనని చెప్పియున్నాఁడు. ఆ సుమతి శతకము ప్రసిద్ధమైన యీ శతకమగునో కాదో తెలియదు. సుమతి యను పేరు గల జైనముని యొకఁ డాత్మ సంబోధన పరముగా నీ శతకమును రచించి యుండెనని కీ. శే. వంగూరి సుబ్బారావు గారూహించి యున్నారు. ఇందు రాజనీతి, లోకనీతి, గృహనీతి సులభ సుందరమై సర్వజనసంబోధమైన శైలిలో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. ఈ శతకము రచించిన కవి యెవ్వరైనను అతని లోకానుభవ మమేయమని చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రమున నక్షరాస్యులైన వారి శతకమునందలి యొండు రెండు పద్యములనైన నెఱుంగకుండరు.

తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల కుమారుడైన పెదతిరుమలాచార్యుడు క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది పూర్వార్థమున వేంకటేశ్వర శతకమును రచించియుండెను. ఇందన్నియు సీసపద్యములు. ఇవి భక్తి ప్రధానమైన శతకమే యైనను బ్రీతిక్తానుసక్తముగా నిందు లోకనీతి రాజనీతులుకూడ వివరింపఁబడినవి. ఇది సరళ సుందరమైన శైలితోఁ గూడి నీతి ప్రపంచమునఁ దరువాత వెలసినఁ బెక్కు శతకములకు మార్గదర్శకమైనది.

శరభాంగలింగ శతకమున శివభక్తుల ప్రశంస తోపాటు జనహిత కరములగు పెక్కు నీతులుకూడ వివరింపఁబడినవి. దీనిని రచించిన కవి యెవ్వరో తెలియదు. క్రీ.శ. 16వ శతాబ్ది యందలి లింగమగుంట తిమ్మకవి సులక్షణ సారములో శరభాంగుని చాటుధార యొకటి యుదాహరింపఁ బడి యుండుటచే నా శరభాంగుడే యీ శతకకర్తయై యుండుననియు, నీ శతకము క్రీ. శ. 16వ శతాబ్దికిఁ బూర్వమే రచింపఁబడి యుండుననియు శ్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనముగా రూపించుచున్నారు. ఈ కవి శివభక్తుడు. ఇతఁడు తననాఁడు జనులలో వ్యాపించి యుండిన మూఢ విశ్వాసముల నిందు హేళన చేసియున్నాఁడు.

సుమతి శతకము వలెనే యాంధ్రదేశమున విశేష ప్రచారము నందిన మఱియొక నీతిశతకము భాస్కర శతకము. మారద వెంకయ్య యను కవి దీనిని రచించెనని చెప్పదురు. ఇందలి పద్యములు కొన్ని అప్పకవీయమున నుదాహృతములై యుండుటచే నిది క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దికి పూర్వమే రచింపఁబడినదని చెప్పవచ్చును. ఇందుఁ బ్రీతి పద్యము నందు నొక నీతియు దానికి లోక దృష్టాంతమును జెప్పఁబడి యుండును. ఇందలి దృష్టాంతములు మిక్కిలి సరసములై కవి లోకానుభవమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి. ఇందుకై లి సులభమయ్య మిక్కిలి శక్తిమంతమై యొప్పురుచుండును.

చంద్రేశ్వర శతకము సీతిహాస్య సమ్మిళితమై యున్నది. ఇది యత్కర్తృకమో తెలియదు. మంగళగిరి పానకాలస్వామి జాతరలో జరుగు సామాన్య జనుల ప్రసంగము లిందు హాస్యభోరణి ననుకరింపఁబడియున్నవి. కవి యిం దనాగరికుల సంభాషణములను వారి భాషలోనే వర్ణించు విధానము నవ్వు పుట్టించుచున్నది. లోభులను స్వార్థ పరులను ఈ కవి మిక్కిలిగాఁ దెగడి యున్నాఁడు.

వరాహగిరి కొండ రాజామాత్యుఁడు రచించిన జగన్నాయక శతకముకూడ భాస్కర శతకము వలెనే సీతులతోడను దృష్టాంతముల తోడను గూడి హృద్యమై యున్నది. అదలి కైలి సరసమై మిక్కిలి సులభముగా నుండును. ఈ శతకము వరాహగిరి జగన్నాథస్వామి కంఠితము చేయఁబడుటచే నేతత్కర్త విశాఖపట్టణ మండలము వాఁడై యుండునని తోచుచున్నది.

కవిసార్వభౌముడై బహు కావ్యములు రచించిన కూచిమంచి తిమ్మకవి పితాపురమునందలి కుక్కుచేశ్వరస్వామి కంఠితముగా కుక్కుచేశ్వర శతకము రచించెను. అట్లే తిట్టుకవి యని ప్రసిద్ధి నందిన అడిదము సూరకవి రామలింగేశ శతకమును రచించెను. సీస పద్యమయములైన ఈ రెండు శతకములందును జక్కని సీతులు వివరింపఁబడినవి. దురాత్ములై భోగలాలసతోఁ గాలము పుచ్చు ధనికులయు, భూపతులయుఁ బ్రవృత్తు లిందు నిరసించఁబడినవి. విజయనగర సంస్థానాధీశుఁడగు రెండవ విజయ రామరాజు చిన్నవాఁడగుటచే నతని పక్షమున రాజ్యవ్యవహారములు సాగించుచుండిన సీతారామరాజు దుష్టుడై దేవశ్రావ్యుణకవి ప్రభృతులకు విరుద్ధముగా వ్యవహరించి యుండుటచే నతనికి సదుపదేశము చేయుటకై సూరకవి రామలింగేశ శతకము రచించెనని చెప్పుదురు.

ఆధునికములైన కుమార శతకమును, కుమారీ శతకమును గూడఁ బాఠశాలలలో మిక్కిలి ప్రచారము నందుచున్నవి. ఇందు బాల

జాలికలు నేర్వఁదగిన నీతులునులభశైలిలో వివరింపఁబడి యున్నవి. కుమార శతకకర్త ఆయ్యనకోట పార్థసారథిసెట్టి యను కులాల కులసంజాతుడు. కుమారి శతకమును రచించినవాఁడు వేంకట నరసింహకవి. శతకము శైయుద్దేశముతో రచింపఁబడినవైనను అందెడ నెడఁ గొన్ని నీతులు కూడఁ జెప్పఁబడుచునే యుండును. ప్రసిద్ధుడైన వేమనయోగి రచించిన “విశ్వదాభిరామ వినురవేమ” యను మకుటముతోఁ గూడిన పద్యములలోఁ బెక్కు నీతి ప్రధానములైనట్టివే. ఈతఁడు రచించిన పద్యములు కొన్ని సహస్రము లున్నవి. వానియందు వివరింపఁబడిన విషయమందుఁగూడ నధికమైన వైవిధ్యమున్నది.

భక్తి శతకములు

ఆంధ్రమునందలి భగవన్నుతి పూర్వకములైన పెక్కు శతకములను భక్తి శతకములనియే చెప్పవచ్చును. ఇట్టి శతకములలో “బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా” యను మకుటముతో శైవ కవిసార్వభౌముడైన పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచించిన వృషాధిప శతకము మొట్ట మొదటిది ఇందు కవికి బసవేశ్వరునందుఁ గల భక్తియు, వివిధ భాషా పరిజ్ఞానమును వెల్లడి చేయఁబడినవి. ఈ శతకము శైవమత ప్రచారమునఁ బేరొందిన పలువురు భక్తుల చరిత్రలను బ్రస్తుతించుచున్నది. ఇందెడ నెడ మతాంతర నిరసనముకూడఁ గానవచ్చును. ఇందు వృత్తరచనమున సోమనాథునికిఁ గల నేర్పును, అతనికి సహజమైన ధారాళ శైలియు సర్వతో ముఖముగా గోచరించును. ఆంధ్రమున సమగ్ర శతక లక్షణములతోఁ గూడిన తొలి శతక మిదియే. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చెన్నమల్లు సీసములనుపేర ముప్పదిరెండు సీసములు రచించెను. వీని సంఖ్య వందకుఁ దక్కువగా నున్నను ఇవియు శతక పద్యముల వలెనే యున్నవని చెప్పవచ్చును. ఇందు వీరశైవ సిద్ధాంతము చక్కఁగా వివరింపఁబడినది. మత విషయమున సోమనకుఁ గల యావేశ మీ పద్యముల కత్యధికమైన వేగము చేకూర్చినది.

కొంచె మించు మించుగా పాల్కురికి సోమనాథునికి సమకాలికుఁ డని చెప్పఁదగిన యథావాక్కుల అన్నమయ్య కీ॥ శ. 1242 లో పర్వేశ్వర శతకము రచించెను. ఇతఁడును శివకవియే. ఇతఁడు గోదావరీ మండలములోని పట్టిసపు గ్రామమునందలి వీరభద్రస్వామి భక్తుఁడని చెప్పుదురు. ఈతని కవిత్వము రసాలంకార భావ పరిపుష్టమై, ధారా శుద్ధి కలిగి, మిక్కిలి హృద్యముగా నుండును. ఈ శతకమున శివభక్తి మహత్త్వ ము గడింపఁబడినది.

జక్కన తన విక్రమార్క చరిత్ర కృతి నందిన వెన్నెలకంటి సిద్ధన మంత్రి వంశమును వర్ణించుచు నాతని తండ్రియైన జన్నమంత్రి (క్రి. శ. 15వ శతాబ్ది) “పరమ హృద్యం బైన పద్య శతంబుచే దేవకీ తనయు పిఠేయుఁ జేసె” నని వ్యాసీయుండెను. ఈతఁడు వ్యాసిన యా శతక మేదో చెప్పుటకు వీలులేదు. కాని దేవకీ నందన శతకమును పేర భక్తి రసభరితమైన యుత్తమ శతక మొక్కటి కనవచ్చుటచే నదే యీతఁడు రచించిన శతకమని యూహింపఁబడినది. దేవకీనందన శతకము కృష్ణుని గుణగణములను, శిష్ట రక్షణ దుష్ట శిక్షణములను జక్కఁగా వర్ణించు చున్నది. ఇందలి కైలి సమాస భూయిష్ఠమయ్యు నక్షిప్తమై మనోహర ముగా నుండును.

క్రి. శ. 16 వ శతాబ్ది ప్రారంభమున నుండిన వెల్లంకి తాతంభట్టు తన కవి లోకచింతామణిలో నారాయణ శతకము నుండి యొక పద్యము నుదాహరించెను. దీనినిబట్టి యది క్రి. శ. 16 వ శతాబ్దికి ముందే వ్రాయఁ బడి యుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాని దాని కర్తను గూర్చి యేమియుఁ దెలియుట లేదు. దీనిని బోతన వ్రాసె నని ప్రతీతి. దేవకీనందన శతక మందు వలెనే యిందును శ్రీకృష్ణుని బాల్యచేష్టలును మహిమానుభావము లును భక్తి పూరితముగా వర్ణింపఁబడి యున్నవి.

అయ్యలరాజు రామభద్రుని తాత ఒంటిమిట్ట రఘువీర శతకము రచించినట్లు రామాభ్యుదయ మందలి గద్యమును బట్టి

తెలియుచున్నది. ఇది క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున రచింపఁబడి యుండును. ఇదియును సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠమే యయ్యు రసవంతమును సుబోధమునై మిక్కిలి హృద్యముగా నున్నది. ఈ శతకమున నెడనెడ శబ్దాలంకార పీఠి గోచరించును. అయ్యును ధార యెచ్చటను గుంటువడక నెలయేటివలె సాగిపోయినది. “రఘు వీరా! జానకీ నాయకా!” యనున ందలి మకుటము.

ధూర్జటి మహాకవి రచించిన కాళహస్తిశ్వర శతకము భక్తి నైర్మల్యముచేతను, భావ గాంభీర్యము చేతను, మృదుమధుర పద ప్రయోగముచేతను తెలుఁగు నందలి శతక వాఙ్మయమున కలంకార మని చెప్పఁ దగినది. ఇది ధూర్జటి కృత మగునా కాదా యని కొందఱు విమర్శకులు సందేహించుచున్నారు. కాని కైలి సౌందర్యమును, రచనాప్రాధిమ్యమునుబట్టి చూచినచో శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము రచించిన కవియే దీనిని గూడ రచించి యుండునని నిరాక్షేపముగఁ జెప్పవచ్చును. ధూర్జటి రాజుల సేవించుచుఁ గామోపభోగలాలసుఁడై పూర్వ వయస్సును బుచ్చి యుండును. ఈ శతకమున నాతని పశ్చాత్తాపమును, వైరాగ్యమును జక్కగా వెల్లడి చేయఁబడినవి. ఇందు రాజులును, వా రొనర్చు ధూర్తచర్యలును బలు విధముల నిరసించఁబడినవి. ఇందలి కైలి ప్రాథమ్యే, ధారాశుద్ధి శోభితమై మిగుల హృద్యముగా నున్నది. ధూర్జటి యాత్మీయాంశ యిందుఁ బెక్కుచోట్లఁ గాననగును. భాషావిషయమున నాతఁడు బుద్ధిపూర్వకముగనే యిందుఁగొంత స్వాతంత్ర్యము వహించియుండెను.

క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున గోలకొండ పరిపాలించిన అబుల్ హసన్ తానీషా కాలములో నుండిన కంచెర్ల గోపన్న యను పేరుగల రామదాసు రచించిన దాశరథి శతకము శ్రీ కాళహస్తిశ్వర శతకము వలెనే తెలుఁగునఁగల భక్తి శతకములలో మిక్కిలి యుత్తమ మైనది. ఇందలి ప్రతి పద్యమును నొక భక్తిరసవాహిని. ఇందలి యర్థ

శబ్దాలంకార చమత్కారమును, వైరాగ్య సంపదయు, ధారాశుద్ధియు “చిక్కిని పాలవై మిసిమిఁ జెందిన మీఁగడ పంచదారతోఁ” గలసిన భంగి మధురమైన పదప్రయోగమును, ననన్యసామాన్యములు. ఇందుకు రామ దాసు హృదయమున నిండాని యుండిన మహోన్నత భక్తి భావమే కారణము. తెలుఁగుదేశమున విశేష ప్రచారముఁ గాంచిన శతక రాజము లలో నిది యొకటి.

కందపద్యమయమును భక్తిరసపూరితమును నైన కృష్ణశతకము చిర కాలము నుండి పాఠశాల లందు బాలబాలికలకుఁ బాఠ్యగ్రంథమై యల రారుచున్నది. దానిని రచించినవాడు నృసింహ కవి. ఇందు శ్రీకృష్ణుని బాల్యకీర్తనలును, మహిమలును మృదునుధురమైన శైలిలో వర్ణింపఁబడినవి.

రావూరి సంజీవ కవి, కొలనుపాక వీరనారాయణ దేవుని నుతించుచు, వీరనారాయణ ముకుందశతకము రచించెను. (1731) మహమ్మదీయ విప్లవ సమయమున కొలనుపాక యందలి ప్రజలు వీర నారాయణ విగ్రహమును బొడగలో దాచఁగా నది తెలిసికొని సంజీవకవి రసవంతములైన పద్యములు చదివి దానిని ముందుకు రప్పించె నని చెప్పుదురు. ఈ శతకము సీసపద్యమయము. ఈ సీసములు లక్షణయుక్తము లయ్యు. వచనప్రాయములై సర్వజన సుబోధ మగు శైలిలో నున్నవి. ప్రతిపద్యము చివరను “భూరిమయవాస, కొలిపాకపుర నివాస! వీర నారాయణ ముకుంద విశ్వతుండ!”యను నట్లుగా నంత్యానుప్రాస నియ మము కనిపించుచున్నది. కొలనుపాక సుప్రసిద్ధ జైన తేత్రము. అది కాకతీయుల కాలమున శైవులకును, దరువాత వైష్ణవులకును వశ మయ్యెను. ఈ సంజీవకవి వసుదేవనందన శతకమును గూడ రచించి యుండెను.

శేషప్ప లేక శేషాచలదాసు అను పేరుగల కవి నృకేస శతకము, నరసింహ శతకము అను రెండు శతకములు రచించెను. ఇతఁడ

ధర్మపురి నివాసి, ధర్మపురి నిజాము రాష్ట్రమునందలి పుణ్యక్షేత్రములలో నొకటి. నృకేశరిశతకము నందు 'ధర్మపురి నృకేశరి' యనునది మకుటము, అచ్చటచ్చటఁ గొలఁది వ్యాకరణ స్థానిత్యము లున్నను ఈ శతకము భక్తిరసోద్బోధకమై మిక్కిలి సరసముగా నున్నది. సరసింహశతకము నృకేశరిశతకముకంటె నెక్కువ ప్రచారము వదసినది. ఇందలి సీసపద్యములలోఁ బెక్కు భక్తిమయములే యైనను, గొన్ని నీతిప్రబోధకములై నవి కూడఁ గలవు. "భూషణవికాస శ్రీధర్మపుర నివాస దుష్టసంహార సరసింహ దురితదూర" అనునది యిందలి మకుటము.

లక్ష్మీశతకము కందపద్యమయ మైన శతకము. దీనిని రచించిన వాఁడు పరవస్తు మునినాథకవి యను సాతానివైష్ణవుఁడు. ఇతఁడు లలితా శతకమును గూడ రచించి యుండెను. ఇతని కవిత శబ్దాలంకారమయమై, నిర్దుష్టమై ద్రాక్షాపాకముగ నున్నది. లక్ష్మీస్తుతి పరమైన శతకమాంధ్రమున నిది యొకటే.

తిరువాయిపాటి వేంకటకవి యను సాతానివైష్ణవుఁడు 'యాద గిరింద్ర మౌక్తేంద్రన్' అను మకుటముతో యాదగిరింద్ర శతకము రచించెను. యాదగిరి తెలంగాణమునఁగల ప్రసిద్ధమైన నృసింహక్షేత్రము. ఇందలి దేవునిగూర్చి వ్రాయఁబడిన యక్షగానములు, శతకములు, గేయములు పెక్కు గలవు. వేంకటకవియే యాదగిరి నృసింహ యను మకుటము గల కందపద్య శతకమును గూడ రచించె నని శ్రీ శేషాద్రి రమణ కవులు తెల్పుచున్నారు.

"రంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచారమేటికిన్" అను మకుటముతోఁ గూడిన రంగశాయి శతక మెవరు రచించినదో తెలియదు. ఇందలి కొన్ని పద్యములను బట్టి కవి వైష్ణవసంప్రదాయములు జాగుగా నెఱింగినవాఁడని యూహింపవచ్చును. ఈ శతకము మిక్కిలి ప్రౌఢమై నిర్దుష్టముగా నున్నది. కవికి యమకానుప్రాసముక్తపదగ్రస్తాదు లగు శబ్దాలంకారము లందుఁ బ్రీతి మెండు. ఇందలి సృతిపద్యము నందును

భక్తి నిండారీయున్నది ఇందు మొత్తము నూటొక్క పద్యములున్నవి.

పైని పేర్కొనఁబడినవికాక నీతి భక్తి ప్రధానములైన శతకము లింకను బెక్కు గలవు. అందు శివశతకము, దిట్టకవి నారాయణకవి కుమారుఁడు రామచంద్రకవి రచించిన మహిషాసుర మర్దినీ శతకము పేర్కొనఁదగియున్నవి. ఆధునికులు రచించిన భక్తిమయ శతకములలో తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవుల కామేశ్వరీ శతకమును, కవినమ్మాళ్ విశ్వ నాథ సత్యనారాయణగారి విశ్వేశ్వర శతకమును (మాస్వామి), కీ. శే. వడ్డాది సుబ్బారాయఁడుగారు రచించిన భక్తచింతామణి శతకమును ముఖ్యములైనవి. వీనిలో భక్తచింతామణి శతకము మిక్కిలి ప్రచారము పొందినది, ఇందలి పద్యము లన్నియు భక్తిరసనిధానములై, మనో హరములుగా నుండును.

క్రి. శ. 19 వ శతాబ్ది నడుమ నుండిన అప్పాపు మొదలి యను కవి మాతృశతకము రచించి యుండెను. ఈతఁడు మీనాక్షి దేవి భక్తుఁడు. ఇతఁడీ శతకమున మాతృతామహత్త్వమును, దల్లికి సంతానము నెడఁ గల వాత్సల్యమును హృద్యముగా వర్ణించి యుండెను, 'తల్లినిబోల రెవ్వరున్' అనునది యిందలి మకుటము.

వ్యాజస్తుతి శతకములు.

“వ్యాజస్తుతి ర్ముఖేనీందా స్తుతిర్వా రూఢి రన్యథా” అని వ్యాజస్తు త్యలంకారమునకు కావ్యప్రకాశమున నీయఁబడిన నిర్వచనము. ఇందు స్తుతిలో నిందకాని, నిందలో స్తుతి కాని యంతర్గతమై యుండును. దేశము విప్లవకారులయు, ధూర్తులయు నత్యాచారములకు లోనై యుప ద్రవ సముద్రమున మగ్నము కానున్నపుడు భగవంతుఁడు మౌనము వహించి యూరకుండుట యుచితము కాదనియు, నాతఁడు కరుణవహించి దేశమును భక్తులను గాపాడవలె ననియుఁ గవి కావించు తీవ్రమయిన

ప్రబోధ మిందలి ప్రధానాంశము, కవి ప్రయోగించు తీక్షణములైన మాటలారాధు భగవంతుని నిందించుచున్నట్లు కానిపించినను ఇందలి పద్యములలో భక్తి యంతర్వాహినిగాఁ బ్రవహించుచునే యుండును. ఈ శతకము లవి రచింపఁబడిన కాలము నందలి రాజకీయ మత పరిస్థితులను దెలిసికొనుట కెన్నియో విధములఁ దోడ్పడుచుండును.

వ్యాజస్తతి శతకములలో మొదటఁ జేర్కొనఁదగినది గోగుల పాటి కూర్మనాథకవి రచించిన సింహాద్రి నారసింహ శతకము. ఈ కవి క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది యుత్తర భాగమున విశాఖ మండలమున నివసించిన వాఁడు. అప్పు డాంధ్రదేశము యవనుల దురాగతములకు లోనై కడగండ్లు గుడుచుచుండెను. స్త్రీలను జెఱవట్టుట, మతగ్రంథములను మంటఁగలుపుట, దేవాలయములను బడఁగొట్టుట మున్నగు నత్యాచారములు సర్వత్ర సాగుచుండెను. ఒకప్పుడు యవనసేన సింహగిరిపై కెక్కి సింహాద్రి షేత్రమును గొల్లగొట్ట నుద్యమించెను. ఆ యువద్రోహమును గన్నులారఁ గాంచి భక్తుడైన కవి స్వామి యగ్రభాగమున నిలిచి, ప్రజలను, దేశమును గాపాడవలె నని నరసింహస్వామి నీశతకములందలి పద్యములతోఁ బ్రబోధించి యుండెను. ఈ పద్యము లప్పటి జనుల హృదయముల నిండియున్న వేదనకు నిధానములు. అందలి సామెతలు, యుక్తులు, ఉపాలంభములు మిక్కిలి తీవ్రములై కవి యావేశమును జక్కఁగా సూచించుచున్నవి. ఇందలి పద్యములు “వైరివరరంహ సింహాద్రి నారసింహ” యను మకుటముతో నొప్పారు సీసపద్యములు. భక్తుని యుపాలంభవాక్యములు సహింపలేక సింహాద్రి స్వామి కందిరీగల రూపమున వాఁరభవించి, దుష్టులైన శత్రువులను బటావంచ లొనరించి, యాలయము నుపద్రవము నుండి రఱిచె నని చెప్పుదురు.

భల్లా పేరయ్యకవి రచించిన భద్రగిరి శతకము కూడ నిందాస్తతి మయమైనదే. క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది పూర్వ భాగమున ధంసా యను

యవన సేనాని వేల్పుకొండపై దుర్గము నిర్మించి, దండయాత్రకు బయల్పడలి, యనేక పురముల పాడుచేసి, పెక్కు దురంతము లొన రించుచుఁ జివరికి భద్రాచలముపై దండెత్తెను. అతఁ డా తేత్రము నందలి ప్రజలకును, భక్తులకును గలిగించిన కష్టములకు మేరలేదు. అతఁడు భద్రగిరిపైఁగల దేవాలయము చొచ్చి యందలి విగ్రహములను బాడుచేయునేమో యను భీతిచే నర్చకులు వానిని బడవలపైఁ బోల వరము చేర్చిరి. “భక్తులందఱు ధంసా క్రౌర్యమునకుఁ బాల్పడి పలు కష్టము లొందుచుండ నీవు పోలవరమున సుఖముగాఁ గూర్చుంటివా? ముష్కరులై న శత్రువులు నిన్నును విడువ” రని నిష్ఠురములాడుచు. పేరయకవి యీ శతకమును రచించినాఁడు. శ్రీరామాదుల విగ్రహ ములు పోలవరమున సుమారు దేండ్లుండెను. కవి శ్రీరాముఁడు పోల వరమునకు వలసపోయినప్ప డీ శతకమును వ్రాయ నారంభించి యతఁడు మరల భద్రాద్రి కరుదెంచునప్పటికి దానిని ముగించెనని తోచుచున్నది. ఇందుఁగవి శ్రీరాముని యుల్ల ముచ్చిపోవునట్లు నిష్ఠురములు పల్కినాఁడు. ఈ పల్కులలో నప్పటి పరిస్థితులను చూచి యాతఁడు పొందిన పరితాపాతి శయము వెల్లడి యగుచున్నది. ఇందలి కవిత సరళమును, సుబోధమునై యొప్పుచున్నది.

కృష్ణానదీతీరము నందలి శ్రీకాకుళ గ్రామమున నాంధ్రవిష్ణువు దేవాలయము కలదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయ లీ దేవుని ప్రేరణచేతనే తా నాముక్తమాల్యదను రచించినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ దేవాలయము కృష్ణానది వడదలకు శిథిలమై, పూజా పురస్కారములులేక పాడుపడి యుండుట చూచి, తద్గ్రామవాసి యగు కాసుల పురుషోత్తమకవి (1790) దుఃఖితుడై యీ దేవుని గూర్చి “నీ వెన్నో మహాకార్యములు చేసితి వందురు. అవన్నియు వట్టి యతిశయోక్తులు. నీ వుండు దేవాలయమునే యుద్ధరించుకొనలేనివాఁడవా మహాకార్యములు చేసితివన్న నెట్లు విశ్వ సింహనగును. నీ కాలుబిడ్డలు తెచ్చిపెట్టిన ఘనతయేకాని, నైజమైన

ఘనత మృగ్య" మని యుపాలంబించుచు నాంధ్రీనాయక శతకమును రచించెను. విష్ణువు వివిధావతారములలోఁ గావించిన ఘనకార్యములన్నియు ధూర్తచర్యలని యీతఁడు నిరూపింప యత్నించెను. ఇందన్నియు సీసపద్యములే. వానిలోఁ బైకి నిందయే గోచరించినను లోపల గాఢమయిన భక్తిభావము నిండాఱి యున్నది. ఇందుఁ గవి ప్రదర్శించిన వ్యంగ్య చమత్కారము లద్భుతము లైనవి. ఇట్లుపాలంభ పూర్వకముగా శతకమును వ్రాసి, ముగించి కవి చివర తన యవివేకమును మన్నింపుమని భగవంతునిఁ జాగ్రత్తించినాఁడు. ఈ శతకము విని కవి కాళీయణియులైన యప్పటి చల్లపల్లి రాజుగా ధాంధ్రీనాయకస్వామి యాలయమును బాగుచేయించిరని తెలియుచున్నది. ఈ శతకమునందలి కవిత్వము సులభ జాతీయోక్తులతోఁ గూడి, ధారాశుద్ధి శోభితమై, మిక్కిలి హృద్యముగా నుండును. ఈ పురుషోత్తమ కవియే మానసబోధశతకము, హంసలదీవి గోపాలశతకము, భక్తకల్పద్రుమ శతకము అను నితర శతకములను గూడ రచించెను.

వేంకటాచల విహార శతకము, మట్టపల్లి నృసింహశతకము అను నవి కూడ నిట్లే యవి రచింపఁబడిన కాలము నందలి దేశ రాజకీయ పరిస్థితులను వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

త త్వ శ త క ము లు

ఉపనిషదాదు లందు నిరూపింపఁబడిన తత్త్వవిషయములు పండితజనైక వేద్యములై సామాన్యులకు దుర్బోధము లగుటచేఁ గొందఱు కవు లా గూఢవేదాంత విషయములనే చక్కని తేట తెలుఁగుమాటలతో శతకరూపమున వెల్లడించుచున్నారు. ఇవి సర్వజన సుబోధములైన సామెతలతోడను, లోకోక్తులతోడను గూడి యతిక్లిష్టములైన తత్త్వ విషయములను నైత మరటిపఁజొల్పి పెట్టినట్లు సులభగ్రాహ్యముల నొనరించుచున్నవి. భక్తిరసమయములైన శతకము లన్నింట నెడనెడ

సాధ్యాత్మిక విషయములు కూడ వివరింపఁబడుచునే యుండును. శ్రీ కాళ హస్తీశ్వర, దాశరథిశతకము లిందుకుఁదార్కాణములు. తత్త్వశతకములు కూడ నట్లే ప్రధానముగాఁ దత్త్వవిషయములనే ప్రపంచించినను భక్తిరసభరితములై కూడ నుండును. అవి జగన్నిధ్యాత్వమును, ఆత్మనిత్యత్వమును బోధించుచుఁ బరితల నాత్మచింతా పరాయణుల నొనరించును. ఆంధ్రమున నిట్టి శతకములు పెక్కు గలవు. వానిలో నారాయణ శతకము పాఠ్యమైనది. ఇది గేయరూపమై, భగవద్గీతాదు లందు నిషిష్టములైన యద్వైత రహస్యములను దేట తెనుఁగు మాటలతో వ్యక్తము చేయుచున్నది. దీని నెవ్వరు రచించిరో తెలియదు.

తోట వేంకటనరసింహ కవి రచించిన రామరామశతకము కూడ నారాయణ శతకమువలెనే గేయ రూపమున నున్నది. ఇందు నూటాఱు చరణము లున్నవి. ఇది సాంఖ్య శాస్త్రానుగుణముగ రచింపఁబడినది. ఇందు పిండోత్పత్తి విధము, పంచీకరణ విధానము, ముద్రాయోగాదికములు మృదుమధురమైన భాషలోఁ బామరులకుఁ గూడ విశదమగు నట్లు వర్ణింపఁబడినవి.

పరమానంద యతీంద్రుఁడు శివముకుంద శతకము, సంపగిమన్న శతకము, దత్తాత్రేయ శతకము మున్నగు శతకములు రచించెను. శివముకుంద శతకము శివముకుంద పరమానందా! అను మకుటముతోఁ గూడి కందపద్యములలో రచింపఁబడినది. ఇందు హరిహరద్వైతము నిరూపింపఁబడినది. సగుణ నిర్గుణ స్వరూపము, మాయ, ప్రకృతి మున్నగునవి యిందు వివరింపఁబడినవి. సంపగిమన్న శతకము కూడఁ గందపద్యమయ మైనదే. సంపగిమన్నా యనున దిందలి మకుటము. ఈ సంపగిమన్నఁ డెవ్వరో తెలియదు. ఇది యద్వైత సంప్రదాయానుసారముగ రచింపఁబడినది. ఇందు యోగాభ్యాసము మోక్షప్రాప్తికి ముఖ్యసాధన మనియు, దానిని విడిచి, వాదోపవాదములు చేయుచు మూఢములయిన యాచారము లవలంబించుటవలన లాభము లేదనియు,

ధూర్తులైన గురువుల నాశ్రయించుట పతనమునకు పాటు వగుననియు కవి ముముక్షువులను మందలించి యున్నాఁడు. వేదాంత విషయ వివరణమునందు వలెనే కవితా విషయమునఁ గూడ నీ శతకము మిక్కిలి ప్రోఢమైయున్నది.

సదానందయోగి “నవ్యతరభోగి శ్రీ సదానందయోగి” యను మకుటముతో తేటగీతి పద్యములలో సదానందయోగి శతకమును రచించెను. ఇది వేమన పద్యములవలెనే దురాచారములను, యోగి బ్రువుల కపట దంభములను, గులీనుల యౌద్ధత్యమును ఖండించుచున్నది. వేమన పద్యములందువలెనే యిందును నెడనెడ వ్యాకరణస్థానిత్యములు గోచరించుచున్నవి. కాని యిందలి శైలి యందలి దానికంటెఁ జౌఢ తరముగా నున్నది.

తాడేపల్లి పానకాలరాయకవి (క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది) మానస బోధ, చిత్తబోధ శతకములు రచించెను. ఇవి రెండును భక్తి వైరాగ్య భావబంధురములై యున్నవి, కవి యొసంగివ పెక్కు దృష్టాంతము లతని లోకానుభవమును జాటుచు, నతని భావములను సర్వజన సుబోధములు కావించుచున్నవి. “మనసా! హరిపాదము లాశ్రయింపుమా” యనునది. మానసబోధశతకము నందలి మకుటము.

వేమనయోగి రచించిన పద్యములలోఁ గూడఁ దత్త్వబోధకములైనవి“ చాలఁ గలవు, ఆతఁడు రచించిన పెక్కు పద్యములలోఁ జైకి సువ్యక్తములు కాకున్నను, గూఢములైన వేదాంత రహస్యములును ధాతువాద రసవాద సిద్ధాంతమును ఇమిడియున్నవని విమర్శకులు చెప్పుదురు. తత్త్వసంబంధులయిన పారిభాషికపదముల కాతఁడు కొన్ని చోట్ల స్వకల్పితములైన కొత్త పదములు వాడియుండుటచే నతని పద్యములు కొన్ని సులభపదఘటితములే యయ్యు దురవగాహములుగా నున్నవి. ఇట్లే తత్త్వప్రధానములైన శతకములు రచించినవా రింకను

బలువురు గలరు. విస్తర భీతిచే నిందు ప్రధానులుమాత్రమే పేర్కొనఁ బడియున్నారు.

భాషావిషయమున శతకములలోఁ గొంత స్వాతంత్ర్యము గోచరించుమాట సత్యమే యైనను అవి ధారాశుద్ధికోభితములును, సహజ భావపూరితములునై, చదువరుల కానందము తోపాటు విజ్ఞాన వివేకములను గూడఁ గలిగింప దక్షములై యుండును. వానియందుఁ బాండిత్య ప్రకర్షకంబై స్వచ్ఛందమైన కవితా సంపదయే యెక్కువగా గోచరించును. పూర్వము బాల బాలికలచేఁ బ్రసిద్ధములైన శతకములు చదివించుట పరిపాటిగా నుండెను. అది వారి భాషాభావ వికాసముల కెన్నియో విధములఁ దోడ్పడుచుండెను, ఇప్పుడు శతకవ్రతనము చాలవఱకు పేక్షింపఁబడుట శోచనీయము.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

జానపద గేయ వాఙ్మయము

జనపదమనగా దేశవిభాగము లేక గ్రామము. జానపదమన్నను ఇదే అర్థము. అందుండు జనులకు జానపదులనిపేరు. “జానపదుల్ పురి జను”లని ఎఱ్ఱన జానపద శబ్దమును గ్రామవాసులు లేక వల్లెప్రోజులు అను నర్థమున వాడి యున్నాడు. జానపదులందు ప్రచారమున నుండు వాఙ్మయము జానపద వాఙ్మయము. ఏ దేశమందైనను గద్యము కంటె పద్యమే ముం దుద్భవించుననియు, పద్యములలో కూడ పదమే ముండు పుట్టిననియు విజ్ఞుల అభిప్రాయము. సంతోషవిషాదాది భావముల కుద్రేకము కలుగునపు డవి లయాన్వితమైన భాషలోనే వెలువడుట సహజ మని విమర్శకులు చెప్పుచున్నారు. విద్యావివేకములు లేని యాటవికులు సైతమట్టి యెడ పదమునో పాటనో పాడుచుండు రన నాగరికుల విషయము వేఱుగాఁ జెప్పనవసరము లేదు.

జానపద వాఙ్మయము గేయరూపమును, అజ్ఞాత కాల కర్తృక మును, కామచార ప్రవృత్తియు, మహాభక్త ప్రచారమును, స్థానిక పరిచిత వస్తుకమును, వ్యావహారిక భాషా ప్రయుక్తమును, సహజ నిరాడంబర శైలీ సంపన్నమునునై యుండును. ఇది సాధారణముగా నాశురచనయై పదవాక్య పునరుక్తులతో నొప్పుచుండును. ఇది యొక్కొక్కప్పుడు బహు కర్తృకమై యుండుటయు సంభవించును. జానపద కవితయే కొన్ని మార్పులను పొంది దేశికవిత్తగాఁ బరిణమించునని భావించవచ్చును.

ఆంధ్రభాష సుస్థిరరూపము దాల్చినప్పటి నుండియు (అనగా క్రీ. శ. 6, 7 శతాబ్దాలనుండియు) జానపద గేయములు వెలువడియుండును. ఇవి మాత్రాచ్ఛందమునకు చెందియుండును. పా్జ్మన్నయ యుగము

నందలి శాసనములలో నిట్టి రచనలు కొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. నన్నయ సీసము, గీతము, మధ్యాక్కర, తరువోజ, మున్నగు వానిని వాడి యుండెను. నన్నె చోడుడు కుమార సంభవమున గాడు గీతములు, రోకటి పాటలు, అంశమాలికలు మొదలైన దేశరచనలను పేర్కొనెను. పాల్కురికి సోమనాథుడు తాను బసవ పురాణమును “ఆతత బసవ పురా తన భక్త గీతార్థసమితియే మాతృక గాఁగ” రచించినట్లు చెప్పుటయేకాక పండితారాధ్య చరిత్రమున తుమ్మెద పదములు, పర్వత పదములు, అనంద పదములు, వాలేళు పదములు, వెన్నెల పదములు, నివాళి పదములు, రోకటి పాటలు మున్నగు వానిని పేర్కొనియున్నాడు. నాచన సోముని వసంత విలాసమందలి గేయమొకటి లాక్షణికులచే నుదాహరింపఁ బడినది. శ్రీనాథుడు యక్షగానములను, జాదురలను (జాజర పాటలను) పేర్కొని యుండెను. క్రీడాభిరామమున ఒక వనిత వీరానీకమును గూర్చి పాడు ద్విపద ప్రబంధము యొక్కయు, బవనీల చక్రవర్తి పాడు పరశురాముని కథల యొక్కయు, జక్కులపురంధి పాడు కామవల్లి మహాలక్ష్మి కైట భారుల వలపు పాట యొక్కయు ప్రసక్తి కలదు. కొఱవి గోపరాజు వెన్నెలగుడి పాటను పేర్కొనెను. తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు తన నాటి జానపద గేయముల మాదిరుల నన్నిటిని తన సంకీర్తనలం దనుకరించి యుండెను. చిన తిరుమలాచార్యుడు కొన్ని పదములను వ్రాయుచే కాక ఏలలు, అర్ధ చంద్రికలు, చందమామ పదములు, గొబ్బిళ్లు మున్నగు వాని లక్షణములను వివరించుచు సంకీర్తన లక్షణమును గ్రంథమును కూడ రచించెను. దామెర్ల వెంగళ భూపాలుడు, పాలవేకరి కదిరీ పతి, మున్నగు కవులు తమ కావ్యములలో పెక్కు పద గేయ భేదములను పేర్కొనిరి. దక్షిణాంధ్ర యుగమున తండ్రిప తండముగా వెలసిన యక్షగానములలో జానపద గేయముల వంటి దేశరచనలు, దరువులు, రగడలు, కీర్తనలు పెక్కు వ్రాయబడినవి. రామదాసు కీర్తనల కాంధ్ర దేశమున బహుళ ప్రచారమున్నది. ఊత్రయ్య, త్యాగయ్య వ్రాసిన పదములు, కీర్తనలు

మహోదాత్తములై కర్ణాటక సంగీతము కోరువారి కెల్ల కర్ణాభరణములైనవి, రుద్రీకవి. పాపరాజు, బాలసరస్వతి, కూర్మనాథకవి మున్నగు పండిత కవులుకూడ యక్షగానములు, గేయములు రచించి జానపద కవిత నాదరించిరి. జానపద గేయఫణితు తెన్నో యథాతథముగనో ఇంచుక రూపాంతరము దాల్చియో ఆధునిక రచనలలో గోచరించు చున్నవి.

జానపద వాఙ్మయము ప్రధానముగా మౌఖిక ప్రచారము మూలముననే సాగివచ్చున దగుటచే నందలి విస్తార భాగము నష్టమైపోయినది. ఇటీవల కొన్ని రచనలు ముద్రితములైనవి కాని, వాని సంఖ్య చాల తక్కువ. పెక్కు రచనలింకను తాళపత్ర గ్రంథములందును, జానపదుల ముఖములందును మాత్రమే యుండి పోయినవి. తొలఁత నీ జానపద గేయ వాఙ్మయమును గూర్చి లోకమునకు పరిచయము కలిగించిన వారు బ్రౌను దొరగారు. తరువాత జె. ఏ. బాయ్ల్ దొరగారు కొన్ని జానపదగేయములను సేకరించిరి. ఆధునిక కాలమున జానపద గేయములను సేకరించుటకును, బ్రచురించుటకును, వానియందలి యందచందములను వెలువరించుటకును ప్రయత్నములు విరివిగా జరుగుచున్నవి.

వస్తు రసాది భేదములను బట్టి జానపద గేయముల నీ క్రింది విధముగా విభజింప వచ్చును.

I. పౌరాణిక గేయములు:-రామాయణ భారతములు, భాగవతాది పురాణములు మున్నగు వానియందలి కథలును, కథాభాగములును వస్తువులుగాఁ గల పౌరాణిక గేయము లసంఖ్యాకములుగా నున్నవి. సంస్కృత మూలములందుఁ గానరాని వృత్తాంతములు కూడఁ గొన్ని జానపద గేయములందుఁ గానవచ్చు చున్నవి. వీనిలోఁ గొన్నిటిని సంస్కృత మూలముల ననువదించు నప్పుడు ఆంధ్ర మహాకవులు తమ యనువాదములలోఁ జేర్చి యుండిరనుటకును అవకాశము కలదు. ఇది జానపద

గేయములందలి కథాకల్పన రామణీయమునకుఁ దార్ఙ్గాణము. రామాయణ కథా వస్తుకములైన గేయ కావ్యములలో కూచకొండ రామాయణము, ధర్మపురి రామాయణము, శారద రామాయణము, మోక్షగుండ రామాయణము, చిట్టి రామాయణము, రామాయణపు గొబ్బిపాట, అడవి, శాంత, సేతు, గోవింద నామములు మొదలైనవి ముఖ్యములైనవి. శాంతాకల్యాణము, పుత్రకామేష్ఠి, కౌసల్యబైకలు, సుందరకాండ పదము, సుగ్రీవ విజయము, అంగదు రాయబారము, లక్ష్మణ మూర్ఖ, లంకా యాగము, రామ పట్టాభిషేకము, లక్ష్మణదేవరసవృష్ట, ఊర్మిశాదేవి నిద్ర, కుశలవ యుద్ధము, పాతాళ హోమము మున్నగునవి రామాయణ కథైక దేశ వస్తుకములైనట్టివి. సీతా కల్యాణము, సీత సమర్త, సీత వామన గుంటలు, సీత వసంతము, సీత సురటి, సీత అగ్ని ప్రవేశము, సీతమ్మ చెర, మాయలేడి పాట మున్నగునవి సీతా పాత్ర పాధాన్యము కల గేయములు.

నలచరిత్ర, దేవయాని చరిత్ర, సుఖద్రా కల్యాణము, పండుపాట, ధర్మరాజు జూదము, విరాటవర్షము పద్మవ్యూహము, విశ్వరూపము, భగవద్గీత, శశిరేఖా పరిణయము, గయోపాఖ్యానము, ఉత్తర దక్షిణ గోగ్రహణములు మొదలైనవి భారత కథకు సంబంధించిన గేయములు. ఇందుఁ గొన్ని సుదీర్ఘము లైనట్టివి.

ఇట్లే భాగవతమునకును ఇతరపురాణములను సంబంధించిన గేయము లెన్నో యున్నవి. ఇందు ప్రహ్లాద చరిత్ర పదము, వామన విజయము, గజేంద్రమోక్షము, శ్రీకృష్ణ జననము, బాలకృష్ణ లీలలు, గోపికా జలక్రీడలు, రుక్మిణీ కల్యాణము, పారిజాత వల్లవి, ఉషా స్వప్నము, భీమరగీతము, కుచేలో పాఖ్యానము మొదలైనవి భాగవతమునకు సంబంధించినవి, ఇతర పురాణములకు సంబంధించిన గేయములలో సత్య హరిశ్చంద్ర, గోవుపాట, దక్ష యజ్ఞము, గంగాగౌరీ సంవాదము, లక్ష్మీ

పార్వతీ సువాదము, త్రిపురాసుర సంహారము, సురాభాండేశ్వరము, మార్కండేయ జననము, సిరియాశచరిత్ర, శ్రీరంగ మాహాత్మ్యము, దశావతారముల పాట, వేంకటేశ్వరులవేట, చెంచెత కథ, వరాహావతార చరిత్రము మొదలైనవి ముఖ్యములు. వీని యన్నిటి యందును జానపదుల కితి హాస పురాణముల యెడఁ గల యాదరముతోపాటు వారి కథా కల్పన చమత్కారమును, చిత్తప్రవృత్తులును గూడఁ దెలియవచ్చును.

II. చారిత్రక గేయములు:—వీనికి వీరగీతములని కూడ పేరు. వాస్తవముగా జరిగిన యొక వీర సంఘటనమును జూచియో వినియో భావోద్వేగము కల జానపదు డొకడు దానిని లయాన్నితముగాఁ గూర్చి గొంతెత్తి పాడును. క్రమముగా నది దేశమంతటను వ్యాప్తి చెందును. ఇట్లు వ్యాపించుటలో నొక్కొక్కప్పుడు వస్తువున నతిశయోక్తులును అసత్యములును గూడఁ బ్రవేశించుచుండును. పూర్వమే లిఖితములై స్థిరరూపములైన గేయములు సత్యశోభితములై చరిత్ర నిర్మాణమున కెంతయేని తోడ్పడును. ఈ వీరగేయము లాంధ్రుల వీర పూజాభి నివేశమును జాటుచు విశిష్టమైన రచనావైఖరి కలిగి యుండును. ఇట్టి వాని సంఖ్య యనల్పము. పల్నాటి వీరుల కథలు ప్రాచీనములైనవి. పల్నాటి వీర గాథకు సంబంధించిన వివిధ గేయము లముదితములై యున్నవి. పిన యెల్లయను వాఁడు శ్రీనాథుని వచన పద్ధతి ననుసరించి వ్రాసిన కాటమ రాజుకథ ముద్రితమైనది. దీని కనుబంధములని చెప్పదగిన గేయములెన్నో కలవు. దేశింగు రాజుకథ, బొబ్బిలి రాజుకథ, బంగారు తిమ్మ రాజుకథ, ఆరెమరాఠీల కథ, పర్వతరాజ మల్లారెడ్డి కథ మున్నగు చారిత్రక గేయములు సర్వాంధ్ర జనపద పరిచితము లైనవి. వీనిలో బొబ్బిలి రాజుకథ కున్న ప్రాచుర్య మత్యధికము. సోమనాధి, రామేశ్వర రావు, రాణి శంకరమ్మ, కర్నూలు నవాబు, కుమారరాముడు, సదాశివరెడ్డి సర్వాయి పాపడు, కొండల్రాయుడు మున్నగు తెలంగాణా వీరుల కథలు వర్ణించు గేయములు చాల ప్రచారము గాంచినవి.

III. పారమార్థిక గేయములు:—ఈ శాఖకు చెందిన గేయములలో భక్తి జ్ఞాన కర్మ మార్గములు మూడింటికిని సంబంధించిన వనే కము లున్నవి. భక్తి గేయములలోఁ గొన్ని వైష్ణవములు, కొన్ని శైవములు. శైవములైన తుమ్మెద పదములలోఁ గొన్ని యిప్పటికిని వినబడుచున్నవి. వైష్ణవములలో తాళ్లపాక వారు, షేత్రయ, త్యాగయ్య వ్రాసిన కీర్తనలు, పదములు ముఖ్యములైనవి. అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలును, రామదాసు కీర్తనలును అధిక ప్రచారము నాజ్ఞించుకొన్నవి. తూము నరసింహదాసు, వరాంకుశదాసు, ప్రకాశదాసు, వేంకటదాసు, మున్నగువారు రచించిన కీర్తనలు, రామదాసు కీర్తనల వంటివే. రామ, హరి, పాండురంగ భజన కీర్తనలును, కుసుమహరనాథ కీర్తనలును, భగవన్నామ సంకీర్తనలును పెక్కు ముద్రితము లైనవి. కొన్ని మౌఖిక ప్రచారమునందే సాగివచ్చుచున్నవి. లాలిపాటలు, మేలు కొలుపులు, కోలాటములు, మంగళ హారతులు భక్తి గేయములకుఁ జెందినవే. మంగళ హారతులు వివిధ దేవతలకు సంబంధించి యుండును. ఇందుఁ గొన్ని వర్ణన రూపములు, కొన్ని స్తుత్యాత్మకములు, కొన్ని సేవా రూపములు.

వేదాంత గేయములను దత్త్యము లని కూడఁ బిల్చుచుందురు. ఇందు తత్త్వము ప్రాధాన్యము వహించి యుండుటయే యిందుకుఁ గారణము. ఈ తత్త్వములలో నద్వైత వేదాంత రూపములైన వాని సంఖ్య హెచ్చు. వీగంటివారు, వీరబ్రహ్మము, వేమన, ఎడ్ల రామదాసు, పరశురామ పంతుల లింగమూర్తి మున్నగు వారు వ్రాసిన తత్త్వము లెన్నో ప్రచారమున నున్నవి. వీనిలో రాజయోగము, అచల వేదాంతము, వైరాగ్యము, గురుభక్తి, అహింస, నీతి మొదలైనవి ప్రతిపాదించబడి యుండును. నారాయణ శతకము, రామరామ శతకము, కాలజ్ఞాన తత్త్వములు, తారకామృత సారము, సీతపాట మున్నగునవి ముద్రితము లైనవి.

వృతములు, నోములు, కర్మకాండము మున్నగు వానిని వర్ణించు గేయములును పెక్కు గలవు. ఇందధిక సంఖ్యాకములు స్త్రీల పాటల

రూపమున నున్నవి. స్త్రీ శూద్రాదులందఱికిని పూజాధికారము కలిగించుటయే వీని ముఖ్య ప్రయోజనము. వరలక్ష్మీ వ్రతము, తులసిసోము, లక్షవత్సలసోము, శ్రావణ మంగళ శుక్రవారముల సోములు, మోచేటి పద్మముసోము, మదనద్వాదళ వ్రతము మున్నగు వానికి సంబంధించిన పాటలు బహుళ ప్రచారము పొందినవి. పోచమ్మ, మైసమ్మ, ఎల్లమ్మ, బాలమ్మ మున్నగు దేవతలకు సంబంధించిన పాటలు వల్లెలందును, శూద్రాది వర్ణ ములందును ఎక్కువగా వినబడు చుండును.

IV. స్త్రీలపాటలు:—ఇవి సాంఘిక జీవితమునకు దర్పణముల వంటివి. ఇందు భావనకంటె వాస్తవికత హెచ్చుగా నుండును. ఇవి సాధారణముగా గృహవాతావరణము నంటుకొని యందలి సుఖ దుఃఖముల వర్ణనముతో నొప్పారు చుండును. స్త్రీ గృహలక్ష్మి, మాతృమూర్తి. కొన్ని పాటలలో సంతానమునకై స్త్రీలు వడుపాట్లు, నోచెడుసోములు, గొడ్రాండ స్థితి వర్ణితములై యుండును. కొన్నిటిలో లాలిపాటలు జోల పాటలు కనవచ్చును. తల్లి యిందు పుత్రీ పుత్రకులకు లక్ష్మీ పార్వత్యాదులయో రామకృష్ణాదులయో భావము లారోపించి యకృతిమయైన ప్రేమ నొల్కబోయు చుండును. కొన్ని పాటలు వివాహమునకు సంబంధించినవి. పెండ్లిలో జరుగు వేడుకల నన్నిటిని వర్ణించు పాటలు కలవు. బంతులపాట, బువ్వము బంతిపాట. తలుపుదగ్గర పాట, నలుగు పాట, అలకపాట, అప్పగింతుల పాట, మున్నగున విట్టివే. అత్తమామల పైని, భర్తపైని, ఆడుబిడ్డల పైని చూపవలసిన భక్తిని, వారితోడను ఇతరులతోడను మెలగవలసిన రీతిని, వర్ణించు పాటలు పెక్కు కలవు. అత్తలు, ఆడుబిడ్డలు పెట్టు బాధలను వర్ణించు కరుణ రసాత్మకములైన గేయములును లేకపోలేదు. ఈ విధముగా స్త్రీల పాటలలో గృహ జీవితమునకు, అందలి వేడుకలకు, వ్యథలకు సంబంధించిన గేయము లనంతముగా నున్నవి.

V. శృంగిమిక గేయములు:—కార్మికులు కర్షకులు మున్నగువారు కష్టపడి పని చేయునపుడు శ్రమాపనోదనము కొఱకై యేవో కూని దీర్ఘములు పొయ్యి పాటలు పాడుకొందురు. వీనిని సాధారణముగాఁ బలువురు కలసి పాడుచుందురు, చెమటోడ్చి పనిచేయు వారికిట్టి పాటలందలి భావములు, సంగీతము ఉత్సాహోల్లాసములను కలిగించు చుండును. వీనిలో వస్తువు వైవిధ్యము కలిగి యుండును. భక్తి, శృంగారము, విషాదము మున్నగు భావములన్నియు నిందుఁ గాననగును. ఆయా కృషి కర్మలకు సంబంధించిన పాటలును కొన్ని కలవు. ఊడ్చుపాట, కోతపాట మున్నగు పొలము పాట లిట్టివే, బిరువు పని చేయువారి పాటలు కొన్ని బూతుల బుంగలై యుండును. ఇట్టి పాటలు ఘుమఘుమా పాటలను పేరఁ గొన్ని ప్రకటింపఁబడి యున్నవి,

VI. బాల గేయములు:—వీనిని బాలబాలికలకై పెద్దలు రచించినవి, బాల బాలికలే కల్పించినవి అని రెండు విధములుగా విభజింపవచ్చును. పెద్దలు పిల్లలను లాలించుటకును నిద్రొప్పుచుటకును కొన్ని పాటలు పాడుదురు. వీనికి నర్సరీరై ముని పేరు, లాలి పాటలు, జోల పాటలు ఇట్టివే. బాల బాలిక లిందలి ధ్వని సంగీతముల చేతనే ఆకర్షింపఁబడి రోదనము మాని ఆనందమున నిద్రొ పోవుదురు. ఇట్లు కాక బాల బాలికల కర్మమగునట్లు వింత కథలనో, మనోహర విషయములనో వర్ణించుచు పెద్దలు రచించు గేయములు పెక్కు కలవు. నాలుగై డేండ్లు వచ్చిన తరువాత మాటలు బాగుగానేర్చిన పిల్లలు పెద్దల పాటల ననుకరించుచు ఏదో యొక లయతో పాటలు పాడ నారంభింతురు. ఇందర్థ భావముల కంటె నుత్సాహోల్లాసములు కలిగించు లయకే ప్రాధాన్యము. అంగ్లమున వీనిని నానైస్సు రై మ్నుందురు. ఇంక బాల బాలిక లాడుకొను పలువిధములైన అటలకు సంబంధించిన పాట లనేకము లున్నవి. చెమ్మ చెక్క, గుడుగుడు గుంచం, బుజబుజ రేకులు, కోతి కొమ్మచ్చి, కాళ్లగజ్జి, గొబ్బిళ్లు మున్నగు పాటలు మన మిప్పుడును వినుచునే యుండుము. ఈ

పాటలలో వైద్యాది శాస్త్ర రహస్యము లిమిడి యున్నవని విజ్ఞులు చెప్పుదురు.

VII. శృంగార గేయములు:—ఉదాత్త వాఙ్మయమున వలెనే జానపద వాఙ్మయమునఁ గూడ వివిధ రసపోషణముతోఁ గూడిన రచన లున్నవి. అందును శృంగారరస ప్రధానములైన వనేకములు. సీతాదేవి అలుక, సీతాదేవి వేవిట్లు, ఊర్మికాదేవి నిద్ర మున్నగు వానిలో సభ్య మైన శృంగారము కాననగును. సుందరకాండ-పదమున వియోగ శృంగారము రమ్యముగాఁ బోషింపఁబడినది. శశిరేఖా పరిణయము, నలచరిత్ర, సుభద్రా కల్యాణము మున్నగు భారత సంబంధి గేయములు శృంగార రస పూరితములు. సన్యాసమ్మ, లక్ష్మమ్మ, ఎరుకల నాంచారి, వీర రాజమ్మ మున్నగు గేయములందు జానపదులకు సంబంధించిన ఉత్తమ శృంగారము వర్ణింపఁబడినది. దేశింగు రాజుకథ, బొబ్బిలి రాజుకథ మున్నగు గేయములు వీరరసాల వాలములు. సురాభాండేశ్వరమున పరకీయ శృంగారము వర్ణింపఁబడినది. ఇవిగాక శృంగార ప్రధానములైన చల్ మోహనరంగ సిరి సిరి మువ్వ, నారాయణమ్మ మున్నగు పెద్ద పాటలు కాముని పున్నమ పాటలవంటి చిన్న పాటలు అసంఖ్యాకములుగా నున్నవి. మొత్తము మీద జానపద శృంగార గేయములలో నాయా పాత్రల కనుగుణము లైన భావములు కాక జానపదులకు సంబంధించిన భావములే ఎక్కువగాఁ గాననగును. అందు జీవితము సహజ సుందరముగాఁ గన్పట్టును. జౌచిత్య దృష్టి తక్కువగా నుండును. ఇది బాహుళ్య దృష్టితోఁ జెప్పినమాట.

VIII. అద్భుత రసగేయములు:—జానపదులకద్భుతరసముపైఁ బ్రీతి మెండు. తద్రసపోషణముద్వారా సమాజమున భయభక్తులను బెంపొందింప వలెనని వారికోరిక. పెక్కు గేయములలో మాన వాతీత శక్తులు కల దేవతలు, మంత్రదండము, భూత అద్దము. పావకోళ్ళు మున్నగు వానికిఁ బ్రవేశముండును. అద్భుతరస ప్రధానములైన గేయములలో బాలనాగమ్మ కథ అత్యంత ప్రచారము కలది. గాంధారికథ, కాంభోజరాజుకథ, బాల

రాజకథ, ధర్మాంగద పాముపాట మున్నగునవి, అద్భుతరసమునకే కాక సీతిబోధకును నిలయములై నట్టివి.

IX కరుణరస గేయములు:—ఈ శాఖకుఁ జెందిన గేయములలో స్త్రీలకు సంబంధించినవి హెచ్చు. అత్తలు కలిగించు ఆరటము, తోడి కోడండ్ర) ఆసూయ, భర్తల కాఠిన్యము మున్నగు వానికి గుఱియై పలుపాట్లు పడిన పడఁతుల చరిత్రలను వర్ణించు గేయములెన్నో కలవు. ఇందు విషాదము తోపాటాయాయిల్లాండ్ర) మాహాత్మ్యము కూడఁ గొంత జలపఱువఁబడి యుండును. కామమృకథ, లక్ష్మమృకథ, సన్యాసమృకథ, పాపమృకథ, ఎరుకమృకథ, వీరరాజమృకథ, తమిళదేశము నుండి వచ్చిన నల్లతంగాళ్ళకథ మున్నగునవి కరుణరసాత్మక గేయములలో ముఖ్యములై నవి. వైకథలు పెక్కింటిలోఁ గథానాయికలు అపూర్వమైన సహనము, త్యాగము ప్రదర్శించి సహగమనము చేసినట్లు వర్ణింపఁబడి యుండుటచే నవి పాషాణహృదయులకు సైతము పరమ విషాదము కలిగింపఁ జాలియుండును.

X. హాస్యరస గేయములు:—జానపద గేయములం దెడ నెడ మోఁచైన హాస్యము తోపాటు మృదువైన మనోహర హాస్యము కూడఁ జక్కగాఁ జిత్రింపఁబడినది. ఈ హాస్యమునఁ గొంత పదసంబంధి; కొంత యాకార వికారసంబంధి; కొంత సంఘటన వైచిత్ర్యసంబంధి. గంగా గౌరీ సంవాదము, సీతా శాంతా సంభాషణము, లక్ష్మీ పార్వతీ సంవాదము, కృష్ణ చెంచులక్ష్మీ సంవాదము మున్నగువానిలోఁ బదసంబంధి హాస్యమును, శళిరేఖాపరిణయమున సంఘటన వైచిత్ర్యమున సంబంధించిన హాస్యమును, పల్నాటి వీరచరిత్రమున వేశ్యమాతను, అడవి గోవిందనామములందు కుంభకర్ణుని వర్ణించుపల్ల ఆకార వికారసంబంధి హాస్యమును గాన వచ్చును. పెండ్లి పాటలలో వివిధమైన హాస్యరసము గోచరించును. ఈ గేయము లందలి హాస్యము కొంత మోఁచైనను జాతీయమై జానపదుల కానం దావహమై యొప్పుచుండును.

జానపద గేయములందలి ఛందోరీతు లన్నియు మాత్రాగణ బద్ధములే. ఛందో విషయమునఁ గొన్ని తమిళ కర్నాటక రీతులకును ఆంధ్రగేయ రీతులకును సన్నిహిత సాదృశ్యము కనిపించును. అనంత ముగాఁ గనవచ్చు జానపద గేయములందలి ఛందోరీతులలోఁ గొన్నిటిని మాత్రమే గ్రహించి, కొంత కొంత సవరించి, దేశికపులు వాడుకొని రనియు, వానిలోఁ గొన్నిటికి మాత్రమే లాక్షణికులు లక్షణము వివరించి రనియు భావించవచ్చును. ఇందు మూఁడు మొదలెనిమిది వఱకు మాత్రమే ఆ వృత్తియు, త్రిశ్రీ, చతుశ్రీ, ఖండ, మిశ్ర గతులును గనిపించును. బొబ్బిలి రాజుకథ, దేశింగురాజుకథ మున్నగువాని యందు నాలుగు మాత్రల యా వృత్తి తోడను, ఏలపాటలం దాటు మాత్రల యా వృత్తి తోడను, రామదాసు కీర్తనలం దెనిమిది మాత్రల యా వృత్తి తోడను, గేయములు నడచినవి. గుమ్మడేడే గోపిదేవీ అనుపాట సప్తమాత్రా వృత్తితోఁ గూడి ముత్యాలసరముల రీతికి మూలమైనది.

జానపద గేయము లపండిత జనోదితము లైనను వానిలో నెడనెడ రమ్యములైన భావములు, వీనుల విందుచేకూర్చు పలుకు బళ్ళు, జాతీయ పద ప్రయోగము, ఆనంద ప్రదమైన రసపోషణము కానవచ్చుచుండును. ఇవి యిటీవల రాజకీయ భావములను సంస్కరణ భావములను ప్రచార ముచేసి సామాన్య జనులలోఁ జైతన్యోదయము కలిగించుట యందెంతో తోడ్పడినవి. జానపద గేయములందుఁ జాల భాగ మముద్రితమై యే యుండి పోయినది. ఆధునికులు కొందఱు వానిని సేకరించి ముద్రించుటకు యత్నించుచున్నారు. సహజ నిర్మల భావసంపన్నములును, జాతీయ పద ప్రయోగ శోభితములును నగు నవి యన్నియు సక్రమముగా ముద్రింపఁబడుచో సారస్వత లక్ష్మి కమూల్యాలంకారములై సొంపు చేకూర్చుననుటలో సందేహములేదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

నాటకములు

ఆంధ్రవాఙ్మయమును బరిశీలింపఁగనే యందు గత శతాబ్ది మధ్య భాగము వఱకును నాటకములు వెలువడకుండుట కొంత వింతగాఁ దోచును. పూర్వాంధ్రకవులు సర్వసాహిత్యప్రక్రియలందును సంస్కృత కవులనే యనుసరించినవా రయ్యును, “కావ్యేషునాటకం రమ్య” మ్మను నుడి యందలి యాథార్థ్య మెఱింగినవా రయ్యును, నేలొకో స్వతంత్ర నాటక రచనకుఁ గాని, సంస్కృతనాట కాంధీకరణమునకుఁ గాని పూని యుండలేదు.

భట్టుమూర్తి తన నరసభూపాలీయమున సంస్కృతము నందలి ప్రతాపరుద్రీయములోని లక్షణములనే యనువదించుచు నందలి నాటక లక్షణ ప్రకరణమును విడిచివేసెను. భీమన, పెద్దనాదులు రూపక లక్షణము జోలికే పోయియుండలేదు. చిత్రకవి పెద్దన యొక్కఁడు మాత్రమే తెలుఁగులో నాటకలక్షణములను గొంతవఱకు వివరించి యుండెను. శ్రీవ్యకావ్యములలో నైతము నాటకోచిత సన్నివేశములు కల్పించి, సమర్థతతో నిర్వహింపఁజాలిన తిక్కనాదులు నాటకరచన కుద్యమింపకపోవుటయు, సంస్కృతనాటకము లందలి రామణీయకముచే నాకర్షింపఁబడి వానిలోఁ గొన్నిటి నాంధీకరించు నుద్దేశముకలవా రయ్యును మంచన, పినవీరభద్ర, నంది మల్లన, ఘంట సింగనలు వానిని నాటకములుగాఁ గాక ప్రబంధములుగా సంతరించుటయు, సంస్కృత నాటక రచన సన్నగిల్లినను గొందఁ జాంధ్రీపండితులు సంస్కృతము లోనే నాటకములు వ్రాసియుండుటయుఁ జూడ నప్పుడు తెలుఁగున నాటకములు రచించుట కేవో కొన్ని యాటంకము లుండినట్లు కాని పించును, సంస్కృతనాటకములలోఁ గానవచ్చు పాత్రానుగుణ భాషా

ప్రయోగము తెలుఁగున నప్పుడు సాధ్యముకాకపోవుటయు, లాక్షణికు లెవ్వరును రూపక లక్షణములను వివరింపకపోవుటయు, నాటక ప్రదర్శన మునకుఁదగిన రంగపరిక రాదులు లేకపోవుటయు, నటులు సంఘబాహ్యులుగాఁ బరిగణింపఁబడుటయు, నందుకుఁ గారణములై యుండు నని యూహింపవచ్చును. వైఁగా నన్నయ కాలము నుండియు నేవో దృశ్య కావ్యములు నాటకము లనుపేర రచింపఁబడుచు, సుతస్సవయాత్రా సందర్భములఁ బ్రదర్శింపఁబడు చుండె నని పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రలోఁ గావించిన వర్ణనలనుబట్టి తెలియుచున్నది. ఆ నాటకములు బహుశః యక్షగానములవంటి దేశి రచనలై యుండును, వానితోడనే యప్పటి కవులును, బ్రజలును సంతృప్తి నందుచుండి రన వచ్చును. వినుకొండ వల్లభరాయని పేరఁ బఠఁగచున్న కీర్తిదాఖిరామ మునకు వీధినాటక మను నామాంతర మున్నది. ఇది కవిసార్వభౌముఁడైన శ్రీనాథుఁడు రచించి వల్లభరాయని పేరఁ బ్రకటించియుండు నని కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు నిరూపించియున్నారు. వీధి దళ రూపక భేదములలో నొకటి. కీర్తిదాఖిరామమున నీ వీధీలక్షణములు కొంత వఱకుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇది యొక్కటితప్ప సంస్కృత లక్షణానుగుణముగా వ్రాయఁబడిన రూపకములు మఱెవ్వియుఁ గానరావు.

అల్ల సాని పెద్దన మనుచరిత్రలో స్వరోచి పురప్రవేశసందర్భమున “చిలుకలకొల్కి కల్కి యొక చేడియ నాటకశాల మేడపై నిలువున నిల్చి” యని నాటకశాలా పదమును వాడియుండుటచే నా రోజులలో నాటకశాల లుండెనేమో యను సందేహ ముదయించుచున్నది. ఆ నాటకశాలలలో సంస్కృత నాటకములే ప్రదర్శింపఁబడుచుండెనో, తెలుఁగు నాటకములే ప్రదర్శింపఁబడుచుండెనో, లేక భరతనాట్య నృత్య ప్రదర్శనములే జరుగుచుండెనో చెప్పుట కాధారములు లేవు, కీర్తిదాఖిరామము నందును, కొన్ని చాటువు లందును, బూర్వ ముండిన నటీ నటుల ప్రశంస కానఁబడుచున్నది.

దక్షిణాంధ్రయుగమున మధుర, తంజావూరు నాయకుల పోషణ మున నసంఖ్యాకములగు యక్షగానములు రచింపఁబడినవి. వాని కప్పు డుండిన యాదరణమునుబట్టి పండితకవులునైత మట్టి రచనలుచేయఁ దొడంగిరి. వానిలోఁ గొన్నిటికి నాటకము లనుపేరు కూడఁ గనఁబడు చున్నది. కాని యవేమియు సంస్కృత రూపక లక్షణానుగుణముగా రచింపఁబడినవి కావు. అవి దరువులు, వీలలు, పదములు మున్నగు దేశీ రచనలతోఁ గూడిన దేశీయనాటక భేదములు. మనమిప్పు డాంధ్ర మునఁ గాంచుచున్న నాటకములు సంస్కృతాంగ నాటకముల యను కృతులే కాని యీ యక్షగానముల నుండి పరిణమించినవి కావు. ఎలకూచి బాలసరస్వతి, కుందుర్తి వేంకటాచలపతి మున్నగువారు కొన్ని నాటకములు రచించినట్లు తెలియుచున్నది కాని యవి లభ్యమాన ములు కామిచే వాని స్వరూపమును నిర్ణయించుటకు వీలులేకున్నది. బహుశః అవియు యక్షగానభేదములే యై యుండవచ్చును.

కీర్తి. శ. 19 వ శతాబ్ది యుత్తరార్థమున ధార్వాడ నాటక సమాజమువారు భారతదేశము నందలి పలుప్రాంతముల కేగి హిందీనాటక ములను బ్రదర్శింప నారంభించిరి. ఆంధ్రదేశమున నా నాటకములు పహస్యములకొలఁది సామాజికుల నాకర్షించుచుండెడివి. అది చూచి యాంధ్రదేశము నందలి కొందఱు పండితులు తెలుఁగునఁ గూడ నాటక ములు రచించి, బ్రదర్శింపఁజేయవలె నని సంకల్పించి. ఆంగ్ల సంస్కృత నాటకముల నాంధ్రీకరించుటకును, వానిని బోలిన స్వతంత్రనాటకములు రచించుటకును బానుకొనిరి. వారు నాటకరచనతో మాత్రము తృప్తిపడి యూరకుండక నాటక సమాజములు స్థాపించి, స్వరచిత నాటకములను వానిచే బ్రదర్శింపఁజేయుచుండిరి. ఈ విధముగాఁ బ్రతిపట్టణమునందును రెండు మూడు నాటక సమాజములు బయలుదేలి యేవో నాటకము లను బ్రదర్శించుటయు, దద్దూరా జనులయందు నాటక కళాభిరుచి పెంపొందుచుండుటయు జరుగుచుండెను. ధార్వాడ నాటక సమాజము

వారి హిందీ నాటకములే తెలుగు దేశమునఁ గల్గిన యీ నాటకములకు పేరులు లనుటలో సందేహము లేదు.

మనకుఁ దెలిసినంతవఱకుఁ దెలుగున నాటకరచన యాంధ్రపండితులలో శ్రీ కోరాడ రామచంద్రశాస్త్రిగారు పచేప్పవచ్చును. వారు క్రీ. శ. 1860 ప్రాంతమున మంజురీ మను స్వతంత్ర నాటకమును రచించి, కొంచె మిందుమిందు కాలముననే వేణీ సంహార నాటకమును గూడ నాంధ్రీకరింపబడినది. కాని యది ముద్రితము గాలేదు. క్రీ. శ. 1860 వేంకటరత్నపంతులుగారు నరకాసుర విజయవ్యాసముననువదించి ప్రకటించి యుండిరి. తరువాత రెండు మూడేండ్ల పట్టణమున శ్రీ పరవస్తు రంగాచార్యులుగారును, రాజమహేమున శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారును, కాళిదాసుని శాకుంతలమును బ్రత్యేకముగా నాంధ్రీకరింప మొదలిడిరి. క్రీ. శ. 1861 వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిగారు షేక్స్పియరు సీజరు నాంధ్రీకరించి తరువాత నాలుగై డేండ్లకు నందకరాజ స్వతంత్ర సాంఘిక నాటకమును బ్రచురించిరి. ధార్వాడ నాజము వచ్చి హిందీ నాటకములు బ్రదర్శించువఱకు నిం దేవియు దేశమునఁ బ్రదర్శితములై నట్లు లేదు.

క్రీ. శ. 1881లో వీరేశలింగపంతులుగారు శ్రీహర్షుని రామాయణమును కామెడి ఆఫ్ ఎట్టర్సును దెలిగించి కళాశాల లచేఁ బ్రదర్శింపఁజేసిరి. మచిలీపట్టణమున కీ. శే. నాదేశ్వర పుర కవిగారు సంస్కృతమయమైన హిందీ భాషలో నాటకములు ప్రదర్శింపఁజేయుచుండిరి. శ్రీ ఈమని లక్ష్మణస్వామిగారివంటి మణు లందుఁ జాల్గొనుచుండిరి. గుంటూరులో కీ. శే. కొనబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు వచన నాటకములు వ్రాసి, వానిని శ్రీ వేంకటప్పయ్య పంతులుగారు మున్నగు నటులచేఁ బ్రదర్శింపఁజేయ

క్రీ. శ. 1888 లో కీ. శే. వడ్డాది సుబ్బారాయుడుగా రనువదించిన వేణీ సంహార నాటకము ప్రదర్శింపఁబడినది ఈ సమయముననే (1885) బళ్ళారి నగరమున శ్రీ ధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులుగారును, కొలాచలం శ్రీనివాసరావుగారును క్రమముగా నరస వినోదినీ సభ, సుమనో మనోరమాసభ అను నాటకసమాజములను స్థాపించి, స్వరచితము లయిన నాటకములను వానిచే బ్రదర్శింపఁజేయుచుండిరి, రాజమహేంద్ర వరమున శ్రీ ఇమ్మానేని హనుమంతరావు నాయుడుగారిచే స్థాపింపఁ బడిన (1889) హిందూసమాజము వారు కీ. శే. చిలకమర్తివారి నాటకములను మనోహరముగాఁ బ్రదర్శించుచుండిరి. కీ. శే. టంగుటూరి ప్రకాశం పంతులుగారి సమాజమున నాయికాపాత్రలు ధరించుచుండిరి.

ఈ విధముగా నీ యారంభ దినములలో నొండు రెండు స్వతంత్ర నాటకములు కూడ వెలువడినను ఆంగ్ల సంస్కృత నాటకముల యాంధ్రీకరణములే యెక్కువగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఆంగ్లనాటకముల ననువదించినవారిలో శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారు, వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిగారు ముఖ్యులు. తరువాత శ్రీ రెంటాల వేంకటసుబ్బారావుగారు, చెన్నాప్రగడ భానుమూర్తిగారు మున్నగువారు కూడఁ గొన్ని యాంగ్ల నాటకములను (ఒకెల్లో, లీయరు) దెనిగించి యుండిరి. సంస్కృతమునఁ గల ప్రసిద్ధ నాటకముల కన్నిటిని ఇప్పుడు తెలుఁగునఁ బరివర్తనము లున్నవి. అభిజ్ఞాన శాకుంతలో త్తరరామ చరిత్రములు పలువురిచే ననువదింపఁబడినవి. శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారు, వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిగారు, వడ్డాది సుబ్బారాయుడుగారు, రాయ దుర్గము వేంకట నరసయ్యగారు, కాంచనపల్లి కనకాంబగారు, దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు, మోచర్ల రామకృష్ణయ్య గారు మున్నగువారు శాకుంత లాంధ్రీకరణము లన్నిటిలోఁ గలమునుబట్టియేకాక గుణమునుబట్టి కూడ శ్రీ వీరేశలింగంపంతులు గారిదే యగ్రగణ్యమైనది. ఉత్తరామచరిత్ర నాంధ్రీకరించినవారిలో

వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రి, వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి, జయంతి రామయ్యంప. తులు, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగార్లు ప్రసిద్ధులు. ఇందు వేదమువారిది మూలానుసరణమునకును, మల్లాదివారిది ప్రసాద గుణమునకును జేరుపొందినవి. శ్రీ వడ్డాది సుబ్బారాయుడుగారి వేడి సంహార నాటకానువాదము మిక్కిలి ప్రసిద్ధి నందినది. ఇటీవల శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వర్లుగారు కూడ దాని వందముగా నాఢీకరించి యుండిరి. శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు ముద్రారాక్షస, మృచ్ఛకటిక, జాలరామాయణములను మధురముగాఁ బరివర్తనము కావించియుండిరి. వీరి యనువాదము లించుక స్వతంత్రములైనను మూలభావములను సమగ్రముగా వెల్లడించుట యందు సమర్థములై యుండును. శ్రీహర్షుని నాటకములను కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారును, వేదం వేంకట రాయశాస్త్రిగారును ఆంధీకరించి యుండిరి. వీనిలో వేదంవారి యాుధ్రి కరణములకే ప్రచార మెక్కువ. నాగానందము ననువదించిన వాంకసు గొండలు కలరు. వారిలో శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును, పాలెపు వేంకట సూర్యగోపాలరాయ ప్రధానిగారును, పాటిబండ మాధవశర్మగారును ముఖ్యులు. శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు భవభూతి మహావీరచరిత మాఱితీమాధవములనుగూడఁ జక్కగా ననువదించి యుండిరి. దాసు శ్రీ రాములు పంతులుగారి మాఱితీమాధ వానువాదము సరసముగా నుండును. శ్రీ వడ్డాది సుబ్బారాయుడు గారు ప్రబోధ చంద్రోదయము, కుందమాల, మల్లికార్జునమారుత ప్రకరణము మున్నగు వానిని గూడఁ దెనిగించి యుండిరి. ప్రబోధ చంద్రో దయమునకు శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారి యనువాదము కూడ నున్నది. భాసుని నాటకములలోఁ గొన్నిటిని శ్రీ మానపల్లి రామకృష్ణకవిగారును, కొన్నిటిని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును, అన్నిటిని శ్రీ చిలకమర్తి కవిగారును ఆంధీకరించి యుండిరి. వీనిలో శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పరివర్తనలు మిక్కిలి ప్రశస్తముగా నుండును. స్వప్న వాసవదత్తమునకు

మాత్రము ప్రత్యేకముగాఁ బెక్కు పరివర్తనములు వెలసినవి. శ్రీ భువన గిరి విజయరామయ్యగా రభిజ్ఞాన శాకుంతలము, అనర్ఘ రాఘవము మున్నగు నాటకములకుఁ బరివర్తనములు ప్రకటించిరి. వైని పేర్కొనఁ బడినవి కాక తాపసవత్సరాజము, కౌముదీ మహోత్సవము, రత్నేశ్వర ప్రసాదము, కర్పూరమంజరి, విద్ధసాల భంజిక, ప్రద్యుమ్నాభ్యుదయము, మున్నగు నాటకము లెన్నో యాంధ్రమునకుఁ బరివర్తనముచేయఁ బడినవి.

ఆంగ్ల సంస్కృత నాటకముల తోపాటు కొన్ని వంగ, హిందీనాటక ములు కూడఁ దెనుఁగున కనువదించఁబడినవి. కీ శ్రీ. శ్రీపాద కామేశ్వరరావుగారు చంద్రగుప్త, నీత మున్నగు ద్విజేంద్రుని నాటకములను దెనిఁగించిరి. రవీంద్రుని నాటకముల నాంధ్రమునకుఁ బరివర్తనము కావించినవారు పలువురున్నారు. వారందఱిలో శాంతినికేతనమున విద్య నభ్యసించి, రవీంద్ర సారస్వత రసాస్వాద పరవశులై యా మహా కవి రచించిన కాళిదాసు, ఊర్వశి మున్నగు పద్యకావ్యముల నాంధ్రీక రించినవారును, బహుభాషాకోవిదులును, మంత్రీవరేణ్యులు నయిన గౌ. డా. బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు ముఖ్యులు. వీరు దేవయాని, చిత్రాంగద, ఆఱునాటికలు, విసర్జన, మాలిని, ప్రకృతి ప్రతీకారము అను రవీంద్రుని నాటకములను సరళసుందరమైన శైలిలో హృద్యముగ ననువదించి యుండిరి. రవీంద్రుని గ్రంథములను దెనిఁగించిన యితరులు సాధారణముగా నాంగ్ల పరివర్తనముల నుండియే వాని ననువదించి యుండిరి. శ్రీ గోపాలరెడ్డిగారు వంగభాష బాగుగా నభ్యసించినవారగుటచే వాని నాంగ్ల పరివర్తనముల నుండి కాక వంగమాతృకల నుండియే పరివర్తనముచేసియుండిరి. ఆంగ్ల పరివర్తనములలోఁ గొన్నిట రవీంద్రుని రచనలు సంక్షిప్తములగుట సంభవించినది. అందుచే వాని యందలి సౌందర్యమును సంపూర్ణముగాఁ జూఱగొనవలెనన్న వంగ మాతృకానువాదములను బఠించుటయే యుక్తము. మఱియు రవీంద్రుని

మృదుమధుర సమాస సంఘటనమును, సరళసుందరపద ప్రయోగమును ఆంధ్రీయకుఁ జవిచూపు నుద్దేశముతో శ్రీ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు వంగమాతృక లందలి సమాసములను, బదములను, నెడనెడ వాడి తమ యనువాదముల కన్యములందుఁ గానరాని గాంభీర్యమును, సహజత్వమును సమకూర్చినారు. వారు రచించుచు సారస్వత రచనా సంప్రదాయములను సంపూర్ణముగా నవగాహనము చేసికొన్నవా రగుటచే వారి యనువాదములు మూలమునకు సన్నిహితములై యందలి భావములను స్పష్టముగా వ్యక్తముచేయుచు మిక్కిలి హృద్యములై యలరారుచున్నవి.

కీ॥ శ. 1880 వఱకును వెలువడిన యాంధ్రీనాటకములు పెక్కు అనువాదములే. నందకరాజ్యము, మధుకరీ మంజరీయము మున్నగు స్వతంత్ర నాటకములు రెండు మూడు వెలసినను వాని కప్పు డంత ప్రసిద్ధి చేకూరయుండలేదు. స్వతంత్రీనాటకములను విరివిగా వ్రాసి, వానిని స్వయముగా నభినయించి, జనాదరము సంపాదించఁజాలిన మొదటి నాటకకర్త శ్రీ ధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులుగారు (జననము 1853). వీ రాంధ్రీభాషయందే కాక, యాంగ్ల, గీర్వాణభాష లందును, గన్నడము నందును గూడ గొప్ప పండితులు, వీరు రచించిన నాటకములు ముప్పదికిఁ బైగా నున్నవి. వానిలోఁ బదుమూడు మాత్రము ముద్రితము లైనవి. అముద్రితములయిన నాటకములు కూడ వీరి జీవిత కాలమునఁ బలుసార్లు ప్రదర్శింపఁబడినవి. వీరినాటకము లందలి వస్తువులు పౌరాణికములే అయ్యును సన్ని వేశ కల్పనమందు వీరు ప్రదర్శించు నేర్పననృత సామాన్యముగా నుండును. చిత్రనశీయము, విషాద సారంగధరము, పాదుకా పట్టాభిషేకము, చంద్రహాస, మోహినీ రుక్మాంగద, సావిత్రి చిత్రాశ్వము, ప్రేమీలార్జునీయము, వరూధిని, చిరకారి మున్నగునవి వీరి నాటకములలో నుప్రసిద్ధములైనవి. వీరి తొలినాటకములలోఁ బద్యభాషాశృంగారమును, బ్రబంధ లక్షణములును గానిపించును.

వీ రాంగ్లనాటక సంప్రదాయములను నైతము తమ నాటకములలో పెక్కుచోట్ల బ్రేవేళపెట్టియుండిరి. వీరి విషాద సారంగధర నాటకము విషాదాంతమైనది. అంకమును రంగములుగా విభజించుట, పోలోగు, ఎపిలోగు మున్నగు వానిని నాటకారంభావసానము లందు వ్రాయుట, దీర్ఘస్వగతములను బ్రేవేళపెట్టుట, కొన్ని నాటకములను విషాదాంతము లొనరించుట మున్నగునవి వీరి వలంబించిన పాశ్చాత్య నాటకసంప్రదాయములు. వీరు తమనాడు దేశమును గలత నొందించుచుండిన రాజకీయ మత సాంఘికాది సమస్యలను దమ నాటకములం దెట్లో ప్రవేశింపఁజేసి, వాని కపూర్వమైన సౌందర్యము నాపాదించుచుండిరి. చంద్రహాస నాటకము నందలి ఉప్పువన్న వృత్తాంతమును, ప్రేమీలార్జునీయము నందలి స్త్రీస్వాతంత్ర్య వృత్తాంతమును ఇందుకు విదర్శనములు. వీరు సంభాషణ వైచిత్ర్యమును, పాత్రపోషణ మందును, నీత్యుపదేశము నందును గృతహస్తులు. వీరి నాటకములలో హాస్యరసము విరివిగాఁ బోషింపఁబడినది. వీరు కవులేకాక, నటులు కూడ నగుటచే నచ్చటచ్చట సామాన్య జనాకర్షణమున కుపయోగించు పెక్కు రంగములను సృష్టించి యుండిరి. నటులు తమ యభిరుచి సామర్థ్యములనుబట్టి పద్యమో గద్యమో గ్రహించుట కనువుగా వీరు తమ నాటకములందుఁ బద్యము లందలి భావములనే గద్యరూపమునఁ గూడ వ్రాయుచుందురు. కొన్నిచోట్ల నా భావములే కీర్తనలలో నైతము కానవచ్చుచుండును. ఈ విధముగా నందచ్చటచ్చటఁ బురుషోద్దేశము గోచరించును. అనువాదములే కాని, స్వతంత్రరచన లంతగా లేని యా కాలమువ వారు స్వతంత్రనాటకములు పెక్కు వ్రాసి, యాంధ్రనాటక వాఙ్మయమున కభ్యున్నతి కలిగించి, తమ ఆంధ్రనాటక పితామహ బిరుదము నన్వర్థము కావించుకొనిరి.

శ్రీ ధర్మవరము రామకృష్ణమూచార్యులుగారి వలెనే బళ్ళారి నగరమున న్యాయవాదులై పెక్కు నాటకములను వ్రాసి, వానిని

రమ్యముగాఁ బ్రదర్శింపఁజేసినవారు శ్రీ కోలాచలం శ్రీనివాసరావుగారు (జననము 1754). వీరు నిర్మింపఁజేసిన వాణివిలాస నాటకశాలకు స్వర్గీయ బాలగంగాధర తిలక్ గారి రారంభోత్సవము కావించిరట! వీరు కన్న డాంగ్ల సంస్కృతములందుఁ గూడ గొప్ప పండితులై పెక్కు విమర్శలు ప్రచురించి యుండిరి. ఆ రోజులలో వీరు రచించిన ప్రపంచ నాటక చరిత్ర యుత్తమ విమర్శ గ్రంథముగా భ్యాతి గడించినది. శ్రీ రామ కృష్ణమాచార్యులుగారికి సమకాలికులై వీరు కొంచె మించుమించుగా వారు వ్రాసినన్ని నాటకములను వ్రాసియుండిరి. వీరిరువురి నాటకములలో వస్త్రైక్యముతోఁ గూడినవి కూడఁ కొన్ని కానిపించును. శ్రీ శ్రీనివాసరావుగారు రచించిన మొదటి నాటకము సునందినీ పరిణయము, దీనికే దురాశా భంగ మని నామాంతరము. వీరి విజయనగర రాజ్య పతన మాంధ్రీదేశమునఁ బలుతావులఁ బలుమార్లు ప్రదర్శింపఁబడి మిక్కిలి ప్రసిద్ధి గడించినది. ఇందలి పతాన్ పాత్రము మిక్కిలి నిపుణముగ నిర్మింపఁబడిన దగుటచే బహుజనాదర పాత్రమై యొప్పారినది. సుల్తానా చాందబీబీ చంద్రగిర్యభ్యుదయము, ప్రతాపాకృషీయము, మైసూరు రాజ్యము మున్నగునవి వీరి యితర చరిత్ర నాటకములు. వీరు మొట్టమొదట చరిత్ర సాంఘిక నాటక రచన యందే యుత్సాహము చూపినను, దరువాతఁ బెక్కు పౌరాణిక నాటకములు కూడ రచించియుండిరి. అందలి వస్తువులు భారత భాగవత రామాయణముల నుండి గ్రహింపఁబడినవి. మదాలస, రుక్మాంగదచరిత్రము, సత్యహరిశ్చంద్రీయము, బాదుకా వట్టాభిషేకము, ప్రహ్లాద మున్నగునవి వీరి పౌరాణిక నాటకములలో ముఖ్యములైనవి. వీరు సంస్కృతము నుండియు, తమిళము నుండియు, మహారాష్ట్రీయము నుండియుఁ గూడఁ గొన్ని నాటకముల ననువదించియుండిరి. అందు లంకాదహనము, కాళిదాసు నాటకము, మానాపమానము అనునవి పేర్కొనఁదగినవి. యువతీ వివాహము, మోహపిశాచము అనునవి

వీరి సాంఘిక నాటకములలోఁ బ్రసిద్ధిగన్నవి. వీరి నాటకము లందలి పద్యములు ప్రాథమములై ప్రబంధ పద్యములతోఁ బోటీ చేయుచుండును. అందలి నాయక పాత్రలను సాధారణముగా నటకాగ్రేసరులని ప్రసిద్ధిఁ గాంచిన బళ్ళారి రాఘవాచార్యులుగా రభివేదించి యుండుట వాని సహజ గాంభీర్యమునకు మఱింత వన్నె చేకూర్చినది. శ్రీనివాసరావు గారు పెక్కు నాటకముల తోపాటు ఆచారమృతకథ, అన్యాయ ధర్మపురి మహిమ, నాచిపార్తి అను ప్రహసనములను గూడ రచించిరి. వీరు కేవల నాటకకర్తలే కాక, విద్వత్కవులు, విమర్శకాగ్రేసరులునై జగత్ప్రసిద్ధుఁడైన మల్లినాథ సూరి వంశమునకుఁ గల వ్రాహ్మణుని మఱింత యతిశయింపఁ జేసిరి. వీ రాంధ్ర చరిత్ర నాటక పితామహు లని యానాఁడు ప్రసిద్ధి వహించిరి.

కీ. శే. వీరేశలింగం వంతులుగా రనువాదములే కాక, కొన్ని స్వతంత్ర నాటకములు కూడ రచించిరి. వానిలో దక్షిణగోగ్రహణము, సత్యహరిశ్చంద్ర ముఖ్యములైనవి. కాని వారి యనువాదములకును, బ్రహసనములకును వచ్చినంత ప్రశస్తి వీనికి రాలేదు.

మహామహోపాధ్యాయ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారు ప్రతాపరుద్రీయము, ఉష, బొబ్బిలి యుద్ధము అను మూడు స్వతంత్ర నాటకములు రచించిరి. వీనిలో మొదటిది తుదిది చారిత్రములైనవి. రెండవది పౌరాణికమైనది. ప్రతాపరుద్రీయము శ్రీ శాస్త్రిగారు రచించిన నాటకములలోనే కాక తెలుఁగున వెలసిన స్వతంత్ర నాటకముల లోనికెల్లఁ దలమానికమని చెప్పదగినది. అందలి రసపాత్ర పోషణము, సన్నివేశ కల్పనము, పాత్రోచిత భాషాప్రయోగము అనన్య సామాన్యములైనవి. ఇందలి యుగంధర పాత్రకును భాసుని యౌగంధరాయణ పాత్రకును, గొంత పోలిక యున్నది. ఈ పాత్రను, చాకలి పేరిగాని పాత్రను గల్పించుటలో శాస్త్రిగారు ప్రధర్మించిన ప్రతిభ

యప్రతిమానమైనది. ఇందలి పద్యములు, గేయములు శావగంభీరములై యత్యంత మనోహరముగా నుండును. ఉప, బొబ్బిలి యుద్ధము అను నాటకములోఁ గూడ శాస్త్రిగారు ప్రరర్పించిన నాటకీయ శిల్ప మద్భుతముగా నుండును. తమ నాటకములలో నెడ నెడ హాస్యరసపూరితములైన సన్ని వేశములను, ఆత్మీయాంశముతోఁ గూడిన దృశ్యములను గల్పించుట వారి కలవాటు.

శ్రీ పానుగంటి నరసింహారావుగారు సుమారు ముప్పది నాటకములు రచించి ఆంధ్ర ప్రేక్షియరు అను ప్రఖ్యాతి నార్జించిరి. వానిలో పాదుకా పట్టాభిషేకము, రాధాకృష్ణ, విప్రనారాయణ పెక్కుసారులు ప్రదర్శితములై యాంధ్రజనుల యాదరాభిమానముల నాకర్షింపఁ జాలినవి. వీరి నాటకములలోఁ బద్యముల సంఖ్య తక్కువ. ఉన్నవైనను బెక్కు సీస గీతములే. ప్రేక్షియరువలె దీర్ఘస్వగతములను వ్రాయుట వీరి కలవాటు కొన్ని నాటకములలోని పాత్రలు సాక్షిలోని జంఘాల శాస్త్రివలె సువన్యాస ధోరణిని మాటలు సాగించుచుండును, వీరు హాస్యప్రియులగుటచేఁ గొన్ని చోట్ల దాని నతిగాఁ బ్రయోగించి యనౌచిత్యమునకుఁ దావొసంగుచుందురు. వీరి నాటకములలోని—ముఖ్యముగా రాధాకృష్ణలోని—సంభాషణలు మనోహరములుగా నుండును. వీరి కంతాభరణ మాంధ్రమునందలి హాస్యరసమయ నాటకములలో నగ్రగణ్యమైనది. వీరి నాటకములందలి నాందీప్రస్తావనలు కీ. శే. కూచి నరసింహం పంతులుగారిచే వ్రాయఁబడినవి.

శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారు పెక్కు పౌరాణిక నాటకములు రచించి పేరుగాంచిరి. వానిలో గయోపాఖ్యానము, ప్రసన్న యాదవము, పారిజాతాపహరణము ప్రహ్లాద చరిత్ర ముఖ్యములైనవి. గయోపాఖ్యాన మాంధ్రదేశమునఁ బలుచోట్లఁ పలుసార్లు ప్రదర్శితమై మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి గడించినది. ఇందలి పద్యములు పెక్కుక్షరాస్యు

తైన యాంధ్రులందఱికిని గంతగతములే. ఈ నాటకము ప్రభు లమ్ముడు పోయి నట్లాంధ్రమున మఱియే నాటకములు నమ్మఁబడియుండ లేదని చెప్పుదురు. (శ్రీ) పంతులుగారి పద్యములు మిక్కిలి ప్రసన్నములై నాటకోచితములుగా నుండును. వీరి ప్రహసనములు కూడ నాంధ్ర దేశమున నధిక ప్రచారము పొందినవి.

శ్రీ తిరుపతి వేంకటకవులు సంస్కృత నాటకానువాదములతో పాటు పెక్కు స్వతంత్ర నాటకములు కూడ రచించిరి. వానిలో పాండవోద్యోగ విజయములు మిక్కిలి ప్రసిద్ధములైనవి. ఇవి యెప్పటికప్పుడే నిత్య నూతనములై యిప్పటికిని వేలకొలది సామాజికల నాకర్షించుచున్నవి. ఇందలి పద్యములు మృదుమధురములును, భావ గంభీరములునై భారతపద్యములకుఁ గూడ వంకలు దిద్దుచున్నట్లుండును, అందుఁ గొన్నియైన నోటికిరాని యక్షరాస్యుఁ డాంధ్రదేశమున నుండఁ డనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. తిరుపతి వేంకటకవుల పద్యములకున్న నాటకానుకూలత యింతిం తనరానిది. అదియే వారి నాటకముల కంత ప్రఖ్యాతి నార్జించి పెట్టినది. వారి నాటకములలోఁ బద్యముల సంఖ్య పాఞ్చ. “బావా యెప్పుడు వచ్చితీవు” వంటి సామాన్య భావముల వ్యక్తము చేయుటకుఁ గూడ వారు పద్యము వాడుచుండురు. వీరి పద్యములలో నున్నంత జిగి వచనమునఁ గానరాదు. వీరి పాండవోద్యోగములో భారవి కిరాతాష్టనీయమునందలి శ్లోకములు కొన్ని యను పదింపఁబడినవి. పాండవ జననము, పాండవ ప్రవాసము, పాండవ రాజసూయము. పాండవాశ్వమేధము అను వీరి యితర భారత నాటకములకంత ప్రఖ్యాతి రాలేదు. సుకన్య, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము, అనర్హ నారదము, పండితరాజము, ఎడవర్లు పట్టాభిషేకము. వ్యసన విజయము అనునవి వీరి యితర నాటకములు. వీనిలో వ్యసన విజయ మసమగ్రము.

ఆంధ్రమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధినందిన మఱియొక నాటకము (శ్రీ) బలిశేషల్లి లక్ష్మీకాంత కవిగారి సత్యహరిశ్చంద్రీయము. ఇది

గౌరవ హరిశ్చంద్ర చరిత్ర, శంకరకవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యాన వాని ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. ఇందలి పద్యమొక్కటి రె రత్నము. ఈ నాటకముకూడ నాంధ్రదేశమున ననేక పర ప్రదర్శితమై జనాదరము నార్జించినది. ఇందలి సంభాషణలు ములు మిక్కిలి రసవంతములై యుండును. వీరి యుత్తర భవభూతి యుత్తరరామ చరిత్రము ననుసరించి వ్రాయఁబడిన

ఆంధ్రమునందలి సాంఘిక నాటకములకెల్ల నాదర్శము మునైనది శ్రీ గురుజాడ అప్పారావుగారి కన్యాశుల్కము, ఇ బ్బి సునూరు డెబ్బది యేండ్లయినను ఇప్పటికిని నూతనత్వమున కుండుటయే దీని ప్రాశస్త్యమునకుఁ దార్కాణము. ఇందలి గీర్తి అద్భుతమైనది. అంత సజీవము సహజమునైన పాత్ర యాంధ్రములలో మఱెచ్చటను గానరాదు. ఈ నాటకము సహజ సమాంశలిక పదప్రయోగమునకును, నిర్మలమైన హాస్యమునకుఁ మంతమైన సంస్కరణ ప్రబోధమునకును నిలయమైనది. టచ్చటఁ గానవచ్చు నాంగ్లపదమిశ్రితమైన సంభాషణము చిత్రముగను జమత్కారవంతముగను గానవచ్చును. తెలుఁగు రంగమున నీ నాటకమొక విప్లవము తెచ్చిపెట్టినది. తరువాత జడిన పెక్కు సాంఘిక నాటకముల కిది యాదర్శప్రాయ రారినది. శ్రీ పంతులుగారి కొండుభట్టియముకూడ కన్యాశుల్కమువంటిదే.

కవినమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు కావ్య కాక నాటక ర్తగాఁ గూడఁ జేరొందిన ప్రతిభావంతులు. నవేనరాజు, తిగ్గూలము, అనార్కళి, వేదకావ్య హరిశ్చంద్రమున్నగునవి వీరి నాటకములు. వీనిలోనికెల్ల నర్తనశాల బట్టియేకాక గుణమునుబట్టి కూడఁ బ్రథమ గణ్యమైనది.

యిందలి యితివృత్తము శ్రీ కవిగా రిందు కీచకుని నుదాత్తుడైన విషాద నాయకునిగాఁ జిత్తింప యత్నించి కృతార్థులైరి. ఇందలి సంభాషణలు రమ్యముగా నుండును. వేనరాజు విశిష్టమైన శిల్పముతోఁ గూడిన యుత్తమ నాటకము. దీని కాంధృదేశమునఁ దగినంత ప్రోత్సాహము లభింపలేదు.

ఆంధృదేశమున స్వతంత్ర నాటకములు నిర్మించిన కవు లింకను బలువురున్నారు. వారిని గూర్చియు వారి రచనలను గూర్చియుఁ జెప్పుట ఓటఁ జోటు చాలదు. శ్రీ చక్రావధానుల మాణిక్యశర్మ, సోమరాజు రామానుజరావు, ద్రోణరాజు సీతారామారావు మొదలైన వా రనేక నాటకములు వ్రాసి ప్రచురించిరి. కీ శే. ఇచ్చాపురపు యజ్ఞనారాయణ శాస్త్రిగారి రసపుత్రి విజయము వీరరస ప్రధానమైన నాటకములలో సుత్తమమైనది. శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారి సత్యకీర్తి, విశ్రుతోర్వశీయము మనోహరములుగా నుండును. మహాకవి కాళ్ల కూరి నారాయణరావుగారి వరవిక్రయము, చింతామణి, మధుసేవ రంగము నందు విశేష ప్రఖ్యాతి నార్జింపఁ జాలినవి. ముత్తరాజు సుబ్బారావు గారి శ్రీకృష్ణతులాభారము, ధర్మవరము గోపాలచార్యులుగారి రామ దాసు, గుండిమెడ వేంకట సుబ్బారావు గారి ఖల్జీరాజ్యవతనము, దుర్గా దాసు, పింగళి నాగేంద్రరావు గారి నారాజు, పలుసార్లు ప్రదర్శింపఁబడి పండితుల ప్రశంసలకుఁ బాత్రములై నవి.

ఇటీవల దేశ కాలపరిస్థితులలో నేర్పడిన పెక్కు మార్పులవలన రాజకీయ సాంఘిక వస్తువై విద్యముతోఁ గూడిన నాటకము లనేకము లుద్భవించినవి వ్యావహారిక భాషోద్యమము క్రమముగా నాటకములపైఁ గూడఁ బ్రభావము చూప మొదలు పెట్టినది. శ్రీ కోవల్లె వేంకట రామారావుగారి పెట్టమారిమగడు, భాగ్యరేఖ, వెన్నెల మున్నగు నాటకములు సంఘమునందలి దురాచారములను దూయఁబట్టి, నైతిక సందేశముల నందఁజేసినవి. ఆచార్య ఆత్రేయగారు రచించిన ఎన్. జి. ఓ.

కప్పలు, భయం అను నాటకములతో భయానుమానములతోడను, అధఃపతనముతోడను సంఘర్షణము సాగించు సామాన్యుని మనస్తత్వములు చక్కగాఁ జిత్రింపఁబడినవి. ఆత్మవంచన యను బుచ్చిబాబుగారి నాటక మహంకార కలుషితములైన భావములతో నాత్మవంచన చేసికొని నాథునిక విద్యావంతుల యథార్థ స్వరూపమునుబట్టి చూపుచున్నది. శ్రీ తిరుపురనేని రామస్వామిచౌదరిగారు వ్రాసిన శంబుకవధ, ఖాసీ అను నాటకములు, చలంగారి చిత్రాంగి ఆంధ్ర నాటకరంగములో సంచలనము కలిగించినవి. భారతీయ విజ్ఞాన సంప్రదాయములపైఁ దిరుగుబాటు ప్రదర్శించుటచే నీ నాటకములను బ్రయోగించుటకు నాటక సమాజము తెక్కువగా యత్నించి యుండలేదు. వుడ్ హౌసు వాసిన ప్లే ఈజ్ డి థింగ్ అను నాటకము ననుసరించి శ్రీ నరసరాజుగారు వాసిన నాటకములోఁ గథావిన్యాసము, పాత్రోపాధిము కొత్త మార్గమున నడచినవి. దీనికి 1949 లో నాంధ్ర నాటక పరిషత్తు జరిపిన పోటీలలోఁ బ్రథమ బహుమాన మొసంగఁబడినది. పినిశెట్టి రచించిన పల్లెపడుచులో రైతు జమీందారుల మధ్యనుండు సంఘర్షణము చిత్రింపఁబడినది. శ్రీ బోయిభీమన్నగారి పాలేరు, కూలిరాజు భూస్వాముల దౌర్జన్యములపైఁ తిరుగుబాటు ప్రదర్శించుచున్నవి. గంగాధరంగారి కమల నాటకములో మధ్యతరగతి కుటుంబముల పరిస్థితులు, అందలి కలహములకుఁ గారణములు వివరింపఁబడినవి. తెలంగాణమునుండి వెలువడిన శ్రీ కె. యల్. నరసింహారావుగారి క్రీనీడలు, శ్రీ చిల్లర భావనారాయణ గారి ఉమర్ ఖయ్యాం మిక్కిలి ప్రసిద్ధి కెక్కినవి. ఇట్లే శ్రీ గిడుతూరి సూర్యంగారి ఇస్పెక్టరు జెనరలు నాటకానువాద మధికమైన ప్రచారముగాంచి మించినది. శ్రీ బెల్లంకొండ రామదాసుగారు మాస్టర్జీ, పునర్జన్మ అను ఉత్తమ సాంఘిక నాటకములు రచించి పేరుగాంచినారు. శ్రీ ప్రఖ్య శ్రీరామమూర్తిగారి కాశరాత్రి, ఫణి అను అపరాధ పరిశోధక తత్వముతోఁ గూడిన నాటకములు రంగస్థలమున మిక్కిలి విజయవంతములు

కాఁజాలినవి. (శ్రీ) కుందు ర్తివారు రచించిన ఆశ యను గేయనాటక మాంధ్రీనాటక వాఙ్మయమున నొక కొత్త ప్రయోగము. ఇట్లే యాధునిక కాలమునఁ బ్రతిభావంతులచే వ్రాయఁబడి ప్రసిద్ధి కెక్కిన నాటకము లనేకము లున్నవి. ఇప్పటికిఁ దెలుఁగు వాఙ్మయమున మొత్తము రెండువేల యైదువందల నాటకము లున్నవని యంచనా వేయఁబడినది.

సూర్యు రెండు దశాబ్దాలనుండి యాంధ్రమునఁ జెద్ద నాటకములు వ్రాయువారి సంఖ్య తగ్గిపోయినది. నాటక సమాజములు కూడఁ బ్రాంత నాటకములనే ప్రయోగించుచున్నవి కాని నూతన నాటక ప్రయోగమున కంతగా యత్నించుచున్నట్లు కన్పింపదు. కాని యేకాంక నాటిక లసంఖ్యాకములుగా రచింపఁబడుచున్నవి. సంస్కృత వాఙ్మయమున నాటికలు, ఏకాంక నాటికలు భాసుని నాటినుండియుఁ గనఁబడు చున్నప్పటికిని వానికిని వీనికిని సంబంధమంతగాఁ గానరాదు. సూక్ష్మ ముగాఁ బరిశీలించినచో వీనిలోఁ జెక్కు కన్యాశుల్కమునకు సంక్షేపాను కరణములుగాను వీరేశలింగం, చిలకమర్తి ప్రభృతుల ప్రహసనములకుఁ బరిణామ రూపములుగను గానిపించును. కాని వీనివైఁ బాశ్చాత్య నాటికల ప్రభావమే యధికముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును. బెక్కు దృష్టాంతము లున్నవి.

తెలుఁగున నేకాంకికలు మొట్టమొదట కళ, జ్వాల అను పత్రికలలోఁ బ్రిచురింపఁ బడినవి. శ్రీ పి. వి. రాజమన్నారు, ముద్దుకృష్ణ, చలం మున్నగువారిని కాలమునుబట్టియే కాక కళావిశేషమునుబట్టి కూడ నేకాంక నాటికా రచయితలలో నగ్రగణ్యులని చెప్పవచ్చును. శ్రీ రాజ మన్నారుగారు క్రీ. శ. 1920 ప్రాంతముననే తమ మొదటి యేకాంకికను రచించియుండిరి. కాని యప్పుటి కింకను ఆంధ్రలోక మేకాంక నాటికల విలువ గ్రహించు స్థితిలో లేకుండెను. వీరు వ్రాసిన యేకాంక నాటిక లౌచిత్యమునకును గళాసంపదకును నిలయములు. ఏమి మొగవాళ్లు,

నాగుబాము, నిష్ఫలం అను వీరి నాటిక లు త్తమోత్తములై విమర్శకుల తల లూపించినవి. తప్పెవరిది యను వీరి నాటిక 1930 లో మద్రాసు నగరమున ఒళ్లారి రాఘవాచార్యులుగారిచే బ్రదిర్పింపబడినది. ఆ పృథ్వీనము వీరి ప్రతిభాపరిమళమునకుఁ బిల్లవాయువై ప్రకాశించినది. శ్రీ రాజమన్నార్లుగా రేకాంక నాటికా రచయితలలోఁ బ్రథములే యైనను వానిలోఁ బరిణతమైన కళను బ్రదిర్పించి యువకుల కాదర్శ ప్రియులు కాఁజాలినారు. శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారు, చింతా దీక్షితులుగారు, మల్లాది విశ్వనాథకవిరాజుగారు, మొక్కపాటి నరసింహ శాస్త్రిగారు వ్రాసిన నాటికలు సంపుటములుగాఁ బ్రచురింపఁబడి పరితల మన్ననలు పొందుచున్నవి. శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారి నాటికలు హాస్యరస ప్రధానములై వేలకొలఁది సామాజికముల నాకర్షింపఁ జాలినవి. వానిపై మోలియర్ ప్రభావము ప్రస్ఫుటముగాఁ గనిపించును. హాస్య నాటికాకర్తగా శ్రీ కామేశ్వరరావుగారికిఁగల స్థానము విశిష్టమైనది. శ్రీ డి. వి. నరసరాజుగారు, మల్లాది అవధానిగారు కూడ నిట్టి నాటికలే రచించి ప్రసిద్ధి గడించినారు చలంగారి నాటికలు స్త్రీ పురుషుల సంబంధ బాంధవ్యముల నాధారముగాఁ జేసికొని రచింపఁబడినట్టివి. అందలి భావ ములతో నేకీభవింపఁ జాలక పోయినను బరితలందలి రచనా శిల్పమును జూచి యాశ్చర్యపడకమానరు. డా. మారేమండ రామారావుగారు చారిత్రా నాటికా రచనలో సిద్ధహస్తులు. శ్రీ సోమంచి యజ్ఞన్నశాస్త్రి గారి నాటికలు పాశ్చాత్య నాటికా పద్ధతుల ననుకరించుచు, నిర్మలమైన హాస్యమున కాకరములై, యొక ప్రత్యేకత గడించుకొన్నవి.

కీ. శ. 1943 తరువాత నాటికల రచనాపద్ధతిలోఁ గొంతమార్పు కలిగినది. నాటికా రచయితలు తమ నాటికలలో వాస్తవిక వాతావరణ చిత్రణమున కెక్కువ ప్రాధాన్యమొసంగ యత్నించిరి. శ్రీ బుచ్చిబాబు, ఆత్రేయ, నార్ల, అనిసెట్టి, పినిసెట్టి, గంగాధర్, విశ్వప్రసాద్ మున్నగు వారి క్రొత్త మార్గమునకుఁ జెందినవారు. శ్రీ బుచ్చిబాబుగారి

దారినపొయ్యే దానయ్య, ఉమర్ ఖయ్యాం, తివ్యరక్షిత ప్రశస్తములైన నాటికలు. ఆత్రేయ వాసిన ప్రగతి శాస్త్రీయ దృక్పథమును, బరిశీలనను వ్యక్తము చేయుచున్నది. పినెట్టివారి అడది అను నాటికలో స్త్రీపాత్ర లేనేలేదు. తాత్కాలిక కోపావేశమునకు గుటియై భార్య నింటి నుండి వెడలఁ గొట్టి పశ్చాత్తప్తుడైన గృహస్థు గాథ యిది. శ్రీ నాల్లవారి కొత్తగడ్డ నాటికాసంపుటిలో గ్రామజీవితము, రైతుల పరిస్థితులు సహజముగాఁ జిత్రింపఁబడినవి. వీరి నాటికలలో హెరార్డు చాఫిన్ మున్నగు పాశ్చాత్య నాటికాకర్తల ప్రభావ మధికముగా గోచరించును. వీరి కె. గంగాధర్ గారు రచించిన ప్రార్థన అను నాటిక ఆంధ్ర నాటక పరివత్తు వారి బహుమానమును గడించినది. శ్రీ విశ్వప్రసాద్ గారి రచనలు కూడ నిట్లే భావబంధురములై పరితల ప్రశంసలకుఁ జాత్రము లగుచున్నవి. ఆంధ్రపత్రిక, ఆంధ్రప్రభ, భారతి, కృష్ణాపత్రిక మున్నగు పత్రికలలో నిటీవలఁ బెక్కు నాటికలు ప్రచురింపఁబడినవి. మొత్తము మీదఁ తెలుగు నాటికల సంఖ్య కూడ రెండు వేలకు మించినదని చెప్పవచ్చును.

శ్రీ తల్లావఙ్మల శివశంకరశాస్త్రీగారు కొన్ని నాటికలను గేయ రూపమున వాసి ప్రచురించినారు. వానిలోఁ బద్మావతీచరణ చారణ చక్రవర్తి, దీక్షితదుహిత మున్నగునవి పాఠకులను బరవశులఁగావింపఁ గల రసద్రోవచనలు. శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు కూడ శాస్త్రీగారి నాదర్యముగాఁ గొని కొన్ని చక్కని గేయనాటికలను రచించినారు. వానిలో నవ్వనిపువ్వు మిక్కిలి ప్రచారము పొందినది. ప్రశస్తములైన గేయ నాటికలు రచించిన వారు వీరిరువురే యని చెప్పవచ్చును.

ఇటీవల రేడియో నాటిక ప్రసిద్ధి కెక్కినది. రేడియో నాటికల రచించు విషయమునను, నిర్వహించు విషయమునను శ్రీ కపిల కాశీపతి గారు మిక్కిలి యనుభవశాలులు. తెలుగున రేడియో నాటిక పెక్కు కొత్త పోకడలుపోయి బహుళ ప్రచారము పొందుచున్నది. శ్రీ బుచ్చి

బాబు, గోరాశాస్త్రి, శ్రీ. శ్రీ, కృష్ణశాస్త్రి, పద్మరాజు, అరుద్ర, రజనీ కాంతరావు, మునిమాణిక్యం నరసింహారావుగార్లు రేడియో నాటికా రచనమున నారితేరినవారు. శ్రీ కృష్ణమూర్తి, గిడుతూరి సూర్యం ఇటీవల జరిగిన రేడియో నాటికల పోటీలలో బహుమానములు పొందగలిగినారు.

తెలుగున సంగీత నాటకమునకు శ్రీకారము చుట్టినవారు శ్రీ కొప్పరపు సుబ్బారావుగారు. వీరి నాటిక లొక సంపుటముగాఁ బ్రిచురింపఁబడినవి. వీరి ఆలీముతా ఆంధ్రదేశమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధి గాంచినది. పిల్లల నాటికలు వ్రాయు వారిలో నార్ల చిరంజీవి, పాలంకి సరస్వతీదేవి, చింతా దీక్షితులు ముఖ్యులు. చిరంజీవి రచించిన వీధిదీపం పిల్లలకై వినియోగింపఁబడినదే యయ్యును మిక్కిలి రసవత్తరముగా నున్నది. ఈ మధ్య మదరాసునందలి ఆంధ్రభాషా సమితిచా రాఱు బాల నాటికలకు బహుకృతి నొసంగినారు.

ఇటీవలఁ బెద్ద నాటకముల ప్రదర్శనలు వెనుకఁ బట్టినను ఏకాంక నాటికా ప్రదర్శనలు విరివిగానే సాగుచున్నవి. వీనిలోఁ బెక్కు పాఠశాలా కళాశాలలయు, గ్రంథాలయాదులయు వార్షికోత్సవ సందర్భములందే ప్రదర్శితములగుచున్నవి. స్త్రీ పాత్రల నభినయించుటకు స్త్రీలే లభించుట కష్టముగా నుండుటచే విద్యార్థులకు సౌకర్యము కలిగించుటకై కొందఱు రచయితలు స్త్రీ పాత్రలు లేకుండగనే రచనలు చేయుచున్నారు. ఇట్లభినయించు వారి సౌకర్యమునకై నాటకములు సృజించుట కళాభివృద్ధి కాటంకము కలిగించును. ఏకాంక నాటికల సంఖ్య పెరుగుచుండుట ముదావహమే; కాని వానియందుఁ గళాసంపద, కొఱవడి యుండుట శోచనీయము. మఱియుఁ బ్రతిభావంతులైన రచయితలు కేవల మేకాంక నాటికారచనముతోడనే తృప్తిపొందక కళాసంబంధితములైన నాటకముల రచనకుఁ గూడఁ గడంగి యాంధ్ర నాటక కళాభివృద్ధికి దోహద మొసంగుదురుగాక.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

నవలలు - కథానికలు

పాశ్చాత్య భాషాసంపర్క ప్రభావమున వృద్ధి నొందుచు నాధునికాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ బరిపూర్ణ కలిగించుచున్న సాహిత్యప్రక్రియలలో నవల యొకటి. దక్షిణాంధ్ర యుగమున వచనగ్రంథములు పెక్కు వెలువడినను అందుఁ జాల భాగము పౌరాణిక వస్తు విలసితమైనదే. పాశ్చాత్య భాషాసంపర్కము కలిగిన పిమ్మటనే 'నవల' యను ప్రక్రియ భారతదేశ భాషలలోఁ బ్రబలం జూచ్చినది. కీ. శే. వీరేశలింగం పంతులుగారు క్రీ. శ. 1878 లోఁ దమ రాజశేఖర చరిత్రమును బ్రకటించిరి. అంతకుముందు కూడ నొండు రెండు నవలలు రచింపఁబడిన మాట సత్యమేయయ్యుం బెక్కు కారణములచే నాంధ్రమున రాజశేఖర చరిత్రయే మొదటి నవలగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. ఇది గోల్డుస్మిత్ వికార్ ఆఫ్ వేక్చీల్లు ననుసరించి వ్రాయఁబడిన సాంఘిక నవల, అనుసరణమయ్యు స్వతంత్రమువలె నొప్పుదుట యీ నవలయందలి విశిష్టత. ఇందు శైలియు వర్ణనలును మిక్కిలి రమణీయములుగా నుండును. స ఘస్కరణప్రియులైన పంతులుగారిండుఁ దమనాఁడు ప్రబలి యున్న సాంఘిక దురాచారములను నిపుణముగా హేళన చేసి యున్నారు.

క్రీ. శ. 1893 లో శ్రీ ఖండవల్లిరామచంద్రుడుగారు ధర్మవతీ విలాసమును నవలను బ్రచురించిరి. పిమ్మట వారే మాలతీ రాఘవము లక్ష్మీసుందర విజయము అను మఱి రెండు నవలలను వెలయించిరి. ఈ మూడు నవలలు నప్పుడు చింతామణి పత్రిక వారాసంగుచుండిన పాఠోపేకములను బడయఁ జాలినవి. సుప్రసిద్ధ నవలారచయితలు, కవులు, నాటకకర్తలు నైన శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంపంతులుగారు

కీ॥ శ. 1894 లో రామచంద్ర విజయమును వేర మొదటి నవలను రచించి చింతామణి బహుమానమును గడించిరి. కీ॥ శ. 1876 లో వారి హేమలతయు, 1897, 98 లలో అహల్యాబాయి కర్పూరమంజరులును బ్రథమ బహుమానములకుఁ జాత్రములైనవి. వరుసగా లభించిన యా బహుకృతులతో పంతులుగారి కీర్తి దిగంత వ్యాప్తమైనది. శ్రీ వీరేశ లింగపంతులుగారు సాంఘిక నవలకు వలె రక్షీవరసింహం పంతులుగారు చారిత్రక నవలకాద్యులని చెప్పవచ్చును. వీరి గణపతి హాస్యరస ప్రధానమైన నవల. ఆదియు రామచంద్ర విజయమువలె మిక్కిలి కీర్తి ప్రచారములఁ గాంచినది. చిలకమర్తివారు రచించిన నవల లింకను నెన్నియో కలవు. వానిలోఁ గొన్ని యనువాదములు. కొన్ని యుత్తర భారత చరిత్రకు సంబంధించినవి. వారి శాపము వేములవాడ భీమకవి జీవిత చరిత్రను దత్కాలాంధ్ర కళింగ దేశముల చరిత్రను జిత్తించుచున్నది. చిలకమర్తి వారి నవలలకుఁ గలిగిన ప్రతిష్ఠకు వారి కథాకథన నైపుణ్యము కాక ప్రసన్న మధురమైన శైలియుఁ జాలవలయు దోడ్పడినది.

కీ. శే. కేతవరపు వేంకటశాస్త్రిగారు పెక్కు చారిత్రక సాంఘిక నవలలు రచించి పేరుగాంచిరి. బొబ్బిలి మట్టడి, రాయచూరు యుద్ధము, పూర్ణానందము, అగ్రహారము, ఇచ్చినీకునూరి మున్నగునవి వీరు రచించిన నవలలోఁ బ్రశస్తములైనవి. వీరు మంచి పండితులు, కవులు నయ్యు నవలారచనకుఁ గడంగుట యా జాతి వాఙ్మయమునకు వన్నెవాసి చేకూర్చినది.

ఆంధ్రప్రచారిణి గ్రంథమాలవారును, విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాలవారును, వేగుజుక్క గ్రంథమాలవారును బ్రచురించిన నవలలు మిక్కిలి ప్రశంసా పాత్రములైనవి. శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు వంగభాషనుండి పెక్కు నవలలాంధ్రీకరించిరి. శ్రీ తల్లావఙ్మల శివశంకర శాస్త్రిగారు, జొన్నలగడ్డసత్యనారాయణమూర్తిగారు, శ్రీమతి పులుగుర్తి లక్ష్మీవరసమాంబగారు, చాగంటి శేషయ్యగారు మున్నగు వారాంధ్రీ

రించిన నవలలును బెక్కు గలవు. (శ్రీ) భోగరాజు నారాయణమూర్తి గారి విమలాదేవి, ఆంధ్రీరాష్ట్రము మున్నగు నవలలు ప్రశస్తములైనవి. వేగుజుక్క గ్రంథమాలవారి వాడే వీడు. నేనే మున్నగు నవల లా రోజులలో మిక్కిలి ప్రశంస లందినవి. నాడు బంకించంద్ర రవీంద్రుల నవలలట్లే నేడు ప్రేమచంద్ర శరచ్చంద్రుల నవల లనేకము చక్కగా నాంధ్రీకరింపబడుచున్నవి.

ఆధునికాంధ్ర కవులలోవలెనే నవలాకర్తలలోఁ గూడ నగ్రేసరు లని చెప్పదగినవారు శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు. ఏకవీర వారి ప్రథమ నవల. అందలి శైలియు, గథానిర్మాణ కౌశలమును, బాత్రీ పోషణమును అనన్యాదృశములైనట్టివి. చెలియలికట్ట, ధర్మచక్రము, బద్దన్న సేనాని, స్వర్గానికి నిచ్చెనలు, తెఱచిరాజు, మాబాబు మున్నగు నవి వారి యితర నవలలు. వారి వేయిపడగలు పరిమాణమునందువలెనే గుణమునందును సగ్రగణ్యమైనది. అది యాధునికాంధ్రదేశ సాంఘిక మత రాజకీయ పరిస్థితులకు మణిదర్పణము, అందలి వర్ణనలు భావ గంభీరములు; పాత్రలు సజీవములు; శైలి మధురగంభీరము. అది ఆంధ్రీ విశ్వవిద్యాలయమువారి నవలల పోటీలో నడవి బాపిరాజుగారి నారాయణరావుతోఁ బ్రథమ బహుమానమును బంచుకొన్నది. శ్రీ విశ్వనాథవారి నవలలలోఁ బ్రకృతి పరిశీలనమువలెనే ప్రపంచ పరిశీలనమును మిక్కుటముగా గోచరించును. అందుఁ బ్రతిపుటయు వారి సనాతన సంప్రదాయాభిమానమును జక్కగాఁ జాటుచుండును.

సాంఘిక నవలాకర్తలలోఁ బేరెన్నికగన్న వారింకను బలువు రున్నారు. (శ్రీ) అడివి బాపిరాజుగారి నారాయణరావు వేయిపడగల వలెనే మిక్కిలి ప్రశస్తి నార్జించినది. హిమబిందు, కోనంగి గోనగన్నారెడ్డి మున్నగువారి యితరనవలలుకూడ నాంధ్రదేశమున నధిక ప్రచారము గాంచినవి. శ్రీ శ్రీపాదసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిఆత్మబలి, గోపీచంద్రుగారి అసమర్థుని జీవయాత్ర, బుచ్చిబాబుగారి చివరకు మిగిలేది, జి. వి. కృష్ణారావుగారి

కీలుబొమ్మలు, బలివాడ కాంతారావుగారి గోడమీదిబొమ్మ, పోతుకూచి సాంబశివరావుగారి ఉదయకిరణాలు చక్కనిపాత్ర చిత్రణముతోడను, సాంఘిక వాతావరణముతోడను గూడి పాఠకుల ప్రశస్తలందుకొన్న యుత్తమ నవలలు.

శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రిగారి నారాయణభట్టు, రుద్రాంబ, మల్లారెడ్డి అను చారిత్రక నవలలు మిక్కిలి ప్రసిద్ధము లైనవి. చారిత్రక సత్యములను విడువకయే శ్రీ శాస్త్రిగారు సరస మనోహరముగాఁ గథను సాగించుచుందురు. వారి పాత్ర చిత్రణము గతించిన చారిత్రక మహావ్యక్తులను సుస్పష్టరేఖలతోఁ బరితలకు సాక్షాత్కరింపఁ జేయును. డా॥ కాకర్ల నరసింహంగారి కనకాభిషేకము, రఘునాథరాయలు, శ్రీమతి వసుంధర రచించిన తంజావూరి వతనము, సప్తపర్ణి, శ్రీ ధూళిపాళ శ్రీరామమూర్తిగారి భువనవిజయము, ప్రశస్తములైన చారిత్రక నవలలు. అవి విస్మృతమై పోయిన యాంధ్రవైభవము నతినిపుణముగా వర్ణించి యాంధ్రుల కానందోత్సాహముల నావహించుచున్నవి.

ఆంధ్రనవలా ప్రపంచమున కలంకారప్రాయమైన యాంధ్రీజనుల యాదరాభిమానములు చూఱగొన్న యత్యుత్తమ నవల శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి మాలవల్లి. ఇందు రాజకీయ సాంఘిక మత సమన్వయేనో బహుముఖములఁ బరిశీలించఁబడినవి. భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామము యొక్కయు, జాతీయోద్యమము యొక్కయు నారంభ పరిణామముల నిందుఁ గాంచనగును. నిపుణమైన పాత్రప్రోషణమునకును, నిర్మలమైన యాత్మపరిశీలనమునకును, బరిణతమైన కైలికిని ఈ నవల షట్పూర్ణము. శ్రీ ఉప్పల లక్ష్మణరావుగారి “ఆతడు ఆమె” అను నవలయు, శ్రీ మహీధర రామమోహనరావుగారి రథచక్రాలు, ఓనమాలు, దవానలము మున్నగు నవలలును, శ్రీ వట్టికోట ఆశ్వరూ సామిగారి ప్రజల మనిషియు రాజకీయ సాంఘిక సమస్యా సమ్యేకనముతోఁ గూడిన ప్రశస్తములైన నవలలు.

ఏకాంక నాటికా రచనమునవలెనే నవలారచనమునఁ గూడ భావ విప్లవముతోపాటు వరమోత్కృష్టమైన శిల్పమును గూడ బ్రదికించినవారు శ్రీ గుడిపాటి వేంకటచలంగారు. శ్రీ ధనికొండ మానుమంతరావు ప్రభృతులు వీరిని జాలవఱ కనుసరించిరి.

హాస్యప్రధానములైన నవలలు వ్రాసిన వారిలో శ్రీ మొక్కపాటి నరసింహశాస్త్రిగారును, మునిమాణ్ణికం నరసింహారావుగారును శ్రేష్ఠులు. శ్రీ నరసింహశాస్త్రిగారి బారిష్టరు పార్వతీశ మొకప్పుడాంధ్ర దేశమునంత నఱ్ఱుత లూగించినది. శ్రీ నరసింహారావుగారి తిరుమాళిగ, దీక్షితులు, కాంతం కథలు ఆంధ్రదేశము నందంతట వ్యాప్తి నొందిన హాస్యరచనలు.

నవలారచనలో పేరుగాంచిన నారిమణులుకూడఁ బలువురున్నారు. శ్రీమతి జయంతి సూరమ్మగారి సుదక్షిణా చరిత్రము పౌరాణికేతి వృత్తముతోఁ బాసిల్లుచున్నది. శ్రీమతి పులుగుర్త లక్ష్మీనరసమాంబగారి సుభద్ర, యోగేశ్వరి, అన్నపూర్ణ అను నవలలు సాంసారిక నమస్యా పూరితములై గృహజీవితమును జిత్రించుచున్నవి. శ్రీమతి సీరము సుభద్రాంబగారి జాగిల మనువాదమయ్యను అపరాధ పరిశోధక నవలలోఁ జేరెన్నిక గాంచినది. శ్రీమతి కనుపర్తి వరలక్ష్మమ్మగారి వసుమతి, మాలతీచందూరుగారి చంపకము, చెదలపురుగు, వసుంధరగారి దూరపుఁ గొండలు సాంఘిక నవలలోఁ బ్రశస్తి వహించినవి.

ఆంగ్లమునుండి అనువదింపఁబడిన యుత్తమ నవలలను గూర్చి యిటఁ జేర్కొనవలసియున్నది. శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారి రాజశేఖర చరిత్రము వికార్ ఆఫ్ వేక్ ఫీల్డున కనుసరణమని తెల్పఁబడినది. శ్రీ చిలకమర్తివారి దాసీకన్యాయు, శ్రీ వెదురుమూడి శేషగిరిరావుగారి ఘోర (రెండు భాగములు) ను ఆంధ్రదేశమున నత్యంతాదరముగాంచినవి. గోరా, నౌకాభంగము, ఇంటాబయట, తపోవనము, యోగవియోగ ములు మున్నగునవి రవీంద్రుని రచనల కనువాదములు. టాల్ స్టాయి

రచనలకుఁ గావింపఁబడిన యనువాదములలో సమరము-శాంతి, నవజీవనము, అనాకెరీనా, అనుమానం మొదలైనవి ముఖ్యములైనవి. అమ్మ, ముగ్గురు మిత్రులు అనునవి మాక్సిం గోర్కీ సుప్రసిద్ధ నవలల కాంధ్రీకరణములు. శ్రీ మొసలికంటి సంజీవరావుగారు రైనాడ్సు, స్కాటు రచించిన కొన్ని నవల లనువదించిరి. అంతఃపురము, మేరీ రాణి, సంజీవి మున్నగునవి యందుఁ బ్రధానములైనవి. శ్రీ మద్దాల నారాయణరావుగారి భయంకర లోయ, హత్యాన్వేషణము అనునవి ఆంగ్లాపరాధ పరిశోధకనవలల కను వాదములు. ఇటీవల ఆంధ్రవారపత్రికలలో సుప్రసిద్ధములైన ఆంగ్లనవలలకుఁ బ్రశస్తములైన యనువాదములు ప్రచురింపఁబడినవి.

ప్రస్తుత కాలమున నవలలు, కథలు చదువువారి సంఖ్య యధిక మైనది. అందుచే నల్పశ్రేణికిఁ జెందిన రచనలు తండోపతండములుగా నుత్పన్నములగుచున్నవి. ఇట్టి వానివలన రచయితలకుఁగాని, పఠితలకుఁ గాని, వాఙ్మయమునకుఁ గాని కలుగు ప్రయోజనమేదియుఁ గానరాదు.

కథానికలు

పాశ్చాత్య భాషాసంపర్కమువలన నిటీవల వెలసిన నూతన ప్రక్రియలలో నవలనువలెనే కథానికను గూడఁ జేర్కొన వలయును. మొపాసా. మాఘం, ఓహెనీ ప్రభృతు లాంగ్ల కథానికా రచయితలలో నాద్యులు. వారి యనుయాయు లనేకు లున్నారు. వారి ననుసరించియు, స్వతంత్రముగా నూహించియుఁ బ్రతిభావంతులైన యువకులు పలువు రాంధ్రమునఁ జక్కని కథానికలు సృష్టించినారు. ఆధునికకాల ప్రవృత్తి దీర్ఘములైన నవలలు పఠించుట కనువైనది కాదు. అందుచేఁ గథానికల కధికమైన ప్రచారము కలుగుచున్నది. నవలలకును నాటకములకును వలెనే కథానికలకును ఏకాంక నాటికలకును సన్నిహితసాదృశ్య మున్నది. ఈ రెండును నల్పకాలములో నవల్పమైన యానందము నందిచ్చు నుత్తమ ప్రక్రియలు. వీనిని గళాప్రపూర్ణములుగా సంతరించుట ప్రతి

భైకసాధ్యము. ఆంధ్రమున శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారు చేయి వేయని సాహిత్య ప్రక్రియ యిది యొక్కతే.

కీ. శే. గురుజాడ అప్పారావుగారు రచించిన కథానికలే యాంధ్రమున మొదటివిగా భావింపబడుచున్నవి. వీరి 'అణిముత్యా' లిటీవలనే ప్రకటింపబడినవి. కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు భోజకాళిదాసు కథలు, బేపాళపంచవింశతి, కథాసరిత్సాగరము అను కథల సంపుటములను బ్రకటించిరి. ఇవి సంస్కృతము నుండి యనువ దింపబడినవి. ఇందున్న చిన్నకథలకును, కథానికలకును స్వరూపమునఁ జాల భేదమున్నది. చిలకమర్తివారు రచించిన రాజస్థాన కథావళి, చమత్కార మంజరి, భారతకథామంజరి, చిత్రకథా మంజరి, చిత్రకథా గచ్చము అమ కథలసంపుటములందుఁ గథానికలని చెప్పఁదగిన రచనలు కొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. ఆంధ్రమునఁ గథానికారచనకుఁ బునాదులు వేసిన ప్రముఖులలో ఆంధ్రపితామహ, పద్మభూషణ శ్రీ మాడపాటిహను మంతరావు పంతులుగారొకరు (జన.1885). తెలంగాణము సర్వతో ముఖ వికాసమునకు మేల్కొల్పులుపాడిన వైతాళికులు వీరు. వీరి జన్మస్థలము కృష్ణామండలమందలి పొక్కునూరు. వీరికి సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల భాష లందే కాక ఉర్దూ పారసీభాషలందును మంచి పాండిత్యము కలదు. వీరేశ లింగంపంతుగారివలె వీరు మొదటఁ బద్యరచన చేయుటకే యారంభించినను దరువాత వచనరచనమందే యభినివేశము ప్రదర్శించిరి. వీరు వివిధ పత్రిక లందుఁ బెక్కు వ్యాసములు, విమర్శనములు ప్రచురించియుండిరి. గార్బి బాల్డి జీవితము, ఆనందమఠము, రోమకసామ్రాజ్య చరిత్రము, ఊత్త్ర కాళపు హింద్యార్కులు, మహాభారత సమీక్షణము, నిజామురాష్ట్రములో రాజ్యాంగ సంస్కరణలు, ఆంధ్రోద్యమము (రెండు సంపుటములు) పంతు లుగారి వచన రచనలలో ముఖ్యము లైనవి. వీరు రచించిన కథానికలు 1911లో మల్లికాగుచ్చ మను పేర నొక సంపుటముగాఁ బ్రకటింపబడినవి. ఇందుకొన్ని స్వతంత్రములు, కొన్ని ప్రేమ్చంద్ కథల కనుసరణములు.

గూడ వీరు మిక్కిలి నేర్పు ప్రదర్శించియున్నారు. అడవిఁగాచిన వెన్నెల, మేడమెట్లు, నిరంతరత్రయం మున్నగు వీరి కథానిక లాంఢ్రదేశమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధములు.

‘కరుణకుమార కథలు’ సంపుటములుగాఁ బ్రచురింపఁబడినవి. రసభావ పోషణమున నిండితి కథ లత్యంత రమణీయములై రచయిత మానవమానస ప్రవృత్తిపరిజ్ఞానమును జక్కగా వ్యక్తముచేయుచున్నవి. శ్రీ యస్. ఆర్. చందూరుగారి కథ లాంధ్రకథా పాఠకులకు సుపరిచితములు.

శ్రీ భరద్వాజ, ధ ని కొం డ ప్రభృతులు శ్రీ చలంగారి శాఖకుఁ జెందిన యుత్తమకథకులు. వీరి రచనలు పెక్కు లైంగికశాస్త్ర సంబంధములైనవి. వీరి కథలలో వాస్తవికత ప్రాధాన్యము వహించి యుండును వీరికి మొసాసా మున్నగు పాశ్చాత్య కథకులు మార్గ దర్శకులు.

శ్రీ మధురాంతకం రాజారాంగారి “వక్రగతులు” “కుంపటిలో కుసుమం” మొదలైన కథలు సుప్రసిద్ధములు. శ్రీ శండిలగారు వివిధములైన కథలుప్రాయముఁ జేరుగాంచుచున్నారు. వీరి ‘జయాపజయములు’ అపూర్వ శిల్పఖండము. జగత్కల్యాణము వీరి లక్ష్యము. సన్నివేశ కల్పన మందును, బాత్రపోషణ మందును వీరు సిద్ధహస్తులు.

శ్రీ భాస్కరభట్ల కృష్ణారావు, పొట్లవల్లి రామారావు, ధరణి కోట శ్రీనివాసులు, ఇటీకాల నీలకంఠరావు, చక్రవర్తి రంగస్వామి, పోతుకూరి సాంబశివరావు హీరాలాల్ మోరియా మున్నగువారు చక్కని కథలు వ్రాయుచున్నారు. ముందు ముందు వీ రుత్తమ కథానికా రచయితలు కాఁగల రనుటలో సందేహము లేదు.

కథానికా రచయిత్రులలో శ్రీమతి వాసిరెడ్డి సీతాదేవి, మాలతీ చందూరు, ఇల్లంధల సరస్వతీదేవి, శ్రీదేవి మున్నగువారు పేర్కొనఁ దగినవారు.

మయ్య వ్యావహారికమునకు సన్నిహితమై, మిక్కిలి సుందరముగా నుండును. వీరి ఓబయ్య వంటి హాస్యరచనలలోఁ గూడ గంభీరార్థ మిమిడి యుండును. వీరు రచించిన ఆనందభవనము సర్వమనోహరము.

ఆంధ్ర కథానికల కద్వితీయ సౌందర్యము నాపాదించించి, పేరు గన్నవారు శ్రీ చలంగారు. వీరి రచనలో మీటర్లింకు ఛాయలు కాన వచ్చును. వీరి భావ, భావములు, కథన విధానము— అన్నియు మిగుల నాకర్షకములుగా నుండును. సంప్రదాయోల్లంఘనము, స్వైరవిహారము మున్నగునవి ప్రాయశఃకముగా వీరికిని వీరి యనుయాయులకును బీతి కరములైన వస్తువులు. కథానికారాజ్యమున వీరి దొక ప్రత్యేక రాష్ట్రము. చలంగారి హంపీకన్యలు చదివి యానందింఁచి వా రుండరు. వీరి సినీమా జ్వరము జగద్విఖ్యాతము.

శ్రీ కొడవటిగంటి కుటుంబరావుగారు రుత్తమ కథానికారచయితలు గానే కాక, విమర్శకులుగాఁ గూడఁ జేరు గాంచినవారు. వీరి కథలకుఁ బాత్రోపాధి కాశలము జీవగట్టు. వీరిరచన వ్యంగ్యచమత్కారములతోఁ గూడి హృద్యముగా నుండును. పక్షికోసం వెళ్ళిన పంజరము, లేచిపోయిన మనిషి, ఆడజన్మ మున్నగు వీరి కథానికల నానందముతోఁ జదువని యాంధ్రు లుండరు.

శ్రీ చింతా దీక్షితులుగారికి కథక చక్కని బిరుదము సార్థక మైనది. వీరు దాసరిపాట మొదలగు పెక్కు కథానికలను వ్రాసియుండిరి. వీరి “ఏకాదశి” ఆంధ్రదేశమున మిక్కిలి ప్రచారమొందిన కథల సంపు టము. బాలసాహిత్యము నందును, బాల చిత్తవృత్తి కనుగుణములైన కథలు వ్రాయుటయందును వీరి కభినివేశము మెండు.

శ్రీ మునిమాణిక్యం నరసింహారావుగారి కాంతం కథ లిదవఱకుఁ జేర్కొనఁబడినవి. దుఃఖభరాలనమైన దైనిక జీవితమును మధురాతి

మధురము చేయఁగల హాస్యరసము నుచితరీతిఁ బోషించుటలో వీరు సిద్ధహస్తులు.

శ్రీ మొక్కపాటి నరసింహశాస్త్రిగారు గొన్ని యుత్తమకథానికలు రచించిరి. 'చిత్తరువ'ను వీరి కథానిక చాల మనోహరముగా నుండును.

పండితులయ్యుఁ గథానికారచనకుఁ గడంగినవారిలో శ్రీ ఇంద్రకంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగా రొకరు. వీరు కవులుగా, కథానిక కర్తలుగా, విమర్శకులుగా మిక్కిలి ప్రసిద్ధి గాంచినవారు. హనుమచ్ఛాస్త్రి కథ లను పేరఁ బ్రకటింపఁబడిన సంపుటములలోని కథ లన్నియు నమృత వాహినులు.

శ్రీ గోపిచందుగారికి నవలాకర్తలలోను, విమర్శకులలోనువలెఁ గథకులలోఁ గూడ నుత్తమస్థాన మున్నది. వీరి భావములు, ఆదర్శములు రాజకీయసంబంధము గలిగియుండును. అప్రియమయ్య హితమైన యుపదేశమును, మితమయిన సంభాషణమును వీరి కథలకు భూషణములు.

శ్రీ పాలగుమ్మి వద్దరాజుగారి గాలివాన ప్రపంచ కథానికల పోటీలో ద్వితీయ బహుమానము పొందినది. వీరు రచించిన కథలసంఖ్య తక్కువైనను వీరు పొందిన ప్రశస్తి యపారమైనది. దానికి వీరు కథానికారచనలలోఁ బ్రదిర్పించు శిల్పవిశేషమే కారణము. ఎదురు చూస్తూన్న ముహూర్తము, వాసనలేని పూలు మొదలైన వీరి కథలు మిక్కిలి ప్రసిద్ధములైనవి. రమ్యకథా నిర్మాణము, సుందర సన్నివేశ కల్పనము, సహజ సంభాషణము మున్నగునవి వీరి కథలకుఁ బెట్టని సొమ్ములు.

శ్రీ బుచ్చిబాబుగారి ప్రతిభ బహుముఖమైనది. నవలా రచన మందును, ఏకాంకికాస్పృశన మందునువలెనే, కథానికా నిర్మాణమునఁ

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

వ్యాసములు, విమర్శలు. పరిశోధనలు

వచనవాఙ్మయ వృక్షమునఁ బెక్కు శాఖలున్నవి. వానిలో భారత భాగవత రామాయణాది వచనములు, నీతిచంద్రికవంటి గ్రంథములు, ఇదివఱకుఁ జేర్కొనఁబడినవి. మిగిలినవానిలో వ్యాసములు, విమర్శలు, పరిశోధనలు ముఖ్యములైనవి. వ్యాసము కళాసంభరితమైన వచన రచనా విశేషము. ఇది యాంగ్లమున మిక్కిలి పరిణతిని బొందినది. లాంబు, స్త్రీ వెన్నను, లేహస్తు, పేజ్లిట్టు, గార్డినరు మున్నగువారి వ్యాసములు భావగంభీరములై మనోహరములుగా నుండును, తెలుఁగున నట్టి యుత్తమ వ్యాసములు రచించినవా రెందఱో లేరు. వీనికిని శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారే యాద్యులని చెప్పవచ్చును. వారు తాము నెలకొల్పిన మాసపత్రికలో స్త్రీ విద్యావశ్యకమును గూర్చియు, సంఘసంస్కరణావశ్యకమును గూర్చియుఁ బెక్కు వ్యాసములు వ్రాసి యుండిరి. పునర్జన్మము, జాల్యవివాహము, స్పృహ, ఈశ్వరదత్తగ్రంథములు మున్నగు విషయములను గూర్చి వారు రచించిన దీర్ఘవ్యాసము లనేకము లొక సంపుటముగా ముద్రింపఁబడినవి. వీరి వ్యాసములు పేతు వాద పూర్వకములును, యుక్తియుక్తములునై పూర్వపక్ష ఖండనముతోఁ గూడి విజ్ఞానవికాసములను వెదజల్లుచుండును. వీరి శైలి మృదుమధురమై యన్వయ కాఠిన్యముకాని, శబ్దకాఠిన్యముకాని లేక మిక్కిలి సరళముగా నుండును.

తెలుఁగున వ్యాసకర్తలలోఁ బ్రథమగణ్యులు శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహాచార్యుగారు. వీరి సాహిత్యవ్యాసములు సర్వాంధ్రజన సుపరిచితములు. ఆంగ్లమున ఎడిసన్నను పండితుఁడు స్పెక్టేటరు అచుపేర నొక పత్రిక స్థాపించి, యందుఁ దననాఁడు వ్యాపించియున్న సాంఘికాది

పాశ్చాత్యవంగ హిందీభాషల నుండి పెక్కు కథానిక లనువ దింపబడియున్నవి. టాల్ స్టాయ్, మాక్సిం గోర్కి, మొపాసా, మాఘం మున్నగు పాశ్చాత్య రచయితలయు, రవీంద్ర, శరచ్చంద్ర ప్రిభృతి వంగ రచయితలయు, జయశంకర ప్రసాద పేమచంద్ర ప్రముఖ హిందీ రచయితలయుఁ గథానికలు వందలకొలది యింకను అనువదింపబడు చున్నవి.

ఆధునిక కాలమునఁ గథానికలకు జనులలో నపారమైన యాద రాభిమానము లున్నవి. రచయితలును వాని నభినివేశముతో రచించు చున్నారు. నిజమున కుత్తమనవలలు రచించుటకంటె, నుత్తమ కథా నికలను సృజించుట యెక్కువ క్లేశకరమైన కార్యము. ఇం దల్పమైన స్థలమున ననల్పమైన కళాప్రతిభలు ప్రదర్శింపవలసిన యావశ్యకముండును, కథానికారచయిత లీ విషయమును గ్రహించి తమ రచనలలో సంఖ్యకంటె శిల్ప విశేషమున కధిక ప్రాధాన్య మొసంగుదురుగాక.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

వ్యాసములు, విమర్శలు. పరిశోధనలు

వచనవాఙ్మయ వృక్షమునఁ బెక్కు శాఖలున్నవి. వానిలో భాగవత రామాయణాది వచనములు, నీతిచంద్రికవంటి గ్రంథ ఇదివఱకుఁ జేర్చొనఁబడినవి. మిగిలినవానిలో వ్యాసములు,

పరిశోధనలు ముఖ్యములైనవి. వ్యాసము కళాసంభరితమైన రచనా విశేషము. ఇది యాంగ్లమున మిక్కిలి పరిణతిని బొందినది.

స్త్రీ వెన్నను, లేహస్టు, పేజ్లిట్టు, గార్డినరు మున్నగువారి వ్యాసములు భావగంభీరములై మనోహరములుగా నుండును, తెలుఁగున యుత్తమ వ్యాసములు రచించినవా రెందఱో లేరు. వీనికిని శ్రీ

వీరేశలింగంపంతులుగారే యాద్యులని చెప్పవచ్చును. వారు తాము నెలకొల్పిన మాసపత్రికలో స్త్రీ విద్యావశ్యకమును గూర్చియు, సంఘసంస్కరణావశ్యకమును గూర్చియుఁ బెక్కు వ్యాసములు వ్రాసి యుండిరి. పునర్జన్మము, జాత్యవివాహము, ప్రార్థన, ఈశ్వరదత్తగ్రంథములు మున్నగు విషయములను గూర్చి వారు రచించిన దీర్ఘవ్యాసము లనేకము లొక సంపుటముగా ముద్రింపఁబడినవి. వీరి వ్యాసములు పేతు వాద పూర్వకములును, యుక్తియుక్తములునై పూర్వపక్ష ఖండనముతోఁ గూడి విజ్ఞానవికాసములను వెదజల్లుచుండును. వీరి శైలి మృదుమధురమై యన్వయ కాఠిన్యముకాని, శబ్దకాఠిన్యముకాని లేక మిక్కిలి సరళముగా నుండును.

తెలుఁగున వ్యాసకర్తలలోఁ బ్రథమగణ్యులు శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీవరసింహారావుగారు. వీరి సాహిత్యవ్యాసములు సర్వాంధ్రజన సుపరిచితములు. ఆంగ్లమున ఎడిసన్నను పండితుఁడు స్పెక్టేటరు అనుపేర నొక పత్రిక స్థాపించి, యందుఁ దననాఁడు వ్యాపించియున్న సాంఘికాది

దురాచారములను ఖండించి యుండెను. దాని నాదర్శముగా గ్రహించి శ్రీ పానుగంటివారు సాక్షిశపన్యాసములను బ్రారంభించిరి. ఇవి యెడనెడ హాస్యరస సమ్మిశ్రితములై, దురాచారముల దెబ్బగొట్టుచు, వైవిధ్యముతోడను, శక్తిమంతమైన శైలితోడను గూడి మిక్కిలి యాహ్లాదకరములుగా నుండును, వీరి హాసన పద్ధతి కడుంగడు తీక్షణమైనది. వీరి శైలి యచ్చటచ్చట దీర్ఘ సమాసములతోఁ గూడియున్నను ధారావాహియై, మనోహరముగా నుండును. తెలుఁగున నింత భావగంభీరములైన వ్యాసములు వ్రాసినవారనుట లేదు.

ఆంగ్లము నందలి టాట్లరు పత్రిక ననుసరించి, అనంతపురము నందలి యువకులు కొందఱు వదరుఁబో తను పత్రిక నెలకొల్పి, యందు వివిధ విషయములపై విమర్శనాత్మకములైన చక్కని వ్యాసములు వ్రాసియుండిరి. సాక్షి వ్యాసములతో సాటికి రాలేకపోయినను ఇవి మిక్కిలి మనోహరములుగా నుండును.

తెలుఁగు నందలి దినపత్రికలలో నాంధ్రీపత్రికయు, వారపత్రికలలోఁ గృష్ణాపత్రికయు మిక్కిలి ప్రసిద్ధములైనవి. వీనిలో నప్పుడప్పుడు సంపాదకీయములుగాఁ బ్రచురింపఁబడియున్న వ్యాసములు కొన్ని విషయప్రధానములే యయ్యు నుత్తమ సారస్వత మని చెప్పఁదగి యున్నవి. కృష్ణాపత్రికలోని ముట్నూరి కృష్ణారావుగారి వ్యాసము లిటీవలనే 'సమీక్ష' యను పేర గ్రంథముగా ముద్రింపఁబడినవి. కాళిదాసును గూర్చి యిందు రచితమైన వ్యాసము మిక్కిలి యుత్కృష్టమైనది. ఈ వ్యాసములందలి శైలి ప్రౌఢమై భావనిర్భరముగా నుండును.

కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగా రాంధ్రీదేశమునందలి చారిత్రక పరిశోధకులలో నగ్రగణ్యులు. వీరు చరిత్రకుఁ, గళకు, సారస్వతమునకు సంబంధించిన వ్యాసములు పెక్కు రచించిరి. వీరు కళలను గూర్చి వ్రాసిన వ్యాసము మిక్కిలి ప్రశస్తమైనది. ఆంధ్రీ విజ్ఞాన సర్వస్వమున వీరు రచించిన వ్యాసములన్నియు భావమున గంభీరము

లును, శైలిని మృదుమధురములునై యధికమయిన ప్రామాణ్యము గడిచినవి. చరిత్ర పరిశోధనలో వీరి శిష్యు లని చెప్పదగినవారు శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, వీరి శైలి శక్తిమంతమును. ధారాళమునై, యుదాత్తముగా నుండును. చారిత్రకవ్యాసము లను పేర వీరు ప్రకటించిన గ్రంథము ప్రసిద్ధమైనది

శ్రీ జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తిగారి వ్యాసములు కొన్ని విద్యార్థ ప్రకాశిక యను పేర నొక సంపుటముగా ముద్రింపబడినవి. ఇందు విద్యకును, విజ్ఞానమునకును సంబంధించిన మంచి వ్యాసములు కలవు. వీని యందలి శైలి ప్రౌఢమై కొంచెము క్లిష్టముగా నుండును.

శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారి 'సారస్వత వ్యాసములు' కళా శాలలోఁ బాఠ్యగ్రంథముగా నుపయోగింపఁబడుచున్నది. ఇందు వాఙ్మయము-జాతీయత, విమర్శ పద్ధతులు మున్నగు వ్యాసములు కలవు. ఇవి గాక భాషాసారస్వతములవై వీరు వివిధ పత్రికలలోఁ బ్రకటించిన వ్యాసము లనే కములున్నను, అందుఁ గొన్ని భాషాచారిత్రక వ్యాసములను పేర గ్రంథముగాఁ బ్రకటింపఁ బడినవి.

ఇటీవలి శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు మణిప్రవాళ మను పేర నొక వ్యాససంపుటమును బ్రచురించిరి. ఇందు భావనామయములు, నిర్దుష్ట రచనాశోభితములునైన మంచి వ్యాసము లున్నవి. పువ్వులు, భీమరాన్వేషణము మున్నగు నిందలి వ్యాసములు మనోహరములు.

ఆంధ్రమున సారస్వత విమర్శకుఁ గూడ వీరేశలింగంపంతులు గారే యాద్యు లని చెప్పవలెను. ఆంధ్రీకపుల చరిత్ర వారి పరిశోధనకును, బట్టుదలకును నిదర్శనమైన యుత్తమగ్రంథము. శ్రీ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారి 'కవి జీవితములు' కూడ నట్టి గ్రంథమే కాని యం దాధారములేని పుక్కిటిపురాణములు నైతము చారిత్రకవిషయములుగా గ్రహింపఁబడినవి. వీరి శైలి మాత్రము లాక్షణికమై, రమ్యముగా నుండును.

పాశ్చాత్యదృష్టితో విమర్శ సాగించినవారిలో కీ. శే. డా. కట్ట మంచి రామలింగారెడ్డిగా రగ్రగణ్యులు. వీరి కవిత్వ తత్వవిచార

ముత్తమ విమర్శ గ్రంథముగాఁ బ్రసిద్ధినందినది. వీరికిఁ బ్రబంధములు పనికిమాలిన గ్రంథములు, అలంకారము లసహ్యములు, కళాపూర్ణోదయ మొక్కటే వీరికి మెచ్చుగొల్పిన పూర్వప్రబంధము. కవికోకిల దువ్వాది రామిరెడ్డిగారు ప్రాచ్య పాశ్చాత్య లాక్షణికుల విమర్శ పద్ధతులను జోడించి రచించిన వ్యాసములు విద్వాంసుల ప్రశంసలకుఁ జాత్రములైనవి.

కి. శే. పెండ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి మహాభారత చరిత్రము ప్రసిద్ధికెక్కిన విమర్శగ్రంథము. ఇందలి భావములు కొన్ని సామాన్యాభిప్రాయములకు భిన్నములై స్వతంత్రములుగా నుండును.

సరసము, సమంజసమునైన సారస్వత విమర్శకు శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు పెట్టినది పేరు. వీరివేమన ఆదర్శప్రాయమయిన యుత్తమ విమర్శ గ్రంథము. సారస్వతాలోకము, నాటకోపన్యాసములు మున్నగు వీరి రచనలు వాఙ్మయము నందలి వివిధ ఘట్టముల విలువను విద్యస్మనోరంజకముగా వ్యక్తముచేయుచున్నవి. వారి కైలి యాడంబర రహితమై యెడనెడ మృదువైన హాస్యముతోఁ గూడి ముచ్చటగొల్పుచుండును. శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు బహుభాషలు నేర్చిన విద్వాంసులు. వీరి రచనయు శ్రీ శర్మగారి రచనవలెనే మిక్కిలి పట్టువై నది. వీరి ప్రబంధ నాయికలు, రామకృష్ణుని రచన యుత్తమ శ్రేణికిఁ జెందిన విమర్శ గ్రంథములు. శిరోమణి శ్రీ కేశవపంతుల సరసింహశాస్త్రిగారి ప్రబంధపాత్ర లను గ్రంథము ప్రసిద్ధములైన ప్రబంధములందలి పాత్రపోషణ విధానమును జక్కగాఁ బరామర్శించుచున్నది.

కవినమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి “నన్నయగారి ప్రసన్న కథా క్రితార్థ యుక్తి” నన్నయ భారతమునందలి కథా కథన శిల్పమునకు నీరాజనము లెత్తుచున్నది. అసాధారణమైన ప్రతిభాసంపద గల వారగుటచే వారం దితరుల దృష్టికి గోచరింపని వెక్కపూర్వ శిల్ప రహస్యములను వివరించి యున్నారు. శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారి

అంధ్ర భారత కవితా విమర్శము, శ్రీ గుఱ్ఱం వేంకటసుబ్బారామయ్యగారి కవిత్రయ కవితా విమర్శము, శ్రీ బి. లక్ష్మీనారాయణరావుగారి తిక్కన, యీ సందర్భమునఁ జేర్కొనఁ దగియున్నవి. శ్రీ కాళూరి వ్యాసమూర్తిగారి తిక్కన కళాసామ్రాజ్యము సంస్కృత భారతము నాధారము చేసికొని చేయఁబడిన విమర్శ.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమును సమగ్రముగను ఏక దేశముగను వ్రాసినవారు వలువురున్నారు. కవిత్వవేది (వేంకటనారాయణరావుగారు) రచించిన ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము సంగ్రహమైనను సమగ్రమై కళాశాలా విద్యార్థులచే విరివిగా నుపయోగింపఁబడుచున్నది. శ్రీ ఆచార్య ఖండపల్లి లక్ష్మీరంజనంగారి ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్రము క్రీ. శ. 1800 వఱకు విలసిల్లిన ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమును సులభ సరళమైన శైలిలోఁ జక్కగా వివరించుచున్నది. వీరును వీరి సోదరులగు శ్రీ బాలేందు శేఖరము గారును రచించిన ఆంధ్రుల చరిత్ర-సంస్కృతి యను గ్రంథ మాంధ్రుల చరిత్ర సంస్కృతులను సమగ్రముగాఁ దెల్పు నేకైక గ్రంథము. శ్రీ టేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారి విజయనగర సామ్రాజ్యమునందలి ఆంధ్రవాఙ్మయ మప్పటి వాఙ్మయ పరిస్థితులను సంపూర్ణముగాఁ దెల్పు చున్నది. శ్రీ కురుగంటి సీతారామభట్టాచార్యుల వారాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రను సంగ్రహ రూపముగాఁ బ్రచురించియుండిరి. వారి తంజావూరు రాజులచరిత్ర ప్రధానముగాఁ జరిత్ర గ్రంథమే యయ్యును అనుషంగిక ముగా నప్పటివాఙ్మయ పరిస్థితులను గూడ నభివ్యక్తము చేయుచున్నది. వీరి నవ్యాంధ్రవీధు లాధునిక కవితా రీతుల కద్దము వంటిది. ఆధునిక కవిత్వమునుగూర్చి యింత సమగ్రమైన పరిశోధన చేసినవారిం కెవ్వరును లేరు. ఈ గ్రంథమున నచ్చటచ్చట శ్రీ పిల్లలమఱ్ఱి వేంకటహనుమంత రావుగారి రచనకూడఁ గలదు. వీరు స్వతంత్రముగా రచించిన విమర్శ గ్రంథములుకూడ ననేకము లున్నవి. వానిలో సాహిత్య సమాలోచనము, మాధురీ మహిమ పేర్కొనఁ దగినవి.

ఆంధ్ర) విమర్శక పరిశోధకులలో కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారికి బ్రజ్యేక స్థానమున్నది. వారి విమర్శలు ప్రమాణ భూతములు. వారి కై లి లలిత సుందరమైనది. వారి శృంగార శ్రీనాథ మాదర్శప్రాయమైన యుత్తమ విమర్శ. ఇంకను వారు రచించిన వ్యాసము లసంఖ్యాకములున్నవి. వానిలోఁ గొన్ని మీఁగడ తఱకలు, సింహావలోకనము అను పేర గ్రంథములుగాఁ బ్రకటింపఁ బడినవి.

శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారి ఆంధ్రీకవుల జీవితములు, దక్షిణాంధ్రీ కవులు, అనునవి మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినవి. అవి గ్రంథకర్తకు వాఙ్మయముతోఁ గల యపారమైన పరిచయమును, వారి పరిశోధన పాటవమును జాటుచున్నవి. ఈ సందర్భముననే మదరాసు విద్యాలయము ప్రచురించిన శ్రీపాద లక్ష్మీపతి శాస్త్రిగారి నన్నెచోడుని కవితా విమర్శను గూడఁ బేర్కొనవలసియున్నది.

ఆధునికాంధ్రీ చరిత్ర పరిశోధకులలో నగ్రగణ్యులని చెప్పఁదగిన శ్రీ నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు వాఙ్మయ చరిత్రరచనమునఁ గూడ నాదరము వహించుట ముదావహమైన విషయము. వారి దక్షిణాంధ్రీ కవిత్వచరిత్ర రూపమునఁ జిన్నదయ్య గుణమున నెన్నఁదగియున్నది.

హైదరాబాదునందలి ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తువారు ప్రకటములై న గ్రంథములు పెక్కు ప్రకటించి యున్నారు. వానిలో కీ. శే. సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారి ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్రము కేంద్ర భాషా సాహిత్య అకాడమీ బహుశృతికిఁ బాత్రమైనది. శ్రీ సన్నిధానం సూర్య నారాయణశాస్త్రిగారి కావ్యాలంకార సంగ్రహ వివరణ మాజాతి వాఙ్మయమున కపూర్వాంకారము. పరిషత్తువారు పలువురువి ద్వాంసులచే భారత భాగవతములను గూర్చి సవిమర్శకములై న యుపన్యాసముల నిప్పించి వానిని గ్రంథ రూపమునఁ బ్రచురించి యున్నారు. ఈ రెండు గ్రంథములును ఉత్తమ వాఙ్మయ విమర్శలుగా విఖ్యాతి గడించినవి. కేరళ

రాష్ట్రపాలకులును, రసజ్ఞులును, బహుభాషా కోవిదులునైన శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారు వివిధ సమయములలో వ్రాసిన వ్యాసములు పరిషత్తు వారిచే బ్రత్యేక సంపుటముగా ముద్రింపఁబడినవి. అందలి వ్యాసములు సులభ సుందరమైన శైలితోఁ గూడి అప్పకవ్యాదులను గూర్చి కొన్ని యపూర్వ విషయములను వెల్లడించుచున్నవి. శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారి నవనీతమున పేయిపడగలు, మాలపల్లి, మున్నగు సుత్రము గ్రంథములను గూర్చి వ్రాయఁబడిన చక్కని విమర్శలున్నవి.

భారతి మున్నగు పత్రికలలో విద్వాంసులచే వ్రాయఁబడిన విమర్శ వ్యాసములు లెక్కకు మిక్కిలిగా నున్నవి. వానిని గూర్చి వ్రాయుట కిటఁ దావు చాలదు. అందుఁ బెక్కు కవులకును దద్రచిత కావ్యములకును సంబంధించినవి.

ఆధునిక కాలమున భాషా విషయకమైన పరిశోధనలు విరివిగా సాగినవి. కాల్వెర్ట్ అను మిషనరీ ద్రావిడ భాషలను గూర్చి గ్రంథము వ్రాయు వఱకును మన దేశమునందలి పండితులును, గవులును దెలుగు సంస్కృత ప్రాకృత జన్యమనియే తలంచిరి. “ఆద్యప్రకృతిఃప్రకృతిశ్చాద్యే ఏషాభవేత్తయోర్వికృతిః” అను చింతామణి వాక్యమును, ‘జనని సంస్కృతంబు సర్వభాషలకును’ అను శ్రీనాథుని వాక్యమును ఇందుకు నిదర్శనములు. కాల్వెర్ట్ గారు దక్షిణ దేశమునందలి భాషలును, తుళు, మున్నగు మఱి కొన్ని భాషలును ఆది ద్రావిడ భాషావికారములనియు, వానికిని సంస్కృత ప్రాకృతములకును సంబంధము లేదనియు నిరూపించిరి. అప్పటి నుండియుఁ బలువురు పండితులు వారి యభిప్రాయమునే యాదరించి దానిని బలపఱచుచు గ్రంథములు వ్రాయు దొడంగిరి. కాల్వెర్ట్ గారి అనుయాయులలో శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారును, గంటిజోగి సోమ యాజులుగారును ముఖ్యులు. కోరాడవారి భాషా చారిత్రక వ్యాసములును, దేశి-దక్షిణదేశ సారస్వతము లను గ్రంథమునందలి కొన్ని

వ్యాసములును ద్రావిడ వాదమును సమర్థించుచున్నవి. వారి సంధి యితర ద్రావిడభాష లందలి సంధి విధానముతో తెలుగు నందలి సంధి విధానమును బోల్చి దాని స్వరూపమును జక్కగా వివరించుచున్నది. భాషోత్పత్తికృమ మను చిన్న గ్రంథమున వారు భాషోత్పత్తి విధానమును, భాషా కుటుంబము లేర్పడిన విధానమును వర్ణించి యున్నారు. శ్రీ జోగి సోమయాజులుగారు ద్రావిడ భాషలు, ఆంధ్ర భాషా వికాసము అను రెండుత్తమ గ్రంథములను బ్రచురించిరి. వీనిలో భాషావికాస మాంధ్రభాషా చరిత్రమును సమగ్రముగాఁ జిత్రించుచు గ్రంథకర్తగారి పరిశోధన పాటవమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. కళాపరపూర్ణ శ్రీ వజ్ఞుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారిటీవలనే ద్రావిడభాషలపరిశీలనమును నుదాత్తమైన గ్రంథమును రచించి యున్నారు. వీరి వైయాకరణ పారిజాతము. ఆంధ్ర వ్యాకరణ సంహితా సర్వస్వము, చింతామణి విషయ పరిశోధనము అను గ్రంథము లాంధ్ర వ్యాకరణమును గురించి వ్రాయఁబడిన ప్రమాణ గ్రంథములు.

ద్రావిడ వాదమును విశ్వసంపక ఆంధ్రము సంస్కృత పాకృత జన్యమే యని నిరూపింప యత్నించినవారు డాక్టరు చిలుకూరి సారాయణ రావుగారు. వీరు రచించిన ఆంధ్రభాషా చరిత్రమును బృహద్గ్రంథ మాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము వారిచే ముద్రింపఁబడినది. వీరు భాషా విషయమునఁ గావించిన కృషి అమూల్యమైనది. (పాఞ్చన్నయ యగము నందలి భాషను గూర్చియు, యక్షగానములను గూర్చియు, జానపదగేయ వాఙ్మయమును గూర్చియు నాంధ్రముపైఁగల యాంగ్లభాషా ప్రభావమును గూర్చియు నిటీవలఁ బ్రకాశింపఁ పాత్రములైన పరిశోధనలు జరిగి యున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయము తొల్లింటి రోజులలో సంస్కృత భాషనాదర్శముగాఁ జేసుకొన్నట్లే యిప్పు డాంగ్లభాష నాదర్శముగాఁ గైకొని, యందలి వివిధ ప్రక్రియల ననుసరించుచు దినదినాభివృద్ధి గాంచుచున్నది.

దేశమున నెలకొల్పఁ బడిన పత్రికలు కూడ దాని యభివృద్ధికి సర్వవిధ ములఁ దోడ్పడుచున్నవి. భారతదేశమునందలి దేశభాషలలో గుణము నందుఁ గాని, పరిమాణమునందుఁ గాని యాంధ్రభాష దేనికిని దీసిపోదని చెప్పవచ్చును ఇక ముందుకూడ నిది యితోఁజుకొనఁ జూచునది నంది సాటి భాషలకు మార్గదర్శకముగాఁ గలుగు చిన్నెలు గోచరించుచున్నవి.

— స మా ప్తి —

494.81369
U2N
Acw. 3164